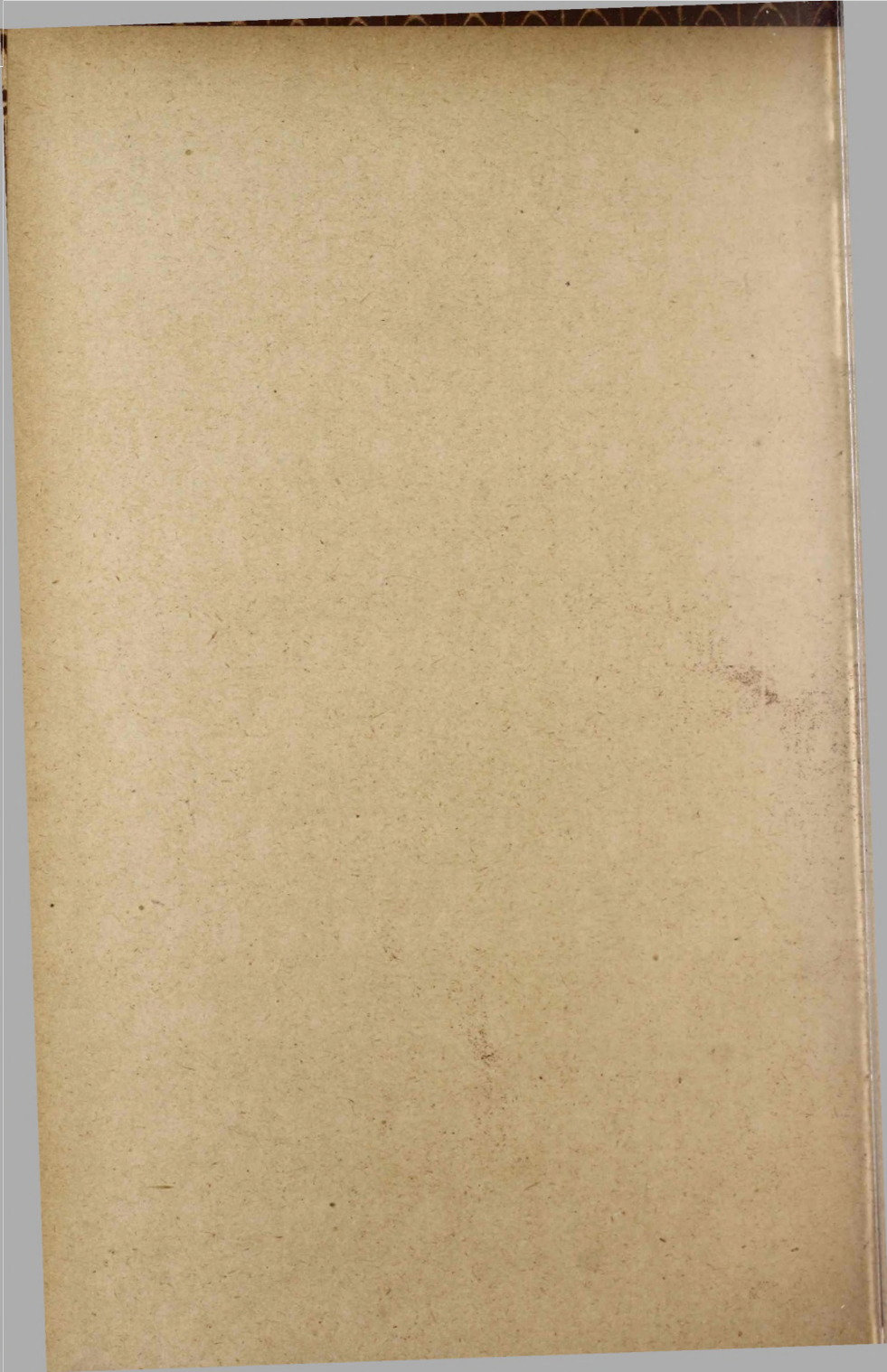

A decorative shield emblem is centered on the cover. It features a dark background with a gold border. Inside the shield, there are four torches with flames at the top, and four crosses at the bottom. The text is embossed in gold.

TOLNAI
VILÁGTÖRTÉNELME
4

A RÓMAI BIRODALOM TÖRTÉNETE I.

TOLNAI
VILÁGTÖRTÉNELME

IV. KÖTET

TOLNAI VILÁGTÖRTÉNELME

BALLA KÁROLY

hírlapíró

DR. BÁNYAI ELEMÉR

hírlapíró

DR. FERENCZY ZOLTÁN

egyetemi nyelv. rk. tanár,
a Tudományos Akadémia tagja

KISS JÓZSEF

tanár

DR. KOCH NÁNDOR

tanár

LONDESZ ELEK

hírlapíró

DR. MIKES LAJOS

hírlapíró

DR. PALÁGYI MENYHÉRT

egyetemi magántanár,
a Petöfi-Társaság tagja

RADISICH JENŐ

min. tanácsos,
az Iparművészeti Múzeum igazgatója

DR. TIMON ÁKOS

miniszteri tanácsos,
egyetemi tanár

VÁMBÉRI ÁRMIN

egyetemi tanár,
a Tudományos Akadémia tiszt. tagja

ZILAHY KISS BÉLA

(JUNIUS)
hírlapíró

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTETTÉK:

DR. MANGOLD LAJOS

egyetemi magántanár

DR. HORVÁTH CYRIL

egyetemi magántanár

AZ ÚJ KIADÁS SZERKESZTŐJE:

DR. BALLAGI ALADÁR

egyetemi tanár

Több ezer képpel

BUDAPEST

TOLNAINYOMDAI MŰINTÉZETÉSKIADÓVÁLLALATRÉSZZVÉNYTÁRSASÁG
KIADÁSA

57.0. 6772. 4.
AZ ÓKOR 605811

A RÓMAI BIRODALOM TÖRTÉNETE

I. RÉSZ.

80 képpel és 1 térképpel

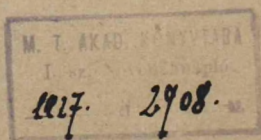

**MTA
KIK**

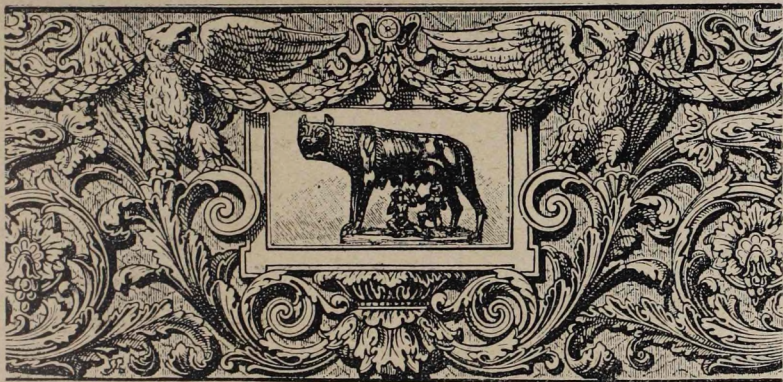

BUDAPEST,
TOLNAINYOMDAIMŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
KIADÁSA

421623

Nyomatott Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Rt. körforgógépein
Budapest, VII., Dohány ucca 12—14.

Itália őstörténete.

Itália népei az őskorban.

Az ókorban a görögök után Róma játszotta a legnagyobb szerepet az emberiség kultúrtörténetében. Szükséges tehát, hogy Róma történetével behatóan foglalkozzunk. Ezt a szükségét indokolja az a nagy befolyás, amelyet Róma nemcsak Európa népeire gyakorolt, hanem azokra a népekre is, amelyek Ázsiában vagy Afrikában voltak kitéve a világhódító légiók támadásának, másrészt a konzulok, prokonzulok és prétorok országszervező munkájának. Hisz Róma — e város neve alatt értvén magát az országot, az egész nagy római birodalmat — valóságos tanítómestere volt minden európai népnek. Államszervezést, országos berendezkedést, jogéleletet, szabatos gondolkodást Rómától tanultak a nemzetek. És elpusztulhatott bár maga a régi Róma, amelynek pusztán tiszteletreméltó, csodálatos emlékei maradtak fenn nemcsak az olasz félszigeten, hanem Európában, Ázsiában és Afrikában is, azért hatásaiban tovább él annyira, hogy még ma is csodálattal adózunk annak a két évezred előtti Rómának, amely megtanított államot alapítani, jogéleletet élni és céltudatosan gondolkodni.

Ne csodálkozzunk azon, ha Róma történetének kezdeteit is mélyes homály fedi. Honnan, merről származtak az őslakók? Nem tudjuk. A rendelkezésre álló adatok a római történet kezdetéről nem számolnak be. Maguk a rómaiak sem ismerték keletkezésük történetét.

TOLNAI VILÁGTÖRTÉNELME

A régmultra vonatkozólag csak keveset tudunk. Így tudjuk azt, hogy az *Itália* szó (amely *eredetileg Vitalia* volt) bikaországot jelentett. Egy fennmaradt monda szerint egy bika volt az új földre érkező törzsek vezetője, mint az istenség hírnöke és útmutatója. A bika után nevezték magukat az ősi, bevándorolt törzsek itáloknak.

Az *itilok* néptörzse, amely a déli részen telepedett meg, később kénytelen volt a bevándorolt görögök magasabb kultúrája előtt meghajolni. Azonban az *ital* elnevezés megmaradt az ország déli részére. Az *Itália* szó, mint országterület elnevezése, a történelem folyamán gyakran ingadozott a jelentésében, mert hol a mai Kaláabriát, hol a Rómától délre eső területet, majd pedig az Alpoktól lefelé terjedő minden területet értettek *Itália* alatt.

Az őslakosság Itáliában körülbelül ugyanazokból a néptörzsekből, népekből állott, amelyek a határos vagy környékbeli országoknak is az őslakosságát alkották. Persze ezeknek az eredetéről sem tudunk semmi határozottat. Csak arról van tudomásunk, hogy a *bevándorló indogermánok* ezeket az őslakókat vagy teljesen kiszorították a könnyen művelhető területekről a hegyek közé vagy pedig legyőzték és szolgai sorba kényszerítették őket.

Az indogermán itálok bevándorlása nagy változásokat idézett elő *Itália* népvizonyaiban. Az őslakóknak nagy része vagy az Alpok közé vonult vissza vagy pedig átment más területekre. Meg kell egyúttal jegyeznünk azt is, hogy az *Ázsiából beözönlött indogermánok* részint szorosabb, részint lazább érintkezésben maradtak azokkal a néptörzsekkel, amelyek a Balkán-félszigeten vonultak dél felé és a mai Görögországot árasztották el. Csakis ekként lehet megmagyarázni a feltűnő rokonságot nyelv, kultúra és szokások dolgában a görögök és az itáliai indogermánok között.

Az *itáliai indogermánokat*, hogy a korábbi lakóktól és különös n az etruszkoktól megkülönböztethessük, egyszerűen *itáloknak* nevezünk. Nagyon valószínű, hogy északkeletről jöttek *Itália* földjére, talán a keleti Alpok alacsonyabb átjáróin át.

A bevándorlóknak, miután az őslakókat kiszorították vagy rab-szolgákká tették, legelső dolguk az lehetett, hogy cölöpepítményű falvakban helyezkedtek el.

Az ásatások eredményei ugyanis azt bizonyítják, hogy a megtelepült itáloknak volt már némi csekély kultúrájuk, amely persze felette kezdetleges lehetett. Rőzséből és agyagból kerek kunyhókat építettek és azokat szalmával fődtek be. Ezeket a kunyhókat magas cölöpökön helyez-

ték el, hogy a gyakori áradások s mindenféle más baj, veszedelem ellen biztosítsák lakásaikat. Az ételmaradékokat és mindenféle hulladékot pedig egyszerűen ledobálták a cölöpök aljába.

Ezeket a hulladékretegeket vizsgálva rájöttek a tudósok arra, hogy az itálok jórészt állattenyésztéssel foglalkoztak, a földművelést pedig csak mellékesen üzték. Vadászattal s halászattal nem igen bajlódtak. A borkészítést nem ismerték. A gabonaszemeket két kölap között morzsolták szét, vízzel és sóval elegyítették és pépalakban ették meg, miután a kenyérkészítést még nem ismerték. Ami az itálok kézműveségét illeti, ez is rendkívül kezdetleges volt. A lent használták, miután a lenkikészítés ismerete visszanyúlik az ősidőkbe. A bőrkikészítést is jól ismerték. Eszközeik jórészt inkább kőből voltak, csak később használtak bronz eszközöket. Fegyverüket a *nyíl*, a *kőballa*, *lándzsa* alkotta.

Ami az itálok vallási és erkölcsi felfogását illeti, erről jó észet csak az összehasonlító nyelvészet útján tudhattunk meg egyet-mást. Az itálok ősi hazájukból magukkal hozták valláserkölcsei nézeteiket és mindenféle babonájukat. Képzetelükben szerepelt a *világosság istene*, természetesen nem hiányoztak az ősmondák, vallási legendák, melyek az érthetetlen természeti tűneményeket igyekeztek megmagyarázni a primitív ember számára.

Főistent az itálok is ismertek, mert a hindu Védákban előforduló *Djauz pita* az itáloknál *Diesz piter* volt és ebből alakult *Joviszpater = Jupiter*, a főistenük neve. A valláserkölcsei nézeteik nagyrésze azonban csak akkor kezdett kialakulni, amikor megtelepedtek és némi községi, majd családi és még később holmi állami élet kezdtek élni. Így pl. *Vesztá* (a görögöknél: *Hesztia*) istennőről akkor keletkezett képzetük, amikor a házi, családi és falusi élet már határozottabb alakot öltött náluk.

Érdekesen fejlődött ki a *család* intézménye.

Egészen bizonyos, hogy letelepedés nélkül a család intézménye nem fejlődhetett ki. Mihelyt azonban nagy területeken telepedtek meg s a gyermekek a szülőkkel egyetemben egy fedél alatt vonultak meg, azonnal megszületett a család fogalma, amely áthatotta az egyeseket és a közösség, az összetartozandóság érzésével fűzte őket egymáshoz.

Ennek a családnak, vagyis a származás szerint egymáshoz tartozóknak rendre, szabályokra volt szüksége. Ez a szükségérzet teremtette meg a *családapa*, a családfő nagy hatalmát, amely egyúttal papi hatalom is volt és azt, aki ennek a hatalomnak gyakorlására jogosítva volt, bizonyos nimbusz vette körül. A családapa volt a vagyon kezelője, meg-

osztója, a legfőbb ítélőbíró, akinek szava és ítélete megfellebbezhetlen. Az *ősi vérbosszú*, amely minden kezdetleges népnél szokásos volt, lassan elvesztette jelentőségét az itáloknál és helyét elfoglalta a büntetés, a levezekeltetés valamely háziállat elvételében.

A megtelepedett itálokra vonatkozólag egy igen érdekes sajátosságot emelhetünk ki. Míg a görögök inkább nagy területeken, szétszórva, a germánok meg csaknem tanyarendszerben éltek, ami ugyan kedvezett az egyéni szabadságnak, de ugyanakkor megnehezítette a szilárd állami forma kialakulását, ezekkel ellentétben az itálok sűrűn telepedtek meg egymás mellett. Azt lehet mondani, feláldozták egyéni szabadságukat abból a célból, hogy több családnak, vagyis a községnek az ereje, hatalma szilárdabb legyen.

A közösség érzületének ez az erős fejlettsége lett az az alap, amelyen Róma később oly óriási világhatalommá fejlődött. Ezekben a cölöpökön nyugvó kunyhókban volt megágyazva a későbbi római világbirodalom, mert csakis ilyen erősen kifejlett és az egyesek lelkületében is gyökerező állami rend volt képes oly hosszú ideig fennmaradni és dacolni ezernyi bajjal, veszéllyel.

Az etruszkok.

Az itálok megtelepedését azonban megzavarta egy ismeretlen nép betörése. Ezek az *etruszkok* voltak.

Senki sem tudta, hogy honnan, merről jöttek. Csak annyi volt bizonyos, hogy nem kímélték az itálokat. Cölöpös falvaikból elűzték vagy rabszolgáikká tették őket. Feketehajú, szélesvállú, széles koponyájú népfaj volt az etruszk. Hozzávetőleges számítás szerint *Kr. e. mintegy ezer évvel* jöttek át az Alpokon és hosszú rajvonalakban lepték el a *Pó vidékét*.

Annai bizonyos, hogy az etruszkokat nem lehetett az itálokkal összetéveszteni. Halikarnasszoszi *Dioniziosz* is azt írja róluk, hogy az etruszkok régi néptörzs voltak, de sem nyelvük, sem szokásaik nem volt azonos más népekével.

Lehet, hogy az etruszkok talán azon őslakóknak az utódai voltak, kiket az itálok annak idején kiszorítottak és lehet, hogy ezek az őslakók — megedzve a sokféle harcban és küzdelemben — tértek vissza és adták vissza a kölcsönt elűzőiknek.

Az etruszkok első teendője az volt, hogy megtelepedtek az üresen maradt cölöpépítményű falvakban, leigázták az itálokat, egy részüket

pedig lefelé kergették a délre eső vidékek irányában. Az etruszkok nem tanúsítottak semmiféle kiméletet az ott talált népekkel szemben hanem a Pótól felfelé és le a Tiberisz völgyéig minden népet megfosztottak függetlenségétől. Az etruszk lett az úr, a nem etruszkokból kliensek váltak, akik etruszk uraikat mindenben támogatni tartoztak.

Az etruszkok neve sokféleképp változott az idők folyamán. Ők magukat razennáknak nevezték, a görögök tirrhenieknek hívták, míg a későbbi rómaiak tuszkoknak, etruszkoknak mondták őket. Ebből az

Ősrégi etruszk bronzsisakok.

A süvegalakú sisak alsó részén etruszk felírás van. A másik gömbölyített formájú és karimás-szerű s az etruszk ipar fejlettebb korszakából való.

etruszk vagy *tuszk* szóból származott a későbbi *Tuscia*, a középkorbeli Toszkána neve.

Merész és bátor nép voltak az etruszkok, akik csakhamar városokban telepedtek meg. Nevezetesebb városaik voltak: *Ravenna*, *Piza*, *Arrecium*, *Volaterra*, *Kortona*, *Populonia*, *Kluzium*, *Tarkvinii*, *Cére*. Óriási falak védték ezeket a városokat, amelyek később hatalmas kultúrának váltak színhelyeivé.

Az etruszkoknak — akik később teljesen beleolvadtak, felszívódtak a rómaiakba — mindenütt nevezetes szerep jutott osztályrészül. Azok az etruszkok ugyanis, akik a Tirrheni-tenger partjain telepedtek meg, idővel kiváló hajósok (kezdetben jórészt csak tengeri kalózok) voltak, akik a karthágói, föníciai és görög tengeri kereskedelemnek lettek a közvetítői.

Az etruszkok azáltal, hogy a népek kereskedelmi forgalmában

résztvettek, a jóval műveltebb népektől sok mindent eltanultak. Nevezetesen eltanulták a görögöktől és egyiptomiaktól a vázák, edények festését, a kőfaragást, fallfestést, sőt az írás mesterségét is ők sajátították el legelsőbbben a görög települtektől.

Idővel az etruszkok, akiknek területein gazdag ércbányák húzódtak végig, az ércek megmunkálásában jóval túlszárnyalták a görögöket, akik tanítómestereik voltak. Bronztükröket, éreszekerényeket, érc-sisakokat nagy jártassággal tudtak készíteni.

Az építkezést teljesen és kizárólag a görögöktől sajátították el, de ezeknek az eredeti építkezési formáitól sok tekintetben eltértek. Így az etruszk templomok rendszerint igen magas alapzatra voltak építve hármasszelebeosztással. A középső rész volt a legszelebbebb s ennek a homlokzatát festményekkel vagy relifekkel díszítették.

Érdekes és érdemes a megjegyzésre, hogy az etruszkok találták fel a *bolíves építkezést*, aminek csatorna, kapu, híd, sírbolt építésénél volt kiváló jelentősége. Később a rómaiak tulajdonképp az etruszkoktól tanulták el az építkezés művészetét.

Ugyancsak az etruszkok voltak azok, akik nagy gondot fordítottak a vallási ceremóniák fejlesztésére (pl. a belekből való jóslás etruszk eredetű). Tőlük származik többféle hatalmi külsőség, jelvény, így a liktorok intézménye is. A liktorok azok a szolgák voltak, akik a hatalom jelvényeit: a vesszők közé szorított bárdot hordozták a király vagy a bírák előtt.

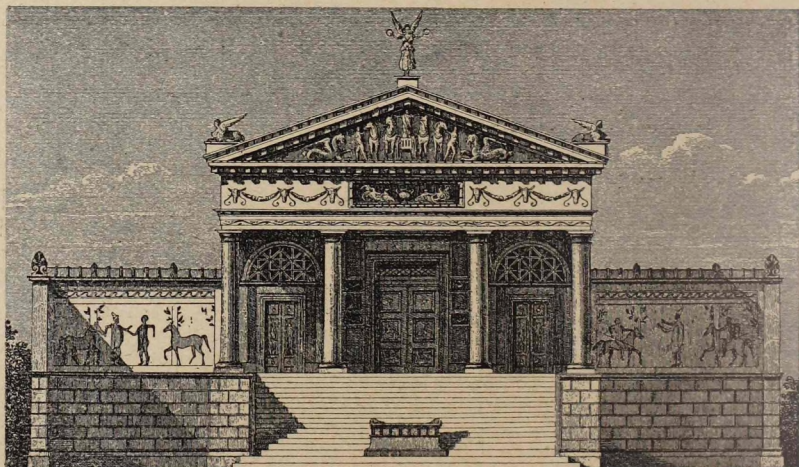
Az etruszkok kultúrája azonban természetesen jóval mögötte maradt annak a kultúrának, amely később a rómaiaknál fejlődött ki. Az etruszk kultúra jórészt anyagi térre szorítkozott, szellemileg és erkölcsileg el voltak maradva. Vallási nézeteiből hiányzott a görögök derűsebb életfilozófiája.

Bronzból készült etruszk pajzs.

A közepén levő díszítés, a szarvakkal ellátott emberfő finom kidolgozása az etruszk iparművészet fejlettségéről tanuskodik.

Az etruszkok idővel igyekeztek utánozni a görögök jellegzetesebb szokásait (pl. a birokversenyt, kocsiversenyt, tavaszi ünnepeket). Így az etruszk kultúra és szokások, eltekintve némely faji sajátosságtól, teljesen görög befolyás alatt állottak. Idővel az egész vallási mitológiát is átkölcsonőzték, csakhogy az etruszkok világnézete sokkal zártabb volt, amit jellemez a Kháronról alkotott képzetük is. Kháron ugyanis a görögöknél az a hajós volt, aki az alvilágban a lelkeket csónakján átvitte a „tulsó” partra. A görögöknél Kháron egy jólelkű hajós, aki néha jó borralalóért hajlandó volt némi szabálytalanságokra is. Az

Etruszk templom.

A magas alapzaton emelkedő, hármas beosztású etruszk templom boltozatosan volt fődve. A falak s az oromzat síkját domborművek és festmények díszítették. Az építészetben a rómaiaknak az etruszkok voltak a mesterei.

etruszkoknál azonban Kháron a halál istene lett, akit ijesztő arccal és kalapáccsal ábrázoltak. Hosszú füleket képzeltek Kháron számára s feltételezték róla, hogy a haldoklókat ő szokta agyonverni kalapácsával. Ugyancsak az etruszkok nézete volt az, hogy a szolga az urát elkíséri még a halálba is. Viszont maradtak fenn falfestmények, amelyek azt ábrázolják, hogy az elhaltak lelkei felett a jó és gonosz szellemek verekednek egymással. A fekete szellemek a gonoszok, míg a fehérek a jók. Az etruszkok arisztokratikus felfogása mutatkozott vallási téren is, mert az előkelő halott lelke a túlvilágon is kocsin ment a boldogabb hazába vagy akár a pokolba, holott a szegény ember lelke gyalogsorral vándorolt

Általában az etruszkoktól származott az az arisztokratikus fel-fogás, mely a római államszervezetet oly sokáig jellemezte.

Lelkileg, érzés és gondolkozás dolgában az etruszkokat jórészt a durvaság jellemezte. Egyes szokásaik is mutatják ezt. Ellenfeleik legyő-zése után a foglyokat lemészárolták. A halottak emlékére gladiatori viadalokat rendeztek. Ezt az utóbbi szokást később rómaiak is átvették. Az etruszk nép, miután nem tudott a szellemi kultúrának a magaslatára

Khéron, az etruszkok ijesztő arcú, hosszúfülű halálistene,
egy előkelő etruszk férfit cipel magával az alvilágba, hogy kalapácsával agyonüsse. Az etruszkok felfogása szerint a szolga követi urát az alvilágba is.

emelkedni, nem maradhatott fenn. Erkölceiben nemcsak durva volt, de később már romlottá is lett. Az etruszk nép idővel teljesen beleolvadt a rómaiakba és később csak emlékek és hagyományok maradtak fenn róla.

Rendkívül érdekesen jellemzi egy műveltebb görög férfiú azon korból az etruszkokat, amikor ezeket írta róluk :

„Régente az etruszkok rendkívül bátrak voltak, sok területet hódítottak meg és nevezetes városokat alapítottak. Igen jó hajósok is váltak belőlük és hosszú ideig urai voltak a tengerpartoknak. Szárazföldi hadseregük számára feltalálták a trombitát, a hadvezérek számára a

külön jelvényeket, a főhivatalnokok részére az *elefántcsont széket* és a *biborszegélyű tógát*. Házaikban az előcsarnok a védencek részére volt fenntartva. Ezeket a szokásokat a rómaiak majd mind utánozták. Az etruszkok kitűnően jósoltak a — villámokból. Országuk azonban túlságosan termékeny volt, miért is az etruszkok igen nagy jólétben és gondtalanságban éltek. Ezért azután el is pusztultak, mert teljesen az élvezetek karjaiba dőltek. Folytonos dőzsölésben éltek és ez megsemmisítette régi vitézi erejüket.”

A *Tiberisz-folyó* volt az etruszkok és az itálok között a választóvonal. A lefelé szorított itálok a Tiberiszen túl vetették meg a lábukat,

Etruszk ravatal.

Az etruszkok halottaikat díszes ravatalra fektették. A rokonok és ismerősök nemcsak megsiratták, hanem vallásos jellegű halotti táncot is jártak a ravatal körül, Etruszk sír falfestménye.

még pedig részben a Tiberisz mentén a tengerig, részben pedig az Apeninek vidékein lefelé. Ez a határvonal eredményezte azt a sajátos helyzetet, hogy maga az itál nép két főágra szakadt, melyek egymástól eltérően fejlődtek. Meg kell eszerint különböztetnünk az *umbriai-szabellia néptörzset* és a *latin*t.

A *latin* néptörzs a Tiberisz völgyében lefelé nyomult és a Tiberisz torkolatának a vidékén települt meg.

Néhány latin törzs, amelyek a görög kultúrának feltétlenül meghódoltak, elvesztették ősi sajátosságaikat. Ellenben azok a latinok, akik a tulajdonképpeni Láciumban telepedtek meg, szorosan összetartván, megóvták a maguk külön jellegzetességét. Aránylag igen csekély

területen vonultak meg, de ez a terület (a Tiberisz, a tenger, a pontini mocsarak és az Apenninek dombjai) rendkívül termékeny volt, amelynek megtartása a latinok jól felfogott érdekében állott. A latinok tehát mintegy rá voltak utalva arra, hogy a már elfoglalt területen ne csak megmaradjanak, de azt a lehetőség szerint jól megerősítve meg is tartásák. Ez a szükség vezette a latinokat, amikor városaikat és helységeiket magas kőfalakkal vették körül. Így keletkeztek a híres *Alba Longa*, *Tuszkulum*, *Aricia*, *Gábii*, *Tibur*, *Preneszte*, *Lavinium* stb.

Falkép egy etruszk sírboltban.

A jó és gonosz (fehér és fekete) szellemek vezetik az elhunytakat a túlvilági bíróság elé.
Az előkelő ember kocsin, a szegény gyalogosan halad a szellemek között

Minden latin városnak megvolt a maga hadvezére, aki egyúttal főpap volt és király. Minthogy az etruszkok és más népek állandóan fenyegették a latinokat, az egyes latin városok kényszerítve érezték magukat, hogy közös védelem céljából tömörüljenek. Ez a tömörülés mindenekelőtt a *latin isten* (*Jupiter Laciárisz* vagy *Latinusz*) közös szentélyében jutott kifejezésre, valamint az évente megtartani szokott latin ünnepeken, amelyeket minden latin község és város anyagilag és erkölcsileg támogatni volt köteles. Ekképp keletkezett a harminc latin város szövetsége, amelynek fővárosa *Alba Longa* volt.

Etruszk istenszobrocskák bronzból.

A föníciai sírokban találtak hasonlókat. Az etruszkoknál a háziakat védő istenségek lehettek. A párizsi Louvre-múzeumban őrzik őket.

A zord hegyvidék és a sokféle nehézség, amely megélhetésük körül felmerült, hozta magával azt, hogy idővel kifejlődtek a szabin nép jellemének fővonásai: a bátorság, az egyszerűség szeretete, a jámborság és a hagyományok tisztelete.

Mivel szűk, hegyes völgyekben laktak, csakhamar megéreztek a túlszorodás bajait. Ezért egy sajátságos ünnepséget, a „szent tavasz ünnepe” szokták megtartani, amikor azokat a fiatal

A latinok mellett nevezetességre tettek szert a szabinok, akik az *umbe-
rek* néptörzséből valók voltak.

A szabinok által lakott terület nem igen kedvezett a városépítésnek. A szabinok jórészt tanyákban laktak, mert ez felelt meg legjobban céljaiknak. A szabinok a természettel és a környezet mostohaságával nehéz harcot vívtak a maguk fennmaradásáért.

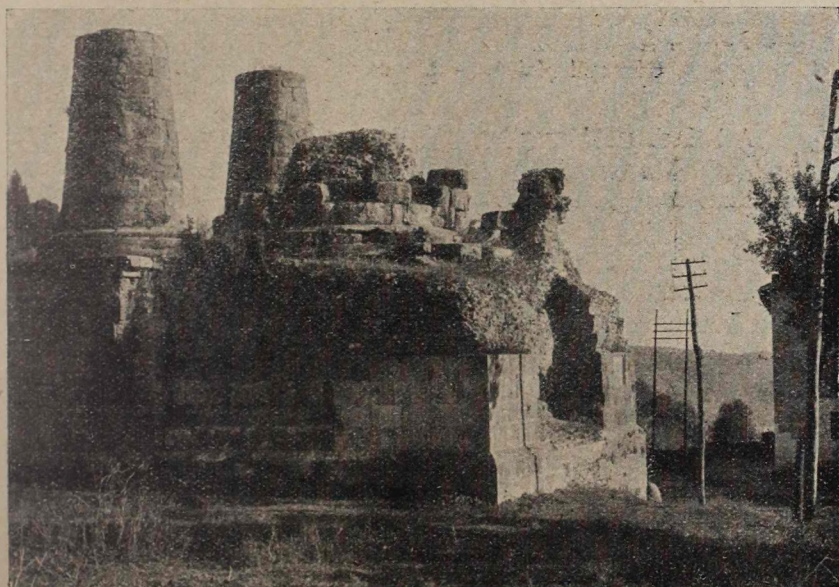

Etruszk bálványszobrok.

Valószínűleg háziistenek voltak. A párizsi Louvre-múzeumban

szabin ifjakat, akik úgyszólván feleslegessé váltak otthon, nagy ceremóniák és ünnepségek között a hadak istenének, Mársznak ajánlották fel, mire az ifjúság feleslege kénytelen volt otthagyni ősei tűzhelyét és idegenben keresni boldogulást.

A monda szerint ezeket a szabin rajokat rendszerint valami állat vagy madár kalauzolta. Ahol a kalauzoló állat, madár megállapodott,

Etruszk sír romjai Róma mellett, Albanóban.

A négyzetes, boltozatos építmény közepén és négy sarkán tornyok emelkednek. A hagyományok szerint Porzenna etruszk király fiának a sírja.

ott megtelepedtek a szabin ifjak. Ha valamely népet találtak ott, rendszerint fegyverrel vívták ki a letelepedés jogát.

Igy a szabin néptörzsnek idővel több fióktörzse keletkezett, ilyenek voltak a *picentek*, a *marzusok*, az *ekvuszok*, *volskusok*. De megtörtént az is, hogy egyik-másik szabin vándoresapat nem volt eléggé szerencsés, mert nem akadt sehol megfelelő területre vagy ha akadt is, nem volt szerencsés a harcban és el kellett vonulnia. Ezek azután úgy segítettek magukon, hogy idegen népek vagy városok zsoldjába állottak, mint harcosok, de mihelyt vége lett a harcnak, újból tovább vándoroltak. Ezek voltak a *mamertinusok* (Mársz fiai).

A római királyság.

Róma alapítása. — Mondák, hagyományok.

A latinok csakhamar belátták, hogy részint az etruszkok, részint a szabinok ellen valamiképp védekezniök kell, amit legcélszerűbben úgy valósíthatnak meg, ha a Tiberisz-folyó balpartján gondoskodnak a határvédelemről. A Tiberisz baloldalán lévő halmok és dombok mindenképp alkalmasaknak látszottak városalapításra, mert egyrészt védekezésre nagyon megfeleltek, másrészt magas fekvésüknél fogva jó volt a légkörük, holott a mély völgyekben folyton pusztított a malária.

A város alapításáról csak általánosságban szól a hagyomány. Az évet magát pontosan nem tudjuk, csak következtetünk arra, hogy tavasz idején lehetett, amikor egyik latin község lakói kivonultak a *Palatinusz-hegyre*, ahol áldozatot mutattak be és elhatározták, ha a madarak repüléséből kedvező jóslat magyarázható ki, a hegyet birtokba veszik és ott építeni fognak. A jóslat kedvező volt, mire egyik latin családapa, aki különös tiszteletnek örvendett, ekével körüljárta a hegy környékét és megvonta az úgynevezett szent árkot. A szántó öreg latin közben felemelte az ekét, háromszor szakította meg az árok folytonosságát, jelezvén, hogy oda három kapu építendő. A szent árokba a többi latinok beállították a határköveket és ebbe az árokba építették be az új város területét körülvevő nagy falakat. Ezen a területen épült a későbbi Róma. A világhatalommá lett Rómának alapítása ilyen egyszerű módon történt.

Igen természetes, hogy amint Róma jelentősége és hatalma növekedett, az alapítás egyszerű története már nem elégítette ki a római nép önérzetét. Ekként keletkezett annak a szüksége, hogy bizonyos meseszerűség vegye körül az alapítás tényét, legendás történetek fonódjanak köréje.

Egy olyan világhatalom, aminő Róma volt, megérdemli, hogy a róla szóló legendákat megismerjük, mindenekelőtt a városalapítás színes meséjét.

A monda szerint Itáliában *Jánusz* volt a első király. Sziklavára a *Tiberisz-szigettel* szemben a *Jánikulumon* állott. Jánusz királyt felkereste *Szturnusz* és megtanította a földművelésre, mire Jánusz hálából maga mellé vette Szturnuszt társuralkodónak és egyúttal elhalálozása esetére biztosította számára a trónutódlást.

Szturnusz uralkodása volt a latinok boldog aranykorszaka. Mindenki egyenlő és boldog volt. Senkinek sem volt többje a másikénál és minden közös volt. Szturnusz halála után következett *Pikusz*, *Laurentum* királya, majd *Faunusz* és felesége *Fauna*. Ezeknek a fia volt *Latinusz*, akit a latinok halála után mint *Jupiter Laciáriszt* istenként imádtak.

Ez az öt első király egyúttal a latinok öt főistene is lett idővel. *Jánusz* jelképezője volt az égnek és a kezdetnek. *Szturnusz* a földet és a növényzetet, *Pikusz* (a harkály) az erdei madarakat, *Faunusz* és *Fauna* a négylábú állatokat, *Latinusz* az embereket teremtette.

Noha eléggé primitív, sőt ingadozó volt az őseredet meséje, azért mégis nagy vonásokban egyezni látszott a többi népek mondáival.

Ehhez a teremtsmondához csatlakozott azután a monda nemzeti, részben görög vonatkozású része. Trója elpusztítása után a hetedik évben ugyanis *Énéasz*, a halandó *Ankhízesz* és *Afrodite* istennő fia megérkezett a Tiberisz torkolatához. Abban az időben laurentumi *Latinusz* uralkodott itt, akihez *Énéasz* követeket küldött, kérvén őt, hogy engedje meg neki a letelepedést Láciumban. A király nemcsak erre volt hajlandó, hanem leányát, Laviniát is nőül akarta adni Énéaszhoz. De *Turnusz*, a rutulok királya szintén feleségül óhajtott Laviniát, mire Énéasz, akit az etruszkok is támogattak, harcha keveredett Turnusszal s egy páros viadalban megölte őt. Énéasz nőül vette Laviniát, egyúttal pedig a *latinok* és a *trójaiak* örökös szövetségre léptek egymással.

Énéasz nem messze Laurentumtól alapította *Lavinium* városát, ott uralkodott mint király, míg fia, *Aszkániusz* a királyi székhelyet egy újonnan alapított hatalmas városba, *Alba Longába* helyezte át. Itt azután három évszázadon keresztül uralkodtak Énéasz utódai.

Ekkor történt, hogy az istenek elhatározása alapján Láciumban egy új város keletkezett. Ez a város *Róma* volt. Ezen ősi mondák szerint a rómaiak trójai bevándorlóktól származtak s ezt a mondát az első pún háború befejezése után a római szenátus is elfogadta hiteles őstörténet gyanánt.

Romulusz és Rémusz.

A rómaiak ősmondái szerint *Prokásznak*, Alba Longa királyának két fia maradt, még pedig : *Numitor* és *Amuliusz*. *Prokász* halála után az elsőszülöttség rendje szerint idősebb fia, *Numitor* lett a király, de fivére, *Amuliusz* elűzte a trónról. Fiát megölte, leányát, *Rhea Szilviát* pedig — nehogy férjhez mehessen — arra kényszerítette, hogy Veszta papnője legyen. A monda szerint *Rhea Szilviát*, amikor vízéért ment a templom számára és *Mársz* ligetébe tért be, egy farkas annyira megriasztotta, hogy egy barlangba menekült előle. A barlangban felkereste őt *Mársz*, a hadak istene, akitől aztán két ikergyermek született. Amikor *Amuliusz* király erről értesült, parancsot adott, hogy *Rhea Szilviát* és két gyermekét fullasszák a *Tiberiszbe*. De a folyó-istene megkönyörült rajtuk, *Rhea Szilviát* feleségül fogadta és ezáltal halhatatlanná tette. A gyermekek is megmenekültek, mert a *Tiberisz* kiáradt és a bölcst egy fűgefához úsztatta, ahol a bölcse fennakadt. Arra vetődött egy nőtény farkas, amely szomját akarta oltani, megszánta a két kis csecsemőt, bevitte a barlangjába és ott táplálta őket, amikor *Amuliusznak* egyik pásztora, *Fausztulusz* véletlenül ráakadt a gyermekekre. A farkas *Fausztulusz* elől elmenekült, mire *Fausztulusz* a gyermekeket magához vette és hazavitte gyermektelen feleségének, *Akka Larenciának*, aki a gyermekeknek a *Romulusz* és *Rémusz* nevet adta és mint sajátjait nevelte fel őket. Mire a két gyermek ifjúvá serdült, bátorságuknak többször tanujelét adták és ezért nagy tiszteletnek örvendtek a pásztorok között. Történt, hogy *Romulusz* és *Rémusz* egy alkalommal összevesztek *Numitor* pásztorai-val a legelő miatt és megkergették őket. A pásztorok bosszúból elfogták *Rémuszt* és foglyul Albába vitték. *Amuliusz* a fiatal *Rémuszt* átküldte *Numitor*hoz, hogy ez büntesse meg őt. De *Numitor* azonnal felismerte *Rémusz* kilétét. Ugyanakkor *Romulusz* is megtudta származásának titkát *Fausztulusz* pásztorától. Számos barátjának a támogatásával váratlanul megtámadta és elfoglalta Alba városát. *Amuliuszt* agyonverte és az ősz *Numitort* ültette a trónra.

Romulusz és *Rémusz* erre elhatározták, hogy azon a dombon, ahol felnevelkedtek, várost építenek. Előbb azonban a madarak repüléséből akarták megtudni az istenek akaratát, hogy ki uralkodjék az alapítandó új város fölött. *Romulusz* a *Palatinusz*, *Rémusz* pedig az *Aventinusz*-hegyre vonult és onnan várták a madarak érkezését a szent szokások szerint kora hajnalban, napfölkelte előtt. A monda szerint *Rémusz*-

A nőstény farkas rátalál Romuluszra és Rémuszra.

A Tiberiszbe dobott ikreket a folyó hullámai egy parti nádasba sodorták, ahol egy nőstény farkas akadt rájuk s miadaddig táplálta őket, amíg Fausztulusz pásztor rájuk nem bukkant.

nak hat, de a következő pillanatban Romulusznak tizenkét saskeselyű jelent meg erős szárnyesattogás között. Ezek szerint tehát Romulusz győzött, aki azonnal meg is vonta a szent árkot. Rémusz, akit bátyja szerencséje nagyon felingerelt, mintegy kicsinylésül átugrotta az árkot, jelezvén, hogy az alapítandó új várost és új uralkodót semmire sem becsüli.

Romulusz azonban nem ismerte a tréfát, nem tűrte el a gúnyolódást, hanem agyonverte a fivérét.

A kapitóliumi farkas.

A római művészet legrégibb emlékei közül való ez a bronzszobor, amely a Kapitóliumon állott s azt a jelenetet örökítette meg, amikor a nőstény farkas emlőivel táplálta Romuluszt és Rémuszt.

„Igy jár mindenki, aki te utánad áthág az én városom falain!” — mondta a testvérgyilkosság után.

Róma városa felépült, de gondoskodni kellett arról is, hogy lakosainak száma megszorodjék. Ez okból a kapitóliumi hegy két csúcsa között elterülő helyen menedékhelyet létesített Romulusz a hazátlanok és menekültek számára, akik természetesen nagy tömegekben tódultak Rómába.

Hátra volt, hogy Romulusz asszonyokról gondoskodjék, mert a szomszédos városok lakói nem akarták lányaikat feleségül adni Róma gyűlevész férfiaihoz. Romulusz cselhez folyamodott. Nagy ünnepséget rendezett egy alvilági isten tiszteletére s a játékokra meghívta a szabi-

A rómaiak és szabinok kibékítése.

A szabin nők elrablása miatt keletkezett háború azzal végződött, hogy a szabin nők, akik már megszerették férjeiket s új otthonukat, kisgyermekükkel a küzdők közé rohantak.

nokat is. A szabinok feleségeikkel és gyermekeikkel csakugyan el is jöttek, de vesztükre, mert a római ifjak egy váratlan pillanatban elrabolták a szabin hajadonokat, akikkel azonnal egybe is keltek. A nőrablásból háború keletkezett, mert a szabinok fegyverrel támadtak a rómaiakra. A szabinokat királyuk, *Titusz Táciusz* vezette s a római várőr lányának, Tarpejának árulása következtében feljutottak a Kapitólium hegyére. Tarpeja, aki a szabinok arany karpereceire gondolt, jutalmul azt kötötte ki magának, amit a szabinok a balkarjukon hordanak, de a szabinok nem az arany karpereceiket, hanem pajzsukat dobták Tarpejára, aki a pajzsok súlya alatt meghalt. Ezóta hívták a kapitóliumi hegy sziklás részét tarpeji sziklának. Ezután a szabinok és a rómaiak a síkságon döntő mérkőzésre készültek. Kezdetben a rómaiak nagy hátrányban voltak és már menekülni akartak, mire Romulusz fogadalmat tett, hogy győzelem esetében Jupiter istennek templomot épít. A hadiszerencse csakugyan meg is fordult, a rómaiak erősen kezdték szorongatni a szabinokat, amikor az elrablott szabin nők, akik időközben sorsukkal kibékültek, a küzdők közé rohantak és ezzel megszüntették a további harcot. A két nép pedig szövetséget kötött egymással; a két nép vezérei, *Romulusz* és *Titusz Táciusz* pedig együttesen uralkodtak.

Romulusz a szabin nők elrablását követő béke emlékére alapította a *matronália* ünnepet.

A szabin nők elrablásának mondája minden valószínűség szerint a régi rómaiak házassági szokását akarta megmagyarázni, miután a régi rómaiak a nőt el szokták rabolni, hogy feleségeiké tegyék. Ennek a nőrablásnak némi emlékeztető jelei később is fennmaradtak abban, hogy a menyasszony egy dárdaalakú túvel foglalta össze haját s csak bizonyos unszolás után lépte át férje házának küszöbét.

Csak rövid ideig tartott Romulusz és Titusz Táciusz együttes királykodása. Táciusz többízben szembehelyezkedett a latin szokásokkal és törvényekkel, mire a nép egy áldozatbemutató alkalmával agyonverte.

Romulusz tehát egyedül maradt. Harminchét évig uralkodott népe örömeire becsületesen és igazságosan. A népet három *tribuszba* és harminc *kuriába* osztotta és megteremtette az öregek tanácsát (*szenátus*). Megszervezte a hadsereget, még pedig a kuriális beosztás szerint és számos lovas centuriát állított fel.

Numa király.

Romulusz halála körül újból monda szövődött. Amikor ugyanis Romulusz a Mársz-mezőn a sereg felett szemlét tartott, nagy vihar keletkezett és elsötétült a nap. A sötétség következtében a nép riadva futott szét, ezalatt pedig Mársz isten Romuluszt lovastu az égbe ragadta. A nép nagyon elszomorodott, amikor Romuluszt nem látta viszont, de nemsokára megnyugodott, amikor Romulusz a monda szerint megjelent egy latin földművesnek és kinyilatkoztatta, hogy a nép ne aggódjék miatta, mert ő most isten és a neve *Kvirínusz*.

Romulusz halála után egy ideig nem volt királya a népnek, mert nem találtak erre alkalmas férfiút. Minden öt napban más és más családfeje gyakorolta az állami főhatalmat. A nép azonban ráunt erre a folytonos személycserére, hangosan békétlenkedett, mire a soron lévő családapa a népet gyűlésre hívta egybe, hogy válasszon magának királyt.

A római nép a szabin eredetű *Numa Pompiliust* választotta királynak, mert ennek becsületessége és jámborsága messze földön híres volt.

Numa Rómába jött, de mindaddig, amíg kedvező jóslatot nem kapott, nem vette át a királyi hatalmat. Amikor a jóslat kedvezett, legelső teendőjének tekintette, hogy a népet törvény, jog és erkölcsszeretetre szoktassa, miután a sokféle háborúskodás nagyon meglazította az erkölcsöket. Békét kötött a szomszédokkal és *Jánusz Geminusz* istennek templomot emelt. Ez a templom nyitott kapuval háborút, zárt kapuval békét jelentett. Érdekes, hogy Numa Pompiliusz idejében a templom kapuja állandóan zárva volt.

Numa arra is törekedett, hogy a népet vallásosságra szoktassa. A monda szerint Numa a vallásos parancsokat és oktatásokat *Egeria* istennőtől kapta, aki egy barlangban lakott és utóbb Numa felesége lett. Ő általa ismerte meg Numa az istenek haragjának megnyilatkozását a villámokban és ugyancsak *Egeria* árulta el a kiengesztelés titkát is.

Addig ugyanis a régi rómaiak az emberáldozattól sem riadtak vissza, hogy kiengeszteljék az istenek haragját. *Egeria* azonban azt a tanácsot adta Numának, hogy *Pikusz* és *Faunusz*tól, ettől a két erdei istentől tudja meg a kiengesztelés módját, amely nem kíván emberáldozatot. Ezt Numa olyképp tudta meg, hogy abba a forrásba, ahonnan ez a két isten szomját szokta oltani, bort öntött. A bortól a két pajkos erdei isten megittasodott, mire Numa megkötözte őket és kényszeri-

tette, hogy árulják el: mit kívánnak az égiek áldozatul. Ekkor derült ki, hogy hagyma, néhány szál haj és apró halak is megteszik a jó szolgálatot, felesleges tehát az emberáldozat.

A római nép azonban nem akart Numa szavainak hitelt adni, mire a király csodákat művelt. Nevezetesen vendégeket hívott meg és agyagedényekbe ételt és kőedényekbe vizet adott nekik. Mikor pedig a vendégek nekiláttak a lakmározásnak, az edényeket arannyá és ezüstté, az ételeket s italokat pedig pompás illatokká változtatta át. Erre a rómaiak hívók lettek, mire Numa *eltiltotta az emberáldozatot* és csak mezei terményáldozatot és egyéb ajándékot engedett meg. Viszont azonban imákat, mosakodásokat, vezekléseket írt elő, hogy a nép elvadult erkölcsseit megszelídítse.

Numa ezek szerint keresztülvitte, hogy a rómaiak vallásos cselekedeteik révén állandóan érintkeztek az istenekkel, de szigorúan megtiltotta, hogy az istenekről szobrokat készítsenek, mert az istenek és az emberek természete mindenképp különbözik.

Numa rendezte és szabályozta a vallásügyet. *Jupiter, Mársz és Kvirinusz* — tehát a három legfőbb isten tiszteletének intézésére a „*flaminesz*” (tűzgyújtó) papokat rendelte ki. Öt főpapi — *pontifex* — állást szervezett. Ezek a főpapok voltak a vallási élet főfelügyelői, míg az *augurokhoz*, a madarak röptéből és az áldozati állatok beleiből jósoló papokhoz sorakoztak a szalier-papok — tizenkét ifjú — akik tavaszkor Mársz tiszteletére haditáncot lejtettek. A *fecialesz* név alatt ismert papok örködték a béke s a szövetségek felett és tanácsot adtak a háború előtt. Legvégül még azt is megtette Numa, hogy a sokféle szabályt, parancsot, ceremóniát összeíratta és egy főpapra bízta, hogy őrizze meg őket és abból oktasson.

De nemcsak vallási ügyekkel foglalkozott Numa.

Rendezte ugyanis a földművelést is, mert úgy vélte, hogy az emberek csakis mint földtulajdonosok váltak jókká és becsületesekké. A Romulusz által elfoglalt területet felosztotta a szegény emberek között és szenteknek nyilvánította a határköveket, melyeket *Terminusz* istennek ajánlott fel. Aki egy határkövet kidöntött, azt bárki büntetlenül megölhette.

Az iparosok részére *céltársulatokat* alapított.

A kereskedelem becsületeségének biztosítására *Fidesz* (a hit, hitel) istennek külön templomot emelt, hadd legyen, hogy a kereskedők hol imádkozzanak nagyobb üzletkötések előtt.

Negyvenhárom esztendeig uralkodott Numa Pompiliusz, akinek

az volt a törekvése, hogy a római népet boldoggá tegye. Magas életkorban halt el a derék király. Nemcsak Egeria, hanem a nép is megsiratta. Egeria annyira bánkódott Numa után, hogy végtére is *Diana* megszánta és forrássá varázsolta át.

Numa utódai.

Numa Pompiliusznak teljesen ellentéte volt az utóda, *Tullusz Hosztiliusz* király. Latin családból származott és híve volt az erőszaknak, a fegyveres hatalomnak. Valósággal kereste a háborúra vezető alkalmat. Mindenekelőtt Lácium legősibb városa, Alba Longa ellen fordította a rómaiak fegyverét. Amikor azonban a rómaiak és az albalongaiak a harcmezőn csatasorba állottak, a két rokon nép vezetői előléptek és megállapodtak abban, hogy ne a két nép harcoljon egymás ellen, hanem néhány kiválasztott harcos viadala döntse el a harc sorsát. Amelyik népnek kiválasztott bajnokaí győznek, az a nép fog uralkodni a másik felett.

A véletlen úgy hozta magával, hogy mind a két részen hármas ikrek voltak a táborban: római részen a *Horáciuszok*, az albaiaknál a *Kuriáciuszok*. Ez a három-három ifjú állott ki egymás ellen. A harc kezdetben a *Kuriáciuszoknak* kedvezett, mert két Horáciusz már elesett, míg a három albai csak könnyen volt megsebesülve, ellenben az utolsó *Horáciusz* (utónéven *Koklesz*) sértetlen maradt. Erre Horáciusz Koklesz eselhez folyamodott. Ravaszul futást színlelt, mire a Kuriáciuszok utána iramodtak, de Horáciusz Koklesz, amint egyik albai közeledett feléje, hirtelen megfordult és levágta és hasonlóan cselekedett a másik kettővel is.

A rómaiak sorában óriási volt az öröm. A római sereg a győztes Horáciusz Kokleszt megkoszorúzva kísérte haza és külön csatlósok vittek a megölt Kuriáciuszok fegyvereit. Amikor azonban a város kapuján bevonultak, Horáciusz egyik nővére, ki az egyik megölt Kuriáciusznak menyasszonya volt, irtózáttal látta meg vőlegényének véres ruházatát Horáciusz Kokleszen. A nővér a fájdalomtól félőrülten szétbontotta a haját és hangosan zokogott halott vőlegénye után. És ekkor a rómaiakat jellemző eset történt. Horáciusz Kokleszt előntötte a hirtelen harag és kardjával leszúrta a saját nővérét, akinek azt kiáltotta oda: „Halj meg idétlen szerelmeddel, amely elfelejteti veled fivéreidet és hazádat! Ez legyen a sorsa minden római nőnek, aki az ellenséget megsiratja!”

Horáciusz Koklesz hirtelenkedése azonban nem találkozott osztatlan tetszéssel, mert a király „két embere” (*duumviri*) arra ítéltek, hogy halállal lakoljon Horáciusz. Horáciusz apja azonban népitéletet kért és a nép elengedte ugyan a halálbüntetést, de arra kötelezte a merész ifjút, hogy letakart fejjel egy igazszerű gerenda alatt lépjen el. Azóta ezt a gerendát „a nővér gerendájá”-nak nevezték és állítólag még Kr. u. a IV. században is megvolt.

Hogy a szerencsés rómaiak nem bántak kesztyűs kézzel az albaiakkal, az egészen bizonyos volt, viszont azonban az albaiak sem túrték szó nélkül a súlyos ígát. Amikor végre is megsokalták az elnyomást, vezérük, *Mettiusz Fufeciusz*, két szomszédos város, *Veji* és *Fidene* lakóit haragra szította a rómaiak ellen. De amikor annak a két városnak lakói csakugyan harcha indultak Róma ellen, az albaiak kelletlenül is kénytelenek voltak a rómaiakkal együtt csatasorba állani. A döntő csatában azonban Mettiusz a katonáival elvonult egy dombra, miáltal a rómaiak nagy zavarba jutottak kezdetben, de azért nagynehezen mégis győztek. Erre *Tullusz Hosztiliusz* a következő napon azon a címen, hogy haditanácsot akar tartani, az albaiakat magához csalta és körülvétette a római sereggel. Amikor ez megtörtént, rettentő megtorlás következett az albaiakon. Tullusz Hosztiliusz ugyanis Mettiusz Fufeciuszt szekerekhez köttette és úgy tépette szét, az albaiakat pedig áttelepítette Rómába. Albát azután földig leromboltatta.

Tullusz Hosztiliusz egész uralkodása alatt folyton hadakozott. Erőszakos király volt és a hagyományok szerint az istenek sem kedvelték. Büntetésül súlyos betegségekkel árasztották el a királyt, mire Tullusz Hosztiliusz ki akart békülni az égiekkel. Varázslatokkal próbálkozott, de nem értett azokhoz. Az istenek villámmal sujtották agyon és palotáját is leégették.

Tullusz Hosztiliusz terhes országlását némileg békésebb idők követték *Ankusz Márciusz* király uralkodása alatt. Jámbor és vallásos király volt, aki a meglazult vallási fegyelmet újból visszaállította s azt hirdette magáról, hogy nem tud a fegyverrel bántani. De amikor a latin szomszédok erre a hiedelemre támaszkodva betörték, Ankusz Márciusz leverte őket, több városukat elfoglalta, a latin lakókat pedig mint plebejusokat az Aventinusz-hegyen telepítette le.

Ankusz Márciusz egészen a Tiberisz torkolatáig terjesztette ki a római uralmat. Ő alapította *Oszlia* kikötővárost, megerősítette Rómában a Janikulusz-hegyet és hidat veretett a Tiberiszen, a Kapitólium-hegy alját pedig kivájta és ott állami börtönt építtetett.

Huszonnégy évi eredményes uralom után elhalt Ankusz Márciusz. A királymondák számai pedig szövődtek tovább.

Történt ugyanis, hogy *Demaratosz*, egy előkelő korinthuszi férfiú a korinthuszi zsarnok üldözései elől *Tarkvinii* városba menekült, hol egy etruszk nőt vett feleségül. Ebből a házasságból származott *Lukumó* nevű fia, aki utóbb Tanakvillal, egy előkelő nővel lépett házasságra és vele együtt bevándorolt Rómába. Mielőtt Rómába értek volna, útközben egy szerencsét jelentő croda történt. *Lukumó* és felesége ugyanis kissé elbámultak, mikor egy sas lecsapott és *Lukumó* fejéről lekapta a kalapot, azzal körülrepdeste a szekeret és azután a kalapot újból visszatette *Lukumó* fejére. Ebből az esetből azt jósolták *Lukumónak*, hogy király lesz.

A jóslat, amint látni fogjuk, be is teljesedett. *Lukumó* Rómába érkezvén felvette a *Luciusz Tarkviniusz* nevet s miután a néppel szemben, ahol csak lehetett, tüntető bőkezűséget mutatott, csakhamar nagy népszerűsége tett szert.

Luciusz Tarkviniusz és Szerviusz Tulliusz uralkodása.

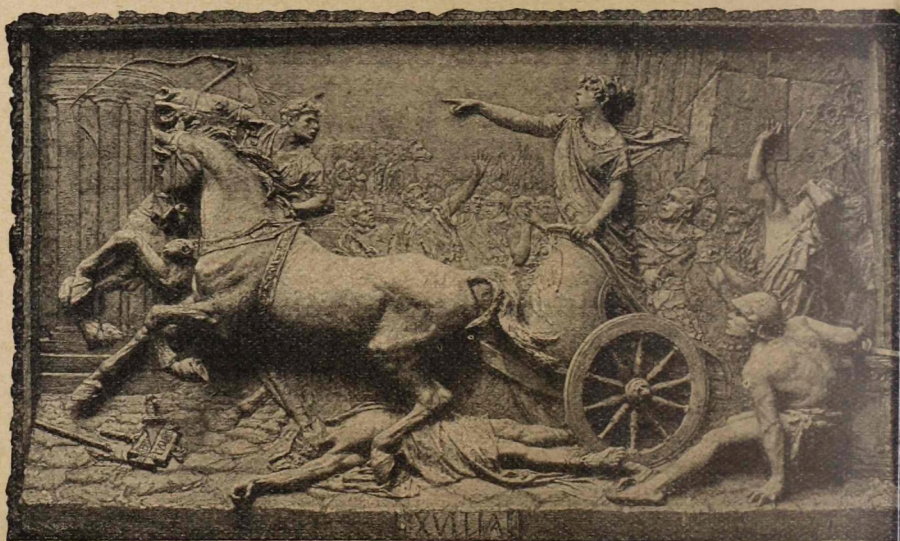
Mikor Ankusz Márciusz elhalt, *Lukumó* jutott a trónra, nem pedig az elhalt király gyermekei. Mindjárt uralkodása elején sokat hadakozott a latinokkal, szabinokkal és etruszkokkal. Az etruszkok elismerték *Luciusz Tarkviniuszt* az etruszk városi szövetség fejének és hódolatuk, valamint a királyi hatalom jeléül aranykoronát, elefántcsontból készült széket, egy jogart (rajta a római sassal), bíborpalástot és tizenkét hatalmi bárdot (amelyeket vesszőkbe kötözve tizenkét lictor hozott) ajánlottak fel neki. Azóta a római királyok ezeket a jelvényeket állandóan használták.

Luciusz Tarkviniusznak az volt a terve, hogy a nagyszámban megtelepedett *plebejusokból* (új polgárokból) új tribuszt és új lovasszázadot állít fel, de *Atusz Náviusz* augur a jóslatok alapján a terv ellen nyilatkozott. Erre a király egyszerűen nevetségesnek mondta a papi jóslást és felszólította a papot: valósítsa meg azt, ha tudja, amit ő, a király gondol. A monda szerint a pap erre késével átmetszett egy darab követ. A király újból hinni kezdett, mert valóban ezt gondolta. A papnak szobrot emeltetett, a régi nemesi családok tribuszát pedig azáltal szaporította, hogy tekintélyes, meggazdagodott plebejusokat vett fel a régi tribuszokba.

Luciusz Tarkviniusz elrendelte ezután, hogy a Kapitólium-hegyen

kezdjék meg *Jupiter* templomának építését és e célból a főpapok rendelkezései szerint a hegyen élő szent tárgyakat, szobrokat óvatosan elszállították. Csak a határok istenének, *Terminusznak* és az ifjúság istenének, *Juventusznak* a szobrát nem tudták a helyeikből elmozdítani. Ebből a papok azt a talpraesett jóslatot vezették le, hogy a római nép sohasem fog a határaitól visszavonulni és a nép mindig fiatal és erőteljes marad.

Jupiter templomát a király csak részben készíttette el, ellenben

Tullia kocsijával keresztülhajta apja holttestén.

Szerviusz Tulliusz király leánya, Tullia vad örömmel sietett a fórumra, mikor megtudta, hogy férje megölette apját és magát kiáltotta ki királyné. Hazatértében pedig kocsijával keresztülvágatott apja holttestén.

a Tiberisz áradásai által keletkezett mocsarakat kiszáríttatta, megépíttette Róma főterét, a *fórumot* és egy versenytérét a cirkuszi mulatságok számára. Nyolcvanéves korában Ankusz Márciusz fiainak felbujtására orgyilkosok ölték meg Luciusz Tarkviniuszt.

Luciusz Tarkviniuszt a trónon Szerviusz Tulliusz követte. Ehhez a királyhoz is színes mondák fűződnek. A megölt Luciusz Tarkviniusz háznépéhez tartozott ugyanis egy *Okrizia* nevű rabszolganő, aki a királyné rendelkezése alatt állott. Ennek a rabszolganőnek, ki mindenestre csinos nő lehetett, amikor egy alkalommal a házioltárnál áldo-

zatot mutatott be, megjelent egy római isten és feleségül kívánta. Okri-
ziának fia született, akit Szerviusznak nevezett el, mivel az anyja rab-
sorban volt (szervusz = szolga). Ez a Szerviusz kisgyermek korában
elszenderedett egyszer a királyi palota előcsarnokában s feje körül
fényes lángkoszorú jelent meg. A királyné (*Tanakvil*) ebből a jelből
azt következtette, hogy Szerviuszra nagy hivatás várakozik, miért is
a királyné javaslatára a király Szerviuszt vejének fogadta.

Luciusz Tarkviniusz megöletése után csakugyan Szerviusz Tulliusz
lett a király, aki a latinok és a rómaiak között szövetséget hozott létre,
közös templomot építtetett, kiépíttette Rómát és mind a hét halom
körül hatalmas körfalakat húzatott. Sokat buzgólkodott azon is, hogy
a nemesek és a népbeliek között jó egyetértést teremtsen és arra töre-
kedett, hogy arányosan oszoljanak meg az adóterhek.

Szerviusz Tulliusz, noha egyike volt a legderekabb római királyok-
nak, borzalmas véget ért. Két leányát ugyanis nőül adta Tarkviniusz
Priszkusz két fiához. Csakhogy ez a házasság nagyon szerencsétlen volt.
Az idősebb leánynak, a jámbor, szelídlelkű Tulliának a gögös, hirtelen-
kedő és erőszakos *Luciusz Tarkviniusz* jutott, míg a fiatalabb Tulliának,
aki szenvedélyes, hatalomra vágyó volt, a becsületes, szelíd *Ankus*
Tarkviniusz lett a férje. Így történt azután, hogy a szenvedélyes fiatal
Tullia és a gögös Luciusz Tarkviniusz titokban szövetségre léptek, meg-
ölték az idősebb Tulliát és Ankuszt, azután egybekeltek. A legközelebbi
céljuk most már az volt, hogy az öreg Szerviusz Tulliusztól szabaduljanak
meg. A gögös és hirtelenkedő Luciusz Tarkviniusz nem sokat tépelődött,
hanem bíbor királyi palástban megjelent a fórumon, ahol az összegyűlt
senátorok és a nép előtt királynak jelentette ki magát. Erre a hírre
odasietett Szerviusz Tulliusz is, de a vő, Luciusz Tarkviniusz egyszerűen
lelökte egy lépcsőn és fegyveres bérencekkel agyonverette. Luciusz
Tarkviniusz felesége, a fiatal, szenvedélyes *Tullia* vad örömmel sietett
a fórumra, amikor megtudta, hogy atyját megölték és össze-visszacsó-
kolta a férjét, mint római királyt. Tullia elvetemültségét jellemezte az
eset, hogy amikor kocsiával hazafelé indult, útközben épp az atyja
holtteste közelébe jutott. A lovak az úton fekvő holttest láttára meg-
csökönyösedtek s a kocsis vissza akart térni. De a vad Tullia ráparan-
csolt, hogy vágtsaon keresztül apja holttestén, ami azután meg-
történt és az apa vére telefröcscentette Tullia ruháját.

A királyság megszűnik.

A római nép sokáig gyászolta jó királyának, Szerviusz Tulliusznak szomorú halálát, mert a népnek volt a királya, a nép terhein sokat könnyített. Volt is oka bőven a népnek a szomorkodásra, mert a második *Tarkviniusz* (a nép *Szuperbusznak*, gőgösnek nevezte) uralkodása csupa erőszakoskodások láncolata volt.

Tarkviniusz Szuperbusz, katonáira támaszkodva, a nemeseket az állami ügyek intézéséből teljesen kiszorította, a népet pedig hallatlanul zsarolta. Aki csak mukkanni mert, azt kivégeztette. Véres harcokat viselt a latinok és volszkok ellen, akiket legyőzött és akiktől nagymennyiségű kincset hordott Rómába. Ezekből a kincsekből pazar épületeket emeltetett Rómában és befejezte a város csatornázását. Vele történt meg, hogy egy napon Kuméból egy öregasszony jött a palotába, ahol jóskönyveket ajánlott megvételre. Az asszony, a *kumei Szibilla*, kilenc könyvet akart eladni, de a király sokallta az árukat, mire Szibilla három könyvet a tűzbe dobott és a megmaradt hatért is ugyanazt az árat kérte, de hiába. Erre még három könyvet dobott a tűzbe, mire a babonás király a megmaradt három könyvért megfizette azt az árat, amibe a kilenc könyv került volna. A könyvek görög nyelven voltak írva és a kapitóliumi templom sziklapincéjében őrizték, hogy válságos időkben a pápok tanácsot merítsenek belőlük.

Tarkviniusz Szuperbuszt idővel bántani kezdte a lelkiismeret. Rossz álmok gyötörték és csodás jelenségeket látott, miért is két fiát és nővérének fiát, Juniusz Brútuszt elküldte Delfibe, hogy ott tudják meg a jelek okát a jósdától.

Tarkviniusz fiai gazdag ajándékokat nyújtottak át Delfiben a papoknak, míg Juniusz Brútusz, aki gyámoltalan eszűnek látszott, csak egy fabotot adott át. Emiatt persze Tarkviniusz fiai kinevették. Pedig Juniusz Brútusz a botot belülről kiüregesítette és egy aranyrudat helyezett el benne. Különben is csak tetette magát, mert valójában igen éleseszű fiatalembernek bizonyult. Amikor Tarkviniusz fiai és Juniusz Brútusz megkérdezték a jósdát, hogy Tarkviniusz után melyikük jut a trónra, a jósda azt válaszolta: „Az lesz a király, aki először csókolja meg az anyját.” A két Tarkviniusz-fiú megegyezett egymás között, hogy ki csókolja meg majd odahaza elsőnek az anyját. De Juniusz Brútusz értette csak meg a jóslat értelmét, amely a földre, mint közös anyjára vonatkozott. Hirtelen botlást színelve rögtön a földre vetette magát és megcsókolta azt.

Abban az időben, amikor a fiúk hazaértek, a király Ardeát ostromolta egy sereg élén. A Tarkvinusz-fiúk egyik este együtt ültek rokonokkal, *Tarkvinusz Kollatinusszal* Ardea előtt, lakmároztak és arról vitatkoztak, hogy kinek a felesége becsületesebb és jámborabb. Persze mindenik a maga feleségét dicsérte. Mivel a vitát el akarták dönteni, a Tarkvinusz-fiúk lóra pattantak és hazavágtattak, hogy megnézzék, kinek-kinek mit csinál késő éjjélkor a felesége. Bizony a Tarkvinusz-fiúk feleségei abban a tudatban, hogy férjeik távol vannak, a leghatártalanabb dőzsölésre adták a fejüket, ami ugyancsak elkedvetlenítette a férjeket, akik átmentek Kolláciába, ahol viszont Tarkvinusz Kollatinusz feleségét, Lukrécia cselédei körében, házi munkában találták. Így az elismerés babérját Lukréciaától elvitatni sehogy sem lehetett.

Lukrécia kedves, házias lénye bűnös szerelemre gyullasztotta *Sextusz Tarkvinusz* szívét. Titokban visszatért Kolláciába, ahol igénybe vette valami ürügy alatt Lukrécia vendégszeretetét. De azzal azután rútul visszaélt, mert Lukréciaát meggyalázta. Lukrécia a következő napon elhivatta apját Rómából és férjét Ardeából. Velük jöttek *Juniusz Brútusz* és *Valériusz Publikola* is, akiket a szerencsétlen Lukrécia mély gyászban fogadott. Elbeszélte nekik a történeteket és ezzel a kiáltással: „Kollatinusz kérlek: bosszuld meg szerencsétlen nődet!” — a rejtve tartott törrel szíven szúrta magát.

A szomorú eset erősen meghatotta *Juniusz Brútuszt*, aki most már levetette az együgyűség álcáját. Kirántotta a tört Lukrécia szívéből és megesküdü, hogy az elfajult Tarkvinuszok uralmát nem fogja tovább tűrni. A többiek is, akik jelen voltak a szomorú eseménynél, egyenkint megfogták a véres tört és hasonló esküt tettek.

A halott Lukréciaát ezután *Kollácia* piacára vitték, ahol megjelentek a város lakói és módfelett indulatba jöttek a gyalázat miatt. Hirtelen fegyvert ragadva, Rómába siettek, ahol *Juniusz Brútusz* szenvedélytől izzó szavakkal ecsetelte a népnek a Tarkvinuszok által elkövetett gyalázatosságokat. A nép erre kimondta, hogy a királyt megfosztja trónjától és családotól száműzi. Ezt a határozatot elfogadta az *Ardea* előtt álló római sereg is, mire Tarkvinusz Szuperbusz dühvel eltelve kénytelen volt hozzátartozóival együtt átmenekülni az etruszkokhoz.

Kétszáznegyvennégy évi fennállás után így szűnt meg a királyság Rómában.

Róma őstörténelme a kutatások alapján.

Amiket a fentiekben úgyszólván elmeséltünk, az jórészt mondákon, legendákon alapult. Sok a kieszelt anyag, a költött esemény és költött személy, de azért némi magja mégis volt a mondáknak, csakhogy persze a valóság egészen másként tünteti elénk a dolgokat.

Az Aventinusz-hegy környéke ma.

Az Aventinusz a hét halom egyike volt, amelyeken Róma épült a Tiberisz-folyó balpartján.

Nézzük tehát a kutató történelem szemüvegén keresztül Róma ősi történelmét.

Nem férhet szó ahhoz, hogy a fiatal Róma csakhamar összekülönbözött részint a Rómában, részint a Róma közelében lakó szabinokkal. Szabinok is voltak ugyanis Rómában, nemcsak latinok, ami abból is kitűnik, hogy a Kvirinálisz-hegyen levő szentélyben sok szabin eredetű oltár volt elhelyezve, a rómaiak államvallása sok tekintetben szabin volt, sőt a rómaiak vallásának megalapítója és szervezője, Numa Pompiliusz szintén szabin eredetű.

Teljes joggal következtethetünk arra, hogy a szabinoknak nem egy raja a tavaszi kivándorlások alkalmával lefelé ment a Tiberisz mentén

és az ősi Rómával szemben, a Kvirinálisz-hegyen telepedett meg. Sőt idővel a Viminálisz és Eszkvinilusz-hegyeket is megszállották.

Ez a megtelepedés eleinte nem okozott semmi nagyobb bajt, már csak azért sem, mert a római őslakosság és a szabinok között sokszoros volt a rokonság. Mindazonáltal egészen bizonyosra lehetett venni, hogy a római (latin) és a szabin lakosság között, ha másért nem, de a közöttük elterülő szántóföldek miatt ki fog törni a háborúság. Ez úgy is történt. Ebben a hadakozásban a szabinok voltak a győztesek, de a mondák a rómaiak javára akarják billenteni a mérleget. Bárhogyan állott is a dolog, nem szenvedhetett kétséget, hogy végül elsimultak az ellentétek köztük s tekintettel a körülöttük élő ellenséges népekre, szorosabb szövetségre léptek egymással.

Ezek szerint a régi latin-szabin Rómába tartozott a *Palatinusz*, *Aventinusz* *Kvirinálisz*, *Kapitoliusz*, *Viminálisz* és az *Eszkvinilusz-hegy*. A régi latin és szabin elemhez járultak idővel a különböző etruszk és görög bevándorlók, kézművesek, valamint számos leigázott latin város áttelepített lakossága. Ezeket a bevándoroltakat a *Céliusz-hegyen* helyezték el.

Eredetileg Róma négy községből vagy kerületből állott. Lakossága rövid idő alatt hihetetlen módon felszaporodott és pedig jórészt a betelepülések következtében. Most már meg kellett a várost erősíteni és ezt Szerviusz Tulliusz végezte el. Hatalmas falakat vontak a város körül és oly hosszúságban építették a védőfalakat, hogy még külterületek is belejutottak a védőkörzetbe. Mesteri volt a város megerősítése. Jórészt meredek hegyeken és halmokon vonult végig a hatalmas falazat. Az építkezésnél vigyáztak arra, hogy valamiképp az ellenség támpontot ne találjon az ostromnál. Végül a falakon belül és kívül még széles árkokat is húztak, amelyek vízzel voltak megtölthetők. Csak az eszkviniluszi fal 1300 méter hosszú, 15 méter magas, 4 méter széles volt s körülötte egy 30 méter széles és 9 méter mély árok vonult végig. Ezeket a hatalmas falakat, az építkezési mód után ítélve, Kr. e. a IV-ik században építették.

Még ősidőkből maradtak fenn adatok arról, hogy a római nép részint teljesjogúakból, részint olyanokból állott, akiket minden politikai, sőt társadalmi jogokból is kizártak.

A teljesjogú római polgárt *pátriciusnak* hívták.

Pátricius körülbelül azt jelentette, hogy egy „apa gyermeke”, mert csak az ősi római pátriciusok tekintették magukat apától törvényesen származottnak és csak ők képezték a szorosabb értelemben vett római népet.

Közelebbről tekintve a római nép szervezetét és tagoltságát, itt is a szokásos különbséggel találkozunk. Volt egy természetes, erősen zárkózott szervezet és egy mesterséges, lazább alakulat.

A zártabb szervezet tagjai, az ősi latin családok utódai gondosan ápolták a családi együvértartozás érzését. Ennek a szervezetnek az alapja a család, amelynek férfitagjai újból önálló családokat alapítanak, de fenntartják és tovább származtatják az ősi nemzetséget. Természetes, hogy ennek a nemzetségnek tagjai a vérrokonság, szokás, hagyományok, közös érdekek által egybe vannak fűzve. Közös vallásgyakorlataik, saját családi védőisteneik, közös családi, nemzetségi oltáraik voltak és a legrégibb időben fennállott a nemzetség vagyonszövetsége is. Később azonban kialakult a saját vagyon intézménye, azonban bizonyos dolgok, jogok (pl. erdő, favágás, halászat, legelő stb.) továbbra is közös javak maradtak.

A lazább mesterséges szervezetnek az volt az alapja, hogy tulajdonképp két önálló és külön érdekű nép, a latin és a szabin lépett szövetségre egymással. Ez a szövetség teljes egybeolvadáshoz vezetett, anélkül azonban, hogy a természetes leszármazásban gyökerező különbségek hosszú ideig fenn ne maradtak volna. A római ősszármazásúak megtartottak bizonyos különállást, de a mesterséges szervezetekben együtt helyezkedtek el a nem ősi származású római polgárokkal.

A mesterséges szervezet keretei a *kúriák* voltak, amelyek a latinok és szabinok lakhelye, esetleg a legvagyonosabb család után kapták a nevüket. A harminc kúria mindenikének volt egy közös szentélye a Palatinusz-hegyen. Ott gyűltek össze a kúria főbb emberei és ott mutatták be áldozataikat az égieknek, főleg azonban Junó Kviritesznek (miután a kúriák Junó istennőnek voltak felajánlva).

A polgárok kúriák szerint elosztva gyakorolták szavazati jogukat, egyúttal pedig kúriánként állítottak fegyvereseket a haza védelmére, még pedig száz nehéz fegyverzetű gyalogost és tíz lovaskatonát. Ezekből alakultak a *légiók*.

A kúriák mellett volt egy általánosabb, a *tribuszok* szerint való felosztás. Három ősi tribusz volt: *Ramnesz*, *Ticiesz* és *Luceresz*. A három tribusz szorosan összefüggött Róma megerősödésével és terjedésével. Ramnesz alatt minden valószínűség szerint az eredeti római lakókat, Ticiesz alatt a bevándorolt szabinokat és Luceresz alatt az Alba elpusztítása után betelepédetteket kellett érteni.

Nevezetes szerepet játszottak Rómában a teljesjogú polgárok mellett a politikailag jogtalanok, akiknek eredetét azonban homály fedi.

Nagyon valószínű, hogy a „*kliensek*” képezték a jogtalanok eredeti típusát. Hogy a kliensek az őslakosságból kerültek volna ki, nagyon valószínűtlen, mert különben nem élhettek volna bizonyos élet és vallás-közösségben parancsoló uruk családjával. Lehet, hogy a kliensek szintén itálok voltak és azoknak a községi lakóknak a leszármazói, akik Róma körül laktak és akiket a rómaiak leigáztak. Körülbelül úgy képzelhetjük a kliensek eredetét, hogy a legyőzöttek hadijog szerint elvesztették minden politikai önállóságukat, ellenben földjüket részben vagy egészben megmunkálás céljából szolgái sorban megtarthatták, de valamelyik pátriciusnak rabszolgái lettek. A kliensek állandóan megmaradtak ugyanazon pátricius család uralma alatt és személyükkel, vagyonukkal és földjükkel együtt a család tulajdonaivá váltak. Saját vagyont a kliensek nem szerezhettek, a földet csak megmunkálás céljából birtokolhatták. A kliens bizonyos hányadot tartozott fizetni a föld hozadékából az urának, helyzete tehát hasonló volt a középkori jobbágyéhoz. Urukat *pátrónusnak* hívták, akinek azonban kötelességei is voltak a klienssel szemben. Nevezetesen bíróság előtt köteles volt őt képviselni, a közös vallásgyakorlatból ki nem zárhatta, a kliens károsodására nem volt szabad cselekednie. Az úgynevezett „tizenkéttáblás törvény” kimondja, hogy „ha egy pátrónus megcsalná a kliensét, átok legyen rajta.”

Természetes azonban, hogy több kötelezettség terhelte a klienst, mert nemcsak rendes hányadot kellett juttatni a föld terméséből a pátrónusnak, hanem ha a pátrónus megszorult, más módon is köteles volt a kliens segíteni. Ha a pátrónus háborúba indult, vele mentek a kliensek is vagy helyette állott fegyverbe valamelyik kliense. Ha a pátrónus fogságba esett, a kliensek voltak kötelesek kiváltani, sőt a pátrónus leányának kiházásítása is a kliensek terhe volt.

Külön kell megemlékeznünk az úgynevezett plebejusokról.

A *plebejus* osztály keletkezésének valószínű magyarázata az, hogy mikor Róma terjeszkedni kezdett és távolabb fekvő latin községeket is meghódított vagy legalább is csatlakozásra kényszerített, számos helységet szántóföldiletményük egyharmadának átengedése mellett felvett a római állam kötelékébe anélkül, hogy ezáltal a helység lakói személyes szabadságukat elvesztették volna. Ezek az új állami alattvalók, a plebejusok (plebsz=nép, népbeli, a plere = megtölteni igéből, tehát a plebsz olyant jelentett, amely a lakosságbeli hiányt kitölti) éles ellentétben állottak a pátriciusokkal. A plebejusok ugyanis állami védelemben részesültek, de eleinte nem voltak hadkötelesek. Nem gyakoroltak politikai jogokat, tehát szavazatnélküli polgárok voltak. Nem tartoz-

tak a nemzetségek és kúriák kötelékébe. A római néppel szemben idegen tömeget alkottak. A pátriciusok és kliensek közösségéből, vallási gyakorlatából ki voltak zárva. Másrészt azonban jobb volt a helyzetük a kliensekénél, mert magánjogilag önállók voltak, földtulajdont szerezhettek, szerződéseket köthettek bárkivel és a bíróság előtt személyesen jelentek meg.

Ezek szerint a plebejusok megfelelhettek a középkori ügynevezett szabad parasztnak és rendszerint egy meghatározott lakhelyhez voltak kötve, tekintve, hogy a kúriális beosztás is így kívánta.

A plebejusok tehát megmaradtak külön osztállynak, amely csak az államnak volt alávetve és velük, felettük más nem rendelkezhetett. Ez pedig igen fontos körülmény, mert míg a kliensek a pátriciusok hatalmát növelték s jogtalanok maradtak, addig a plebejusok önállóak voltak és idővel mind több és több joghoz jutottak.

A római királyság intézménye. — A szenátus. — Kerületi beosztás.

A királyság intézménye ó-latin eredetű volt ugyan, de azért maga a római királyság nem volt az ó-latin pátriarkális, valószínűleg örökletes királyságnak a folytatása, hanem bizonyos sajátosságok szerint alakult, amelyek megfeleltek a római nép felfogásának.

Egészen bizonyos, hogy a latin és szabin népek egybeolvadása után a római nép csakis választás útján töltötte be a királyi méltóságot. A választás életfogytiglanra szólt, egyébként pedig a római nép nagyon vigyázott arra, hogy valamiképp ebbe az intézménybe hamis elveket bele ne lopjanak. Amikor egy király meghalt, mindaddig, amíg a választás meg nem történt és a király az isteneknek áldozatot be nem mutatott, *interregnum* — ideiglenes népuralom — következett oly értelemben, hogy a királyi hatalom visszaszállott a pátricius családapákra s csak amikor ezek beleegyeztek, szállott át a közhatalom a választott királyra.

Az ideiglenes népuralom az *interrexek* személyében ötnaponként változott, míg nem a kúriák szerint tagolt nép királyt nem választott. Ha akadt megfelelő férfiú, aki ellen kifogás nem merült fel, akkor a jelölt jósok útján megkérdezte az isteneket: vajjon kedves-e nekik az ő személye. Minthogy itt az augurok játszották a szerepet, ez volt az inauguráció, a beiktatás. De még hátra volt, hogy a nép a tényleges hatalom gyakorlatát a királyra átruházza. Ez a pátriciusoknak egy külön gyűlé-

sén történt meg, amikor a pátricius családapák beleegyeztek abba, hogy saját apai hatalmukból annyit ruházzanak a királyra, hogy ez büntető és jutalmazó hatalmat gyakorolhasson.

Csakis akként vált a megválasztott királyból valóban hatalmat gyakorló király. Azonban hatalma korlátozva volt, mert utódot nem jelölhetett ki és az isteni jeladások, törvények, szokások egyébként is szűk térre szorították rendelkező jogát.

Igy kell értelmezni a római királyságot.

Nagyon fontos alkotmányjogi intézmény volt a királyság mellett az „öregek tanácsa”, a *senátus*. Eredetileg a szenátusnak csak tanácskozó hatásköre volt, de határozatot nem hozhatott. A királyság intézménye mellett az volt a szerepe, hogy a király köteles volt fontosabb államügyekben a szenátus véleményét kikérni és gondoskodni arról, hogy a szenátus mindig teljes legyen. Ha egy szenátor meghalt, kinevezés útján a helyét rögtön be kellett tölteni.

Igen természetes, hogy az alkotmány, amennyiben ilyenről beszélünk, változásnak volt kitéve. Idővel a királyság intézménye nem állotta meg a helyét és buknia kellett. Addig is, amíg ez bekövetkezett, a pátriciusok és plebejusok közötti ellentét, amely hovatovább fokozódott, meghozta a régi alkotmány revízióját. Mindenekelőtt a nép beosztása történt meg új alapon. *Szerviusz Tulliusz* volt az a király, aki a reformokat megvalósította olyképp, hogy a római nép által lakott egész területet — ideértve természetesen magát Róma városát is — harminc kerületre osztotta fel. Ugyanakkor a kliensek kizárásával az összes pátriciusokat és plebejusokat földtulajdonuk nagysága szerint osztályozta. Az állami adózás mértéke, sőt a katonáskodás módja is a vagyon szerint igazodott. Miután a nehéz fegyverzetű lovasság szerelvénye nagyon költséges volt, csakis igen jómódú földtulajdonosok lehettek lovaskatonák, míg a szegényebbek csakis a gyalogságnál teljesítettek katonai szolgálatot. A vagyonos osztály katonáskodás szerint századokba (*centuria*) volt beosztva olyképp, hogy minden csoport száz lovast volt köteles hadba küldeni.

A népgyűlésnek volt egy olyan formája, amikor a fegyveres nép centuriák szerint — *komicia centuriatá* — szavazott.

A centuriák szerint való beosztás azonban nem semmisítette meg az egyéb szervezeti beosztásokat. A Szerviusz Tulliusz-féle alkotmány-reform csak látszólag volt demokratikus reform, valójában pedig — amellet, hogy a pátriciusok kizárólagos előjogai kissé megnyirbálódtak — a pátriciusoké volt még mindig a többség a szavazásoknál. A leg-

nagyobb vagyonnal rendelkezők 98 centuriát állítottak ki a szavazásoknál, míg a többi öt osztály összesen csak 90-et.

Természetes, hogy a pátriciusoknak ez az újítás nem volt irányzó s a királyság intézménye ellen a pátriciusok is lázadoztak s az eredmény nem a demokrácia, hanem az arisztokrácia győzelme lett.

A királyság vége felé a római alkotmány már annyira túl volt terhelve újításokkal, módosításokkal, hogy maga az egész alkotmány valami mesterséges szerkezethez hasonlított, amelyen különböző ízlésű és különböző korbeli mesterek hagyták hátra művészetük vagy elhamarkodott kontárkodásuk nyomait.

Római kultúra a királyság idejében.

Hogy tiszta képet alkothassunk magunknak a római birodalom fejlődéséről, foglalkoznunk kell a római nép kultúrájával is.

Mint kezdetben mindenütt, úgy a római királyság idejében is a mezőgazdaság volt az állami élet alapja. Állattenyésztés, földmivelés és kertészethől állott ez, amely egyébként teljesen megfelelt a római parasztbirtok hármassal, mivelési rendszerének. A parasztbirtok (*heredium*) ugyanis a tanyából (*hortus*), a szántóföldből (*ager*) és a gyümölcskertből (*pometum*) állott.

A szántóföldet a kettős forgatási rendszer (az úgynevezett váltógazdaság) szerint kezelték. A parasztok legelőközösségeket alakítottak és némi járulék fizetése ellenében állami területeket is használtak állattenyésztési célokra. Lovat és öszvért csak nagyobb gazdaságokban használtak.

A kézművesség fejlődésére nézve biztos adataink nincsenek, azt azonban tudjuk, hogy a kézművesek, iparosok mintegy tízféle céhet alkottak és állítólag Numa Pompiliusz király szervezte az első céheket.

Nem érdektelen, hogy a városi trombitások és furulyások szintén nevezetes szerepet játszottak, mert ünnepélyeknél, győzelmi vagy állami áldozatoknál mindig szerepeltek és oly sokan voltak, hogy ők is külön céhbe állottak össze.

A kereskedelem eleinte nagyon kezdetleges volt. Jórészt inkább csak cserekereskedelem volt, mert a fizetési eszköz kezdetben marhákból, állatbőrökből állott. Csak akkor indult a kereskedelem fejlődésnek, amikor fizetési eszközüll ércdarabokat, ércrudakat, majd vert pénzdarabokat kezdtek használni.

A királyság idejéből keveset tudunk az építkezés állapotáról. Ebből a korból csak a kapitóliumi Jupiter-templom romjai maradtak fenn.

Ami a hadiszervezetet illeti, egy *légió* háromezer nehéz fegyverzetű gyalogosból és háromszáz lovasból állott. A harcot rendszerint a lovasság kezdte meg és amikor sikerült az ellenség hadirendjét megbontani, akkor lépett akcióba a gyalogság. Szerviusz Tulliusz hét fiatalokból álló légiót állított fel, egyenkint ezernyolcszáz harcossal, ehhez járult hét tartaléklégió, amely az idősebbekből került ki. A junior légiók harcosai 17—45 év körüliek voltak, míg a seniorok légiójába a 46—60 éves

Szántóvető római parasztlak.

A földművelés volt a lakosság főfoglalkozása az ősi Rómában. Eszközeik még kezdetlegesek voltak s ruházatuk, életmódjuk nagyon egyszerű. Pompéjben kiásott falfestmény.

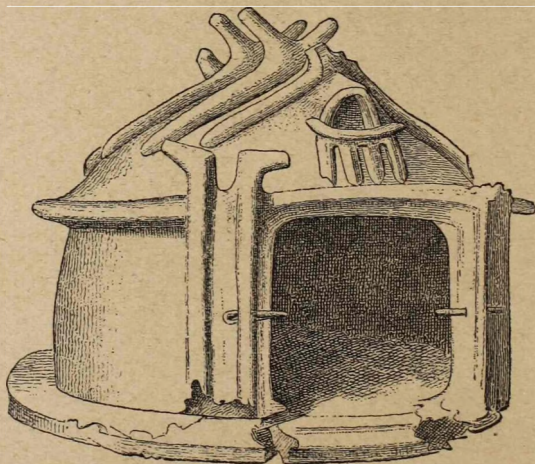
polgárok tartoztak. A juniorok légiója négy-ötszáz emberenként egy *alánxot* alkotott. A légiókhoz szükséges harcosok elitje az első, második és harmadik vagyonosztálybeliekből került ki, ehhez jöttek a könnyű fegyverzetűek (*velitesz*), akik már a negyedik és ötödik vagyonosztályból valók voltak. Száz *mesterember* (hidverő, árkozó, fegyverkovács), száz *trombitás* és *hangász*, valamint fegyvertelen tartalék is kísérte a sereget.

Ismernünk kell most már a rómaiak vallását is.

A római ember a természet és az élet minden jelenségében az istenek szándékait látta megnyilatkozni. Csakhogy a római már nem volt olyan költői és képzelgő hajlamú, mint a görög. A római ember arra törekedett, hogy az is enekkel békességben éljen, kívánságaikkal megismerkedjék és haragjukat magáról elhárítsa. De egyébként nem ideáli-

zálta őket úgy, mint a görög, ami már abból is kitűnik, hogy a rómaiak mitológiája sokkal egyszerűbb a görögökénél, bár a római mitológiának igen tekintélyes része átültetett görög mitológia.

Igen jellemző a római nép képzeletének egyszerűségére, hogy nem ismerte az isteneknek azt a nagy légióját, mint a görög nép. Kezdetben megelégedett néhány olyan istenne', akiket a mindennapi élet irányadóinak tartott. Ezek is jórészt csak olyan fogalomistenek voltak.

Ősi római parasztház.

Kezdetleges, kerek építmény volt, vázát durván ácsolt gerendák alkották, olcálai agyagból voltak.

Igy *Terminusz* a határ istene, *Flóra* a virágé, növényzeté, *Opsz* a mezei munkáé, *Juven-tusz* a fiatalságé, *Szálusz* a boldogságé, közjólété, *Fidesz* a hű égé, *Konkordia* az egyetértése. A legérdekesebb istenfogalom *Jánusz* volt.

Jánusz alatt a rómaiak a kezdetet értették a régi időkben. A nap korai reggele, az év kezdete (*Januáriusz*), a ház, lakás kapuja (*janua*) mind Jánusz istennel

függték össze. A római képzelet Jánuszt kettős ábrázatú istennek gondolta. Az ősidőkben a háborút is összefüggésbe hozták vele a rómaiak. Numa Pompiliusz király építtette a monda szerint a fórumon Jánusz templomát. Ez a templom arról volt nevezetes, hogyha a rómaiak valamely népnek hadat üzentek, akkor a király (később a konzul) a kinyitott Jánusz-templom kapuján vonult át és a kapu mindaddig nyitva maradt, amíg a békét meg nem kötötték.

Ceresz, Tellusz és a „teremtő istennő” (*dea Dia*) voltaképp mind a szaporodás, a termékenység istennői voltak. *Dea Diának* tiszteletére voltak rendelve a „mezei testvérek”-nek (*Frátresz arválesz*) nevezett papok, akik minden májusban három napig dalokat zengettek az istennőnek és segítségét kérték. Tizenketten voltak a mezei testvérek, valószínűleg az év tizenkét hónapjának megfelelően. *Ceresz* istennőnek voltak szen-

telve az áprilisi *Cereália* ünnep (ludi Cereálesz = kereszi játékok). Ez jó-részt a plebejusoknak volt a vallási ünnepe és lóversennyel, sertésölés-sel és mindenféle népmulatsággal volt egybekötve.

Faunusz istenhez folyamodtak a gazdák a gazdasági állatok szaporá-ságáért. A tiszteletére szóló *Faunália-ünne-pen* (decemberben és februárban) bort, tejet és kecskét áldoztak neki és vigadoztak a gazdák. Az úgynevezett *Luperkália* (farkas-ünnep) ünnepen különféle háziállatot vág-tak le a papok, magukra öltötték a leölt állatok bőrét és ész nélkül szaladgáltak ide-oda, korbáccsal ütögetve a szembejövőket. Igazi vad multság volt ez, de azért a rómaiak kedvelték, sőt az asszonyok a megvadult papok által nyilvánosan meg-korbácsoltatták magukat, miután az volt a néphit, hogy e csapkodástól áldott lesz a házasetük.

Mársznak, a háború istenének is jelentős szerep jutott a rómaiak hitében. Amolyan római állami isten volt, aki — név-szerint rokon morsszal, a halállal — az ellenségre halált v tt.

Mársznak a tisztelete hovatovább mind jobban ki-ejlődött. Róla nevezték el a március hónapot. A farkas, mint Mársz állatja szent volt. Kü-ön áldozópapjai vol-tak ennek a ha almas istennek, a *flamines: Márcidlesz*. A táncoló papok (*szálii*) már-ciusban dicsőítő táncokat lejtettek Mársz isten kedvére. Mársz isten személyében azonban a szabinokkal való szövetség vál-tozást idézett elő, mert ezentúl Mársz külön jelentkezett Kvirinusz isten személyében is, akinek a tisztelete folyton növekedett.

Amikor pedig a Szerviusz Tulliusz-féle építkezések, majd az alkot-mányreformok, de főleg a plebejusok letelepedése következtében a római állam minden tekintetben megnagyobbodott, Rómának is kialakult az igazi főistene Kvirinusz isten rangemelése útján. Idővel aztán

Láresz.

Római háziistent ábrázoló bronzszobor. Jobbjában ivó-szarut tart, melybe lakomá-kon bort öntöttek áldozatul.

Mársz, *Kvirinusz* és *Jupiter* eggyé olvadtak és a két elsőről csak külön mondai emlékek maradtak fenn. Ezentúl már a „legnagyobb és legjobb Jupiter” (*Jupiter maximusz et optimusz*) számára emeltek templomot.

Jupiter lett a legfőbb isten. A mitológia feleségül adta hozzá *Junót*. Leányuk volt *Minerva*, a bölcsesség istennője. Junó eredetileg a világosság, majd a születés, végül a női nem, általában az asszonyoknak volt

az istennője, aki megvédi őket. Junó tiszteletére szentelték a március 1-én tartott matronália-ünnepet.

Minerva, a „gondolkodó istennő” minden művészetnek és iparnak fővédnöke volt. Éppúgy védte a szobrászt, mint a cipészt, valamint a tanítót és a városi hangászt. Később a hadba induló katonák is öhozzá fordultak segedelemért.

Érdekes római specialitás volt *Veszta* istennő kultusza. Ez a kultusz ősrégi volt. Külön templomot építettek Veszta istennőnek a rómaiak és hat vesztaszűz

Római háziisten.

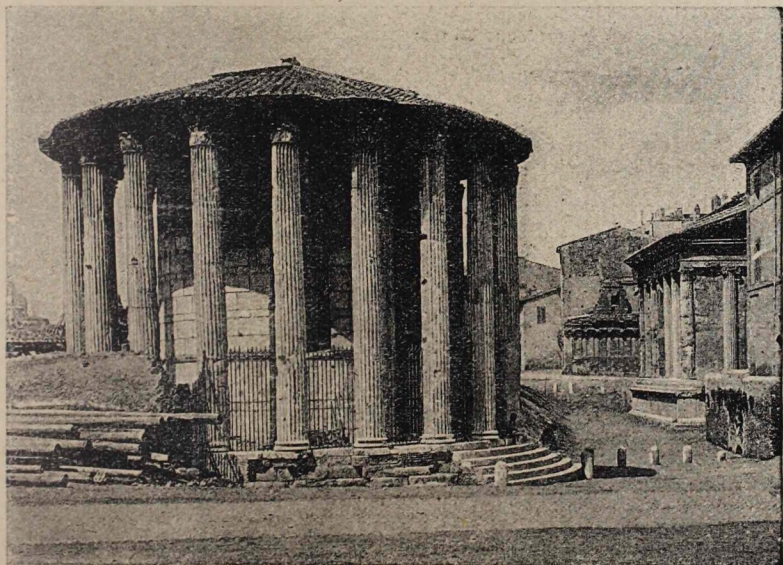
Jobbjában tányért tart a számára juttatott áldozatok részére. A rómaiak felfogása szerint a háziistenek mentették meg a házbelleket minden veszedelemtől.

állandóan ott őrködött az oltárnál, hogy valamiképp az öröktűz ki ne aludjon.

Az állami élet, családi tűzhely istennőjeként tisztelték a rómaiak Veszta istennőt. A Veszta-kultusz a római népnek úgyszólván a vérebe ment át és jellegzetes római kultusz volt. Nagyon is szoros vonatkozásban állott a Lárezsek és Penáteszek (a ház jó szellemei, háziistenek)

tiszteletével is. A Láreszek és Penáteszek gondoskodtak arról, hogy a háziak ki ne fogyjon és hogy a háziak minden bajtól, nyomorúságtól mentesek legyenek.

Veszta-papnő csak az lehetett, aki a legelőkelőbb családokból származott és akit a *pontifex maximus*, a főpap erre a célra elrabolt. Az elrablásnak ugyanis az a magyarázata, hogy a veszta-papnők a Veszta-kultusz eljegyzettjei voltak és mint „jegyesek”-nek, bele kellett egyezniük

A római kerek Veszta-templom mai állapotában.

Ebben a templomban őrizték a vesztaszűzek a családi és állami élet közösségét jelképező öröktűzet, amelynek sohasem volt szabad kialudnia.

elraboltatásukba, ami egyértelmű volt azzal, hogy papnőkké váltak. A főpap által elrablott előkelő, fiatal és szép leány tíz évig volt növendék, annyi idő volt előírva, amíg a kultusz titkait elsajátíthatta és önálló papnővé válhatott. Összesen harminc évig kellett szolgálatot teljesíteniük. Azután kiléphettek a „rend”-ből, férjhez mehettek, ami persze ritkán következett be, mert körülbelül ötvenéves korukban, harmincévi zárkózott élet után kihalt belőlük minden derültebb életkedv. A veszta-papnők életmódja rendkívül szigorú volt. Ha egy papnő a szüzesség ellen vétett, elevenen befalazták és csábítóját a piacon holtra korbácsolták.

Vigyázniok kellett a papnóknak, hogy az oltárok szent tüze valamiképp ki ne aludjon. Ennyi súlyos kötelességgel szemben azután nagy tisztelet és tekintély jutott a papnóknak osztályrészül. Ha egy vesztá-papnó az uccán végigment, még a konzulnak is kötelessége volt tiszteletadóan kitérnie, ha pedig egy halálraítéltet vezettek arra, amerre egy papnó jött, az illető kegyelmet kapott. Akiért egy vesztá-papnó valamit kért, annak azt meg kellett kapnia. A papnók az „égiek jegyesei” voltak és jegyesekhez méltóan a fejükre borított fátyolt az álluk alatt összetűzve viselték.

Ugyancsak érdekesek voltak a papi szervezetek.

Arra, hogy a római nép eleget tegyen az államvallási kötelemeknek, a sokféle papi testület éberen vigyázott. Többek között ott voltak az *augurok*. Hat augur papnak az volt a kötelessége, hogy minden állami cselekedet előtt megvizsgálja a madarak repülését. Ugyancsak az auguroknak volt a feladata, hogy a szentelt helyeket templomi célokra kijelöljék, mert csak ők értették annak a titkát, hogy hol, miképp lehet az alkalmas területeket erre a célra találni. Ők vigyáztak az állami határookra és határkövekre is.

Hogy mennyire fontos volt a pontifex papok hivatása, az kitűnik abból is, hogy ők voltak a papok között a legtanultabbak. Amolyan főpapok voltak ők, akik „*hidépítő*” (*pons* = hid, *facere* = csinálni) nevezete alatt szerepelvén, mint olyanok jöttek számba, akik a számok, egyensúlyozás, építés titkait ismerték, akiknek az volt a szent hivatásuk, hogy a Tiberisz-folyón épített hidakban sérelem ne essék. A pontifexek tehát mérnökök, képzett, okos emberek voltak. Külön még azt is kötelességükké tette az állam, hogy a naptárra vigyázzanak, azt pontosan szerkesszék, az új és telt holdat a népnek kihirdessék, az ünnepnapokat a nép tudtára adják.

Nagyfontosságú szerep jutott a vallási és politikai életben, főleg azonban nemzetközi szempontokból a „beszélő papok” (*fecialesz*) testületének is.

A szövetségeket, tárgyalásokat ők intézték a római nép nevében szomszédos vagy távolabb lakó népekkel is. Hadüzenet előtt és háború után tűnt ki a jelentőségük.

Nevezetes, hogy a rómaiak nem támadtak váratlanul, hanem a hadüzenet formáit a legapróbb részletekig megtartották, mert római szempontból az volt az érdek, hogy az ellenség olyanként tűnjék fel, mint aki sértett, igazságtalanságot követett el s az istenek csak méltanyosságot cselekszenek, amikor a harcban a rómaiakat segítik. Csak

a szokások és a beszélő papok által elvégzett formaságok után kezdődött az igazi harc.

Ha az államot vagy valamely polgárt idegenek részéről sérelem ért, a római állam megbízást adott a feciáleszeknek, hogy avatkozzanak be s a papok egyike, mint az állam képviselője — *páter patrátusz* — szólaljon fel. És ez utóbbi néhány paptársával elment a határra, ott Jupiter, Terminusz és a jog istenének segélyülhívása közben átment és az első idegen polgárt, akivel találkozott, felszólította, hogy az elrablott jószágot adja vissza. Ugyanezt a követelést megismételte az idegen város kapui előtt, legutoljára pedig az idegen város piacán. Ha ekkor sem történt meg a visszaadás, a pap harminc napot adott az idegen népnek, hogy a kárt pótolja. Ha ez is hatástalan volt, a harmincharmadik napon megjelent a feciálesz a határon és kijelentette az istenek felhívása után, hogy most már az igaztalan cselekedet megtorlása felett a római szenátus és a király fognak dönteni. A kiküldött papok visszatérése után a szenátus azonnal összeült, ezt azonban megelőzte a nép megkérdezése. S ha a nép, valamint a király is a háború mellett nyilatkoztak, akkor a feciáleszek vezetője társai élén újból az ország határához ment és átkiáltotta a határon, hogy bekövetkezett a hadiállapot, egyúttal ennek jeléül egy véres lándzsát dobott át az ellenséges területre.

Az elmondottakból látható, hogy a rómaiak élete úgy volt berendezve, hogy minden cselekedetük az istenek ellenőrzése alatt állott. Igazi római csak az volt, aki valláserkölcsig szabályozott életmódot élt.

A római köztársaság.

(Kr. e. 510—31.)

Sokféle megvilágíthatlan homály fedi azt a kort, amely az utolsó király elűzését és a köztársaság kezdetét öleli fel. Irott adatok, megbízható hagyományok úgyszólván alig vannak. Ezek szerint arra vagyunk utalva, hogy a mondai rész felhasználásával állítsuk egybe ama néhány évtized történetét, amelyen túl már az adatok bősége lehetővé teszi a történetírás munkájának megbízhatóságát.

Tarkviniusz Szuperbusz elűzése után az volt a rómaiak főgondja, hogy a király valamiképp vissza ne térhessen Rómába. Addig is azonban, amíg az állami életben az átmenet valamiképp kialakult, gondoskodni kellett egy ideiglenes állapotról. Ezért a szenátus az eddigi városi prefektust „*interrex*”-nek, királyhelyettesítőnek nevezte ki. Az *interrex*nek

első teendője az volt, hogy egybehívta a népgyűlést s azt ajánlotta, hogy két előkelő, megbízható férfiút egyenlő hatalommal, egy-egy évi tartamra állítsanak a közügyek élére. Ezen javaslat értelmében *Juniusz Brútusz* és *Tarkvinusz Kollatinusz* lettek az első konzulok. A szenátus azonban a népgyűlés hozzájárulása mellett — nehogy a királyokhoz szokott istenek megharagudjanak — választott egy áldozó királyt, aki az isteneknek engesztelő áldozatokat mutasson be. Ez volt a rex szakrificius.

Brútusznak első teendője az volt, megeskettette a népet, hogy soha többé nem fog Rómában királyt megtérni. Egyúttal a számbelileg nagyon megcsappant szenátust gazdag plebejusok kinevezése által háromszáz tagra egészítette ki. Az új tagoknak „*konszkripti*” (össze vagy hozzáírottak) volt a nevük, másként: pátresz konszkripti.

Természetes, hogy egy elűzött királytól nem lehetett azt várni, hogy beletörődjék a sorsába. Tarkvinusz Szuperbusz sem nyugodott meg, hanem követeket küldött Rómába azzal az ürüggyel, hogy magántulajdonának kiadásáról tárgyaljanak. Az igazi ok azonban az volt, hogy a királpártiakat zendülésre bírják rá. Az összeesküvésnek azonban nyomára jutottak egy rabszolga útján, aki a titkos tanácskozásokat kihallgatta és Brútusznak elárulta.

Brútusz az összeesküvőket elfogatta, a feljelentő rabszolgát pedig polgári sorba emel e.

Az összeesküvők között volt Brútusz két fia is. A szigorú konzul azonban nem ismert kíméletet, hanem saját fiait is halálra ítélte az összeesküvőkkel együtt. A két fiút az apa szemei előtt kötözték a pellengérhez, megkorbácsolták és azután lefejezték. A Tarkvinuszok minden vagyonát elosztották a nép között. A Tarkvinuszok szántóföldjét, amely a Kapitólium és a Tiberisz-folyó között terült el, Mársz istennek ajánlották fel és azóta Mársz-mezőnek nevezték el. A mező gabonáját mindig lekaszálták és a Tiberiszbe dobták, ahol a nagy tömeg gabona megakadt, idővel homok jutott hozzá s az idők folyamán szigetté alakult ki. Végül az egész Tarkvinusz-nemzetséget törvény útján egyszer és mindenkorra számkivetették és így a törvény szigora a nemes Tarkvinusz Kollatinuszt, Brútusz konzultársát is sujtotta, aki férfias megadással hagyta el Rómát és helyébe második konzulnak *Valériuszt* választották meg.

Miután Tarkvinusz Szuperbusz terve nem sikerült, most már nyíltan, háború árán akarta visszaszerezni elveszített trónját. *Veji* és *Tarkvinii* városokból etruszk harcosokat vont össze és ezeknek élén Róma ellen vonult.

A római seregnek *Brútusz* volt a vezére, míg az etruszkokat *Árunsz Tarkviniusz* vezette. Mindketten lovon ültek és amint egymást megpillantották, vad gyűlölettel vágattak egymásnak s kölcsönösen átdöftek egymást. Erre megindult a harc, de eldönthetetlennek látszott, amikor a monda szerint a közeli erdőből rettentő hangon megszólalt

Brútusz állítólagos bronzszobra.

Ő buktatta meg Rómában a királyságot s ő lett a köztársaság első konzula. A szobrot a római kapitóliumi múzeumban őrik.

az erdők istene, azt kiáltván, hogy a rómaiak győztek, mert eggyel több etruszk esett el. Erre az etruszkok sietve elvonultak a csatáról, a rómaiak pedig győztesekként tértek haza. Brútusz holttestét nagy gyászpompa között temették el és a római anyák egy évig siratták, gyászolták a női becsület híres védelmezőjét.

Valériusz konzul ezek után a népgyűlésen azt javasolta, hogy két törvényt hozzanak. Az egyik szerint azt a római, aki a királyság visszaállítását tervezné vagy ilyen mozgalomban résztvesz, nemcsak

száműzik, hanem annak minden vagyonát elkobozzák. A másik törvény szerint minden római polgárnak joga van fellebbezni a népgyűléshez a korbácsolás vagy kivégzés ellen. Együttal a harcban elesett Brútusz helyébe *Horáciusz Pulvillust* választották meg konzulnak.

Az előzőtt király még a történetek után sem akart beletörődni abba, hogy neki Rómában keresni valója már nincsen. Ujból harc útján kísérletezett és megnyerte szövetségesnek *Kluzium* etruszk város hatalmas királyát, Porzennát.

Porzenna nagy sereg élén váratlanul Róma előtt termett és a római sereg, amely nem volt elkészülve a hirtelen támadásra, sietve a Janikulum erődítvényébe menekült. De az etruszkok oly gyorsan nyomultak utánuk, hogy a híd elpusztítására a rómaiaknak nem maradt idejük. Minthogy pedig ez a híd a Tiberiszen át Rómába vezetett, a város ki volt téve a legnagyobb veszedelemnek. A legválságosabb pillanatban *Horáciusz Kokles* két társával mindaddig feltartóztatta az etruszkokat, míg a rómaiak a hidat lebontották. Ekkor beleugrott a folyóba és az ellenség dárdavetései között átúszott a tulsó partra. Róma ezt a bátor cselekedetet bőven megjutalmazta, ezenkívül annyi földdel ajándékozta meg a hőst, amennyit egy nap alatt körül tudott szántani.

Az etruszkok azonban az ostrommal nem hagytak fel és nemsokára éhinség kezdte fenyegetni Rómát. Ebben a válságos helyzetben *Kájusz Múcius*, mint szökevény átment az etruszk táborba, hogy *Porzenna* királyt megölhesse. Ámde *Múcius* a sátorban az alvókat összetévesztette s nem *Porzennát*, hanem írődeákját szúrta le. *Múciust* persze elfogták és *Porzenna* elé vitték, aki ki akarta végeztetni, de előbb meg akarta kínoztatni, hogy valljon. Mikor egy tüzes paraszakkal telt serpenyőt hoztak elő, *Múcius* így szólt:

„Ide nézz, király!”

És ezzel a jobb karját a tűz fölé tartva, egy arcrándítás nélkül égette azt meg

„Láttad? — folytatta *Múcius* — háromszáz ilyen ifjú, mint én, esküdtünk össze, hogy elpusztítunk. Ami nem sikerült nekem, sikerülni fog a társaimnak.”

Porzennát egyrészt a rettenthetetlen lelki erő, másrészt a vallomás annyira megrémítette, hogy *Múciust* szó nélkül elbocsátotta és békét kötött Rómával. Dacára a rómaiak kétségtelen sikereinek, az immár agg *Tarkviniusz Szuperbusz* még egy utolsó kísérletet tett Róma visszafoglalására. Fellázította a latinok egy részét és erős sereggel Róma ellen indult. De ez a vállalkozása sem sikerült.

Ebben az időben még rendkívül nehéz megvonni az időbeli határvonalakat és felette nehéz a mondai részt a valóságtól elkülöníteni. Nincsen kétségtelen adatunk arról, hogy a királyság mikor változott át arisztokratikus köztársasággá. Pedig, hogy ily természetű változás következett be s hogy a köztársasági államfők hatalma és helyzete nagyon is hasonlított a koronázatlan királyokéhoz, az nagyon is ki fog tűnni.

Múciusz Porzenna király előtt.

A Rómát ostromló etruszk király helyett tévedésből a király inokát szúrta le. Kivégzése előtt az áldozati oltár tűzébe tartotta jobbát és acarándítás nélkül tűrte a fájdalmakat. Így mutatatta meg annak a 300 római ifjúnak a törhetetlen akaraterejét, akikkel összeszküdtött Porzenna meggyilkolására. Porzenna annyira megriadt, hogy megkegyelmezett Múciusznak és békét kötött Rómával. Muciusznak ettől kezdve Scévola, balkezű lett a mellékneve.

A római királyság és a konzulok által vezetett római köztársaság között mintegy áthidalásképpen fel kell tételeznünk, hogy *Valériusz Puplikola* konzulsága egyenlő volt a diktatúrával. Valériusz Puplikola újból behozta a komicia centuriátát a vagyoni cenzussal, a szenátust kiegészítette, ő javasolta a *lex de provocacione*-t (azt a törvényt, hogy a pellengérre vagy halálra ítelt a népgyűlés ítéletéhez fellebbezzon), ő ültette hivatalukba a konzulokat. Szóval Valériusz volt a nevezetes,

jóteköny cselekedetű diktátor, aki a római köztársaság szervezetét megalapította.

A római királyság, amely választáson alapult, egyszerre szűnt meg és nem fokozatosan. Minthogy pedig a páter familiászok, a szenátus tagjai a rájuk visszaszállott hatalmat arisztokratikus értelemben kezelték, a *köztársaság* szervezete is arisztokratikus lett.

A köztársaság felállítása tehát nem jelentette a demokrácia győzelmét, ellenben jelentette azt, hogy a királyság megszűnt és helyét a két konzul, vagyis a kollégiális rendszer foglalta el. Sőt azt kell mondanunk, hogy a Tarkvinuszok elűzése után csupán az a helyzet állott elő, mintha a király meghalt volna s a hatalom visszaszállt a pátricius családfőkre, miután innen származott a királyokra. Ezek a családfők egy „interrex”-et neveztek ki, aki talán Junius Brútusz volt. Az első interrex az öt nap letellével *Szpuriusz Lukréciuszt* nevezte ki interrexnek, a városparancsnokot.

Szpuriusz Lukrécius interrex létrehozta, mint azelőtt történt, a komicia centuriátát királyválasztó gyűlésre. Az összegyűlt népnek nem egy, hanem két nevet említett. A nép a javasoltakat megválasztotta, csak hogy az interrex nem megválasztott királyoknak, hanem *prétoroknak* (előljáróknak) jelentette ki őket.

Ugy látszik, hogy *prétor* volt előbb a konzulok elnevezése. Történeti adat szerint két *prétort* választottak s ezek egyike Brútusz volt.

Az alkotmányreform akként ment végbe, hogy Brútusz a pátriciusi családapáktól felhatalmazást kapott arra, hogy a komicia kuriátát egybe hívja. Ez azt jelentette, hogy a pátriciusokat gyűjtötte össze, a plebejusokat pedig mellőzte s a pátriciusokkal biztosította a hatalmat az államfők számára. Ezt az alkalmat egyúttal felhasználta Brútusz arra is, hogy a Tarkvinuszokat száműzette és megeskettette a pátriciusokat, hogy sohasem fognak a királyság visszaállításába beleegyezni.

A legrégibb köztársasági szervezetről tudjuk tehát, hogy két főhivatalnok (*prétor*, majd *konzul*) állott az élén, azonban hatalmi és hatáskör tekintetében meglehetősen korlátozva voltak. Ezek a korlátozások megnyilatkoztak abban, hogy a hatalom gyakorlata csak egy évre szűlt, ketten gyakorolták, tehát ellenőrizték egymást és végül több törvényt megszabta a konzulok kötelességét is. Azonkívül a konzul felelőssége akkor is fennmaradt, ha a magánéletbe vonult vissza. Papokat a konzul nem nevezhetett ki. A pontifexek és augurok a köztársaság óta külön autonóm testületeket alkottak, melyek önmagukat egészítették ki. Élükön állott a főpap: a pontifex maximusz.

A papok helyzete a konzulokkal szemben nagy mértékben önálló volt, mert a jóslatok, állami naptárak ügyének intézése akkora befolyást biztosítottak számára, mely egyértelmű volt az önállósággal. Nemi összetartás mellett a közhangulatot irányítani tudták, ha akarták a konzulok ellen is. Katonai téren is korlátozva volt a konzuli hatalom, mert noha háború esetében ők voltak a nép, a sereg vezérei, azért megtehetette a szenátus, ha szükségét látta, hogy diktátort neveztesen ki, aki mellett a konzuli hatalom teljesen eltörpült.

Ami az igazságszolgáltatást illeti, itt már a konzuli hatalom alig jöhetett szóba, mert két úgynevezett *kveszor* (kereső, kutató, nyomozó) gyakorolta az igazságszolgáltatást.

A kveszor intézmény még a királyság idejéből származott, de a köztársaság korában is megmaradt. A konzulok mellett teljesen önállóan működtek, a konzuloktól függetlenek voltak, de ők is csak egy évig gyakorolták a hatalmukat. A kveszorok tekintélyét emelte az a körülmény, hogy az állami kincsekre és okiratokra is ők vigyáztak.

A konzuli hatalmat kiváló mértékben korlátozta végül a *Lex Valeria* (Valériusz-féle törvény, másként *lex de provokácione*).

A halálra vagy megkorbácsolásra ítéltnek ugyanis joga volt ahhoz, hogy a népgyűléshez fellebbezzon. Így a konzul hatalma — rendelkezni a polgárok javai és élete felett — korlátozva volt. A *Lex Valeria* óta a konzulok a *liktorok* (törvényszolgák) vesszőkötegéből a bárdot a város területén kivették és nem viseltek a városban bíortógát, hanem csak bíorszegélyes tógát. Végül pedig gyalog voltak kötelesek járni, mint bármely római polgár.

Liktorok a vesszőkötegekbe crúsított bárdokkal.

A konzuli hatalom mellett nemcsak a legfontosabb volt, de adott esetben azt néha túlszárnyalta a szenátus, az öregek tanácsa. Ez a testület, mely kezdetben csakis pátricius családapákból állott és csak később jutottak be a plebejusok is — konszkripti néven — de csak kisebb számban, a királyság idejében pusztán tanácskozó testület volt, amelynek a király döntésére befolyása nem volt. De már a köztársaság megalakulása óta az állam súlypontja a szenátusba helyeződött át, mert ott egyesült a vagyoni és értelmi hatalom, minden tekintély, befolyás.

Rendszerint a szenátus tagjai közül valók voltak a konzulok is. Amikor pedig hivataloskodásuk ideje lejárt, ugyancsak a szenátusba kerültek vissza s mint volt legfőbb állami hivatalnokok, nemcsak tapasztalataikat, hanem igen nagy befolyást vittek oda magukkal. Szó sem férhet hozzá, hogy idők folyamán csakugyan a római nép kiválóiból képződött a szenátus és ekként volt valami helyesség abban, hogy az állami élet és hatalom súlypontja ebben a testületben legyen.

A szenátus a köztársaság kezdete óta már nemcsak tanácskozó, hanem határozó, döntő testület volt. A konzulok pedig olybá tüntek fel, mint akik a szenátus döntéseinek érvényt szereznek. Hogy mekkora volt a szenátus hatalma és jelentősége a köztársaság idejében, kitűnik abból, hogy a népgyűlések határozatai szenátusi jóváhagyástól függtek.

Igaz ugyan, hogy ezek szerint a szenátus volt a római államnak dereka, mindamellett volt eset, amikor a szenátus állami érdekből önmagát is korlátozta.

A szenátus gondoskodott arról, hogy az esetben, ha az állam nagy veszedelemben forog, egyetlen ember kezében legyen minden hatalom, aki kivételes rendelkezési joggal ruháztassék fel. Ez volt a *diktatúra*.

A diktatúra sok tekintetben hasonlított a királyi hatalomhoz, mert felelőtlen volt. Rendszerint egyik konzul lett a diktátor, aki már nem tizenkét, hanem huszonnégy liktossal indult el és azt tehette, amit akart, helyesebben: amit az állam érdekében akarnia kellett.

Később a szenátus a diktatúrát, mint veszedelmet hozható intézményt eltörölte, de azért a szükséghez képest a konzulokat kivételes hatalommal és intézkedési jogkörrel ruházta fel.

A plebejusok mozgalma.

A római köztársaság első éveiről igen keveset tudunk, mert az emlékek és maradványok meglehetősen hézagosak. Annyit tudunk, hogy a római köztársaság Karthágóval békeszövetséget, illetőleg keres-

kedelmi szerződést kötött, amelyből az tűnik ki, hogy Karthágó kereskedelme és tengerészete már akkor messze túlszárnyalta Rómáét.

Szórványos adataink vannak arról, hogy Róma az összes latin községeknek protektora és ura volt. Viszont azt is tudjuk, hogy az etruszkok egy alkalommal győzelmesen harcoltak a rómaiak ellen és a latin községek lázadása sikerrel járt. Ezek azonban csak rövid ideig tartó, múltó események voltak. Az etruszkok csakhamar meghunyászkodtak Róma hatalma előtt. A latinokkal való hadakozást pedig békeszövetség fejezte be. Eszerint a rómaiak és a latinok örök időkre szövetkeznek és bizonyos tekintetben állami közösségre is lépnek.

Mindezeknél tartósabb és következményeiben messze kiható volt a plebejusok merész küzdelme a pátriciusok ellen.

A plebejusok küzdelmének előzményei kimagyarázhatók abból a helyzetből, amely a királyság intézményének eltörlése után keletkezett. Azáltal ugyanis, hogy a forradalom megdöntötte a királyságot, a pátriciusok, tehát az ősi előkelő családok helyzete egyszerre tetemesen megjavult. A pátricius a családapák hatalmából származott királyi hatalom a királyság megszűntével viasszaszállott a pátriciusokra.

A plebejusok ellenben az új rendszernek nem előnyeit, csak terheit, hátrányait érezték. Bizonyos ugyan, hogy a gőgös pátriciusok akkor, amikor a haza veszélyben volt, megkönyékezték a plebejusokat, a népből valókat ígéretek és a jobb jövővel való kecsgetetés által. Néhol engedményeket is tettek, de ezek csak látszólagosak voltak.

A plebejusok csakhamar zúgolódni és elégedetlenkedni kezdtek. Rendkívül súlyos és nyomós okai voltak a plebejusoknak arra, hogy ne legyenek megelégedve a helyzetükkel, mert azokkal a szolgáltatásokkal szemben, amelyeket az állam követelt tőlük, a kapott ellenszolgáltatások sehogy sem állottak arányban.

A *centuriarendszer* óta a plebejusok katonakötelesek voltak, még pedig a legnagyobb mértékben. Tekintve azt, hogy Róma csaknem mindig hadakozott, a plebejusok nagy tömege csaknem mindig fegyverben állott. Ugyancsak a plebejusokat terhelte a közvetlen állami adó, mert a pátriciusok az állami nagybirtokoknak voltak a bérlői s mint ilyenek, nem adóztak, ellenben a plebejusok csekélyebb földtulajdonai után aránytalanul voltak megadóztatva. Az állami közügyekbe úgyszólván be sem folytak, ellenben a két legsúlyosabb terhet, a katonáskodást és az adózást ők viselték.

Egészen logikus volt tehát, ha a plebejusok alaposan ráuntak a súlyos viasszágokra, annál is inkább, mert politikai téren nem volt

kilátásuk a sérelmek orvoslására. A szenátusban, a népgyűléseken, a közhatalom gyakorlásában, mindenütt a pátriciusok voltak túlsúlyban, ők uralkodtak.

Végül még egy rendkívül súlyos körülményt kell felemlítenünk.

Az úgynevezett *hitelezői jog* a plebejus-adóst, sőt családját is teljesen kiszolgáltatotta a pátricius hitelezőnek. Rettenetes lelketlenség nyilatkozott meg a hitelezői jogban. Mindenekelőtt figyelembe kell vennünk, hogy Rómában borzasztó nagy volt az uzsora, még pedig minden hónapra egy százalék. Amennyiben az adós a kamatokat nem fizette meg, azoknak összegét év végével hozzászámították a tőkéhez és ekként hat év alatt a tőke körülbelül megkétszereződött.

Ilyen uzsorát a szegény plebejus alig bírta meg, a tartozása rőtt, mint a lavina, már pedig tartozásáért a plebejus nemcsak vagyoniilag, hanem saját személyes szabadságával is felelt. Ha ugyanis a plebejus kölcsönt vett fel, a mérlegtartó és öt tanu jelenlétében ünnepélyes esküt kellett tennie, hogyha a határidő lejártával nem fizetne, a hitelező jogosítva van börtönbe vetni vagy rabszolgává tenni őt.

A hitelezőnek joga volt ahhoz, hogy a nem fizető adóst személyesen letartóztassa és kényszermunkára erőszakolja. A hitelezőnek ez a borzalmas joga kiterjedt az adós családjára, a gyermekeire is.

A hitelezői jog feljogosította a hitelezőt arra is, hogyha az adós a további haladék leteltével sem fizetett, az adóst és családját rabszolgákként eladhatta.

Ilyen rettenetes terhek súlya alatt bizony nagyon is jogosan keseredett el a plebejusok nagy tömege. Száz és száz eset ismétlődött meg, amikor a lelketlen pátricius hitelező az adós plebejust nemcsak anyagiilag, de fizikailag és jogilag is teljesen tönkretette. Állami börtönök várták az adós plebejusokat, mert a pátriciusok rendszeren börtönbe vetették nem fizető adósaikat. Szó sem férhet hozzá, hogy az állami börtönökbe zárt adós plebejusoknak valóságos kinszenvedés volt az élete. Alig kaptak ennivalót, közmunkákra kényszerítették mindaddig, amíg a hitelező nem jelentkezett, hogy adósát rabszolgának adja el.

Ilyen előzmények után a plebejusi nép elkeseredése áttörte azokat a gátakat, amelyeket a pátriciusi hatalom állított elébe.

Állítólag Kr. e. 495-ben történt, hogy a volszkok ostrommal fenyegették Rómát. Ugyanekkor történt, hogy az állami adós-börtönből valamiképp kimenekült egy plebejus, aki valamikor centurio (*százados*) volt a hadseregben és több csatában vitézkedett. Segítséget, megváltást keresett a fórumon és rettenetesen megviselt külseje valóban nemcsak a

szánalmat keltette fel, hanem forrongásba hozta a kedélyeket. A plebejusok nagy tömegekben verődtek össze és hangosan szitkozódtak a pátriciusok ellen. A megijedt pátriciusok unszolására *Szerviliusz* konzul különböző ígéretekkel nagynehezen lecsendesítette a plebejusokat, sőt arra a hírrre, hogy a volszokk immár útban vannak Róma ellen, a háború tartamára minden elzárt adós plebejust szabadnak nyilvánított. Ezenkívül megígérte, hogy a háború befejeztével a nép bajait véglegesen orvosoltatni fogja.

A plebejusok beugrottak az ígéreteknek, az ellenséget visszaverték, de a háború végeztével a másik konzul, *Appiusz Klaudiusz* mitsem törődve Szerviliusz ígéreteivel, az adós plebejusokat összefogatta és lezáratta. Appiusz Klaudiusz következetes volt önmagához, amikor így cselekedett, mert szertelenül gőgös volt, pátriciusi családból származott és legkevésbé sem törődött a nyomorult nép bajaival.

Appiusz Klaudiusz konzul kérlelhetlen és gőgös modora még inkább fokozta a plebejusok elkeseredését, annyira, hogy a következő évben már csak a legnagyobb erőfeszítések árán tudott *Valériusz* diktátor sereget vezetni a szabinok ellen.

A szabin háború befejeztével a plebejusokat ismét csak csalódás várta. Ekkor azonban a plebejusok tekintélyes serege, amelynek az ekvuszok ellen kellett volna harcba vonulnia, Róma közelében egy hegyre vonult és ott tábort ütött azzal a szándékkal, hogy új várost alapít és Rómába nem tér vissza.

Erre már a szenátus is meghökkent.

A pátriciusok nagy bajban voltak s napokon keresztül tanácskoztak azon, hogy mitévők legyenek. Végre is közvetítőnek felkérték *Mene-niusz Agrippát*, aki állítólag az emberi test szervezetéről tartott mese-előadást, amely szerint, ha a test tagjai fellázadnak a gyomor ellen és a gyomor nem emészthet, akkor elpusztul a többi testrész is, az egész ember, amivel persze a római államra célzott. Mások szerint megnyerő modora által bírta visszatérésre a plebejusokat. Ezt a monda állítja. A valóságban azonban a plebejusok visszatérésüket feltételekhez kötötték, amelyeket a megszorult pátriciusok nagynehezen el is fogadtak. Minden plebejus amnesztiát kapott, a plebejusok adósságai elengedettek s végül pedig a plebejusok védelmére két néptribuni állás (*tribuni plebis*) szervezetett. Voltak ugyan azelőtt is tribunok (osztálymegállapítók), de azok jórészt csak pátriciusi érdekeket szolgáltak, holott az új tribunok kizárólag a nép (a plebsz) szolgálatára valók voltak.

A néptribunok a plebejusok és pátriciusok békeszövetsége szerint,

amelyre mindkét fél esküt tett, sérthetetlenek voltak. A pátriciusok és plebejusok kibékülése ugyanazon módozatok mellett történt, mint amikor Róma valamely néppel szövetségre lépett. A szövetséget, illetőleg békét a plebejusok a *Monst Száceren*, a Szent-hegyen kötötték meg, ahová a nép kivonult. Ez a béke pedig a kölcsönös eskü következtében úgy szerepelt, mint megszentelt törvény, s aki ezt a törvényt megsérti, az átkozottá válik és magára vonja az istenek haragját.

A néptribunok személye szent és sérthetetlen, mert ők a népesség egyik, még pedig szám és teherviselés szerint nagyobb tömegének voltak a képviselői a szenátussal és a hatóságokkal szemben.

Idővel a néptribunok hatalma, befolyása, jelentősége lényegesen emelkedett. Kezdetben csak általánosságok között mozogtak, így bevásztatták őket a komicia centuriátába, a veszélybe jutott plebejusok érdekében személyesen beavatkozhattak, segítségére voltak az adóságai miatt zaklatott plebejuszoknak (segélyadás joga: *jusz konsilii*). Idővel ebből fejlődött ki az a szélesebb körű jog, hogy a szenátus vagy a konzul általános jellegű, de mindenesetre sértő rendelkezése ellen tiltakozással léphettek fel (*jusz intercedendi*). Ehhez járult később az a jog, hogy a néptribun a nép érdekében bármely római polgárt, sőt hatósági embert is elfoghatott (*jusz prenzionis*).

Végül akkor volt a néptribunok joga a kifejlődés magaslatán, amikor joguk volt ahhoz, hogy az általuk összehívott plebejusi népgyűléseken tárgyaljanak a javaslataikat szavazás alá bocsáthatták. Ebből idővel majdnem bizonyos törvényhozási hatáskör fejlődött ki, amely a konzuli hatáskörrel egy színvonalra emelkedett. Ekképp lassan a néptribunok bejutottak a szenátusba, ahol szavazati jogot vívtak ki maguknak. A néptribunok intézményéhez járult később az ediliszek (*ediles plebis*) intézménye, amely jórészt gazdasági ügyekkel foglalkozott.

A plebejusok térfoglalása érthető módon felfingerelte a pátriciusokat, akik távolról sem gondoltak arra, hogy beletörődjenek az új helyzetbe. Hol apróbb kellemetlenkedésekkel, hol hatalmi durvaságokkal, de mindenesetre szünet nélkül zavarták a plebejusokat.

A monda szerint *Márciusz Koriolánusz*, a büszke pátriciust sértett önérzete vezérelte hazája, Róma ellen. A valóság szerint Koriolánusz a pátriciusok eszköze, végrehajtó közege volt, amikor egyik római éhínséget felhasználva, el akarták vele töröltetni a néptribunok intézményét. A plebejusok azonban résen voltak és egy népgyűlésen kimondták Koriolánuszra a számkivetést. Koriolánusz a monda szerint a volszkokhoz menekült, akiket Róma ellen (helyesebben a plebejusok ellen) fegyverbe

szólított. A volszkok hatalmas serege már megszállotta Róma környékét, amikor Koriolánuszt felkereste Rómából felesége, *Volumnia* gyermekével és anyja, *Veturia*. Kérésüknek megvolt a foganatja, mert Koriolánusz nem támadta meg a várost. A volszkok seregével elvonult, de utóbb a volszkok felháborodásukban agyonverték.

A pátriciusok és plebejusok között tehát — a szent eskü ellenére — komoly és tartós barátság többé nem állhatott fenn. Ellenkezőleg. A pátriciusok és plebejusok minduntalan a legélesebben szembekerültek egymással. Sajátságos helyzet alakult ki nemsokára Rómában.

A pátriciusok külön vonultak teljesen, a plebejusok szintén és mindkét osztály a társadalmi, vagyoni, politikai dolgait a másiktól függetlenül intézte. A pátriciusok kúriák szerint tanácskoztak, a plebejusok tribuszokban. A pátriciusok külön áldoztak az isteneknek és a szentélyekben nem bocsátották be a plebejusokat.

Pátricius és plebejus között törvényes házasság (*konubium*) nem volt, holott római és latin között igen.

Ezek az adatok a római állam egységének hiányait tárják fel. Különösen kiálló és súlyos volt a plebejusok gazdasági helyzete, ha tekintetbe vesszük, hogy a plebejusok hulló vérével szerzett rengeteg területet, szántókat, mezőket nem osztattak meg jog szerint a nép között, hanem állami közvagyonnak jelentették ki azokat s a pátriciusok vették használatba, majd semmi, vagy nevetségesen csekély bérért.

A pátriciusok óriási állami földeket használtak, hasznosítottak a maguk számára s ezért még adót sem fizettek. Ekkora igazságtalanság rendkívül meghatotta *Szpuriusz Kássziusz* konzult, aki Kr. e. 486-ban elhatározta, hogy a plebejusok sérelmeit orvosolni fogja.

Koriolánusz találkozása anyjával és feleségével.

A belső pártvillongások során száműzött Koriolánusz sértett gőgjében a volszkokat vezette hazája ellen. Anyjának és feleségének a könyörgésére azonban letett szándékáról s elvonult seregével Róma alul, de az emiatt feldühödött volszkok agyonverték.

Szpuriusz Kássziusz, amikor a plebejusok segélyére sietett, már harmadik éve volt konzul. Keresztülvitte, hogy az óriási állami szántóföldek törvény útján a lakosság között osztassanak fel, még pedig a szegények között. Ennek a törvénynek részletes tartalmát nem ismerjük, valamint azt sem, hogy mennyiben érvényesítették. Csak azt tudjuk, hogy Szpuriusz Kássziusz konzultársa, *Verginiusz* a pátriciusok unszolására tiltakozott az agrártörvény végrehajtása ellen és ezzel megakasztotta a további akciót. A pátriciusok még tovább mentek. Amikor Szpuriusz Kássziusz konzulsága lejárt, a kvesztorok útján perbefogatták és mint a haza ellenségét a komicia centuriátá által halálra ítélték. Még azt is kivítették a pátriciusok, hogy maguk a plebejusok is követelték Szpuriusz Kássziusz halálát, csak azért, mert Szpuriusz Kássziusz a szövetséges latinoknak is akart földet juttatni.

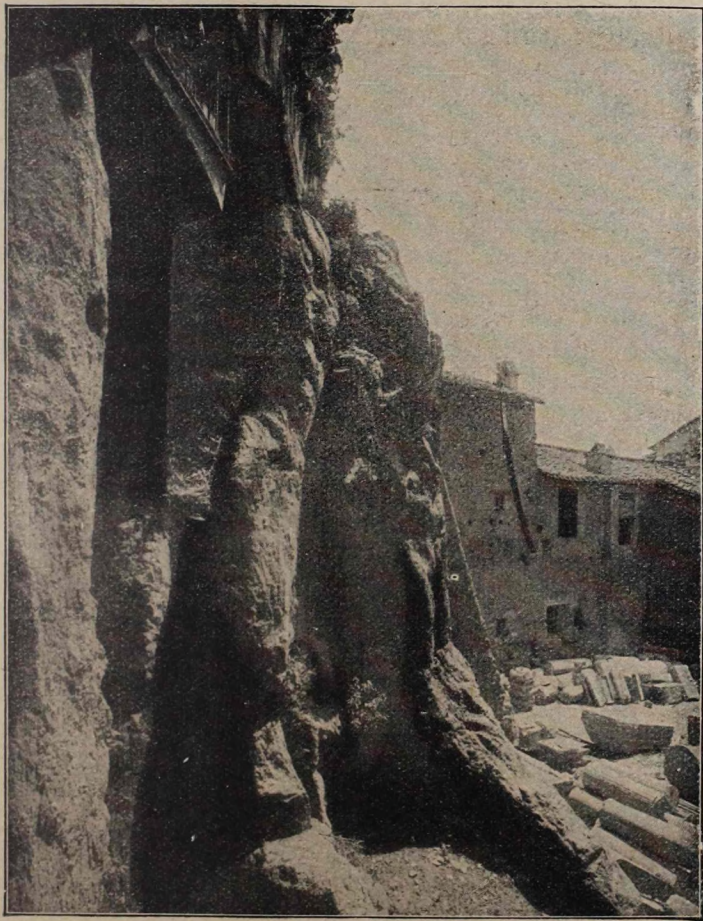
Tehát Szpuriusz Kássziuszt, a nép barátját a pátriciusok halálba küldték. Állítólag a tarpeji szikláról lökték le, mások szerint saját atyja szúrta le, a nép pedig későn ébredt a tévedésére és arra, hogy a pátriciusok rászedték. Most már késő volt a követelőzés és mozgolódás, mert a pátriciusok vasszigorral nyomtak el minden megmozdulást. A plebejusok gyűléseinek határozatait, követeléseit, tiltakozását a pátricius uralom semmibe se vette.

A *Fábiusz*-család szereplése eléggé bizonyította, hogy micsoda kíméletlenség lakozott a pátriciusokban. Az arisztokrácia uralmát a Fábiuszok hihetetlenül megszilárdították. Hat éven át a konzulok egyike mindig a Fábiuszok közül való volt, ekképp a Fábiusz-család valósággal uralkodott Róma felett. Persze, idővel maguk a pátriciusok unták meg a Fábiuszokat, noha nem lehet tagadni, hogy épp a Fábiuszok voltak azok, akik a pátriciusokat hallatlan befolyáshoz juttatták. Végül megtörtént, hogy a Fábiuszok kacérkodni kezdtek a néppel, a plebejusokkal.

A Fábiuszoknak végtére is ki kellett vándorolniuk. Magatartásuk sem a plebejusoknak, sem a féltékeny pátriciusoknak nem tetszett. Kr. e. 479-ben háromszázhat Fábiusz és közel négyezer kliense távozott Rómából. Az volt a tervük, hogy Róma közelében új várost alapítsanak, de tervüket nem valósíthatták meg, mert az etruszkok két év múlva rajtuk ütöttek és alig néhánynak kivételével, akik Rómába menekültek, mind lemészárolták.

A Fábiuszok halálharca később idealizálva ment át a nép tudatába. Ugy szerepeltek, mint akik önként vállalták magukra a római nép harcát az etruszkok ellen s hőiesen estek el egy szálig, holott sorukat a római nép sorsával összekapcsolni nem lehet.

A plebejusok megindult küzdelme a jogok kivívásáért természetesen nem szünetelt, sőt amikor a Fábiuszok kivonultak Róma kapuin,

A tarpeji szikla.

Tarpejáról, a római fellegrvár őrzőjének a lányáról nevezték el ezt a meredek sziklafalat, a kapitólumi hegy nyugati részén. Innen taszították le a halálraítélt hazárusokat, állítólag Szpuriusz Kassziust is, aki méltányos telektörvénnyel akart könnyíteni a plebejusok sorsán.

a plebejusok még inkább követelték a félreismert Kássziusz terveinek és javaslatainak megvalósítását.

Igen érdekes a plebejusok, a nép folytatólagos küzdelme a jog-

egyenlőségért. Rendkívül sokáig tartott ez a küzdelem, mert a pátriciusok is szívósan ragaszkodtak a kizárólagos előjogaikhoz és ezek érdekében mozgósították a papságot is. De másrészt még szívósabbak voltak a plebejusok, kik folyton növekvő számuknál fogva már nem veszíthettek, csak nyerhettek.

Publiusz Valeró tribun volt az, aki hatalmas lökést adott a népmozgalomnak, a plebejusok követeléseinek.

Publiusz Valeró ugyanis azt a követelést állította fel, hogy ezentúl a plebejusok hatóságait, a tribunokat és az ediliszeket a plebejusok saját külön gyűléseiken válasszák.

Ennek a követelésnek egyébként megvolt a magyarázata. Addig ugyanis a tribunokat plebejusok közül, de a komicia centuriátán, tehát a pátriciusi gyűlésen választották. Már pedig nem szenvedhetett kétséget, hogy a pátriciusok gondosan megválasztották azt az embert, akit a plebejusok élére helyeztek. Az ilyen tribun mindenestre alkalmazkodni tudott a pátriciusokhoz és nem volt valami nagyon veszedelmes ember.

Publiusz Valeró ezt akarta megszüntetni, amikor javaslatával előállott. Ő ugyanis határozott biztosítékot követelt arra vonatkozólag, hogy valóban olyan férfiak jutnak a tribunuszi és ediliszi hivatalokba, akik nemcsak a népből valók, hanem valóban a nép érdekeit képviselik.

Ezt a javaslatot — azt mondják a történeti adatok — az első alkalommal, amikor szavazni kellett fölötte, a pátriciusok megbuktatták, de már Publiusz második tribunuszi esztendejében keresztülment, noha még azután is sokat mesterkedtek ellene a pátriciusok.

Ugyancsak rendkívül érdekes és nagy horderejű volt 462-ben *Terentiliusz Harza* tribun javaslata.

Azt követelte s ez a követelése teljesen indokolt volt, hogy ha kivételes hadiállapotra nem is, de legalább a rendes, békés időkre a konzul büntető főhatalma írásban körvonalaztassék. A javaslat igazi célja az volt, hogy a római plebejus magánjogi helyzete tisztázva legyen és tudja mindenki, hogy minő jogokra támaszkodhatnak, amelyeket a konzul sérelem nélkül meg nem támadhat. A pátriciusok közül való konzulok ugyanis keveset törődtek azzal, hogy a plebejusoknak vannak-e jogaik. A jogszolgáltatás ebben az időben jórészt csak hagyományokon alapult, körvonalai nem voltak pontosan megvonva, a plebejusok tehát ki voltak szolgáltatva az önkénynek. Az ősi jogszokásokat a pátriciusok természetesen a saját javukra használták ki.

A pátriciusok az ilyen gyökeres reformnak természetes ellenségei voltak és minden tőlük telhető erővel szembehelyezkedtek a plebejusok követeléseivel. Másrészt azonban a pátriciusok eléggé agyafúrtak voltak ahhoz, hogy apróbb engedményekkel mintegy port hintsenek a plebsz szemébe és lehetőleg fékentartsák a szenvedélyét.

Igy többek között a pátriciusok a komicia centuriátá egyik határozatával a tribunok számát ötről tízre emelték fel.

Kr. e. 456-ban pedig *Iciliusz* tribunnak javaslatát emelte törvényerőre a szenátus hozzájárulása. Eszerint a jórészt pátriciusok által birtokba vett szántóföldeket és legelőket részben átengedték a pátriciusok a szegényebb plebejusbelieknek. Ámde a pátriciusok voltak annyira előrelátók, hogy nagylelkűségük ne maradjon ingyenes, mert kimondották, hogy az állam köteles őket kárpótolni. Látszólagos engedmény volt a plebejusok számára a Kr. e. 454-ben *Aterniusz* és *Tarpejusz* konzulok által javasolt azon törvény, hogy ne csak a konzuloknak, hanem a tribunoknak és ediliszeknek is legyen büntető hatáskörük, de csakis 30 darab marha és két juh erejéig.

A decemvirek. A római nép törvénykönyve.

A plebejusok megtanulták, meg is szokták, hogy ne bízzanak a pátriciusok ígéreteinek tartósságában. Ismételten követelték a Terentiliusz Harza-féle indítvány keresztülvitelét, a törvények összeírását. A plebejusok követelése oly határozott volt, hogy most már a szenátus nem térhetett ki előle.

A törvénykönyvek megszerkesztése azonban kétségtelenül nem volt csekély feladat, mert azokat csakis olyan férfiak készíthették el, akik teljesen függetlenül dolgozhattak és sem hatósági, sem egyéb befolyásnak alárendelve nincsenek. A törvénykönyv-szerkesztőket ezért a legfőbb állami hatalommal is fel kellett ruházni.

A pátriciusok most már nem elleneztek a törvények megírását, csak ahhoz ragaszkodtak, hogy a törvények összeírói a pátriciusok köréből valók legyenek.

A plebejusok ebbe is belenyugodtak.

Ekképp történt, hogy Kr. e. 451-ben a komicia centuriátán tíz pátriciusi férfiút, *decemvirek*el választottak, akiket konzuli hatalommal ruháztak fel abból a célból, hogy a törvényekről írott gyűjteményt készítsenek.

A decemvirek választását a szenátus a maga hatalmával és tekintélyével megerősítette. Így alkotmányváltozás is következett be, miután a decemvirekre különös állami főhatalmat ruháztak.

A megválasztott decemvirek Kr. e. 451-ben, tavasz végén elfoglalták hivatalaikat. Hárman közülük Dél-Itáliába, majd Görögországba mentek tanulmányútra, hogy a törvénykönyvek szerkezetét megismer-

A tízenkét táblás törvény kifüggesztése.

A plebejusok sürgetésére a decemvirek összeírták a római állami törvényeit és 12 éretáblára vésvé kifüggesztették a fórumon, miközben a főpap ünnepélyes áldozatot mutatott be.

jék. A decemvirek közül *Szpuriusz Poszlumusz*, *Aureliusz Manliusz* és *Szerviusz Szulpiciusz* felkérték az efezoszi Hermodoroszt, hogy a könyvek megírásánál legyen segítségükre.

A dolgok ilyen állása mellett a plebejusok joggal remélhették, hogy követeléseik komolyan meg fognak valósulni, holott, amint látni fogjuk, a decemvirek hatalma valóságos átka lett épp a plebejusoknak.

A decemvirek még az év folyamán elkészítették a törvénygyűjteményeket. Tíz éretáblára vésték fel és közszemlére tétették ki. Ezeket a törvénygyűjteményeket némi módosítások után a komicia centuriáta

és a komicia kuriátá is helybenhagyta. A tíz törvénytáblát a következő évben még kettővel egészítették ki. Így ez a tizenkétáblás törvény (*leges duodecim tabulárum*) volt a római törvényhozás alapja.

Magáról a tizenkétáblás törvényről, amelyet a római tanulóknak kívülről kellett tudniok, csak egy és mást említünk fel.

Egyik lényeges intézkedése volt az, hogy a családapai, tehát a legfőbb hatalmat annyiban korlátozta, hogy amennyiben a családapá a fiát vagy rabszolgáját háromszor eladta, ezáltal az illető szabaddá vált és nem tartozott többé családfői hatalom alá. Az adósnak a helyzetén látszólag könnyített a tizenkétáblás törvény. Kimondta ugyanis, hogy az adós elitélése után még harmincnapi haladékot kap adósságai rendezésére. Mielőtt bilincsekbe vernék, még további halvan napig köteles várni a hitelező, hátha akad rokon, ismerős, jóbarát, aki az adóst kiváltja. Végül, mielőtt az adós börtönbe került volna, előbb a fórumra kellett vinni, ahol letartóztatását kihírdették és csak ha akkor sem jelentkezett senki, akkor került fogságba. Az adós bilincseinek súlya nem lehetett több 7½ kilónál. Súlyos büntetéseket rótt ki a tizenkétáblás törvény a lopásra és az uzsorára.

Appiusz Klaudiusz decemvir zsarnokoskodása.

Miután a decemvirekre ruháztatott át a legfőbb állami hatalom, amíg a decemvirek hivataloskodtak, sem konzul, sem tribun nem volt és a néphez való fellebbezési jogot sem gyakorolhatta senki. A decemvirek voltak az állam korlátlan urai. Nem lehetett tehát csodálkozni azon, ha akadt decemvir, aki nem tudott a hatalomtól megválni. Az a férfiú, aki igazi zsarnoka lett a plebejusoknak, Appiusz Klaudiusz decemvir volt.

Valamennyi decemvir között ő volt a legvagyonosabb és a leggőgösebb. Nem ismert határt az erőszakoskodásban és mire a decemvirek hivataloskodásának ideje lejárt, ő már készen volt a maga államcsínytervezetével, hogy magához ragadja a főhatalmat. Ugyanis azt az álhírt terjesztette, hogy a törvénygyűjtemény még kiegészítésekre szorul, tehát a decemvireket újból meg kell választani, úgy azonban, hogy a régiek jórészt újakkal cseréltesse ki.

Appiusz Klaudiusz ravasz terve győzött.

Sikerült neki keresztülvinnie, hogy a következő évre újból decemvireket választottak. Ezek között ott volt természetesen maga Appiusz

Klaudiusz, ellenben a többiek jórészt jelentéktelen vagy olyan emberek voltak, akik lekötelezettjei voltak Appiusz Klaudiusznak.

Az új decemvirek Appiusz Klaudiusz befolyása alatt nemsokára a leghatározottabb önkénykedéssel léptek fel a plebejusokkal szemben. Ugy viselkedett minden egyes decemvir, mint valami diktátor. Minden decemvir 12 törvényszolga (liktor) kíséretében járt-kelt. A nekik nem tetsző polgárokat letartóztatták. Több polgárt hamis vádak alapján kivégeztettek.

A decemviri intézmény tehát az elfajulás útjára lépett. Hogy a pátriciusi osztályuralom hatotta át az intézményt, az kitűnik abból a rendelkezésből, amelyet a tizenkéttáblás törvénygyűjteménybe akkor vettek bele, melynek értelmében pátricius és plebejusbeli törvényes házasságra nem léphetnek.

Torkig volt a nép a decemvirekkel. Kedélye forrongott és csak alkalom és vezető hiányzott a nyílt lázadásra. A decemvireknek pedig eszük ágában sem volt, hogy hivataluktól a hivataloskodási idő l jártával megváljanak.

A decemvirek további történetéről érdekes, néhol talán kiszínezett, de jellemző adatok állanak rendelkezésünkre.

Abban az időben történt, hogy az *ekvuszok* és a *szabinok* betörték Róma területére. A decemvirek két sereget szerveztek az ellenség ellen. A decemvirek közül csak Appiusz Klaudiusz maradt otthon, Rómában. Mindkét római hadsereg — mely jórészt plebejusokból állott — csak a legnagyobb kedvetlenség között, minden morális lelkesedés nélkül vonult hadba. Nem volt csoda tehát, hogy vereséget szenvedtek.

Attól lehetett tartani, hogy az ellenség Rómát veszi most ostrom alá. A közhangulat tehát meglehetősen izgatott volt. Ekkor történt, hogy egy igen tekintélyes plebejus: *Luciusz Szikcius*, aki számos csatában vitézül harcolt a római becsületért, a táborban egész nyíltan felszólt a zsarnokság ellen és azt ajánlotta, hogy a plebejusok hagyják el Rómát. A táborban levő decemvireknek természetesen az volt az első dolguk, hogy Szikciust orvul megölték. A decemvirek gyalázatossága érthető felháborodást keltett a plebejusok között, akik Szikciust állami költségen, nagy pompával temették el.

Ámde történt ezenkívül még egy jellemzőbb eset is, amely nagyban hozzájárult az elégedetlenség fokozásához. Említettük ugyanis, hogy Appiusz Klaudiusz Rómában maradt, ahol egymaga gyakorolta a közhatalmat. Appiusz Klaudiusz elbizakodottságában és mint ismert élvhajászó ember eszébe vette, hogy egy *Virginusz* nevű tekintélyes

plebejus leányát, a szép *Virginiát* szeretőjévé fogja tenni. Abban az időben a szép hajadon apja épp a táborban volt, Virginia pedig már jegyese volt *Luciusz Iciliusz* plebejusnak, aki azelőtt tribuni hivatalt töltött be.

Virginia állhatatosan és bátran elutasította Appiusz Klaudiusz udvarlásait, mire ez gyalázatos furfanghoz fordult. Volt ugyanis egy kliense, Márkusz Klaudiusz, akit rávett, tegyen nála panaszt, hogy Virginia az ő rabszolganője, tehát jogigényt tart rá. Amikor Virginia egy alkalommal a fórumra ment, a kliens megragadta s azzal a kijelentéssel, hogy Virginia az ő rabszolganője, azt parancsolta, hogy kövesse őt. A szerencsétlen hajadon ijedten felkiáltott, a nép összeverődött és már-már zavargás lett volna, ha a nyomorult bérenc ki nem jelenti, hogy ő nem akar erőszakoskodni, hanem csak a jogát keresi. Ekképp az ügy Appiusz Klaudiusz decemvir elé került, akinek épp csak ez volt a célja. Ő előtte s vele egyetértve a kliens azt hazudta, hogy Virginia mint rabnő az ő házában született, onnan lopták el és csen-ték be Virginiusz házába.

Virginia védelmezői óva intették Appiusz Klaudiuszt, hogy ne hozzon addig ítéletet, amíg Virginia apja meg nem érkezik, addig pedig tekint-sék szabadnak. Appiusz ugyan beleegyezett abba, hogy az apát hozzák haza a táborból, másrészt azonban a döntésig a hajadont odaitélte az aljas kliensnek, hogy egyelőre ez tartsa magánál. Appiusz rendelkezése nagy felháborodást idézett elő, mert Virginia völégénye, *Iciliusz* és nagybátyja, *Numitoriusz* odarohantak a fórumra és izgató beszédeket tartottak a zsarnok Appiusz ellen. Appiusz meghökkent, de kijelentette, hogyha másnap a leány apja nem jelentkezik, ítéletet fog mondani.

Erre a völégény és a lány rokonai sietve elvágattak a táborba, hogy Virginia apját lánya védelmére bevigyék Rómába. Kevéssel később megérkezett a gaz Appiusz hírnöke is, aki azt a parancsot hozta, hogy Virginiuszt tartóztassák le. De már akkor Virginiusz szabadságot kapva vágatott vissza Rómába. Másnap számos asszony kíséretében megjelent a fórumon, ahol esdve kérte az embereket, hogy ne hagyják őt magára.

Appiuszt azonban semmi sem hatotta meg, mert aljas tervét keresz-tül akarta erőszakolni. Törvénykezésbe fogott tehát és betanított kliense újból előadta a hazug vádat. Azt követelte, hogy a hajadont mint rabszolganőt ítélje oda neki. Néma csend következett. De amikor az aljas bérenc előlépett, hogy magával vonszolja a hajadont, izgatott kiáltások hangzottak el. A nép forrongani kezdett. Appiusz azonban nem jött

zavarba. kijelentette, hogy igen jól tudja, hogy a nép támadás céljából verődött össze, azért idejekorán fegyvereket rendelt oda. A fegyvertelen nép meghökkenve hátrált, amikor a fegyveres szolgák előrohantak. Virginia tehát el volt veszve.

Ekkor Virginius az kérte Appiustól, engedje meg, hogy leányával még egyszer beszélhessen. Persze, ez csak kifogás volt a szomorú megoldás keresztülvitelére, mert amikor Virginia apjával félrevonult, az apa kést rántott és szerencsétlen leányát szíven szúrta.

„Csak így adhatom vissza a szabadságodat!” — kiáltotta félőrülten.

Virginius erre elrohant, míg a lány rokonai és a vőlegény az odátóduló népek megmutogatták a szerencsétlen hajadon holttestét és bosszúért kiáltottak. A nép dühös haragra lobbanva megtámadta Appiusz fegyvereseit, megszalsztja őket, a zsarnok maga is sebesülten menekül palotájába.

Ezalatt a szerencsétlen apa a táborba vágatott, ahol a katonának szenvedélyes szavakban elmondta a szomorú esetet. Szavainak oly hatása volt, hogy a hadsereg szó nélkül hátat fordított az ellenségnek és Róma ellen vonult s megszállta az Aventinusz-hegyet. Csatlakozott nemsokára a másik sereg is, amely a szabinok ellen volt kirendelve, de Szikcius megöletésének hírére szintén visszatért. Hasztalan volt a pátriciusok minden kérése. A plebejusok, még pedig elsősorban a plebejusokból álló hadsereg azt követelte, hogy a decemvirek azonnal pusztuljanak el a hivatalukból, mert addig még csak szóba seni állanak. Készülni kezdtek, hogy feleségeikkel, gyermekeikkel kivonulnak Rómából. Ez végre is hatott, mert a pátriciusok nagyon megijedtek attól a veszedelemtől, amely a plebejusok újabb kitelepedéséből származhatott volna. A decemvirek sietve letették hivatalukat és egy ideiglenes, átmeneti állapot következett be, amikor két népbarát érzelmű, derék pátricius, névszerint *Luciusz Valériusz Potilusz* és *Márkus Horáciusz Bárbátusz* személyesen mentek ki a Szent-hegyre, hogy a néppel tárgyaljanak.

Csak nagynehezen, hosszas tárgyalások után tért vissza a nép Rómába, miután biztosították számára a teljes amnesztiát, a tribuni hivatal és konzulság visszaállítását és a fellebbezési jog életbeléltetését. De előbb megszállták az Aventinuszt, ahol a főpap elnöklete alatt tíz tribunt választottak (köztük voltak: Iciliusz, Virginius és Numitoriusz). Azután bejelentette a népgyűlés, hogy az adott ígéretek azonnali megvalósítását követeli s erről néphatározatot (plebiszcitum) hozott.

Az interrex összehívta a komicia centuriátát, amely a két derék pátriciust, *Luciusz Valériusz*t és *Márkus Horáciusz*t Kr. e. 449-ben konzuloknak választotta meg s külön utasítást adott nekik a törvényes rend védelmezésére és a szabadság helyreállítására.

Appiusz Klaudiusz és a többi decemvir börtönbe került. Appiusz öngyilkos lett, a többieket pedig később néphatározat alapján száműzték.

A plebejusok érvényesülése. — Demokratikus törvények.

Nagyon derék két konzulja volt ekkor Rómának. Első feladatuknak azt tekintették, hogy a köztársaság alkotmányát újjászervezzék és minden zsarnokság ellen megvédelmezzék. Ők voltak szerzői a híres Valeriusz—Horáciusz-féle törvényeknek, amelyek kimondták, hogy átok terhe alatt tilos ezentúl olyan hatóságot felállítani, olyan hivatalnokot választani, aki ellen a néphez ne lehetne fellebbezni. Ez a rendelkezés nem érintette ugyan a diktátori intézményt, de elejét akarta venni minden zsarnokság beférkőzésének. Arról is rendelkezett a nevezetes törvény, hogy a plebejusok hivatalnokai, a *tribunok*, *ediliszek*, *népbírák* sérthetlenek (szakroszankti). Aki ezeket megsérti, annak feje hulljon le. Végül azt is kimondta ez a törvény, hogy amit a plebejusok gyűléseiken határoznak, az törvény erejével bír. Természetes, hogy ezen törvények kötelező ereje egyelőre csak a plebejusokra szorítkozott, de már nevezetes lépést, nagy haladást jelentett a demokrácia javára.

Ezek után a plebejusok befolyása folyton emelkedett. A népgyűlések jelentősége önkéntelenül is oly fontossá kezdett válni, hogy a pátriciusok kliensei is odaszoktak, ami természetesen meglazította a pátriciusoktól való függés kötelékeit. Óriási lett a tribunok hatalma és törvényhozói jelentősége, mire maguk a konzulok igyekeztek konkurrenciát csinálni a tribunoknak azáltal, hogy a népet nem centuriák, hanem tribuszok szerint hívták össze, ahol természetesen szintén a plebejusok voltak többségben. Ez volt az úgynevezett *komicia tributa*, amelyet első ízben Kr. e. 447-ben hívtak egybe a konzulok, hogy az addig általuk kinevezett kvestorokat a nép által választassák. Így kezdett a demokrácia lassankint tért hódítani. Együttal sokkal könnyebb lett a konzulok helyzete azáltal, hogy kétféle módon érintkezhettek a néppel, egyszer a komicia centuriátán, másodszor a komicia tribután.

Ilyen nevezetes belső reformok közben Rómának nehéz háborúkat kellett viselni a *volszkusok* és *uzok* ellen. *Ancium*, a híres volszkusz város

Róma hatalmába került, Kvinkcius Cincinnátuszt pedig a nép a monda szerint az eke szarva mellől szólította el a diktátorságra és mint ilyen verte le Kr. e. 458-ban az ekvuszokat.

A római plebejusok a küzdelmek során jelentékeny vívmányokra tettek ugyan szert, de még mindig messze állottak a jogegyenlőségtől és a hatalomban való egyenlő osztozkodásból.

A plebejus még nagyon is távol állott attól, hogy teljesjogú római polgárnak vallhassa magát. Az addig elért vívmányok talán kielégíthették a plebejus földművest, kisiparost, de semmiesetre sem a némi

Cincinnátusznak följánlják a diktátorságot.

Az előkelő patriciust, az ősi római erények példaképét a szenátus küldötsége az eke szarva mellett találta, amikor felajánlotta neki a diktátorságot az ekvuszok elleni hadjárat idején. Cincinnátusz, miután megverte az ellenséget, rögtön lemondott méltóságáról és visszament megint földjét művelni.

got követeltek. Az volt a céljuk, hogy a plebejus is — természetesen csak a módosabb és műveltebb — résztvegyen a legfőbb államhatalom gyakorlásában és konzul is lehessen.

A pátriciusoknak nem volt elég a mult sok tanulsága s a leghatározottabban elleneztek ezeket a plebejusi terveket és elég merészek voltak azzal állani elő, hogy vallási okok tiltják a plebejusok részvételét minden főbb állami hatalom gyakorlásában, mert különben lesújt az — istenek haraga.

Ilyen körülmények között az előkelőbb, vagyonos plebejusok elsősorban a pátriciusok vallási felfogása ellen intéztek egy alapos rohamot.

Ismeretes ugyan, hogy már a tizenkéttáblás törvényekben benne volt (és ez annakidején természetesen a pátriciusok mesterkedése foly-

vagyonhoz és kultúrához jutott értelmesebb plebejusokat, akik között nem is egy, de sok vagyonos család akadt, amelynek tagjai a jogért való küzdelemben vezetés szerepét játszottak. Az ilyen plebejus-családok nem elégedhettek meg a felsorolt vívmányokkal, mert ők a büszke pátriciusi családokkal teljes egyenjogúsá-

tán jutott be), hogy a pátriciusok és plebejusok egymás között érvényes házasságot nem köthetnek — vallási okokból. Ha valaki kérdezte a pátriciusokat, hogy miféle vallási ok játszik itt szerepet, akkor egy dodonai felelettel vágták ki magukat: az istenek akarják ezt így.

A plebejusok előkelőbb családjai azonban ezekkel a semmitmondó magyarázatokkal nem érték be, hanem tribunjuk, *Kanulejus* által Kr. e. 445-ben azt követelték, hogy a pátriciusok és plebejusok érvényes házasságot köthessenek. Követelték továbbá azt is, hogy az egyik konzul plebejus legyen.

A plebejusi népgyűlésen óriási volt a lelkesedés, amikor Kanulejus a két javaslatot előterjesztette. Maguk a pátriciusok is belátták, hogy ostoba kifogással vagy erőszakkal most már semmire sem mehetnek. Feladták tehát álláspontjukat és beleegyeztek az ilyen házasságok érvényességébe.

Ámde a konzuli hatalmat a pátriciusok sehogy sem akarták a plebejusokkal megosztani. Hiába döntött volna efelett egy népgyűlés, mert a komícia centuriáta és kuriáta hozzájárulása is szükséges lett volna ehhez az alkotmányváltozáshoz. Már pedig erre a hozzájárulásra nem volt semmi kilátás. Végre is a pátriciusok egyezsége léptek a plebejusokkal.

A konzulság továbbra is tisztán pátriciusi hivatalnak maradt meg, ellenben egyik esztendőben konzulok helyett hat katonai tribunt választottak hasonló hatalommal felruházva. Ilyen katonai tribunok plebejusok is lehettek. Eszerint, ha nem is konzul név alatt, de másként a plebejusok is résztvehettek a legfőbb állami hatalom gyakorlásában. A szenátusnak volt fenntartva annak az eldöntése, hogy a következő évre konzulok vagy katonai tribunok választassanak-e. A pátriciusok és a szenátus csalafintaságát igazolta az, hogy Kr. e. 444-től 409-ig húsz esetben konzulok és csak tizenhat esetben állottak katonai tribunok Róma élén, holott Kr. e. 409-től 376-ig már a plebejusi katonai tribunok uralma volt a túlnyomó.

Ezek után a pátriciusok már tisztában lehettek afelől, hogy a plebejusok rohamait a régi alkotmány ellen sokáig nem képesek elhárítani és kénytelenek lesznek a plebejusokkal nemcsak megosztani, hanem jó-részt nekik átengedni a hatalmat.

Valamilyen úton-módon tehát kárpótolni akarták magukat a szorongatott pátriciusok, amikor keresztülvitték most már ők, hogy a legfőbb hatalom egyik fontos gyakorlati ága önállósíttassék egy új főhivatalban, amelybe csak pátriciusok juthatnak.

Igy keletkezett a *cenzori* (népbecslői) hivatal, amelynek rendkívül nagy volt a jelentősége.

A cenzorok eredeti, fontos feladata az volt, hogy a polgárokat vagyoni erejük szerint megbecsülték és megfelelő vagyoni osztályokba és centuriákba sorozták. Tagadhatlan, hogy a cenzorok óriási befolyást gyakoroltak hivatali működésük útján a komícia centuriátá alakulására. Ők ügyeltek a tribuszi listákra, mindezekhez hozzájött a szenátus kiegészítése, az állami javadalmak kezelése, az állami bérletek, bányák, erdők igazgatása. Végül a cenzorok lettek a közerkölcsök őrei s azt a hatalmat felhasználhatták arra, hogy a méltatlanokat a szenátusból, a főbb katonák, lovagok sorából törölték.

A cenzorok hivatala tehát idővel annyira fontos lett, hogy ezen méltóság viselői az állami élet csaknem minden részébe beavatkozhattak. Eredetileg két cenzor volt és hivataloskodásuk öt évre terjedt. De a gyanakvó plebejusok csakhamar keresztülvitték (Emiliusz törvénye által Kr. e. 434-ben), hogy a cenzor csak másfél évig hivataloskodhassék.

A pátriciusok hatalma és ereje a plebejusokkal szemben mindenestre csökkent, mindazonáltal a pátriciusoknak volt még annyi erejük, hogy évtizedeken keresztül nemcsak szívósan, de bizonyos eredményekkel védekezhessenek. A pátriciusi családok számos plebejusi beházasodás következtében úgyszólván felfrissültek, mert sok beházasodott plebejus pátriciusabb lett a régi pátriciusoknál.

Hosszú időkre csakugyan meg is szűntek az engedmények a nép számára. A pátriciusok Kr. e. 445-től 400-ig ki tudták vinni, hogy katonai tribunt ne válasszanak. Csak 400-ban választottak négy katonai tribunt s a plebejusok azt is kieroszakolták, hogy a kvestorok száma kettőről négyre emeltessék és plebejusok is lehessenek kvestorok.

Ezzel a római nép közhangulata nemcsak lecsendesedett, hanem kezdett megnyugodni, amennyiben befelé békés állapotok keletkeztek. Ekképen Róma nagy erőhöz jutott és ezt az erejét képes volt kifelé is éreztetni.

Róma hatalmi fejlődése. — Az itáliai népmozgalmak.

Róma erőbeli súlyát elsősorban a latinok és a hernikusok érezték.

Miként említettük, a Szpuriusz Kassziusz által Kr. e. 493-ban megújított római-latin szövetség teljes jogegyenlőségét biztosított Róma és a latin városok szövetsége között. A közös szövetséges hadsereg két egyenlő számú hadosztályból állott. A közös hadsereg fővezére évenként váltá-

kozott. A hadizsákmány, valamint a háborúban elfoglalt terület közös volt, ha pedig valamely meghódított területet be akartak népesíteni, akkor egyenlően telepítettek oda rómaiakat és latinokat.

A dolog természetében rejlett azonban, hogy ez a békés, egyenlő jogokon alapuló helyzet soká nem tarthatott. Mert amíg egyik oldalon egy hatalmas nagy város állott, a másik oldalon a szövetséges társ harminc városból alakult ki. Viszont azonban Róma ugyanannyit nyomott a latban, mint a többiek együttvéve. A szövetséges viszonyban már hallgatagon benne volt Róma jövődi hegemóniája. Nem volt nehéz megjósolni, hogy idővel Róma a szövetségeket egyszerűen bekebelezi.

Róma lassan, de biztos eredménnyel fogott bele munkájába. Kezdetben csak azt kívánta, hogy a hadvezért és a főtiszteket ő nevezze ki s ezek rómaiak legyenek. Majd később a hódított területekből kevésbé juttatott a szövetségeseknek, az oroszlánrészt megtartotta magának. A szövetséges városoktól néhány év múlva azt kívánta, hogy épp olyan legyen a szervezetük, mint Rómáé. Keresztülvitte tehát, hogy a szövetségesek szüntessék meg a királyság intézményét.

Mindaddig, amíg Rómát és szövetségeseit a szomszédos latin törzsek fenyegették, tehát amíg komoly szüksége volt Rómának a szövetségi erőre, addig Róma kiméletesen bánt szövetségeseivel és nem provokálta őket. De amint külső ellenségeit legyőzte és az otthoni politikai villonságok is szünőfélben voltak, Róma már éreztetni kezdte a túlsúlyát szövetségeseivel szemben is. Már 446-ban, amikor *Ardea* és *Aricia* polgárai vitába keveredtek egy terület felett és Rómát kérték fel, hogy békebírókat küldjön ki, a római békebírák akképp döntöttek el a vitát, hogy a kérdéses területet Rómának ítélték oda. Emiatt az ardeabeliek plebejusai forrongásba törtek ki, mire a pátriciusaik Rómába menekültek, Róma pedig büntetésül Ardeának jókora közterületét egyszerűen birtokba vette.

Ezzel azután kezdetét vette a szövetségesek elfordulása Rómától. Ugyanabban az időben fordult Róma az etruszkok ellen is. Említettük, hogy az etruszkok igen nagy hatalomra tettek szert régebben és már-már az a látszat keletkezett, mintha egész Itália etruszk uralom alá jutna. *Porzenna* etruszk király meghódította Láciumot és ezzel megvetette alapját az etruszk uralomnak, amely az Alpesek déli lejtőjétől Alsó-Itáliáig terjedt.

Az etruszkok szövetségben voltak a karthágóakkal, akik Szárdiniát hódították meg. A karthágóiak részéről nagy veszedelem fenyegette az

alsó-itáliai és szicíliai görög gyarmatokat, ami — amint látni fogjuk — nevezetes mérközésekre vezetett.

Lácium idővel kiszabadult az etruszkok fennhatósága alól. Hasonlóképp a görög gyarmatok is összeszedték minden erejüket, hogy önállóságukat megvédhessék a karthágóikkal és az etruszkokkal szemben is. Szirakuzai *Gelon* és agragászi *Theron* 480-ban fényes győzelmet arattak Himera mellett a karthágói *Hamilkáron*. Hat évvel később pedig szirakuzai Hieron és a kumei lakosság tönkrevert egy hatalmas etruszk hajóhadat.

Az etruszkokra tehát kemény napok jártak. Mert nemcsak a görög gyarmatbeliek szorongatták őket, hanem a *szamnitok* is (a szabinok egyik raja), elfoglalták tőlük Kampániát, amely pedig bőséges termésnél fogva ugyancsak feltett területe volt az etruszkoknak.

Súlyos veszedelem fenyegette az etruszkokat észak felől a *kelták* népeiben, akik a nagy indogermán népcsaládhoz tartoztak s a görögök és itálok ősei mögött jöttek át Európába, ahol mindenekelőtt az Alpok északi lejtőin állapodtak meg. Onnan tovább vonultak nyugat felé és a mai francia föld északi részén hagytak számos telepest hátra. Majd átmentek angol és ír területre, sőt a Pireneusokon is átvonultak, de amint a nyugati tengerpartokat elérték és tovább már nem mehettek, egy tekintélyes kelta tömeg visszatért és előzőnlötte Közép-Európát. Sőt egy részük áthágta az Alpesekeket és az etruszkok nem csekély rémületére megjelentek a Pádusz (Pó) vidékén.

A kelták harckedvelő bátor néptörzsek voltak és leghelyesebben őket lehet az ókor verekedő barbárjainak tekinteni. Célt, tervet nem állapítottak meg, csak keresve keresték a harci sikereket.

Az etruszkok meglehetősen magas kultúrája kénytelen volt a kelta barbárok elől meghátrálni.

A görögök, a kelta gallok és a rómaiak támadásai aztán csakhamar összeroppantották az egykor nagy etruszk birodalmat.

A rómaiak, amint észrevették az etruszkok szorult helyzetét, maguk is segítettek tönkretenni őket. Okot kerestek és találtak is a háborús beavatkozásra. Ez pedig az volt, hogy Fidene római város elszakadt Rómától, Veji pedig, a hatalmas etruszk város támogatta Fidenét az elszakadásban.

Róma igen nagy sereggel vonult ki Fidene ellen, amelyet 426-ban bevett és elpusztított. Ugyanakkor megtámadta Vejit is, de itt a rómaiak kénytelenek voltak rendes ostromot indítani. *Veji* ugyanis nagyon meg volt erősítve, hatalmas sziklavára szinte bevehetetlennek látszott.

Mindazonáltal a római sereg *Márkus Furiusz Kamillus* vezérlete alatt bevette a hatalmas várost és lakóit rabságba hurcolta.

A rómaiak eljárása azonban csakhamar megbosszulta magát és szomorúan tapasztalhatták, hogy kár volt tönkretenni északon az etruszok birodalmát. Nemsokára ugyanis nagy tömegekben tódultak lefelé a gallok és pusztítva, rabolva vonultak le Etrurián. *Kluzium* várost csakhamar ostrom alá fogták, a megszorult etruszok pedig Rómához fordultak segítségért. A rómaiak azonban csak néhány követet küldtek *Brennus*hoz, a gallok királyához és arra kérték, hogy elégedjék meg eddigi sikereivel és ne vonuljon tovább. Ez a kérés persze eredménytelen maradt, annál is inkább, mert maguk a római követek is beállottak az etrusz város védői közé. *Brennus* gall király nagy haragra gerjedve azt követelte, hogy az álnok római követeket adják ki. Mivel ezt a követelését nem teljesítették, nagy gall tömegek vonultak lefelé. Átmentek a Tiberiszen, Rómától alig huszonkét kilométernyire állapodtak meg az *Allia* folyónál.

A nagy csata az *Allia* mellett folyt le a gallok és rómaiak között.

A rómaiak nemcsak egy eddig még nem látott ellenféllel, hanem teljesen szokatlan harcmodorral állottak szemben. A gallok ugyanis ékalakban kezdték meg a támadást, még pedig a lehető legsúlyosabb rohammal, aminőt kifejtteni képesek voltak. Nem nézték a veszedelmet, hanem győzelemre éhesen, elszántan rohantak előre rettenetes csataordítások között. A római légiónak nem birták feltartóztatni a rettenetes támadást. Riadtan menekültek a Tiberisz északi partján, hogy a nemrég elpusztított *Veji* sziklavarába meneküljenek. Akkor volt a légiónak ijedelmé, hogy senki sem gondolt Róma megmentésére, sőt maguk a Rómában maradtak is jórészt etrusz területre menekültek át.

Csak a Kapitóliumot és Jupiter templomát védte egy sereg elszánt római *Márkus Manlius* vezérlete alatt. A gallok már a harmadik napon benn voltak Rómában, ahol — miként a monda említi — számos előkelő pátricius elefántcsont-széken ülve, hideg nyugalommal várta a gallokat. A gallok kezdetben azt hitték, hogy az ülő pátriciusok szobrok, de amikor ezek a dárdaszúrásra elfordultak, a gallok lemészárolták őket.

A gallok felgyújtották Rómát és egyik éjjelen meg akarták mászni a Kapitóliumot, de a Junónak szentelt libák gágogása felkeltette az alvó őrséget, amely a támadást visszaverte. Végre híre érkezett annak, hogy a veneták törtek be gall területre, mire *Brennus* kijelentette, hogy ötszáz kiló arany ellenében hajlandó most már elvonulni. A nagytömeg aranyat a rómaiak át is adták. A gőgös gall király az arany lemé-

rése alkalmával állítólag a saját kardját is a mérlegbe dobta ezekkel a szavakkal: „*vé viktisz!*” (jaj a legyőzötteknek). A római népmonda természetesen kiszínezte a gallok távozását, azt állítván, hogy Kamillust, Veji meghódítóját, ki Ardeában száműzöttként élt, Róma a végszükségben hazahívta. Kamillusz mint diktátor bizakodva sietett haza egy sereg élén, hogy visszavegye a galloktól a zsákmányt. De hasztalanul tiltakozott a már végleges békekötés ellen.

Annyi a pusztító tény, hogy a gallok betörése és pusztítása nem tette tönkre Rómát, sőt erejét sem gyöngítette meg lényegesen. A gallok meg-

Jaj a legyőzötteknek!

Brennus gall király, miután elfoglalta Rómát, 500 kilo arany fejében volt hajlandó a békére és az elvonulásra. Mikor Kamillusz, a rómaiak száműzetésből visszahívott vezére tiltakozott a már megkötött béke ellen, a büszke gall uralkodó még a kardját is a mérleg súlyaihoz dobta ezekkel a gőgös szavakkal: „Jaj a legyőzötteknek!”

jelenésének inkább rövid ideig tartó ijesztő hatása volt. A történeti adatok ugyanis sehol sem említik, hogy Róma hatalma megrendült volna a gallok betörése következtében.

A gallok ugyan ezután is többször betörték, de ekkor már a rómaiak ismerték haremodorukat és sikeresen ellenállottak a barbár támadásoknak.

Mindaddig, amíg a gall veszedelem fenyegette a rómaiakat, az osztályharc szünetelt. Ámde alig vonultak el a gallok, a belső harc újból kitört, aminek okai a plebejusok gazdasági bajaiban gyökereztek. A gallok betörését és az okozott pusztításokat ugyanis elsősorban a kisemberek, földművesek, mezei munkások érezték meg, mert háziállataik jórésze elpusztult, földjeik, gazdaságaik tönkrementek.

A vagyonos pátricius könnyen segíthetett a maga bajain, holott a szegény plebejus, akit ügyis majd agyonnyomtak az állami közterhek, legfejebb adósságvállalások útján tudta magát fenntartani. A plebejus adósi helyzetéről pedig tudjuk, hogy minő ijesztő és

borzalmassá vált, ha a fizetés napján nem tudta teljesíteni vállalt kötelezettségét.

A plebejusok nyomora, insége újból általánossá kezdett válni s ez a körülmény feltámasztotta az osztályharcot. A köznyomor, a fenyegető inség annyira általános és oly veszedelmes volt, hogy akadtak többen a pátriciusok között, akik a maguk osztályérdekeit háttérbe helyezve igyekeztek a nép nyomorán enyhíteni.

Ilyen derék pátricius volt Márkus Manlius, a Kapitólium megmentője.

Éles ellentéte volt neki a gőgös Márkus Furiusz Kamillus, Veji meghódítója, aki mint cenzor, alaposan háttérbe szorította a nagy tömegeket és azon volt, hogy még jobban biztosítsa a pátriciusok előnyös helyzetét.

Márkus Manlius pátriciust úgy tekinthetjük, mint a népjogok egyik becsületes, derék harcosát, aki emiatt vértanuhalált is szenvedett. Márkus Manlius ugyanis mindenekelőtt példát akart mutatni pátricius társainak és első teendője az volt, hogy saját pénzén számos elzárt plebejust váltott ki és négyszáz kliensének odaajándékozta tulajdonul az általuk bérelt földeket. Ezzel megszüntette birtokain a kliensek jobbágylékötöttségét. De ennél is tovább ment. A tribunokkal arról folytatott tanácskozást, hogy miként lehetne állami földeket a szegény plebejusok között szétosztani és miként kellene a hitelezői jogot megreformálni.

Lehetett-e csodálkozni azon, ha ilyen reformer gondolkodású és emberies érzésű pátricius minden módon üldözni kezdtek a többi pátriciusok? Azzal vádolták, hogy a főhatalomra törekszik. Ezen vád alapján Márkus Manliust bíróság elé állították és agyonkorbácsolásra ítélték. Márkus Manlius büszkén, egy jajszó nélkül szenvedett halált. Házait a pátriciusok lebontatták és akkora gyűlölettel gondoltak rá, hogy egy ideig a Márkus nevet nem is viselte pátricius.

Márkus Manlius halála nem jelenthette azoknak az eszméknek halálát, amelyekért ő oly nyíltan, becsületesen küzdött. A nép nyomora nőttön-nőtt. A népet nemcsak a pátriciusok, hanem a megvagyonosodott plebejusi arisztokraták is zsarolták. Mert azok a plebejusok, akik a szerencse vagy a pátricius családokkal való összeházasodás következtében vagyonhoz jutottak, csak oly szívtelenek tudtak lenni jogtalan plebejus társai iránt, mint a pátriciusok.

Uj törvények. — A prétor.

A gazdagok már azokban a régi időkben is összefogtak. Hogy pedig a nép nyomora hivatalos adatokkal megvilágítva ne lehessen, a vagyonosok és a pátriciusok a tribunok erőlködései ellenére is keresztülvitték, hogy a cenzorválasztás és a vagyonbecslés tíz éven át szünetelt. Így a vagyonosok a panaszok ellen azzal védekeztek, hogy az eladósodás vagy a közterhek nyomása a cenzus által igazolva nincsen.

Manlius eszméi azonban feltámadtak.

Két néptribun: *Gájusz Licinius Sztló* és *Lúcius Szextiusz Lateránusz* közel tíz évig harcoltak a pátriciusok és a vagyonosok ellen, míg nem törvényjavasolataikat előterjeszthették. Miután a plebejusi arisztokrácia és a plebejusok között ideiglenesen békét és szövetséget is tudtak teremteni, a pátriciusok magukra maradtak.

A két tribun javaslatából Kr. e. 376-ban néphatározat (plebis-citum) lett.

Az első törvény kimondta, hogy többé katonai tribunok nem választhatók, ellenben az egyik konzulnak plebejusnak kell lennie.

Ez a törvény hatalmas csapást mért a pátriciusok származási előjogaira, másrészt azonban természetesen csak a plebejusi arisztokrácia javára szólt, mert köznépbeli sohasem remélhette, hogy konzullá legyen valaha. Az első törvény tehát inkább csak a plebejusi arisztokratáknak kedvezett és mintegy fizetés jellege volt azért, hogy a köznéppel szövetkeztek.

A második és harmadik törvény voltak azok, amelyek a köznépet közvetlenebbül érdekelték.

A második törvény az adósságokról rendelkezett. Kimondta, hogy „annak az összegnek a tőkéből való levonása mellett, mely összeg addig kamat címén fizettetett, a hátralék háromévi részletben törlesztendő.” Ez azt jelentette, hogy az évek óta fizetett kamatokat tőketörlesztéseknek vették s a megmaradt csekély tőke letörlesztésén is könnyített a törvény. Ezzel Róma megmutatta, hogy legfőbb állami érdekből a magánjogokba is beavatkozik, ha ezáltal a köznyomort enyhítheti.

A harmadik törvény a plebejusok legszegényebb tömegének felsegélyezését célozta. Ez a törvény ugyanis elrendelte, hogy „senki sem bérelhet ötszáz holdnál nagyobb állami földet.” Ehhez a törvényhez állítólag még egy pótrendelkezést kapcsoltak, amely szerint a közlege-lőkre senki sem vihet száz marhánál és ötszáz baromfinál többet. Végül,

hogy minden nagybirtokos köteles rabszolgái mellett bizonyos számú szabad munkást is foglalkoztatni. Ez az utóbbi intézkedés a plebejus mezei munkások javára szólt.

A fenti törvénynek az volt a hatása, hogy nagy hódított területek most már apróbb parcellákra voltak oszthatók és most már a plebejusok is könnyen juthattak állami földekhez.

Mindenkép jótékonyan hatottak ezek a törvények, mert mély gazdasági jelentőségük volt.

A plebejusi nép megerősödése és talpraállása, másrészt a plebejusi arisztokrácia térfoglalása elkeserítette a pátriciusokat. Az egyik konzuli hivatal elvesztéséért akképp kárpótolták magukat, amint azt már egy ízben a cenzori hivatal felállításával cselekedték. Keresztülvitték ugyanis, hogy a főhatalomnak újból külön, önálló ága létesíttessék. Így keletkezett Kr. e. 367-ben a prétor-intézmény. A prétor jórészt a konzulhoz hasonló hatalommal volt felruházva, ő gyakorolta a jogszolgáltatást. Prétornak pedig csak pátriciust lehetett megválasztani.

Az említett törvényeknek a konzulságra vonatkozó rendelkezését a komica centuriátán *Márkus Furiusz Kamillus* mint diktátor vitte keresztül, aki azonban ugyanakkor a pátriciusok érdekében a prétori intézményt is mingyárt elfogadtatta. Kr. e. 366-ban konzulok lettek *Emiliusz Mamertinus*, aki pátricius és *Szeptusz Lateránusz*, aki plebejus volt.

A római nép egybeolvadása. — A pátriciusok meghátrálnak.

Ezen üdvös törvények életbeléptetése után az osztályok között helyreállott a béke. Ennek emlékezetére *Kamillus* diktátor a Kapitólium tövében templomot építtetett *Konkordia* (az egyetértés istennője) tiszteletére, a szenátus pedig a béke örömére elrendelte, hogy az évenként rendezett római nagy nemzeti játékok — ludi magni Romani — háromról négyre emeltesse. A pátriciusok ősi kiváltságai védelmére nemsokára ismét egy új hivatalt szerveztek, a kuruliszi ediliszek hivatalát. Ezek az ediliszek a prétornak voltak alárendelve, büntető ügyekkel foglalkoztak és csak a pátriciusok közül lehetett őket választani. Hivataluk és hatáskörük a plebejusi ediliszekéhez hasonlatos volt, azzal a különbséggel, hogy elefántcsont-széket s biborszegélyű tógát használhattak.

Az osztályharcok során a pátriciusi kiváltságok vára nem bírta

ki a folyton megújuló erős támadásokat. A plebejusok a főbb pontokat már bevették, a többiek önként következtek.

Szó sincs róla, a pátriciusok nem riadtak vissza az apró csalafintaságoktól és néhányszor még ki tudták vinni, hogy két pátricius legyen konzul, de azért a Liciniusz—Szeptiusz-törvényeket meg nem döntötték és fel kellett adniok a harcot újabb lényeges pontokon is.

A plebejusok előtt nemsokára minden hivatal ajtaja megnyílt, még azoké is, amelyek kizárólag pátriciusok számára voltak alapítva, még pedig azért, hogy a nép a plebejus pályázókat választotta meg, a komícia kuriáta pedig megerősítette.

A kuruliszi ediliszek állását csakhamar plebejusok töltik be, a tanács pedig egyenesen elrendelte, hogy egyik évben plebejus, a másikban pátricius viselje azt a méltóságot. *Márkuszt Rutilust* plebejus Kr. e. 356-ban diktátor lett, 351-ben pedig cenzor.

Csak a papi állásokat tudták a pátriciusok még védelmezni a plebejusok ellen, de az Ogulnius-féle törvény Kr. e. 300-ban itt is ledöntötte a korlátokat, mert kimondta, hogy a négy pátricius augur mellé négy plebejus is kerüljön, a pontifexek mellé pedig öt plebejusi pontifex nevezendő ki.

Kr. e. 280-ban egy plebejusi cenzor tartotta meg a nagy állami engesztelő áldozatot, 253-ban pedig egy plebejus már főpap, pontifex maximus lett.

Az osztályharcok nagyon meg tudták bénítani Róma erejét. Amint azonban a belső osztályvillongás szerencsésen véget ért és az osztályok békés megállapodásra jutottak, Róma fokozottabb mértékben irányíthatta figyelmét szövetségeseire és kibonthatta lassan hódító terveit.

Természetes, hogy Róma nem keresett feltétlenül jogos okokat a háborúhoz. Amikor hatalmi célokat kezdett követni, igen keveset törődött azzal, hogy minő jogcímen indít harcot szövetségesei, közeli és távoli szomszédai ellen.

Egészen bizonyos, hogy még az osztályküzdelmek idejében is harcolt Róma egyes ellenfelek ellen. Így néhány szövetséges város zendülését sikerrel verte le és a szövetséget Rómára nézve előnyösebb tartalommal revidiáltatta.

Róma erőszakoskodása természetesen bosszúságot és elkeseredést idézett fel a szövetségesek lelkében.

Háború a szamnitokkal és a latinokkal.

Az ellenséges hangulat növekedni kezdett a latinok körében, főleg amikor Róma Kr. e. 358-ban az együttesen elfoglalt területet minden latin igény megkerülésével két római tribuszba osztotta be s ezzel latin szövetségeseit délről mintegy körülölelte. Ugyancsak nagy mértékben sérelmes volt a latinokra a Róma és Karthágó között létrejött kereskedelmi szerződés, amelyben a latinok, mint Rómának alárendelt nép vannak megemlítve. A latinok elégedetlensége tehát nem alaptalanul fokozódott, amikor Róma összeütközésbe jutott a szamnitokkal.

A bevezető részben említettük, hogy a szamnitok, a *szabinok* egyik önállósult törzse, minduntalan újabb és újabb hódító rajokat bocsátottak ki magukból és ezek a nemzedékek főleg dél felé igyekeztek maguknak területet szerezni.

A szamnitok az etruszkoktól elhódították Kampániát, más szamnita nemzedékek elfoglalták az úgynevezett Nagy-Görögország (Dél-Itália görögök által benépesített területe) tekintélyes részét.

Már Kr. e. 400—350-ben a szamnitok birtokába jutott Dél-Itália nagy része, uralmuk tehát nemcsak a hegyes vidékekre, hanem a lapályos, bőtermésű és remek időjárású területekre is kiterjedt. A görög eredetű városok közül csak *Neápolis*, *Tarentum* és az apuliai vidék egyik része tartotta meg önállóságát.

Voltaképp a *szamnita* népek jóval nagyobb terület felett uralkodtak, mint Róma. Mert Róma szövetségesei csak Itáliának a Tirrheni-tenger felé eső része felett, a Tiberisz középső részétől a Liriszig éreztették hatalmukat. Azután pedig Róma jóval lassabban fejlődött, sokkal mérsékeltebben szakította le a harci eredmények gyümölcseit, mint a szamnita népek, amelyek nagyrészt harcokban edzettek voltak és gyorsan határoztak, cselekedtek. Viszont azonban a szamnitok szervezete a lehető legfejlettebb volt. Ez a szervezetlenség és széthúzás azután meg is bosszulta magát, mert amíg Róma a központositott szervezet erejével tartotta össze a hozzája és alája tartozó városokat, falvakat, addig a szamnitok területe bármelyik percben csupa külön közösségekre eshetett szét. A szamnitok politikailag szét voltak tagolva, amihez hozzájárult a hegyvidéki és a síkságbeli szamnitok között kifejlődött érdekellentét és ellentétes kedély. Mert amíg a hegyvidéki szamnitok nagy fáradságok, gyakran nélkülözések között zord éghajlat alatt éltek, addig testvéreik lenn Kampániában derült, kellemes éghajlat alatt jólét-

ben voltak. Az előbbiek élete csupa gond, aggodalom, küzdés volt, utóbbiaké pedig kellemesség, derű, jólét és gondtalanság. A hegyvidékiek megőrizték őseik hagyományait, szokásait, vallását. A lapálybeliek ellenben laza erkölcsüekké váltak és beolvadni igyekeztek a környező népekbe. A hegyvidéki gyűlölettel és vad irigységgel nézte jólétben élő testvéreit, utóbbiak pedig félve gondoltak a hegyvidékiek nyers erejére.

Ilyen előzmények és helyzet mellett történt, hogy a síkvidéki

Szamnit harcosok.

A hegyvidéki szamnitok harcedzett népével hosszú, véres háborúkat viseltek a rómaiak. Az erőteljes népfaj végül teljes vereséget szenvedett. Szamnit sír fedőlapját díszítő kép.

szamnitok egyre újabb és újabb csapásokat szenvedtek a hegyvidéki szamnitoktól, akik a déli városi lakót folyton fenyegették.

A síkvidéki szamnitok szorultságukban követeket küldtek Rómába segítségért. Ez a követküldés nagy zavarba hozta a római szenátust, mert Róma szövetséges viszonyban állott a hegyi szamnitokkal.

A rómaiak igen jól ismerték a szamnitok kiváló harci erényeit, másrészt feszélyezte őket a szövetséges helyzet. Viszont arra is gondolhattak, hogy Itália birtoka felett előbb-utóbb össze fognak tűzni a szamnitokkal, amikor is a szép Kampánia sorsának is el kell dőlnie.

Ekképpen mégis háborús bonyodalmak származtak a rómaiak és a szamnitok között. A háború részleteiről azonban nincsenek adataink, csak azt tudjuk, hogy az ellenfelek végül megállapodásra jutottak egy-

mással, amelynek értelmében Róma végleg megkapta Kápuát, a szamnitok pedig Teanumot és a volszkuszok földjének egy részét.

A szamnitokkal kötött béke által megvalósították a rómaiak azt a tervüket, hogy az újonnan szerzett területekkel körül fogják szövetségeseiket.

Ez a magatartás új háborúnak lett az előidézője.

Mert nem volt elég, hogy Róma a szövetségesek területe körül új területekhez jutott, de ebből a területből a szövetségi szerződés ellenére semmit sem juttatott a szövetségeseknek. A latinok tehát, mivel szövetségesek voltakban sértve érezték magukat, a kápuaiak és a volszkuszok elégedetlenségére is számítva, lázadásban törtek ki.

A római-latin háború persze nem tört ki váratlanul, mert a latinok mindenekelőtt két prétorukat küldték követekül Rómába, hogy a teljes jogegyenlőséget követeljék, valamint azt is, hogy ellenkező esetben valamelyik római tribuszba vétessenek fel. Róma a követeléseket, amint az előre látható volt, elutasította. Erre Kr. e. 340-ben a latinok a kápuaiakkal és volszkuszokkal egyesülve megkezdték a harcot.

A rómaiak számára elérkezett tehát a mérkőzés órája a volt szövetségesekkel. A szenátus *Titusz Manliusz Torkvátusz* és *Publiusz Décius Musz* vezérlete alatt négy légiót indított el a szamnitok földjén keresztül. A szamnitok szövetkeztek a rómaiakkal, eszerint tehát a rómaiak teljesen zavartalanul vonulhattak be Kampániába, miáltal a latinokat és volszkuszokat dél felé szorították.

A rómaiak és latinok között *Trijanum* mellett, a Lirisz torkolatához közel folyt le a döntő mérkőzés. Nehéz és sokáig kétes küzdelem után a rómaiak győztek, miközben *Publiusz Décius Musz* konzul elesett. Igen természetes, hogy a monda kiszínezte a súlyos csata részleteit. Két előkelő rómainak különös haláláról számol be. Az egyik monda *Titusz Manliusz Torkvátusz* konzul személyéhez fűződik. A *Torkvátusz* melléknevet onnan kapta, hogy a gallok betörése alkalmával egy gall őriást párbajban agyonütött és elvette arany nyakláncát (*Torkvátusz* = nyakláncal ékes). *Manliusz Torkvátusz* konzul, hogy a katonai fegyelmet fokozza, halálbüntetés terhe alatt megtiltotta, hogy az ő engedélye és parancsa nélkül valaki párbajozni merjen az ellenséggel. A véletlen nemsokára próbára tette a konzult, mint apát. Ugyanis, amint a fia portyázó szemlére lovagolt ki többedmagával, a tuszkulániak lovasparancsnoka, *Geminusz Mettiusz* találkozott vele és gúnyos, kicsinylő megjegyzések mellett párbajra hívta ki. *Manliusz Torkvátusz* fiát a becsmérő szavakra elfutotta a düh és megfélemlítve atyja tilalmáról,

rárontott ellenfelére, leszúrta és magára öltvén vértetét, diadalmasan tért vissza atyja táborába. Ámde az apja szigorú tekintettel fogadta fiát. Azonnal összehívta az egész sereget és a katonák szemeláttára kivégeztette saját fiát. Mindez oly gyorsan történt, hogy a szemlélők a megriadásból még magukhoz sem térhettek. Ez a szomorú eset azóta intő példája volt a római ifjúságnak, hogy a kapott parancsokat meg ne szegje. A másik monda Publiusz Déciusz Musz konzul haláláról szól. Amikor a két ellenséges sereg egymással szembenállott a Vezuv mellett, egy ködalk jelent meg a két konzulnak, hírül adván, hogy az a sereg fog győzni, amelynek valamelyik vezére önként feláldozza magát a halál isteneinek. A csata a következő napon történt és a rómaiaknak az a szárnya, ahol Déciusz Musz parancsolt, ingadozni kezdett. Erre Déciusz Musz előhívatta a főpapot, akivel együtt hangosan imádkozva arra kérte az isteneket, hogy a látomány szerint engedjék Rómát győzelemhez. Erre Déciusz Musz felugrott a lovára és kardot rántva az ellenség leg-sűrűbb tömegébe rontott. Ahova Déciusz Musz vágatott és ahol ő viaskodott, ott az ellenség meghátrált, de a konzul nemsokára kifáradt, a latinok lerántották a lováról, megölték. De ugyanakkor a rómaiak oly erővel támadtak, hogy a latinok megfutottak.

A rómaiak győzelme magával hozta azt, hogy a latinok önállóságának vége szakadt. A latin szövetség teljesen felbomlott és csak néhány közös vallási ünnep maradt fenn. Ezentúl a latin szövetség helyébe csupa külön egyezségek léptek Róma és az egyes latin községek között. Itt pedig megnyilatkozott Róma politikája, amikor a külön szerződéseket egyenlőtlenül kötötte meg. Az egyik latin községnek több, a másinak kevesebb előnyt biztosított, hogy ekként lehetetlenné tegye a külön érdekű községek szövetkezését. Ez volt a híres római „*divide et impera*” (támassz egyenetlenséget és uralkodj) elv gyakorlati alkalmazása. Voltak városok, amelyek megtartották községi önállóságukat és mint ilyenek, teljes szavazati joggal léptek be a római államba. Ezek a városok a háború befejeztével megkapták mindazt, amit a háború előtt hasztalanul kértek.

Rosszul jártak azonban azok a latin községek, amelyek ugyan fel voltak véve Róma kebelébe, de anélkül, hogy megfelelő polgárjogokhoz jutottak volna, ellenben súlyos kötelességek terhelték őket.

Róma a latin szövetség lehetetlenné tételére azt az eljárást alkalmazta, hogy érvénytelennek jelentette ki a latin községbeliek összeházassodását és egymás között való kereskedelmi forgalmát, ellenben a latinok és rómaiak házasságát és kereskedelmi forgalmát érvényeseknek ismerte el.

A római birodalom ezek után tetemesen megsaporodott lakosság és terület szempontjából, Kr. e. 332-ben csak a teljes jogú polgárok száma meghaladta a százhatvanezret.

A plebejusok további sikerei. — Appiusz Klaudiusz cenzor.

A római plebejusok egyáltalában nem tartották befejezettnek a jogaikért való küzdelmet. Az a mozgalom, amely régen megindult, nem szünetelt, csak itt-ott megakasztották a háborús események.

Az uzsorát még nem küzdötte le a plebejusok tömege s az eladósodottság rettentő kerékkötője volt a szegény nép boldogságának. Egy másik dolog is izgatta a plebejusokat ebben az időben. A római sereg nagy tömege jórészt eladósodott plebejusokból állott, akikben Kápua gazdagsága vágyakat keltett. Ugy vélekedtek ugyanis az eladósodott plebejus katonák, hogy összebeszélve birtokukba ejtik Kápuát és ott telepednek le. A tervről a szenátus is értesült, mire a gyanus elemeket hazabocsátotta. De épp ezáltal provokálta a lázadást, mert az elbocsátottak elestek a hadi zsákmánytól. Az elégedetlen plebejus katonák átvonultak az albai hegyre, ahol táborba szálltak.

Ez volt az úgynevezett harmadik szecesszió (kivonulás).

A lázadásnak Mánusz Valériusz diktátor azzal vetett véget, hogy katonai törvényt alkotott, amely biztosította a katonákat, hogy akaratuk ellenére el nem bocsáthatók és a megérdemelt előléptetés és jutalom tőlük meg nem vonható. A katonák jogos igényeik biztosítása után következett egy újabb néphatározat az uzsora ellen. Megakadályozták továbbá a hivataloskodással való visszaéléseket is. Egy néphatározat ugyanis azt rendelte, hogy aki hivatalt visel, a hivatal elhagyásától számított tíz év alatt ugyanabba a hivatalba vissza nem kerülhet, ugyanabban az évben pedig két hivatalt nem viselhet. Ezek a rendelkezések a pátriciusok túlkapásai ellen irányultak.

Rendkívül nagyfontosságú, sőt korszakot jelentő volt *Publiliusz Filo* plebejusi diktátor törvénye 339-ből. Az első törvény értelmében a néphatározatok ezentúl nemcsak a plebejusokat kötelezik, hanem az egész római népet, beleértve a pátriciusokat is. Végül pedig kimondta egy törvény, hogy az egyik cenzor feltétlenül plebejus legyen, a másik pátricius lehet.

Ez az utóbbi törvény nagyon kedvezett a plebejusi arisztokráciának, mert biztosította egyenrangúságát a pátriciusokkal s ezáltal újabb lehetőséget nyújtott arra, hogy a két arisztokrácia egybeolvadjon.

A pátriciusok részéről azonban előbb-utóbb be kellett következnie az ellenhatásnak.

A pátriciusok már alig várták, hogy elkeseredésüket valamely erőteljesebb intézkedéssel éreztessék. A plebejusi arisztokrácia térfoglalása rendkívül fájt a pátriciusoknak és Appiusz Klaudiusz pátriciusnak személyében akadt egy nevezetes, számottevő férfiú, aki annyira-amennyire igyekezett a pátriciusok visszaszorítását megtorolni.

Appiusz Klaudiuszról azért mondtuk, hogy nevezetes férfiú volt, mert egyúttal korának legképzettebb, legsokoldalúbb férfiai közé tartozott. Tehetséges hadvezér, építész, államférfiú, jogtudós, szónok és költő volt egy személyben.

Amikor Appiusz Klaudiusz cenzor lett (312—308.), az volt az első teendője, hogy a pátriciusok nemesi gőgjét újból felkorbácsolja és kemény támadásra izgassa őket a plebejusi arisztokrácia ellen. A pátriciusok azonban akkor, noha gyűlölték a plebejusokat, nem igen mertek szőszegőkké válni, mert ismerték a plebejusok folyton terjedő hatalmát s épp a saját érdekükben ragaszkodtak a már szentesített engedményekhez.

Erre Appiusz Klaudiusz a saját esze után indult. A szenátusból az előkelő plebejusokat kibuktatta, ellenben a pátriciusokkal szemben nagyon engedékenynek mutatkozott. A szenátusban megüresedett helyeket a szabadon bocsátott kliensek tömegével töltötte be. Azzal akarta a pátriciusok szenátusi hatalmát növelni, hogy szavazatra kész, feltétlenül engedelmes tömeget hozzon be oda. Ez a kísérlet azonban balul ütött ki, mert a konzulok ezt a szenátust még csak figyelemre sem méltatták és a régi összetételű szenátust hívták egybe.

De Appiusz Klaudiusz nem volt az az ember, akit egy-két balsiker elriasztott volna. Fortélyaival, erőszakoskodásaival nem hagyott fel. A polgárok lajstromának összeállításánál és a polgárok osztályozásánál a legalsóbb plebejusbelieknek megengedte, természetesen újból inkább a mindenre kész csöcselékeknek, hogy az eddig jelentéktelen négy városi tribusból átkerüljenek a vidéki tribuszba, miáltal a szavazás mérlege jelentékeny változást szenvedett.

Mindenképen kacérkodott a plebejusok legalsóbb osztályával, amelyet titokban a pátriciusok támogatására akart megnyerni. A vagyoni becsléseknél nemcsak a földtulajdont, hanem az ingók értékét is számba vette és a proletárokat haditengerészeti szolgálatra is bocsátotta. Viszont megcselekedte azt, hogy a lovasságnál sok plebejusi nemest egyszerűen törölt állítólagos elszegényedés címén

Az volt Appiusz Klaudiusz terve, hogy mindenfelé egyenetlenséget szít és ezáltal mintegy arra kényszeríti a pátriciusokat, hogy újból magukhoz ragadják a hatalmat. A terv azonban már azért se sikerülhetett, mert a néposztályok keveredése már annyira előrehaladt, hogy a folyton apadó pátriciusok nem tartották helyénvalónak az újabb zavarok felidézését. Appiusz Klaudiusz azonban nem hagyott fel kísérleteivel. Megcselekedte azt, hogy önkényesen tovább viselte hivatalát azért, hogy az általa elrendelt nagyszerű középítkezéseket folytathassa.

Appiusz Klaudiusz erőszakossága idézte elő Rómában az első sztrájkot, amely azonban elég humorosan végződött.

Ismeretes ugyanis, hogy a városi furulyások, zenészek Rómában igen nagy szerepet játszottak. Szervezetük állítólag még Numa király idejére vezethető vissza. Nagy előjogok illették meg ezeket a városi zenészeket, többek között az a jog, hogy június 13.-án a kapitóliumi Jupiter-templomban díszlakomát rendezhettek. Ezt a díszebédet régi idők óta fogva a zenészek körmenete követte. Álarccal, víg zenész mellett, énekelve járták be Rómát és természetesen, bortól felhevült állapotban nem viselkedtek soha valami illendő módon.

Appiusz Klaudiusz ezen a viselkedésen megütközve, a papok megkérdése nélkül feloszlatta a zenészek céhét. De csakhamar meg is kapta rá a választ. A városi zenészek — sztrájkba léptek.

Abban a tudatban, hogy ők Rómának nélkülözhetetlen emberei, valamennyien elhagyták Rómát és Tiburba mentek. Nagy csend borult Rómára. Sem temetésen, sem lakodalmon, sem vallási ünnepélyeken nem hangzott fel az elengedhetetlen zenész. Végre maga a szenátus alázkodott meg és a legbarátságosabban hívta föl a sztrájkoló zenészeket, hogy térjenek vissza. A válasz azonban elutasító volt. Nem maradt egyéb hátra, mint a csel. A szenátus összebeszél a tiburiakkal. Ezek aztán a zenészeket meghívták, leitatták és holtrészeg állapotban szekekre rakva, visszavitték őket Rómába. Amikor a zenészek kijózanodtak, kiváltságaik visszanyerése ellenében megbékültek.

Nem lehet azonban elvitatni Appiusz Klaudiusztól, hogy amikor a jogtudománynak a papok által való monopolizálását megszüntette, a népnek, általában a köznek igen nagy szolgálatot tett. Addig ugyanis a papoktól függött az úgynevezett törvénykezési naptár összeállítása s ugyancsak a papok őrizték a perlekedésnek sokféle, ismert és ismeretlen formuláit.

Appiusznak cenzor és konzul korában volt egy alantas hivatalnok: *Fláviusz*. Ez a Fláviusz amolyan szkriba publikus, írnok volt,

akinek tehetségeit Appiusz csakhamar felismerte és értékesíteni akarta a köz érdekében. Fláviusz igen sokat foglalkozott törvénykezési dolgokkal és ekkép megtanulta az összes perlekedési formulákat.

Appiusz keresztülvitte tehát, hogy Fláviuszt kuruliszi edilisznak válasszák meg.

Fláviusz ebben a hivatalában Kr. e. 304-ben Appiusz szakszerű támogatása mellett közzétette az első nyilvános törvénykezési naptárt, amelyben minden szükséges tudnivaló megvolt a törvénykezés szempontjából. Ismertette volt ebben, hogy mikor és minő törvénykezési tárgyalásokat lehet és kell megtartani és ami a legfontosabb, össze voltak benne gyűjtve a perlekedéshez szükséges formulák is.

Ekképpen az úgynevezett *ius Flaviánium* a tizenkéttáblás törvényalkotásnak nevezetes függeléke lett és a plebejussorbeli polgárnak jogvédelmét nagymértékben biztosította, megvédelte a furfangos rászedések ellen.

Ez az intézkedése tehát határozottan üdvös volt és a papoktól eltekintve, alig akadt, aki helytelenítette volna. De már azzal a tervével, hogy a mindenre kész csöcseléket a hangadó vidéki tribuszokban helyezze el, megbukott. *Kvintusz Fláviusz Rullianusz* konzul újból visszaállította az előbbi tribuszbeosztást.

Appiusz Klaudiusz maga is belenyugodott abba, hogy ez a terv balul ütött ki. Egyébként továbbra is érdeklődött a közügyek iránt, 296-ban konzulnak választották és még agg korában is tevékeny részt vett Róma politikai mozgálmaiban.

Róma újabb háborúi a szamnitok ellen.

A rómaiak és szamnitok között, mint előbb említettük, kitört ugyan a háború, de végleges döntés nem következett be. A mérkőzésnek tulajdonképp az volt az indító oka, hogy ki uralkodjék majd egész Itália felett.

El kellett tehát következnie a döntő küzdelemnek, amelyre alkalom bőven kínálkozott, csak válogatni kellett benne. Részint a rómaiak, részint a szamnitok igyekeztek provokálólág fellépni. A rómaiak a Felső-Lirisz mellett, tehát úgyszólván a szamnitok hatalmi területén, az elpusztított *Fregelle* helyébe egy római gyarmatot létesítettek, ami megfelelt egy római erődnék. Viszont a szamnitok a rómaiakkal szövetséget kötött két görög város, Paleopolisz és Neápolisz ellen intéztek táma-

dást. Ekként tehát kölcsönösen megvolt az ok arra, hogy a döntő háború megkezdődjék.

Kr. e. 326—304-ig tartott a második római-szamnit háború. Kezdetben a rómaiaknak kedvezett a hadiszerencse. A rómaiak helyzete kedvezőbbé vált mingyárt a harc elején azért, hogy több szamnit város átért a Rómához. A rómaiak igen jól kieszelt haditeranggal indultak harcba. Azt tervezték ugyanis, hogy az ellenséget mind a két oldalon elvágják a tengertől és ekként el fogják szigetelni.

A rómaiak nemcsak Kampániában, hanem Apuliában is egyszerre kezdték a támadást, ahol a lapályok lakói nagy örömmel, szabadditókként fogadták a rómaiakat.

A rómaiaknak kezdetben annyira kedvezett a hadiszerencse, hogy alig négy év múlva maguk a szamnitok hagyták abba az ellenségeskedést. A római foglyokat és a zsákmányt visszaküldték Rómába. Sőt még a saját vezérüket, Brutulusz Papiuszt is kiszolgáltatták Rómának. A szerencsétlen vezér később önkézével vetett véget életének.

Róma azonban annyira el volt bizakodva, hogy a szamnitok közeledését még csak válaszra sem méltatta. Ez a visszautasítás részint elkeserítette, részint felbőszítette a szamnitokat. *Gaviusz Poncius* bosszúért kiállott. Fölsorakoztak körülötte a szamnitok, hogy régi hadi érdemeikről tanúságot tegyenek. Az ekkor megindult harc utolsó felfokozása volt a szamnitok régi vitéltségének. Sikertelen is a rómaiaknak olyan súlyos vereséget okozniok, amelyet még évszázadok múlva is emlegettek a rómaiak és csak a legnagyobb szégyenérzettel emlékeztek meg róla. A rómaiak veresége oly nagy és oly szégyenteljes volt, hogy nagyságára tulajdonképpen azokból a hazugságokból és szépitgetésekből következtelhetünk, amelyekkel a római történetírók a kudarcot enyhíteni próbálták.

A rómaiak serege Kr. e. 321-ben *Titusz Veluriusz Calvinusz* és *Szpuriusz Posztumusz* vezérlete alatt Kampániában időzött. A római sereg a támadás súlypontját Kampániába akarta áthelyezni, Apuliában pedig csak védelemre szorítkozott.

Ekkor történt, hogy a két római konzulnak azt a téves hírt hozták, hogy a szamnitok teljes erejükkel kelet felé fordultak, Apuliát és főleg a nagyon fontos Luceria várost veszélyeztetik. A konzulok rövid haditanács után elhatározták, hogy Luceriát a legrövidebb menetelés után megmenhik. A római sereg el is indult, még pedig oly irányban, hogy a kaudiumi szorosokon át kellett haladnia.

A rómaiak hírszolgálatára megbízhatatlan volt. Annál jobbnak bizonyult azonban a szamnitok kémkedése. A *szamnitok* arról is gondoskodtak, hogy felbérelt kalauzok a római sereget *Kaudium* felé vezessék. Mikor a római sereg első csapata a szoros kijáratához ért, ott már szamnit-harcosok állottak. Erre a sereg vissza akar fordulni, de már akkorra

A rómaiak elvonulása a kaudiumi iga alatt.

A kaudiumi szorosban a csapdába esett római sereg rettentő vereséget szenvedett a szamnitoktól. Ezek arra kényszerítették a megmaradt rómaiakat, köztük 2 konzult, 2 kvestort, 4 alvezért s 12 katonai tribunszt, hogy egy póznára felállított iga alatt vonuljanak át, ami a legnagyobb megszégyenítés volt.

a szoros bejárata is el volt torlaszolva. A hegygerincek pedig tömve voltak szamnitokkal.

A római sereg kelepcébe jutott. Másnap megkezdődött a rettentő véres harc. A rómaiak csak arra szorítkozhattak, hogy valahol áttörjenek és kimenekülhessenek a csapdából. Hasztalan. A szamnitok a legnagyobb könnyűséggel vertek vissza minden támadást. Amikor a római seregnek háromnegyed része holtan hevert, nem volt más hátra, mint a megadás. Több napi harc után a római sereg kapitulált. A harc a szamnitok fényes győzelmével végződött.

A szamnitok azonban nem tudták okosan kihasználni a győzelmet. Az akkori taktika és a sok tapasztalat azt hozta volna magával, hogy elriasztásképpen a szamnitok a római sereget teljesen semmisítsék meg. Ámde a szamnitokban felülkerekedett a jobb érzés és megelégedtek a békekötéssel s azzal, hogy — szövetséget kötöttek a rómaiakkal.

A formaságoknak igen nagy jelentőséget tulajdonítottak abban az időben. A szamnitok a legmegszégyenítőbb formáknak vették alá a legyőzött rómaiakat. Elvették tőlük összes fegyvereiket és arra kényszerítették az életben maradt római katonákat, hogy egy póznára erősített járom alatt meghajtott fejjel vonuljanak át. Ezenkívül hatszáz római lovagot tartottak vissza túszul.

A szövetséget egyrészt *Gaviusz Poncius* és a szamnit főemberek, másrészt a konzulok és kvestorok kötötték meg, esküt tettek rá, majd személyes jótállással is megerősítették. A szövetség, illetőleg békekötés lényege az volt, hogy a két fél békében fog élni egymással s a szamnitok visszakapják a korábban elveszített területeiket.

Nagyon rosszul számítottak azonban a szamnitok, amikor azt vélték, hogy a rómaiak viszonzni fogják nagylelkűségüket a szövetség hű betartásával. Távolról sem. A pátriciusok egyik része állotta ugyan a szövetséget, de maga a nép semmikép sem akart beletörődni. Két római gyarmat megszüntetése után a szamnitok jóhiszeműleg hazaküldték a túszokat és követeket küldtek Rómába, hogy a szenátus és a nép is erősítse meg hozzájárulásával a szövetséget.

Ekkor kezdődött a csalódás.

Rómában egészen más hangulatot találtak a szamnit követek, mint aminőre számítottak. Maga a szenátus hajlandó lett volna a szamnitok kívánságának teljesítésére, de a nép hevesen ellenezte. A nép ugyanis erősen vágyakozott arra, hogy újabb földterületeket osszon szét a szenátus, már pedig, ha a szamnitoktól korábban elfoglalt földet a szamnitok visszakapják, a nép elesik a hasznától. A demagógok, akik ilyenkor okosan ki szokták használni az alkalmat, már azt híresztelték, hogy a pátriciusok árulásra készülnek. A közhangulat határozottan ellenezte a szamnitokkal való megállapodást. A népgyűlés csakis kétévi fegyverszünetre volt hajlandó, hogy ezalatt Róma felkészülhessen és megvívhassa „az egyenlő és igazságos háborút.” A pátriciusok most annak jeléül, hogy a szavukkal nem játszanak, a konzulokat, kvestorokat és a főtiszteket túszokul elküldték a szamnitokhoz. Ezek azonban önérzetesen visszautasították őket.

Kr. e. 318-ban újból kitört a római-szamnit háború.

Ekkor a rómaiak már nagyobb előrelátással indították meg a háborút. Vigyáztak arra, hogy valamiképen el ne veszítsék a hadsereg csapatainak érintkezését. Hosszadalmas, lassú kifejlődésű, de annál eredményesebb volt ez a háború. Kr. e. 315-ben a rómaiak elfoglalták *Lucériát*, ahová római katonákat telepítettek. A következő esztendőben folytatták a telepítéseket és minduntalan várnak beillő gyarmattelepet teremtenek. *Appiusz Klaudiusz* cenzor kiszárította a pontini mocsarakat és *Kápuáig* hatalmas országutat (via Appia) építtet, miáltal *Róma és Kampánia* között közvetlen összekötő utat teremtett.

Róma tehát lassan körülöleli a szamnitokat, mielőtt a döntő csapást mérné rájuk. Erődökkel, gyarmattelepekkel, katonai kirendeltségekkel hálózza be a szomszédos területeket és kitűnő utakkal férközik hozzájuk.

Rómának ez az eljárása azonban ellenállásra sarkalja a többi szomszédos népeket is. Az etruszkok a szamnitokhoz csatlakoztak és két éven keresztül ostromolták Szutrium római határerődöt. De már erre az időre a rómaiak elkészültek a hosszadalmas előmunkálatokkal s *Kvintusz Fábiusz Rullianusz* seregével átnyomult egy irdatlan erdőn és megverte az etruszkokat.

Az etruszkok nem igen bírták a harcot, csakhamar békét kötöttek a rómaiakkal. Az etruszkok helyett több más kisebb törzs csatlakozott a szamnitokhoz. Mind hasztalan. Az elaprózott erővel Róma hamarosan végzett.

A rómaiak az ellenséges népeket egyenkint verték le. Végül két nagy római sereg készen állott arra, hogy egyszerre támadjon a szamnit földre nyugatról és kelet felől. Véres csata folyt le az ellenfelek között. A szamnitok vesztek. Hatalmas városuk, a szent bika városa, *Bovianum* is elesett. Kr. e. 304-ben a római-szamnito háború végetért. Róma és a szamnitok úgynevezett „födusz ekvum”-ot, méltányos szövetséget kötöttek, de amint látni fogjuk, Róma ezt úgy értelmezte, hogy a szamnitokat alattvalóikká lettek.

Róma ugyanis győzelme után újból folytatta, még pedig ezúttal kevesebb akadállyal az erődök és gyarmatok létesítését. A sokféle erőd, katonai út, gyarmat nemcsak Szamniumot, hanem a vele szövetségben álló egyéb népek földjét is vasgyűrűként vette körül.

Rómának különben most már az volt a terve, hogy az egész környéket és azt a területet, ahova hatalma elér, elrómaisítsa. Erre valók voltak a gyarmatok, telepek, állandó katonai táborok.

A szabadságkedvelő *szamnitok* mindezek ellenére sem adták meg magukat sorsuknak. Ujból megkezdtek a harcot. Ennek a vége az lett, hogy teljesen elvesztették országukat, függetlenségüket, mindenüket és idők multával kénytelenek voltak beolvadni a római népbe.

Az ellenséges felek előre tudták, hogy rendkívül véres, de egyúttal most már döntő harc fog kifejlődni. Ettől a harctól fog függni Itália sorsa, vagyis az, hogy melyik nép lesz úrrá.

Umbriában, Szentinum mellett ütközött meg a római sereg 295-ben a szamnitokkal.

Nagy hevességgel folyt a véres harc. A hős szamnitokban még egyszer fellobbant a harci hév lángja s a római sereg már-már ingadozni kezdett. Különösen a Déciususz Musz által vezényelt balszárny jött nagy zavarba, ahol a szamnitok szövetségesei, a gallok okoztak nagy pusztítást. A monda azt állítja, hogy Déciususz Musz konzul éppúgy, mint hasonnevű öse, a halál istenének ajánlotta fel magát. Ujból rohamot vezényelt és az ellenség őt agyonverte, de a római sereg győzött. Eltekintve a harcról szóló adatok hiányosságától, a pusztító tény az, hogy a rómaiak újból győztek. A szamnitok bátor vezére *Gelliusz Egnaciusz* szintén elesett.

A *szentinumi* csata után a rómaellenes szövetség teljesen szétzüllött. Csak az a csapat szamnit folytatta még végkimerülésig a harcot, amely a csatából elmenekült. Az életben maradt szamnitok visszahúzódtak a hegyek közé, ahol minden falut, házat elsáncoltak és onnan csaptak le váratlanul a rómaiakra.

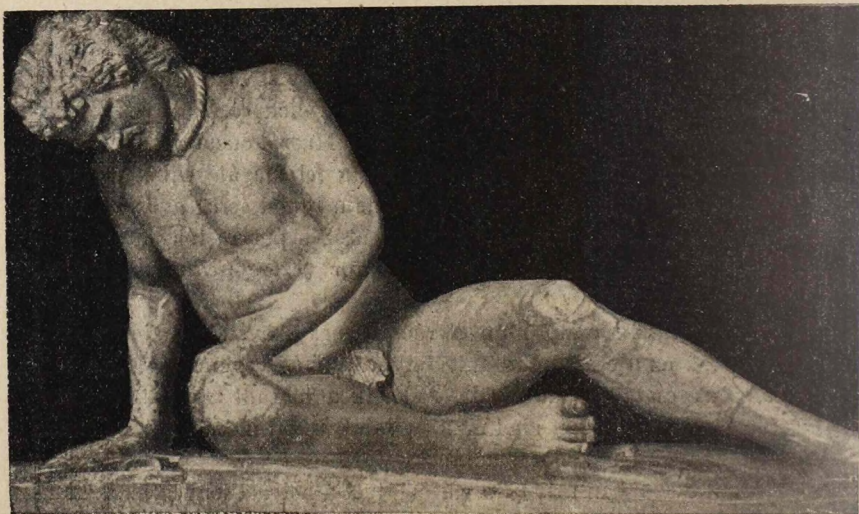
Mindez azonban már nem változtatott a helyzet lényegén. A szamnitok függetlenségének mindörökké vége lett, győzött a rómaiak túlereje és Kr. e. 290-ben *Marniusz Kuriusz Dentátusz* békére kényszerítette a hegyvidéki szamnit népet is.

Amint a szamnitok ellenállása meg volt törve, Róma fokozott energiával folytatta a gyarmatosítást. Ujabb telepeket létesített, várakat épített, miáltal az elrómaisítás munkája lassan, de biztosan haladt tovább.

Róma hatalma tehát egész Közép-Itáliára kiterjedt. Róma jövődő uralmának alapjai meg voltak vetve.

A béke azonban nem tartott sokáig. Kr. e. 285-ben a gallok támadtak a rómaiak ellen. Ugyanis egy hatalmas gall sereg ostrom alá vette *Arrecium* etruszk várost és a segítségül siető római sereget legyőzte. Róma egy második sereget küldött *Arrecium* alá, de azt a sereget elfogták. Ezekre a kétségtelenül nagy sikerekre a gallokat elfogta a gög s

amikor a rómaiak követeket küldtek *Britomarisz* gall főnökhöz a foglyok kiváltása végett, *Britomarisz* elbizakodottságában a követeket lemészároltatta. Természetes, hogy a galloknak ez az eljárása bosszúra ingerelte a rómaiakat. *Publiusz Korneliusz Dolabella* konzul vezérlete alatt felkerekedett a harmadik római sereg, amely az ellenséget legyőzte és rettenetes harci dühében mind egy szálíg lemészárolta. Ez az újabb római győzelem ismét területgyarapodást jelentett, mert Róma azonnal gyarmatosokkal rakta tele az újonnan elfoglalt területeket.

Haldokló gallus.

A gallusok vitéz hegyi népe többször végpusztulással fenyegette Rómát abban az időben, midőn a fiatal köztársaság még alig kezdte bontogatni erőit. Ez a sebesült, halálal küzdő gallust ábrázoló szobor, az elveszett pergamoni érc-szobor márványmásolata a kapitóliumi múzeumban van.

E hosszú harcokról részletes adatok nem állanak rendelkezésünkre s csak a kész eredményekről tudunk beszámolni. De részletes adatok hiányában is feltételezhetjük, hogy a harc súlyos áldozatokat követelt a rómaiaktól is, amelyeknek súlyát főleg a római köznép érezte. Amint tehát vége lett a harcnak, a római nép joggal állott elő, hogy az államtól és az államhatalom kezelőitől megfelelő ellenértéket követeljen a sok áldozatért.

A tribunok, mint a nép szószólói, a nép adósságainak csökkentését, földosztást, a politikai jogok kiterjesztését követelték.

Arról, hogy ez az újabb politikai harc hogyan formálódott, vajmi

keveset tudunk. De tudjuk azt, hogy a nép újból előállott a kivándorlással való fenyegetőzéssel, át is vonult a Janikulusz-hegyre, de *Hortenziusz* diktátor 287-ben meghozta a kívánt törvényeket, amelyek engedményeket tartalmaztak. Hogy mik voltak az engedmények, adat hiányában nem állapíthatjuk meg, de következtethetünk arra, hogy Valériusz és Filó törvényeinek a kiterjesztését tartalmazták. És következtethetünk arra, hogy a pátriciusok újból elveszítettek egy nevezetes pozíciót, befolyásuk egyik fontos területét kellett feladniok, mert a törvény (*lex*) és a néphatározat (*plebiszcitum*) különbsége az ezt követő időkben kezd eltűnni. A tribunok hatalma kezdi megközelíteni a konzulokét. A pátriciusok és általában a vagyonos osztályok kúriái kezdtek elveszíteni jelentőségüket, holott a népkúriák, a komícia tributa jelentősége feltűnően emelkedett. Kr. e. 241-től már csak konzult, prëtort és cenkort választottak a komícia centuriátán, míg az egyéb választások a népkúriák elé tartoztak.

Alsó-Itália története. — A görög városok. — Tarentum.

Alsó-Itália görög gyarmat volt. Nagy számban látkak ott megtelepült görögök, akik városokat építettek, nagyfejlettségű kultúrát hoztak magukkal, a régi görög életet áttelepítették Itália déli vidékeire.

Ezek a görögök ezelőtt sokat szenvedtek a szamnitoktól, akikkel nem tudtak sikeresen megküzdeni, mert a megtelepedett görögök a kényelmes városi élethez voltak szokva. Így a szamnitok folyton le-lecsaptak zord hegyeikből a városokra, amelyeket ekkép nagy rettegésben tartottak.

Amikor a rómaiak legyőzték a szamnitokat, egyideig a dél-itáliai görögök úgy vélték, hogy most már nincs mitől tartaniok.

De már nem sokára érezniök kellett, hogy Róma nem elégszik meg a szamnitok leverésével, hanem a görög városokat is sorra fogja ejteni. Ezért a görög városok is fegyverkeztek, hogy valamiképp váratlan támadás ne érje őket. *Tarentum*, a legnagyobb görög város állig fegyverben megtartotta ugyan függetlenségét a római-szamnit háborúk alatt, de több városnak ez csak nehezen sikerült.

Rómának, amint azt földrajzi fekvése is igazolja, lefelé is terjeszkednie kellett. A gyarmatosításból keletkezett görög városokat elsősorban a lukániaiak szorongatták, akik pedig Rómának voltak a szövetségesei. Nagyon kérdésessé vált tehát ezeknek a görög városoknak a

helyzete, mert semmiképp se voltak elég erősek, sem elég bátrak ahhoz, hogy Rómával újjat húzzanak.

Az utolsó számnit háború után az történt, hogy a lukániaiak a bruttumiakkal szövetségben elhatározták, hogy a görög városokat a maguk számára kaparintják meg. Erre a thuriibeliek Rómához fordultak védelemért. Róma figyelmeztette szövetségeseit, hogy ne bántsák a görög városokat, de minthogy maga Róma akkor épp Etruriában volt lekötve, a lukániaiak számba sem vették az intelmet, hanem megostromolták *Thuriit* s megtámadták azt a római őrseget is, amelyet Róma védelmül a városba küldött. Ebből azután harc keletkezett Róma és a lukániaiak között. *Fábriciusz Luszcinius* konzul legyőzte a lukániaiakat s ezzel felszabadította Thuriit, de Róma számára.

Ennek a római győzelemnek természetes következménye volt, hogy most már nemcsak Thuriit, hanem *Krolont*, *Lokrit*, *Rhegiumot* is, tehát a sziget déli csücsáig terjedő nagy területet megszállotta Róma.

Tarentumi ezüstpénz.

Egyik oldalán egy lándzsás lovas van, a másikon a tenger istene, háromágú szigonyával a delfinen ülő Neptunusz.

Ekképp mind szűkebbre szorult a hatalmi vasgyűrű Tarentum városa körül. Római terület fogta már körül Tarentumot, de Róma még mindig tartózkodott attól, hogy Tarentummal harcba bocsátkozzék.

Még mindig hatalmas, virágzó és tiszteletet parancsoló volt Tarentum városa, noha belsőleg már mutatkozni kezdtek a bomlás, züllés jelei. Ősrégi város volt *Tarentum*.

Alapítása a történelmi adatok szerint visszaanyúlík Kr. e. 705-re. Keletkezését a hatalmasan terjeszkedő hellenizmusnak köszönhetette. Egy sereg spártai gyarmatos telepedett le ezen a mesés szép helyen, amely város céljaira mindenképp alkalmas volt. Az alapító spártaiak Tarentumot Pozeidonnak, a tenger istenének ajánlották fel, akinek delfinen lovagló alakja rajta is volt a régi tarentumi ezüst és aranypénzek.

Tarentum két pompás kikötő között feküdt egy földnyelven. Vára számára ugyancsak a természet egy módfelett alkalmas magaslattal jelölt ki.

A tarentumiak annak ellenére, hogy városuk annyira alkalmas volt a kereskedelem és hajózás számára, inkább azzal törődtek, hogy a szárazföldi területüket nagyobbítsák. Mivel főleg földműveléssel és

állattenyésztéssel foglalkoztak, igyekeztek újabb és újabb területre szert tenni, míg nem a bennszülött japixok véres csatában leverték a tarentumiakat és ezzel további terjeszkedésüknek útját vágták.

A vereség után a tarentumiak iparra és kereskedelemre adták magukat. A nagy juhnyájak sok gyapjút adtak a szövőipar számára, a Tarentumi-öböl messze híres bíborcsigái pedig ugyancsak fontos kiviteli és gyártási cikket szolgáltatottak nekik. Olaj, bor, gyümölcs is nagy bőségben állott rendelkezésükre. Tarentum nagyhatalommá nőhetne volna ki magát, ha a pártvillongások bomlasztó erejének ellen tudott volna állni. Régi alkotmányformájuk a királyság volt, de amikor a japixoktól véres vereséget szenvedtek, a királyságot megszüntették és a nemzetséгурalmat léptették helyette életbe. Csakhogy a japixokkal vívott csata után a rendkívül megfogyatkozott tarentumi arisztokrácia kénytelen volt a hatalmat megosztani a néppel.

Tarentum virágzása arra az időre esett, amikor a mérsékelt demokrácia uralkodott benne, amikor az arisztokraták a népbeliekkel kezelték és érdekeiket bölcs önmérséklettel igyekeztek összeegyeztetni. Ez a boldognak mondható időszak körülbelül egy évszázadig tartott (Kr. e. 450—350.).

Abban az időben Tarentum állandó serege harmincezer jól fegyverzett gyalogosból és háromezer lovasból állott. Tarentum ekkor Alsó-Itália görög városait szövetségre bírva a szamnitok és a nyughatatlan *Szirakuza* ellen támadt. Nagynevű, mindenkép alkalmas férfiú állott akkor a tarentumi közhatalom élén. *Arkhitász*, a hírneves *Pithagorász* tanítványa és *Plátó* barátja, aki a tarentumi kereskedőket, iparosokat, hajósokat, halászokat, munkásokat össze tudta tartani a közös érdekek kapcsaival. Csakhogy Tarentum is abba az ősi hibába esett bele, mint annyi más hatalmas város és ország. Arkhitász halála után ugyanis felszabadultak az osztályszenvélyek és különösen az alsóbb néposztálybeliek követtek el mindent, hogy a hatalmat kizárólag magukhoz ragadják, ami természetesen a félreértett demokrácia féktelenkedéseiből vezetett. Ezzel kezdetét vette a züllés, romlás, ernyedés. Tarentum gyors tempóban kezdett veszíteni hatalmi jelentőségéből. Kifelé már alig volt számbavehető tekintélye. Tarentum nem számíthatott most már a többi alsó-itália görög városok hathatós támogatására sem, mert a lukániai és bruttiumi görög városokat a szamnitok nagyrészt meghódították vagy legalább is elvették területeiket.

Kezdetét vette Tarentum erkölcsi és politikai züllése. Politikai

zülleszt az erkölcsök lazulása idézte elő. Tobzódás, féktelen játékszenvedély, a határt nem ismerő élvezetek és folytonos népünnepélyek mulhatatlanul a romlás örvényéhez juttatták a spártaiak hajdan erkölcsös utódait. A hatalom korlátokat és önmérsékletet nem ismerő demagógok

kezeiben volt, akik eszeveszetten prédálták a közvagyon és hihetetlen fokra emelték a korrupciót.

Tarentum tehát elvesztette erkölcsi erejét, ennek következtetéseiképedig harci erőnyeit is.

A legjobban jellemezte ezt az, hogy Tarentum nem mert már saját haderejével szembeállani a támadó ellenségekkel, hanem idegen fejedelmek támogatását vásárolták meg és idegen zsoldosokra bízta városuk védelmét.

Ez a rendszer a lehető legrosszabb volt. Az idegen fejedelmek és zsoldosok elsősorban a saját érdekeiket tartották szem előtt. Kínálkozó esetben nem riadtak vissza attól sem, saját védelmére drága

Arkhilász tarentumi hadvezér.

Arkhilász rendet teremtett Tarentum civódó pártjai között s kifélé is tekintélyt szerzett városának. Halála után Tarentum nemsokára a rómaiak hatalma alá került. Bronz-szobor a nápolyi múzeumban.

hogy nyakára üljenek a városnak, amely pénzért fogadta fel őket.

Ezek a zsoldosok csakhamar valóságos rablásra adták magukat, úgyhogy Tarentum kénytelen volt Rómától kérni néhány légiót, hogy zsoldosaiktól ezek szabadítsák meg. A legnevezetesebb fejedelem, akivel barátsági szerződésre léptek a tarentumiak Kr. e. 282-ben, *Pirrhusz*, Epirusz nagynevű királya volt.

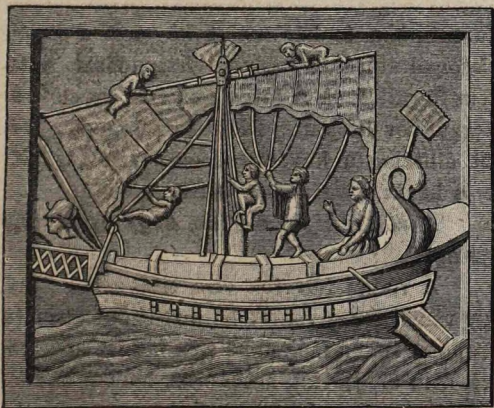
Figyelemmel kísérve Róma eddigi történetét és politikai kialakulását, nem nehéz eltalálnunk, hogy Tarentumnak előbb-utóbb meg kellett hódolni a római sasok előtt. Eredetileg Róma és Tarentum békeszerződéses viszonyban állottak egymással.

Egyelőre Róma nem támadta meg Tarentumot, mert épp ebben az időben forrongott csaknem egész Középső-Itália. Rómának tehát saját jól felfogott érdeke parancsolta azt, hogy Tarentummal, amelynek a régmúltak alapján még tiszteletreméltó hírneve s hatalmának árnyéka még megvolt, szövetségben legyen. Jellemző, hogy Róma ebben az időben még annyira tiszteletben tartotta Tarentum integritását, hogy beleegyezett abba a korlátozásba, hogy római hajó a laciniumi hegyfokon túl nem mutatkozhatik, miáltal Tarentum kereskedelmi és tengeri hatalma a Tarentumi-öbölben, valamint az Adria nagy részén biztosítva volt.

Ennek ellenére az a hatalmi vasgyűrű, amelyet Róma kovácsolt Tarentum körül, egyre jobban fojtogatni kezdte azt. A harmadik századit háború idejében a tarentumiak *Agatoklesz*, szirakuzai tirannusztól félték. Ő ellene kellett úgyahogy védekezniök. Agatoklesz Kr. e. 289-ben elhalt ugyan, de már akkor Thurii és Kroton, valamint több más városnak római helyőrsége volt s Tarentum helyzete is kezdett válságossá alakulni.

Az összetűzésnek közvetlen előzménye az volt, hogy egy tíz hajóból álló római flotta *Luciusz Valeriusz* parancsnoksága alatt a békeszerződés ellenére befutott a Tarentumi-öbölbe, Thurii közelében. A római flotta innen apróbb kirándulásokat tett, sőt megtörtént az is, hogy a flotta egy szép napon minden előzetes engedély nélkül a tarentumi kikötőben vetett horgonyt.

Hogy mi volt a rómaiak célja ezzel, arról megbízható adataink nincsenek. Lehet, hogy provokálni akarták a tarentumiakat. Annyit

Vitorlás római hajó a tarentumi háború idejéből.
Pompejiben talált dombormű.

mindenesetre elértek, hogy maguk ellen bősztették egész Tarentumot. A tarentumiak épp színházi mulatságon voltak, amikor hírül vették a római flotta kikötését. Éktelen dühvel rontottak a kikötőbe. Itt a római flotta négy hajóját csakhamar elsüllyesztették, egyet elfogtak, a parancsnokot megölték, a foglyul ejtett tengerészeket pedig részint a tengerbe dobálták, részint rabságba hurcolták.

Szenvedélyességük most már nem ismert határt és nemsokára újabb túlzásra ragadtatták magukat, amikor Thuriit váratlanul meghaghták és a római polgári pártot a római őrséggel együtt elűzték.

A tarentumiak hirtelenkedő viselkedésével szemben éles ellentétet mutatott a rómaiak magatartása. Róma ugyanis nem támadott azonnal, hanem megtartotta a formákat. Róma mindenekelőtt követeket küldött Tarentumba és kártérítést követelt a hajókért, követelte a felbujtók kiszolgáltatását, a foglyok visszaadását. A tarentumiak ezt a megoldást nem fogadták el. A tarentumi színház előtt az összegyűlt, félig ittas nép (épp akkor ülték meg Dioniszosz ünnepét) a római követeket kigúnyolta, sőt állítólag a követek vezetőjének tógáját valami tarentumi suhanc le is köpte. Erre a követ felkiáltott:

„Azt mondom nektek, hogy ezt a tógát vérrel fogjátok tisztára mosni!”

A római követek erre eltávoztak Tarentumból és rá nemsokára egy római sereg vonult be tarentumi területre. A nyílt ellenségeskedést azonban Róma még most sem kezdte meg, mert a tarentumi arisztokraták nem óhajtották a háborút, hanem mindenképp meg akartak akadályozni. Ámde a féktelenkedő, meggondolatlan demokraták voltak túlsúlyban. Így történt, hogy Tarentum Róma ellen szövetségre lépett Pirrhusszal, Epirusz királyával. Tarentum a város hadiszervezetét teljesen Pirrhuszra bízta, kikötötte azonban, hogy csak addig időzzék itáliai földön, amíg ezt a háborús helyzet szükségessé teszi.

Pirrhusz király, Tarentum szövetségese.

Nevezetes és érdekes ember volt Tarentum új szövetségese.

Pirrhusz, Epirusz király a Olimpiásznak, Fülöp makedón király feleségének az unokaöccse volt s így rokonságban állt Nagy Sándorral. Apja a makedóni Nagy Sándor halála után kitört zavarok idejében pusztult el. Az alig hatéves Pirrhusz pedig ide-oda hányódott, vetődött, mígnem tizenhét éves korában résztvett Antigonosz

hadjárataiban. Ezekben a csatákban már akkor kitűnt, az epiruszi csata után pedig túszként Alexandriába került (301.).

Pirrhusz igazi férfiúi szépség volt, amellel lelkesedni tudó természet. Csakhamar magára vonta Ptolemaiosz király és felesége, *Berenike* érdeklődését, akik nemsokára egy egyiptomi hercegnővel házасították össze. Pirrhust hazatértekor az epirusziak kitörő örömmel fogadták és azonnal királyuknak kiáltották ki.

Pirrhusz csakhamar beletalálta magát új méltóságába, amelyre teljesen alkalmasnak bizonyult. Nemsokára tetemesen megnagyobbította országa területét, sőt rövid ideig makedón király is volt. A makedón királyi méltóságról azonban lemondott, mert a makedón nemesség gögös magaviseletét nem tudta elviselni. Ehelyett más irányban akart érvényesülni és figyelmét Itáliára fordította. Ebben a véletlen is segítette. Ugyanis Pirrhusz második felesége *Agatoklesz* szirakuzai zsarnoknak volt a lánya. Mikor apósa meghalt, Pirrhusz jogot formált arra, hogy Szirakuzát megszerezze, általában pedig az alsó-itáliai görög városok sorsába, ügyeibe beavatkozzék.

Ilyen előzmények mellett épp alkalomszerű volt a tarentumiak segélykérése a rómaiak ellen. Makedóni Nagy Sándor hódító eszméi ott vibráltak Pirrhusz fejében, amikor Itáliába indult.

Pirrhusznak kiválóan fegyelmezett és szervezett serege volt. A dúsgazdag tarentumiak támogatása mellett számított a rómaiakat gyűlölő szamnit törzsek csatlakozására is. Ugy gondolta, hogy így olyan erő felett rendelkezhet, amellyel megtörheti a büszke Rómát, valamint Karthágó hatalmát is Sziciliában és egy hatalmas görög birodalmat teremthet nyugaton.

Nem lehetett elvitatni Pirrhusztól, hogy joga volt ilyen tervekkel foglalkozni, kiváló egyéni tulajdonságai képesítették nagy tervek keresztülvitelére. És ha a körülmények szerencsésen alakultak volna, tervét az utolsó betűig megvalósíthatta volna. Elsőrangú hadvezéri talentum volt Pirrhusz király, erkölcsös, becsületes és szeretetreméltó. Nagy akaraterőt egyesített magában, bátor volt és hihetetlen önérték és ön-bizalom lakozott benne.

Nagyon is jól tudta és látta Pirrhusz, hogy a délitáliai görögök mennyire romlottak, mennyire eltávolodtak a régi ideáloktól. De úgy vélte Pirrhusz, hogy vasfegyelemmel, az erkölcsök kíméletlen javításával újból teremthet egy bátor görög népet Itáliában, amely méltó szövetségestársa lesz majd a bátor epirusziaknak.

Pirrhusz azonban nemcsak ebből a szempontból számította el

magát, hanem nagyot tévedett akkor, amikor nem vetett helyesen számot az évszázados harcok által edzett és függetlenségre feltékeny római néppel. És tévedett akkor is, amikor a római szenátus politikai gyakorlatát és állambölcseiségét figyelmen kívül hagyta.

Ha mindezeket Pirrhusz jó korán mérlegeli, akkor kétségtelenül kevesebb lelkesedéssel fogott volna bele vállalkozásába.

Pirrhusz Kr. e. 281-ben húszezer nehézfegyverzetű katonával, kétezer íjással, ötszáz vetőgéppel, háromezer lovassal és húsz elefánttal indult el Tarentumba, ahol már a megelőző évben *Milon* epiruszi tábornok háromezer harcossal megszállotta a tarentumi várat.

Pirrhuszt a tarentumiak nagy örömmel fogadták. De csakhamar kedvüket veszítették, amikor észrevették, hogy nem szövetségest fogadtak falaik közé, hanem parancsoló urat.

Pirrhusz nagy szigorral fogott Tarentum megszervezéséhez. Vasakarata előtt csakhamar semmivé törpült az előbbi féktelen, zavaros demokrata uralom. Azokat a népgyűléseket, amelyeken a szenvedélyes, esztelen demagógok a legképtelenebb határozatokat fogadtatták el a néppel, egyszerűen betiltotta. Bezáratta a színházakat, leparancsolta az ünnepélyeket, betiltotta a népmulatságokat, nyilvános dőzsöléseket. Ellenben minden fegyverfogható férfiút fegyver alá szólított.

Pirrhusz a legnagyobb szigorúsággal értelmezte feladatát és hogy a háború sikerét biztosítsa, valóságos hadiállapotot teremtett. Aki vonakodott katonáskodni vagy kivonta magát ál utakon, azt halállal büntette. Másrészt, miután Pirrhusz mindenáron háborút akart Rómával, azokat a tarentumi arisztokratákat, akik a béke mellett agitáltak, túszként Epiruszba küldötte.

Ilyen körülmények között Tarentum végleg függő s alárendelt helyzetbe jutott. Számára nem marad egyéb hátra, mint a választás aközött, hogy Pirrhusz király vagy a római uralom hatalma alá kerüljön.

Róma és Pirrhusz között nemsokára elkezdődtek a nyílt ellenségeskedések. A rómaiak csakhamar átlátták a helyzet veszedelmes voltát, épp azért nagyon óvatosak voltak hadikészülődéseikben. Három sereget állítottak talpra. Az egyiknek az volt a rendeltetése, hogy az etruszkokat kösse le, miután az etruszkok a tarentumiakkal egyetértettek, egy másik sereg a szamnitok fékentartására volt szánva, a legnagyobb sereggel pedig, amely ötvenezer emberből állott, *Levinusz* konzul Kr. e. 280 tavaszán Lukánián keresztül Pirrhusz ellen vonult.

Tarentum fiókvárosa, *Heraklea* mellett Pirrhusz a rómaiak ellen vonult a Szirisz-folyóig. A harcvezetett római gyalogos légiók a lovasság

fedezete alatt Pirrhusz nagy bámulatára nyugodtan belementek a Szirisz-folyóba s átkeltek azon. Amikor a római lovasság is átjutott a tulsó partra, megtámadták Pirrhusz lovasait és menekülésre készítették őket. A csata eldőntése azonban a gyalogosokra maradt. A világhírű makedón falanx itt találkozott először össze a nem kevésbé híres római légiónnal.

Hétízben rohantak egymás ellen irtózatossal és vad elkeseredéssel. Már ingadozni kezdtek a makedón csapatok s Levinusz konzul már épp azon volt, hogy a római lovasságot rábocsátja a makedón gyalogosokra, amikor Pirrhusz a magával hozott elefántokat vonultatta föl a római lovasok ellen. Az elefántok megpillantására a rómaiak lovai megijedtek, lovasaikat ledobták és eszeveszetten vágattak szanaszét. A rómaiak egész harci rendje megbomlott. Ekkor közbeugrattak thesszáliai lovasok és óriási vérfürdőt rendeztek a rómaiak soraiban, nem szólva arról, hogy a falanx is összeszedte magát és csakhamar alaposan kiköszörült az előbbi csorbát. A római sereg kénytelen volt a Szirisz-folyón át menekülni, miután tizenötezer harcost vesztett. Ámde Pirrhusznak is drága volt a győzelme, mert négyezer veterán katonát vesztett ő is. „Még egy ilyen győzelem — mondta a csata után — rosszabb volna a bukásnál.” Nyilvánvalóvá lett Pirrhusz előtt, hogy nehéz feladatra vállalkozott, mikor Róma ellen felvette a harcot.

A herakleai győzelem különben nagyon jelentőségteljes volt. Szarnium, Bruttium, Lukánia azonnal meghódoltak Pirrhusznak, sőt Lokri város a római őrseget is kiszolgáltatta a királynak, Rhegium szintén Pirrhuszhoz csatlakozott.

Pirrhusz epiruszi király.

Korának legkiválóbb hadvezére, a világhódító Nagy Sándornak rokona volt. Itáliában és Sziáliában nagy görög birodalmat akart alapítani. A rómaiakat több véres csatában megverte, de belefáradt a rehez küzdelmekbe s beneventumi veresége után föladta terveit, visszatért hazájába. Argosz bevételénél esett el.

De akármilyen súlyos volt is a vereség Róma számára, a római nép mégsem esett kétségbe. Pirrusz a herakleai győzelem után gyorsan Rómába küldte teljhatalmú megbízottját, Kineászt, aki közölte az epiruszi király követeléseit a római szenátussal.

Pirrusz egyébként, hogy követe szavainak nyomatékot kölcsönözzön, a győzelmes sereggel Szamnumon és Kampánián keresztül Lácium ellen vonult.

Kineász királya nevében azt követelte Rómában a szenátustól, hogy az összes görög városok bocsáttassanak ki a római kötelékből. Lukániából, Bruttiumból és Apuliából minden római őrséget vonjanak ki, Luceria és Venuzia római gyarmattelek oszlattassanak fel.

Kineász ezeket a követeléseket a diplomáciai művészet minden fortélyosságával igyekezett a rómaiak kedélyhangulatához alkalmazkodva előadni. Ékesen beszélt, dicsért ott, ahol ezt ajánlatosnak tartotta. Hízelt is, majd pedig szemlélhetővé igyekezett tenni azt, hogy minő baj, veszedelem származhatik Rómára nézve abból, ha nem hajlanak a király szavára. A követ oly ügyesen beszélt, hogy már több szenátor ingadozóvá lett és amellet akart állást foglalni, hogy a követeléseket teljesítsék, amely szerint Itália római és görög hatalmi területre oszlott volna ketté.

Ebben a válságos pillanatban, amikor a szenátorok maguk között egymást kapacitálni igyekeztek és Kineász mosolyogva várta a szenátus határozatát, megjelent *Appiusz Klaudiusz*, az ősz államférfiú, a volt híres cenzor, aki utóbb megvakult és ezért nem foglalkozhatott állami ügyekkel.

„Tiltakozom a követelések teljesítése ellen — dörögte az ősz Appiusz Klaudiusz — és ha ebből baj származnék, akad még római, aki szembe szálljon !”

A szenátusra nagy hatást gyakorolt ez a jelenet és határozatilag kimondta, hogy itáliai földön álló ellenséggel egyáltalában nem is folytat tárgyalásokat, nem alkuszik.

„Vidd ezt hírül uradnak, Kineász — szólt a szenátus elnöke — és hagyd el azonnal az ősi Róma falait !”

Kineász, aki pedig nagyon bízott küldetésének sikerében, leverten távozott Rómából.

„Uram — mondta Pirrusznak visszatértekor — te engem tárgyalni küldtél az ellenséghez, én pedig Rómában nem láttam mást, mint egyetlen egy templomot, hol mind egy hiten vannak az emberek és nem szenátorokkal, hanem hajthatatlan királyokkal állottam szemközt !”

Pirrhusz most már erőszakhoz folyamodott. Seregeinek megjelenésével akart nyomást gyakorolni Rómára. Serege már Anagnia előtt, Rómától alig néhány mérföldnyire állott. Pirrhusz nyomába jött azonban Levinusz konzul egy sereg élén. Ugyanakkor észak felől *Tiberiusz Korunciánusz* parancsnoksága alatt mozgósított sereg húzódott lefelé. Rómát pedig Domiciusz Kalvinusz prétor védte egy külön sereg élén.

Pirrhusz ilyen körülmények között belátta, hogy egyelőre mitsem tehet, miért is visszavonult Alsó-Itáliába, hol Tarentumban rendezett be magának téli szállást.

Megjelent ugyan Pirrhusz téli táborában Gájusz Fábriciusz római követ, hogy az epiruszi királyt jóindulatra hangolja, de ez sikertelen volt. Másrészt Pirrhusznak az a kísérlete, hogy nagyszegű pénzzel megvesztegesse a követet, ennek férfias, szilárd erkölcsén hajótörést szenvedett.

Kr. e. 279 tavaszán Pirrhusz megkezdte újból a hadjáratot és a hadjárat színhelyét Észak-Apuliába kelyezte át.

Pirrhusz a rómaiakat *Auszkulum* mellett újból legyőzte, de mégsem annyira, hogy tehetetlenné tehetné volna őket. Erre már Pirrhusz is türelmetlen lett, mert eredeti terve szerint nem volt szándékában az, hogy évekig Itáliában töltsen idejét pusztán a tarentumiak kedvéért.

Szirakuza. — Pirrhusz hatalmának hanyatlása.

Hírül vette Pirrhusz, hogy a szép Sziciliában baj fenyegeti a görög uralmat és hogy azok a tervek, amelyeket szőtt, nagyon könnyen szét fognak foszlani. Sziciliában ugyanis Agatoklesznek, Pirrhusz apósának, Szirakuza urának halála óta a karthágóiak következetesen tért hódítottak. A görög városokat egymásután hódították meg s már Szirakuza sorsa is megpecsételtnek látszott.

A szorongatott szirakuzaiak semhogy a gyűlölt karthágóiak uralma alá jussanak, Kr. e. 279-ben segítségül hívták Pirrhusz királyt. Együttal felajánlották neki városukat arra a célra is, hogy az álmodott nyugati görög hatalomnak az legyen a központja.

Viszont Róma és a karthágóiak a régi kereskedelmi szerződések alapján új véd és dacszövetségre léptek, amelynek éle kétségbevonhatlanul Pirrhusz ellen irányult. A rómaiak a tekintélyes karhágói flotta segítségére számítottak, ha római sereg megostromolná Tarentumot.

Viszont a karthágóiak sem bánták volna, ha a rómaiak támadásaikkal elvonják Pirrhuszt Sziciliából.

A véd és dacszövetséget *Osztia*ban, Róma kikötővárosában kötötték meg. *Osztia*ból vitorlázott le *Mágó* karthágói tengernagy százhusz nagy hajó élén Szirakuza alá, melyet a tenger felől körül is zárt, míg ugyanakkor egy karthágói zsoldoscsapat a szárazföldről fogta a várost ostrom alá.

Pirrhusz még ekkor is alkalmat akart nyújtani Rómának, hogy a további véres harcok helyett kössön békét. Erre hangolta különben az epiruszi királyt Fábriciusz római követnek az a nemes cselekedete is, hogy megvesztegetett udvari orvosának mérgezési merénylete ellen megtámasztotta Pirrhuszt.

A római szenátus azonban hajthatatlan maradt. Erre Pirrhusz Milont egy tekintélyes sereg élén Tarentum védelmére hátra hagyta, ő maga pedig seregének zömével lehajózott Szirakuza alá. Hasztalan erőlködött a karthágói flotta, Pirrhusz seregének partraszállását nem tudta megakadályozni. Ekkor tűnt ki egyébként, hogy mire képes egy kedvelt, hatni tudó embernek megjelenése a veszedelmék színhelyén. A szétzilált, sokfelé húzó, enervált szirakuzaiak s a környékbeli lakók sokféle pártja mind egyesült abban a szándékban, hogy feltámasszák a hajdani görög hatalmat.

Pirrhusz a karthágóiakat csakhamar elűzte Szirakuza falai alól s egészen *Lilibeumig* nyomult. A karthágóiak felajánlották Pirrhusznak a békét, ha *Lilibeumot* meghagyja nekik.

A szirakuzaiak, általában a Pirrhusz vállalkozásánál érdekelt görög városok esztelen óhajtása azonban megásta Pirrhusz terveinek a sírját. A görög városok ugyanis azt követelték, hogy Pirrhusz folytassa a harcot a karthágóiak ellen, sőt kilátásba helyezték, hogyha Pirrhusz *Lilibeumot* beveszi, ez esetben valamennyi görög város feltétlenül meghódol neki.

Pirrhusz nagy hibát követett el, hogy nem indult a saját józan számítása után. Ugyszólván nagylelkűségének lett áldozata, amikor a görög városok feltételeit elfogadta. Nagy haderőt állított össze azzal a szándékkal, hogy *Lilibeum* bevétele után átvitorlázik Karthágó alá és ott fogja megsemmisíteni a karthágóiak immár félelmes hatalmát.

Pirrhuszt azonban nagy kudarc érte *Lilibeum* falai alatt és ezzel el is vesztette jövődő szereplésének minden alapját. *Lilibeum* sziklavára ugyanis makacsul dacolt minden támadással. Pirrhusz serege kez-

dett immár szemlátomást fogytakozni, Lilibéum ellenben keményen állott. És ekkor megtörtént az, ami nagylelkű, áldozatkész embereknek a jutalma szokott lenni. Mihelyt észrevették az itáliai görögök, hogy Pirrhusz nem képes a hatalmas karthágói sziklaerősséget megvívni, egyszerre kicsinyleni kezdték Pirrhuszt és a legthatártalanabb hálátlanságot tanusították vele szemben. Megvontak tőle minden segedelmet, sőt félreérthetlen gúnnyal kísérték hadakozásait. Pirrhusz az itáliai görögök szemében egyszerre jelentéktelen férfiúvá törpült, aki elvesztette előttük minden tekintélyét.

Pirrhusz megtehetette volna azt, hogy kegyetlenül megtorolja a hűtlenséget. De Pirrhusz más férfiú volt. Megundorodott, csömört kapott ettől a példátlan hálátlanságtól. Most már ő sem tudott lelkesedni korábbi terveieért, mert látta, hogy érdemetleneknek kísérelte meg kikaparni a forró gesztenyét. Magukra hagyta tehát a dél-itáliai városokat, amelyeket a rómaiak rendre vettek be. Kr. e. 276 őszén még mindig komolyan számba vehető serege élén végre mégis átvitorlázott Dél-Itáliába s Tarentumban állapodott meg. Innen igyekezett az erősen szorongatott szamnitokat felszabadítani, ahol Mánusz Kuriusz konzul állott a római sereg élén, míg Lentulusz konzul Lukániában fészkelte meg magát.

Pirrhusz Maleventum mellett találkozott össze Mánusz Kuriusszal. Ez azonban sietve kitért az egyenetlennek mutatózó harc elől és addig is, amíg Lentulusz segítségül megérkezik, egy közeli magaslaton jó erősen elszáncolta magát. Az epiruszi király már türelmetlen volt és felbosszankodott azon, hogy nem vívhatott nyílt csatát. Hevesen támadta tehát a rómaiak erős hadállását, de eredménytelenül. Harcosainak minden dühös ostromát visszaverték a harcedzett római katonák, mikor pedig elefántokkal indult a sáncok ellen, a rómaiak égő nyilakkal riasztották el a hatalmas állatokat, amelyek megvadulva Pirrhusz emberei közé rohantak vissza, ahol százszámra gázolták le a katonákat. Most már azután a rómaiak is támadtak, mire Pirrhusz serege a legnagyobb rendetlenségben vonult vissza, a rómaiak pedig a győzelem örömeire Maleventumot elnevezték *Beneventumnak*.

Pirrhusz beleunt, belefáradt a hiú itáliai küzdelmekbe. A tarentumiak védelmére még átengedett seregéből egy csapatot, ő maga pedig csalódottan, leverten tért vissza *Epiruszba*. A kudarcok, de különösen a kudarcok előzményei módfelett bántották érzékeny lelkét. Otthon, Epiruszban szándékosan háborúba keveredett, hogy katonáival elfeledtesse a sok balszerencsét s hogy kicsiny királyságának terüle-

tét megnagyobbítsa. Legfőbb vágya most az volt, hogy fejére tehesse a makedón királyi koronát. Kezdetben számba vehető sikereket ért el, de mikor *Antigonosz Gonatász* makedón királlyal próbálta meg a mérkőzést, csatát vesztett.

Pirrhusz ezek után is mindenáron kereste a háborút, a veszedelmeket. Lesietett a Peloponnézoszba, ahol több várost elfoglalt, Argoszt is bevette, de az uccai harc alkalmával egy asszony nehéz téglát dobott Pirrhusz fejére, amitől Pirrhusz elsédülve, elbukott. Erre két argoszi katona odarohant és az alélt királyt elcipeltek egy közeli házba, ahol fejét vették. Antigonosz fia megszerezte Pirrhusz fejét és örvendezve mutatta meg atyjának, aki azonban palástját borzadva tartotta maga elé és Pirrhusz holttestét nagy pompával temettette el.

Pirrhusz eltávozása Itáliából a rómaiaknak nagy megkönnyebbülést okozott, de mégis csak akkor érezték magukat nyugodtabbaknak, amikor Pirrhusz halálhíre is megérkezett. Erre a hírre egy karthágói tengernagy egy flotta élén megjelent Tarentum alatt és felhasználva a tarentumi békepártot, azt követelte Milontól, hogy adja át a várost. *Milon* azonban okosabb volt és szabad elvonulás ellenében nem a karthágóiaknak, hanem *Luciusz Papiriusz* konzulnak szolgáltatta ki Tarentumot. Kellemetlenül érintette ez a csalódás a karthágóiakat, de siettek a római szenátusnak hírül adni, hogy ők amúgy is azon voltak, hogy a birtokba veendő várost egyezményük értelmében átadják Rómának.

Tarentum hatalmas falait Róma lebontatta s a tarentumiak fegyverei és hajói Rómába kerültek. Ezzel azután végleg meg is szűnt Tarentum szerepe és jelentősége, mert *Brundizium* foglalta el kereskedelmi és hajózási téren azt a pozíciót, amelyet régente Tarentum küzdött ki magának.

Ezek után könnyű volt Rómának elbánni a többi itáliai néppel. Nem volt, aki biztassa, támogassa őket, aki lelket öntsön beléjük. A szamnitok, lukániaiak, bruttiumiak rendre meghódoltak neki. A rómaiaknak pedig gyarmatosított táborhelyeket állított fel mindenütt, amelyek azután hatalmas őrhelyei lettek idővel a római uralomnak.

Rhegium szintén alávetette magát a római sasoknak és ezzel körülbelül be is fejeződött Itália egyesítése a római uralom alatt, természetesen egyelőre Szicília kivételével.

Ha visszapillantást vetünk az epiruszi király beavatkozásával kapcsolatos eseményekre, azt látjuk, hogy itt az erős római nemzeti

ézés és hatalmas honszeretetet csatázott az idegennel szemben. Ebben az időben a római uralom a maga eredeti, nyers erejében virult még s mint ilyen törte maga alá egész Itáliát. De már néhány évtized múlva bekövetkezett a visszahatás. A sokféle idegen elem beözönlése Rómát állandó belviszályok és külső veszedelmek felé sodorta.

A hivatalnoknemesség. — Középosztály. — Kisgazdák. — Proletárok. — Libertinusok. — Gyarmatosok.

A Kr. e. 366-ból származó *Licinia lex* értelmében a pátriciusok és plebejusok jogegyenlőségének az útjai egyengetve voltak ugyan, de tiszta jogegyenlőségről még nem lehetett beszélni. Az alsóbbrendű plebejusbeli előtt a hivatali pálya el volt zárva, mert a valóságban csakis vagyonos és vagyonuk által tekintélyes plebejus családok juthattak hivatalhoz. Ezek a plebejusok azonban idővel jobban húztak a pátriciusi családokhoz, mert hatalmi, vagyoni érdekeik odavonzották őket.

Ekképen a pátricius és előkelőbb plebejus családok érdekazonosságából és egybeolvadásából származott idők folyamán a hivatali nemesség. Ennek az osztálynak voltak a tagjai az úgynevezett „nobiles”, a nemesek. Annak a tartós emlékezetére, hogy valamelyik családtag magasabb állami, kuruliszi hivatalt viselt és hogy a család a nemesek közé tartozik, szokásba jött, hogy azokról az elődökről, akik hivatalt töltöttek be, viaszárlarcokat, *imaginesz ceré-t* (viaszhasonmást, viaszképet) készítettek és megfelelő aláírással ellátva, a ház előcsarnokának alkalmas, feltűnő fülkéjében helyezték el. Ebből a szokásból idővel jog származott, az ősök, illetőleg a kuruliszi elődök képei felállításának a joga — *jus imaginum*. Hozzá tartozott a nemesi becsülethez ez a jog, amelyet megbecstelenítő cselekedet következtében el is lehetett veszíteni.

Az ősök, elődök arcképéhez való jog igen érdekes szokásnak lett az alapja. Ez a szokás abban állott, hogy minden családtag temetése alkalmával rabszolgák és más bérelt emberek az ősök jelképeit öltötték magukra, egyúttal az elődök képmását is az arcuk elé tartották és ekképpen haladtak a holttest előtt. Ennek a szokásnak az volt a magyarázata, hogy az elhalt utódot utolsó útjára elkísérik jelképesen az elődök is. A nép, amely a külsőségekre sokat ad, ezeket a sajátos gyászmeneteket bizonyos tisztelettel fogadta, úgyhogy az ilyen nemes családok a nép előtt idővel igen nagy tekintélyre tettek szert és a nép meg volt

arról győződve, hogy az ilyen sajátságos szokások gyakorlatára jogosított család tagjai okvetlenül hivatottak és alkalmasak a közhivatalok kizárólagos betöltésére.

A római alsó néposztálynak a gondolkodása meglehetősen korlátozott volt, mint bárhol másutt. A nép úgy gondolkodott, hogy mégis csak inkább egy ilyen imponáló, a „multban gyökerező” család tagja legyen közhivatalnok, semhogy valami ismeretlen, tehát megbízhatatlan ember jusson be a felelősségteljes, egyúttal nagy hatalmat adó hivatalokba.

Ezek szerint a lex Licinia után nemsokára kifejlődött a pátriciusplebejus hivatalnoki nemesség, amely ugyan nem volt olyan zárkózott, mint a régi pátriciusi nemesség, ámde azért elvitathatlanul ez a nemesség is bizonyos rendi szervezkedésre törekedett és amennyiben nagyobb mozgalmak nélkül tehetette, a saját kebeléből valókat támogatta a hivatalszerzésben.

Noha ez a *hivatalnoknemesség* — ezt el kell ismerni — nagyobbára művelt férfiakból állott, azért természetesen a nem nemesek között is akadtak tehetséges, polgári erényekben kiváló férfiak, akiknek, mint úgynevezett „új emberek”-nek (*homines novi*) óriási fáradságukba került, amíg valamikép a szervezett hivatalnoknemesség falánján keresztül hivatalba juthattak. Idővel persze ezek a nehézségek mind ritkábbakká váltak, mert éppen ennek a hivatalnoknemességnek állott saját jól felfogott érdekében, hogy a kiválóbb tehetségeket kebelébe fogadja, miután ezzel erősödött e rend tekintélye, megbízhatósága s a közpanaszoknak is élet lehetett venni.

Azt is el kell ismerni, hogy az a hivatalnoknemesség, amely pátriciusok és plebejusok keveredéséből származott, sok-sok nemzedéken keresztül az állam érdekében nagy eredményekkel működött, rendkívül kiváló férfiak származtak a kebeléből, úgyhogy a legfontosabb közhivatalokat bátran lehetett ezekre az emberekre, a hivatali nemesekre bízni.

Mintegy kétszáz évig tartott ez az állapot, amíg a hivatalnoknemesség hivatását komolyan és valóban nemesen fogta fel. Amint azonban ez a hivatalnoki rend elfajult, erkölcesei meglazultak, azóta az állam kész prédája lett a hivatalnoki önzésnek, amely azontúl már bizonyos értelemben véve születési nemességnek képzelte magát és önző törekvései forradalmakra, valamint az ideális polgári szabadság pusztulására vezettek.

A régmúlt időkben ezt a nemességet még némi szálak fűzték ugyan a néphez, később azonban már a nép érdekei szembehelyezkedtek a

hivatali nemesség érdekeivel. A nép sokféle tagoltságból verődött már ekkor össze. Jólét, vagyon, befolyás, foglalkozás szerint sokféleképp volt megosztva.

Még ekkor is fennállott a Szerviusz-féle vagyon szerinti beosztás. Csakhogy a Szerviusz-féle alkotmány életbeléptetése óta sok idő telt el. Szaporodott a nép, szaporodtak a foglalkozások, sőt azt lehet mondani, hogy új néposztályok keletkeztek felül is, alul is. A régi keretek kezdtek szűkeke lenni.

Az első osztályba sorozott polgárok között helyet foglalt már nemcsak a születési nemesség, hanem azok is, akiknek vagyonuknál fogva, a cenzor felhatalmazása alapján joguk volt ahhoz, hogy fiaikat a lovasság kötelékébe vétessék fel. A fiatal nemesek ugyanis nem voltak elegen ahhoz, hogy a tizennyolc lovascenturia minden helyét betöltsék. Természetes, hogy a lovassági szolgálatnál a nemesi ifjak más első osztályú polgárok fiaival együtt szolgálván, fegyverbarátokká váltak. Az ilyen kedvezményben részesülő polgárok családjai idővel könnyen bejutottak a nemességbe. Idővel ki is alakult az úgynevezett lovagi nemesség, vagy lovagrend.

A római népnek magát, a középosztályt a többi négy osztály polgárai alkották.

Ez a középosztály jórészt még mindig földművelőkből állott. Az idetartozók kisebb része lakott Rómában. A nagy tömegek a város környékét, a vidéket lepték el, ahol részint saját kis föld-gazdaságaikat művelték, részint az állam által művelés céljából kiosztott földek birtokosai voltak, esetleg haszonbérlők az új római gyarmatvárosokban.

Ennek a középosztálynak azonban sok baja volt.

Egyrészt ugyanis a hitelező pátriciusok uzsorája fenyegette pusztulással, másrészt az olcsó rabszolgamunka. Tudnunk kell ugyanis, hogy a dúsgazdag pátriciusok, sőt a nagy vagyonú plebejusok is inkább olcsó rabszolgákkal dolgoztattak a gazdaságaikon, semmint a római középosztályhoz tartozó polgárokkal, akik idővel földművelő napszámosmunkát is kénytelenek voltak vállalni.

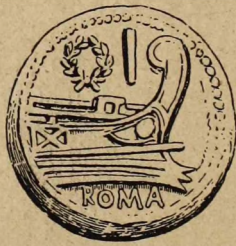
Ekképpen a római kisgazda erős versennyel került szembe, amely egyre bomlasztotta erejét. Az olcsó rabszolgamunkát kedvelő és az uzsoráskodástól nem irtozó vagyonos osztály nem is gondolt arra a veszedelemre, amely ebből származhatik.

A római középosztály nem gyarapodott, mert nem is gyarapodhatott abban az arányban, amint ezt a római állami érdek megkövetelte volna.

Amily arányban bomladozott a római középosztály, oly nagy arányokban növekedett az a néposztály, amelynek tagjai oly csekély vagyon felett sem rendelkeztek, hogy a legalsó és legutolsó vagyoni osztályba lettek volna sorozhatók. Ezek a teljesen vagyontalan római polgárok alkották a proletárságot. Ők csak az utódok nemzése (*proles* = sarjadék) által használtak az államnak, csak ennyiben voltak állami szempontból haszonhajtók.

A proletárok a Szerviusz-féle alkotmány értelmében adót, közjáradékot (*tributum*) nem fizettek, mert nem is fizethettek, sőt még hadiszolgálatot is csak korlátozott számban és akkor is csak a legutolsó tartalékban teljesítettek.

Szomorú szerep jutott osztályrészüil a proletároknak.

Római rézpénz.

Egyik oldala Jánusz isten kétarcú fejével van díszítve, másikon egy hajó képe van.

rezték ezt a szerencsétlen néposztályt s ekkép önző céljaikat szolgáló, tetszés szerint hangolható néptömeg állott rendelkezésükre. Ezekkel a proletárokkal azután befolyásolni tudták a népgyűléseket.

A proletárok különben igen kis számban tartózkodtak mint mezői vagy gazdasági munkások a nagybirtokosok jószágain. A proletárok nagy tömege, hacsak a háború nem szőlította őket az utolsó tartalékba, Rómában hányódtak-vetődtek, mint kézművesek, mozgó árusok, városi munkások, napszámosok. Sőt megtörtént az is, hogy egész csoportok valamelyik előkelő pátronus klienseinek ajánlkoztak fel, a pátronus tehát tetszése szerint rendelkezhetett velük.

A proletárok mellett idővel még egy sajátságos néposztály fejlődött ki Rómában. A sok háború, amint érthető is, rendkívül megszorította a rabszolgák számát. A rabszolgák nagy csoportja idővel kellemtelenné vált, mert a rabszolgát valakinek el kellett tartania.

A proletárok ugyan is idővel olyan néptömeget, egy olyan néposztályt alkottak, amelyet a különböző vagyonos rendek a saját önző céljaikra használtak fel, sőt igen gyakran meg is vásároltak. A nemesek idővel bizonyos látszólagos engedményekkel lekenye-

A mindig találékony római elme kieszelte azt, hogy a rabszolgák felszabadíthatókká lettek. Annak a rabszolgának, aki jól és engedelmesen viselte magát, vagy pedig megbecsülendő képességei voltak, a gazda visszaadhatta a szabadságát, vagy amint ezt hivatalosan mondták: megajándékozhatta a szabadsággal.

Ezek a szabadon bocsátott rabszolgák képezték a *libertinusok* (libertini) folyton szaporodó rendjét.

Némi függési viszony köztük és a szabadon bocsátó gazdával szemben továbbra is fennmaradt, amennyiben kliensekké váltak és keresményük bizonyos, bár csekély hányadát kötelesek voltak átengedni volt gazdájuknak, mint pátrónusuknak.

A kézművesek és kiskereskedők ezekből a libertinuszokból kerültek ki nagyrészt, tehát ezen a téren is komoly versenytársa akadt a római proletárnak.

Gyorsan, hihetetlen gyorsan szaporodott a libertinusok száma, már csak azért is, mert a rabszolgatartók önző indokokból egyre-másra bocsátották szabadon rabszolgáikat. Végre is a *lex Manlia* Kr. e. 357-ben korlátokat szabott a minden megokoltság nélkül való fel szabadításoknak.

Az óvatos rómaiak tartózkodtak azonban attól, hogy a libertinusokat valamely vagyoni osztályba sorozzák, mert nagy számuknál fogva igen könnyen megbillenthették volna a szavazások mérlegét.

Hadi szolgálatra sem bocsátották őket, mert felfegyverkezve ugyancsak veszedelmesekké válhattak volna. A libertinusokat, ha mezei birtokaik voltak is, a 29 tribusz egyikébe sem osztották be, hanem bekebelezték a négy városi tribuszba, mert a városi tribuszokban való szavazás a vidékiekkel szemben jelentéktelen volt.

Mindezek a fortélyosságok azonban nem zárták ki annak a lehetőségét, hogy a libertinusok fiai, utódai idővel megszerezzék a teljes római polgári jogot.

Ilyen sajtáságos körülmények között alakult, fejlődött Róma, helyesebben a római állam, amely idővel világhatalommá nőtte ki magát. Egész Itália furcsa képet mutatott ekkor. Hol kiveszőfélben lévő, hol újonnan fejlődő országalakulatok, országrészek tűntek fel. Kihalófélben voltak például: az etruszk városi szövetségek, a hernikusok, a latinok országos szervezetei. Idővel ezek már csak vallási társulatokká redukálódtak. Egyidejűleg sok itáliai néptörzs nyelve is kiveszőben volt, így az etruszkok, görögök nyelve, míg északon a szamnitok nyelve és szokásai még sokáig fenntartották magukat.

Érdekes és jellemző, hogy lefelé, délre, tehát úgyszólván Itália legtermékenyebb vidékein a római-latin nyelv és szokások nagyon gyors tempóban hódítottak.

A volszk, etruszk, görög, oszk városokba római gyarmatosokat telepítettek, akik természetesen az úri osztályt alkották a gyarmatvárosokban.

A római gyarmatosok természetesen nemcsak a római-latin nyelvet hozták magukkal, hanem minden elképzelhető római szokást, intézményt. Magukkal hozták, azt lehet mondani, az egész római közigazgatást. Ahol tehát ezek a gyarmatosok, telepesek állandósították magukat, ott csakhamar szenátus, konzulok, kvestorok támadtak teljesen római mintára.

Ezek a gyarmatosok voltak Róma leghatékonyabb ügynökei. Belevitték ezeken a helyeken a köztudatba, hogy csak a római-latin beszéddel lehet helyesen értekezni, mert ez a nyelv magasabbrendű, kifejezőbb. Római-latin lett a közszolgálat és a mindennapi érintkezés nyelve. Az egyes országok romjain ekként alakult ki az új állam, amely

Római ezüstpénzek.

Egyik oldalukon Merkuriusz isten képmása van.

mindenütt olyan berendezésű volt, mint maga az ősi Róma. A községi, az állami élet, a jogszolgáltatás római lett, így azután, ha nem is hirtelen és nem is nagyon erőszakosan, de lassan egységessé formálta Róma egész Itáliát.

Valamikép azonban ne ítéljük el a rómaiak államalkotó és szervező tehetségét.

A római uralom ezekben az időkben hatalmas volt ugyan, de egyúttal eléggé önmérsékletes. A legyőzöttől nem követelt lehetetlen teljesítményeket.

Rómának helyes államszervező elveit jellemezte az, hogy nem törekedett a meghódított területeknek, népeknek kiméretlen kizsárolására. Nem kívánta őket tönkre tenni, hanem meghagyta őket régi viszonyaik között, csak állami berendezkedésük formáit módosította a győző jogánál fogva saját érdekének megfelelően. Hogy a legyőzöttek elpártolását, ellenségekkel való szövetkezését Róma keményen megbüntette, az természetes, de ez az eljárása nem ütközött soha a hadijog szabályaiba.

A római eszélyességet jellemezte, hogy Róma a legyőzött népeket nem kebelezte be, hanem csak egyes területeken telepített meg római polgárokat, építtetett kasztrumokat (katonai állandó táborokat), ahonnan az elrómaisítás munkája kiindult és idővel a közeli, majd a távoli vidék is át meg átítatódott római szokásokkal, intézményekkel. Ebben természetesen nagy segítségükre volt a rómaiaknak hatalmukon kívül nagy gazdagságuk és a római pénz, amely szívesen látott volt mindenfelé.

Róma és a legyőzöttek. — A polgári jogok.

Jellemző, hogy Róma a háborúban legyőzött féllel mindig katonai egyezményt kötött, még pedig abból a célból, hogy a legyőzöttet katonai segélynyújtásra kényszerítse. Kikötötte azt, hogy a legyőzött ellenfél hadereje felett azontúl csak Róma rendelkezhetik. Szorosan véve és formailag Róma nem semmisítette meg a legyőzött ellenfél államiságát, közvagyonát sem kobozta el, sőt az illető ország alattvalóinak személyes szabadságát sem bántotta.

Nagyon érdekes volt Rómának az az eljárása, hogy a legyőzött államnak széles értelemben vett önkormányzatot, autonómiát biztosított. A legyőzött ország lakóit nem tekintette római alattvalóknak. Csak szűkebb értelemben vett szövetséges állapotot teremtett, amennyiben a legyőzött országokat a katonai egyezmény alapján szövetséges államoknak tekintette, amelyeknek élén Róma áll olyképp, hogy ennek tekintélye, elsősége adja meg a szövetség jellegét. Az egyes országok pedig oly értelemben vett részesei a szövetségnek, amiként azt Róma a külön békeegyezmények alapján körvonalafta. Rómának ez az eljárása a római államférfiak politikai bölcseségével kapcsolódva meg tudta kedveltetni a Rómától való függés eszméjét. Sok ország szíves örömet kereste az alkalmat, hogy a hatalmas Róma szövetségese lehessen és ekkép a saját számára részt juttasson a tekintélyből és védelmet biztosítson más országokkal szemben.

Hogy a szövetséges viszónynak a szövetség keretében többféle fokozata volt, az magától érthető. A polgári jogok szempontjából voltak a szövetséges államok között olyanok, amelynek lakói teljesjogú római polgárok voltak (*civesz romani*). Ezzel szemben állott az alattvalóállapotban levők három fokozata: először a latinjogú községek (*civilates latiné*), azután a szavazatnélküli polgárok (*civesz sine suffragi*), végül a nem latin szövetséges városok vagy községek, országok.

amelyeknek Rómához való viszonyát külön szerződések és egyezmények szabályozták (*civitátesz föderaté*).

Valamikép ne higyük azt, mintha a római polgári jogok teljessége csak Róma falain belül lett volna érvényes. Viszont azonban kétségtelen volt, hogy a választójogot csakis Rómában lehetett gyakorolni.

A római polgárok nagy tömegekben a fővárosban, Rómában, továbbá Lácium vidéki tribuszainak területén, a volszkok földjén és Dél-Etruriában laktak. Mindazonáltal ezen a vidéken is voltak olyan községek, amelyekben teljesjogú római polgárság nem volt. Római polgárok laktak a római kolóniákban is. Az állami bérföldeket is teljesjogú római parasztok lákták, akik tanya, vagy községbeli közösségben éltek. Számbeli adatok állanak rendelkezésünkre Kr. e. 338-ból. Eszerint a római teljesjogú polgárok száma 165 ezer volt, amely 300-ban már 250 ezerre emelkedett, amikor pedig Itália teljesen meg volt hódítva, 300 ezer teljesjogú polgára volt Rómának. Hozzászámítva ehhez a számhoz a nőket és gyermekeket, az uralkodó római nép körülbelül másfélmillió főből állhatott.

A teljesjogúak után előnyös helyzet szempontjából a latinjogú községek következtek.

Ennek a sajátos jogállapotnak eredete Kr. e. 493-ban kötött fődusz ekvumra vezető visszafordulás. Ugyanis Róma és a latinok annakidején szövetséget kötöttek és ennek értelmében az volt a kimondott elv, hogy a latinok a rómaiakkal egyenjogúak. Természetes azonban, hogy ezt a teljes egyenjogúságot Róma sohasem ismerte el, hanem igyekezett azt a latinok terhére megrövidíteni. Egyébként Rómának az úgynevezett latinjogú polgárság megteremtésére azért volt szüksége, mert a sok erődítmény és gyarmat benépesítésére nem volt elegendő teljesjogú római polgára, miért is Róma rá volt utalva arra, hogy a latinok segítségére támaszkodják és nekik, amennyiben az erődítményekben és gyarmatokban megtelepedni hajlandók, előjogot biztosított. Az ilyen latin községbeli polgárok magánjogilag egyenlők voltak a teljesjogú római polgárokkal. Biztosították az állami jószágokban való részesedésüket és azt a jogot, hogy az állami bérletekben részt vegyenek. Azoknak a latin községbeli polgároknak, akik ott konzulok vagy kvesztorok és a községi tanácsnak tagjai voltak, teljes római polgárjoguk volt, úgyhogy legalább a latin községek nemessége teljesjogú római polgárokból került ki, illetőleg azokká vált. Meg kell azonban jegyezni, hogy a latinjogú polgárok szabad költözködési joga korlátozásoknak volt alávetve. Egyelőre ugyanis a fiatalabb gyarmatoknak nem engedték meg, hogy

Szónokló római polgár. Firenzében őrzött ós-római szobor.

polgáraik Rómába áttelepedjenek és ott teljes római polgárjogot gyakoroljanak. A Pirrhusszal vívott harcok óta ugyanis az a vélemény alakult ki az ősi Rómában, hogy a római polgárjog drága kincs, amelyből nem juttathatnak mindenkinek, legalább könnyelműség nélkül nem.

Ezt a korlátozást idővel még azzal is kibővítette Róma, hogy azoktól a községektől, amelyeknek alapításában libertinusok is résztvettek, a teljesjogú római polgárokkal való házasságkötési jogot (jusz konnubii), valamint a pénzverési jogot is megvonta.

Szembeállítva a latinjogú polgárokkal, nagyon nyomasztó helyzetben voltak a szavazati jog nélkül való polgárok (civesz színe szuffragiő).

A római polgári jogokból csak épp az volt meg nekik, hogy római polgár — *civisz románusz* — volt a nevük és viselték a közterheket. A cenzor őket is felbecsülte vagyoniilag, Rómának adót kellett fizetniök, hadkötelesek voltak, ámde sem szavazati jogot nem gyakoroltak a népgyűléseken, sem pedig közhivatalt nem viselhettek.

A szavazatnélküli római polgárság intézménye arra való volt, hogy egy fajilag idegen községet, vagy egész törzset Róma szorosabban magához láncoljon azáltal, hogy a római polgárok elnevezését rájuk ruházta, de ugyanakkor szoros függő helyzetbe is hozta őket.

Ezeknek a városoknak nemessége továbbra is megmaradt előjogaikban. Községi önkormányzatukat is meghagyták nekik, az igazságszolgáltatást azonban egy római prefektus végezte, akit a prétor jelölt ki minden évben.

Különös és sajátos helyzetben voltak a szövetséges községek (civitátesz föderáté). Ezek azok a községek voltak, amelyek ugyan tagjaivá lettek a római-latin államnak, de főleg azért, mert lakosságuk görög volt, nem lehettek részesei a latin jognak. A korlátolt római jogot sem kaphatták meg, mivel Itália meghódítása után Róma nagyon szűkmarkú volt a szavazatjog nélküli polgárjog adományozásában is.

Ami egyébként ezeknek a szövetséges községeknek helyzetét illeti, ez legkevésbé sem volt lealázó, vagy szomorú. Külön, kedvező szerződések biztosították a községek helyzetét. Megtartották önkormányzatukat, sőt megvolt a saját joghatóságuk, igazságszolgáltatásuk, végül az a kiváltságuk sem hiányzott, hogy aki oda menekült, védelemre tarthatott igényt. Annyira óvatos és előzékeny volt Róma ezekkel a községekkel szemben, hogy nem kényszerítette lakosságukat a római szárazföldi hadseregben való szolgálatra, hanem csak azt kívánta, hogy hadihajókkal és tengerészekkel támogassák szükség esetén a római sereget.

Nagyon érdekesen fejlődött és alakult ki a hatalmas Róma, amelynek az volt a politikája, hogy lehetőleg diplomáciai ügyességgel alapozza meg hatalmát, megossza és lekösse az erőket ott, ahol annak szükségét látja, viszont koncentrálja, amikor a körülmények indokolják.

Annyi bizonyos, hogy Róma nagyon értette a módját annak, hogy miképp kell és lehet egy község, város, vagy országocska lakosságának rétegeit egymás ellen kijátszani. Az intelligens, vagy úgynevezett nemes osztályt idővel bevette a teljesjogú római polgárság sáncaiba, míg az alsóbb néposztálytól ezt a teljesjogúságot megtagadta. Ekkép megtörténhetett az, hogy míg egy kampániai légio katonái fellázadtak, addig a kampániai nemes lovasok Róma mellett harcoltak.

Ebben az időben Róma még távol állott attól, hogy túlkapasokra ragadtassa magát. Megbecsülte, tiszteletben tartotta a meghódított, vagy meghódolt és szövetséges területek autonómiáját, nem igyekezett kiuzsorázni a népet, úgyszólván még pénzbeli adózást sem kívánt. Csak azt szorgalmazta, hogy az illető területek lakossága a megfelelő hadjutalékot állítsa ki.

A velük szemben alkalmazott rendszabályok, módszerek mind olyan természetűek voltak, hogy azok alkalmazása távolról sem lehetett súlyos és elviselhetetlen a szövetségesekre, vagy a meghódítottakra. Sőt azt lehet mondanunk, hogy ezek bizonyos büszkeséggel és önérzettel vallhatták magukat Róma fegyvertársainak.

Ezek a szövetséges, részben meghódított, részben meghódolt népek nem is voltak útjában Róma törekvéseinek, azt megakadályozni nem igyekeztek. A szabinok, lukániaiak, etruszok, samnitok, apuliaiak, sőt részben a dél-itáliai görögök is aránylag elég gyorsan elrómaiasodtak, ami a római-latin nép kialakulá-ához vezetett.

A Róma vezetése alatt egyesített itálok a messze délvidéki görögökkel és északi keltákkal szemben egységes nép gyanánt jelentkeztek. Meg kell azonban jegyezni, hogy az „itáli” név csak későbbi keletű gyűjtőnév. A latinok hosszú ideig a ruházatuk után nevezték el magukat, még pedig a „latin kabát”, a tóga után *tógás férfiaknak (togāti)*, míg a kelták „*nadrágos férfiak*” (*brakkāti*) név alatt szerepeltek.

A római haderő szervezete.

Róma hatalmas fejlődésének és terjeszkedésének kétségtelenül nagy segédeszköze volt a politikai és diplomáciai zseniálításon kívül a kitűnően szervezett haderő.

Azt, hogy miképpen fejlődött a római haderő, pontosan, adatszerűleg nem tudjuk. Csak annyi tény, hogy a királyság megszűnte óta gyökeresen átalakult, még pedig azokhoz a tapasztalatokhoz mérten, amelyeket egyes háborúkban szereztek.

Egyes fennmaradt adatokra támaszkodva megállapítható, hogy a rómaiak már elég régen zsoldot fizettek a katonáknak, különösen a téli hadjáratok alkalmával, hogy a katonák élelmükről és ruházatról gondoskodhassanak.

A lovasok zsoldja háromszorosan haladta túl a gyalogosokét. Elég korán bekövetkezett az a változás is, hogy a régi 18 lovascenturián kívül, ahol a lovasok az államtól kapták katonai szolgálatukhoz a lovat, olyan lovaskatonákat is soroztak be, akik saját maguk állítottak lovat és bizonyos értelemben véve önként teljesítettek hadiszolgálatot.

Idővel a lovasságnak a jelentősége háttérbe szorult, különösen amióta a harcot könnyűfegyverzetű katonák (*rorarii*) nyitották meg. A lovasság ilyen esetben a szárnyak védelmére, vagy pedig tartalékba került, hogy esetleg fedezze a visszavonulást, vagy pedig közbevágjon az előrenyomuló ellenségnek.

Nagyfontosságú változást jelentett hadászati szempontból a számla háborúk ideje.

A rómaiak ugyanis a tetemes távolság miatt és a nagy menetelések következtében gyakran voltak kénytelenek megállapodni, ami egyértelmű volt a táborozással. Táborba kellett a seregnek gyakran szállania, részint azért, hogy kipihenje magát, részint, hogy élelmét pótolja.

Ekkép a rómaiakat mintegy a számlit háborúk tapasztalatai vitték arra, hogy a táborépítésben kiképezzék magukat.

A történelmi adatok azután igazolták is, hogy Róma a táborépítés, elrendezés terén mesteri nivóra emelkedett.

Ami a tábort illeti, ennek alapmintája négyszög volt. Ezt a négyszöget úgy osztották be, hogy a tábor kicsinyben hasonlított egy római városhoz és akár hosszabb idei tartózkodásra is alkalmas volt.

A római tábort földhányás és árok vette körül négyszögalakban. Négy oldalról kapuk vezettek a táborba. Benn a tábor területén uccák,

terek voltak, volt főhadiszállás, volt főtér. Tehát kicsinyben a tábor tulajdonképp városnak is volt tekinthető, tele katonákkal.

Római katonák a táborban.

Mikor a római sereg hosszabb útra indult, a sereg előtt haladtak az úgynevezett földmérők (metatoresz), akik alkalmas tábori helyet kerestek ki, ahol elegendő volt a víz. Teljesen derékszögű négyszöget

mérték itt fel, még pedig akként, hogy a négyzet minden oldala legalább is 2500 láb hosszú legyen. Ez a terület megfelelt körülbelül egy száz-házhelyes római községnek.

Minden római katona ásót, kapát vitt magával s mihelyt a táborozás helye ki volt jelölve, az egész sereg egyszerre fogott bele a sáncárkok hányásába. A földhányásból pedig elkészítették a mellvédet, amelyet jól megerősítettek. Lehet, hogy a tábor csak egy-két napra szólt, aszerint végezték a megerősítési munkálatokat is rajta. Ha állandó jellegű tábort kellett építeni, akkor kis kunyhókat, galyibákat is építettek.

Ezt a tábortervet a rómaiak mindvégig megtartották. Az egymás mellett elhelyezett állandó táborokat külön tábori utakkal kötötték össze.

Foglalkoznunk kell a római nép harcmódorával és a római sereg beosztásával is.

A régi sereg hat, nyolc osztagú falanxból állott. Ez a falanx azonban hegyes, dombos területen nem tudott operálni, hamar összezavarodott.

Ezért a római sereget kisebb osztagokban csoportosították. Egy légióból három harcvonalat alkottak, amelyek egymásután voltak fölállítva. Ez a három harcvonat volt: a *hasztáli*, a *príncipesz* és a *triárii*. Minden csapat ezenkívül tíz manipulusra (csapat) oszlott, amelyek egymástól némi távolságban állottak. A 4200 emberből álló légio alosztályozása a következő volt: a hasztátuszok csapata 10 manipulusból állott, egyenként százhusz emberrel, hasonlóképp a príncipeszeké, míg a triáriuszok tíz manipulusa csak hatszáz emberből került ki. A 3000 szorosan vett legionáriushoz jött még 1200 könnyű fegyverzetű katona.

A régi legionárius szervezet átalakításával együtt járt a fegyverzet átalakulása is.

A nehéz, hosszú lándzsát (*haszla*) ezentúl nem az első sorban levők, hanem a triáriuszok viselték, míg a hasztátuszok és a príncipeszek új hajítódárdát (*pilum*) kaptak. Ez a hajítódárda körülbelül másfél méteres fanyélból állott, amelyen ugyanoly hosszú, hegyben végződő vasrúd volt. Ezt a dárdát mintegy 15 méternyi távolságból dobták az ellenségre.

A hajítódárdák vetése után karddal és döfőlándzsákkal támadtak a légiók. A triáriuszok, akik csupa harcédzett katonákból állottak, csak akkor avatkoztak bele, ha a két első sor nem tudta a harc sorsát eldönteni.

A légiók beosztása magával hozta azt, hogy a római katonának alaposan meg kellett tanulnia a mesterségét.

A sereg fővezére a harcban a konzul volt, amit úgy kell értelmezni, hogy mind a két konzulnak volt külön serege. Ha a két sereg szükségképen egyesült, akkor a főparancsnokságot a két konzul felváltva gyakorolta. A konzulok mellett voltak törzskari tisztekként a hadi tribunok. Kezdetben három, majd hat tribunja volt minden légiónak.

A hadi tribunok (tribuni militum) intézménymeglehetősen régi volt és visszanyúlt a királyság idejére. Osztály vagy csapatparancsnokok voltak. A konzul nevezte ki őket, még pedig rendszerint a pátricius családok tagjai közül.

A tribuni hivatalát, illetőleg méltóságot hosszú ideig csak a pátriciusok töltötték be s csak a vejeikkel vívott harcok után jutottak vagyonosabb plebejusok is a lovagi rendbe s innen a hadi tribuni méltóságba.

Római legionárius teljes jegyverzetben.
Ilyen felszerelésű katonákkal hódította meg Róma a világot.

Amikor a konzuli méltóság sáncai a plebejusok előtt megnyíltak (Kr. e. 366.), a hat hadi tribun választását a népnek engedték át. Tribunokat mindazonáltal csakis a gazdag plebejusi családokból választottak.

A sereg további szervezetéről még felemlítendő, hogy a tribunok alatt állottak a manipuluszok parancsnokai, a centuriók, akik századparancsnokok voltak. Idővel a centurió állása jelentéktelenebbé vált, úgyhogy inkább már szakaszvezetőnek volt tekinthető. A légió háromszáz lovasa tíz szakaszba (turma) oszlott. Minden szakasznak saját zászlója (vexillum) volt.

Az úgynevezett szövetséges segélycsapatok sohasem alkottak külön működő sereget, hanem mindig egyesítve voltak a római konzuláris seregekkel. Ami a csapatok számarányát illeti, az itáliai szövetségesek majdnem ugyanannyi harcost állítottak ki, mint a rómaiak. Azonban már a lovasságnál a szövetségesek háromszor annyi harcost bocsátottak Róma rendelkezésére.

A szövetséges csapatoknál nem voltak tribunok, hanem tizenkét praefektus töltötte be ezeknek a helyét s a konzulok nevezték ki őket. Altiszteket a szövetségesek maguk választottak. A szövetségesek rendszerint a sereg szárnyain küzdöttek, de megtörtént, hogy a szövetséges seregek egy részéből rendkívüli tartalékcsoportot alkottak (extraordinarii).

A római nép vallása. — A családi élet. — A római jellem.

Meg kell ezek után ismerkednünk a rómaiak vallásával, erkölcesével és általában világnézetével.

Elvitathatlan, hogy legalább addig, amíg a görög istenek inváziója be nem következett, a rómaiakat nagy vallásosság jellemezte.

A rómaiak vallásossága és hazafiassága karöltve járt egymással.

A bölcsőtől a sírig az istenek s a jó és rossz szellemek raja kísérték a rómaid.

Amikor a római csecsemő megszületett, oda képzeltek *Levandl*, azt a jó nemtőt, aki arra indította az apát, hogy a földre tett csecsemőt magához emelje és ezzel a gyermeket elismerje. *Vagitánusznak* hívták azt a szellemet, aki a gyermeket arra készítette, hogy sirjon, kiabáljon. Képzületük szerint ott állott a csecsemő bölcsője mellett *Kunina*, az őrangyal, a csecsszopónak pedig segített *Rumina*. A születés kilencedik napján *Nundina* arra ösztönözte a szülőket, hogy a gyermeknek nevet adjanak.

Engesztelő állami áldozat Rómában.

Minden öt évben, a népszámlálás után nagy engesztelő áldozatot mutattak be a rómaiak. Ilyenkor disznót, kist és bikát öltek le. Ez volt a szuovetaurilia. Később diadalmenetek, városalapítások alkalomával is mutatták be ilyen áldozatot. Két méter hosszú márványdombormű a párizsi Louvre-ban.

Ott voltak *Eduza* és *Potina*, akik a gyermeknek enni és inni segédkeztek. Vagy ott volt *Osszipaga*, aki a római gyermeknek csontját erősíti meg, majd *Fabulinusz*, aki beszédre tanítja őket.

Amint látjuk, alig született meg a római csecsemő, máris egy sereg képzeleti jó szellem, nemtő vette körül, akik hasonlatosak a keresztények őrangyalaihoz.

A gyermeknevelés az első gyermekkorban az anya feladata volt. Ha már ifjúvá serdült, akkor következett az élet és a harc számára való nevelés. Ezen a téren a gyakorlati szempontok voltak a döntők. A cél az volt, hogy a római ifjúból ügyes gazda, jó katona és hű polgár váljék.

A gyermekeket megtanították írni, olvasni és számolni. Alaposan kellett ismernie a tizenkéttáblás törvényt is. Ez amolyan polgári káté volt, amelyet minden rómainak tudnia kellett.

Az oktató rendszerint az apa volt, esetleg valamelyik rabszolgáját vagy szabadonbocsátottját bízhatta meg a tanítással. Később azonban már voltak hivatásos magántanítók (litterátoreusz), akik fizetés ellenében oktatták a római gyermekeket. Idegen nyelvre, jelesen görögre a grammatikus tanította a gyermekeket.

Nagy gondot fordított a római apa és anya arra, hogy a gyermekek erkölcsösen nőjjenek fel.

Sok gondot fordítottak a római ifjak testi fejlesztésére is. A futás, ugrás, diszkoszvetés, dárdahajtás, birkózás, lovaglás vagy labdázás mind arra valók voltak, hogy az ifjú edzze a testét és kedve legyen az élethez.

A római gyermek az elemi ismereteken kívül a többi tudományokkal már inkább gyakorlati úton ismerkedett meg. Azt, hogy mi szükséges a gazdának, a katonának, az államférfiúnak, olyképp tanulta el, hogy az apa vagy a nagypapa oktatása mellett résztvett azoknak minden munkájában, mint csendes szemlélő.

A római apa, illetőleg nagypapa a fiát, unokáját mindenüvé elvitte s magyarázgatott neki. Gyakori volt az is, hogy a római ifjak a pontifexekhez, augurokhoz kerültek, akik megmagyarázták nekik a tudományukat, elmesélték a régmúltak történetét, kioktatták őket a jogi és állami tudományokban.

Amint a római gyermek elérte a 16. életévét, az addigi bibor-szegélyű tógát (*toga pretexta*) levetette és felöltötte az egyszerű fehér tógát (*toga civilisz*) annak jeléül, hogy beléphet a felnőttek közé. A *fehér toga* felvétele mindig bizonyos ünnepélyesség között ment végbe.

A római hadkötelezettsége a 17. életévvel kezdődött.

Annyira nagyra becsülték a katonáskodást és annyira szükségnek tekintették, hogy csakis katonaviselt férfiúnak nyílt valóban kilátása a hivatalviselésre. Ezekben az időkben a közhivatalokat a rómaiak ingyenesen töltötték be. Tehát a közhivatal után való vágyakozás tulajdonkép azt jelentette, hogy a római férfiú önértétét, egyéni ambícióját óhajtotta kielégíteni akkor, amikor polgártársai fölé kívánt emelkedni.

A római férfiúnak, ha közhivatalt töltött be vagy sereget vezethetett, egyetlenegy célja, törekvése volt: a siker, a diadal.

Ha győzött a római vezér, akkor fehér lovak által vont római szekéren, a sereg élén vonult be a város kapuján, előtte és mögötte a foglyok ezrei s a megrakott zsákmányszekerek.

A római nép hatalmas óvációi között haladt a menet végig a szent úton (*via szakra*), a fórumon keresztül a Kapitóliumhoz, ahol a győztes római vezér Jupiter Optimusz Maximusznak hálaáldozatot mutatott be.

Áldozatot bemutató római polgár szobra.

Felső ruhájukat, a tógát imádkozás és áldozatbemutató alkalmával fejükre vonták a rómaiak, amivel a külvilágtól való elszakadásukat jelezték. A gyümölcsöt, bort, kenyeret, amelyeket felajánlottak az isteneknek, áldozati tányérra tették.

A győztes római vezér nevét a Kapitóliumon márványba vésték s az utódoknak követésre méltó példaként emlegették.

Volt tehát alapja a római ifjú törekvésének, vágyakozásának, amikor vezérséget óhajtott és győzelemről álmódott.

De jellemző ugyanakkor, hogy aki ma győztesként vonult be, holnap már a legszerényebb polgárrá alakulhatott át. A konzul vagy diktátor, ha hivataloskodásának ideje lejárt, újból belefogott a gazdálkodásba. Ebben nyilatkozott meg az igazi republikánus gondolkodásmód.

A római férfi úr, parancsoló, bíró, gyámolító, minden volt a maga családjában.

A családapá hatalmát övéi, cselédei, szolgálai felett senki sem korlátozhatta. A családanya, az apró és felnőtt gyermekek, rabszolgák, cselédek valamennyien a családapától függtek, ő tartotta fenn a családi fegyelmet, védte a családot, annak becsületét, hagyományait.

A családapá büszkén gondolhatott arra, hogy még halóporaiban is nagy tisztelet veszi körül és kíséri ki utolsó útjára. A temetése szertartásos, díszes volt. A menet megállott a fórumon, ahol valamelyik rokon vagy barát gyászbeszédet mondott, felsorolta a halott tetteit, érdemeit. A holttest előtt és mögött az ösök viaszarcsképeit vitték a szolgák, mignem a holttesttel eljutottak oda, ahol elégették a máglyán. A hamvakat urnába gyűjtve hazavitték vagy pedig kőkoporsóba zárták be. A rómaiaknak főtörekvésük volt, hogy családjuk számára örökös sírhelyről gondoskodjanak. A szegényebbek szegényes, a gazdagabbak pompás családi sírboltba temelkedtek.

Ilyen volt a régi római jellem, szokás, amely persze nem tartott örökké. A külfölddel, különösen a görögökkel folytatott érintkezések során kezdett a római felfogás változni, sőt azt mondhatjuk, hogy amint a külföldi befolyás erősödött, az ősi római erkölcsök hanyatlásnak indultak.

A rómaiak a saját isteneik tisztelete idején megmaradtak egyszerűségükben, amely sok tekintetben fenséges is volt. De mihelyt a görög istenek kultusza beférkőzött a rómaiak közé, vele jött az erkölcsök lazulása is.

Az első görög kultusz a dioszkurok: *Kasztor* és *Pollux* tiszteletével kezdődött, akiknek Kr. e. 485-ben emeltek templomot.

Ezt követte mintegy ötven év múlva *Apolló*, majd *Afrodite* kultusza. Jött majd *Eszkulápiusz* is, az orvosi tudományok, a gyógyulás, egészség istenének bevonulása.

A pún háborúk kora.

Róma versenytársa : Karthágó.

A hatalmasan fejlődő Rómának ugyancsak hatalmas versenytársa akadt Afrika északi partján fekvő Karthágóban.

Afrika északi partjai mintegy arra voltak hivatva, hogy ott valami hatalmas birodalom fejlődjék ki. Az egész partvidék csodálatosan változatos hegyes, völgyes vidékekkel s bőséges folyók szeltek itt át a termékeny, bűja növényzetű földeket.

Afrikának ez a partvidéke igen érthetően nem zárkozhatott el a kultúrvilággal való érintkezéstől, mert egyrészt a szabad tengeren, másrészt a partok mentén meg volt adva a mód és az út a közlekedésre.

Az őslakosság a numidákból, mauretaniakból, libiaiakból, getulokból állott. Ez a lakosság, bár sok föníciai, római vándorolt be, fajiágát mai napig is fenntartotta az úgynevezett *berber*ekben.

Az őslakók jobbra földműveléssel, pásztorkodással vagy hegyi vadászattal foglalkoztak. Nem igen érezték a szükségét annak, hogy egyszerűségükből kivetkőzzenek és ekkép boldogan éltek ősi foglalkozásaik között.

Új országalapítás és új hatalom kibontakozása nem is a bennszülött népek belső, szárazföldi vidékein történt, hanem a *Tuniszi-öböl* körül, ahol kitűnő kikötőhely kínálkozott a világjáró hajók számára, ahol tehát megvolt a kereskedelmi forgalomnak, később pedig a politikai hatalomnak az alapja.

Ezen öböl mellett keletkezett a hatalmas Karthágó. Alapításának ideje a messze időkbe nyúlik vissza és természetes, hogy szintén mondai részletekkel van kiszínezve. Afrika alkalmas partvidékein már a görögök előtt kereskedtek a föníciaiak, sőt hadakozásokba is bocsátkoztak. Mindenesetre kétségtelen, hogy föníciai hajósok alapították Sziciliában Lilibeumot, ahonnan hajókkal átjöttek a Tuniszi-öbölbe is.

A Tuniszi-öbölben számos egyéb helységeken kívül még egy igen nevezetes várost alapítottak, amelynek fekvése rendkívül kedvezett a kereskedelmi és hajózási érdekeknek, mögötte pedig termékeny dombos vidék terült el.

Ezt a várost a Tiruszból való főniciai gyarmatosok *Kartsadást*-nak (új városnak, latinul: Karthágó) nevezték el. Karthágó alapításának közelebbi adatait nem ismerjük. Monda homályosítja el még jobban a városalapítás történetét. A monda azt tartja, hogy *Elissza* (vagy *Dido*) királyleány (aki egyúttal főniciai istennő volt) alapította a várost. A városalapítás mondája szerint Elissza királyleány, *Pigmalion* tiruszi király nővére, Szikharbesz felesége volt a város alapítója. Pigmalion nagyon vágyódott *Szikharbesz* kincsei után és ez okból megölette őt. Csakhogy Elissza a kincseket magához véve, számos előkelő tiruszi férfiú társaságában elmenekült és hosszas bolyongás, hányattatás után Libiába vetődött, ahol a lakosságtól annyi földet vásárolt, amennyit egy marhabőrrel be lehet keríteni. A libiaiak beleegyeztek, de csak akkor vették észre megcsalásukat, amikor késő volt. Elissza ugyanis egy nagy marhabőrből vékony szíjakat vágatott és azokat egymáshoz kötözte. Így kerítette be a megvett területet, ahol *Birza* várát építtette. A vár körül építették fel a tirusziak Karthágót. Egy libiai fejedelem beleszeretett Elisszába és megkérte a kezét, de Elissza kikosarazta.

Ez persze háborúhoz vezetett. De Elissza ennek akkép vetett véget, hogy máglyát építtetett, amelyen elhamvasztotta magát és mint istennő szállott az égbe. Ami már most a városalapító főniciaiakat illeti, hangsúlyoznunk kell, hogy ők elsősorban kereskedők és tengerészek voltak, csak másodsorban foglalkoztak hadi és államfentartó kérdésekkel. Főérdeük elsősorban az volt, hogy kereskedelmet folytathassanak, anyagi érdekeiket biztosítva lássák.

Eme sajátosságuknál fogva nem is igen tudtak, de nem is mertek hosszú ideig gátat vetni az idegen, főleg görög terjeszkedésnek. A görögök erősen megvetették a lábukat az Égei-tengeren, Cipruson, Egyiptomban és mindenfelé gyarmatosítottak, mire a főniciaiak a görög terjeszkedés elől egyszerűen hátrább húzódtak nyugat felé. A főniciaiaknak ez a türelmessége, vagy akár gyámoltalansága azonban nem tartott szüntelen.

Amikor ugyanis Sziciliában a görögök egyik kedvező pontot a másik után kerítették hatalmukba, virágzó és hatalmas városokat alapítottak, sőt amikor a görög kereskedők a főniciaiak kincses földjére, Hispánia vidékére (a mai spanyol földre) is ellátogattak, nemcsak aggodalom fogta el a főniciaiakat, hanem kétségbeesett bosszúság is. Talpra állottak.

Ebben az időben Karthágó körülbelül a leghatalmasabb lehetett

a föníciai városok között, mert a szicíliai városok is Karthágó oltalma alá helyezték magukat.

Körülbelül ekkor kezdett Karthágó kilépni az ismeretlenség homályából. A szicíliai, afrikai, szardiniai, spanyol parti városok egymásután Karthágóhoz folyamodtak védelemért, amely ekképpen nemcsak ki-magaslott közülök, hanem önálló hatalommá, valóságos országgá kezdte magát kinőni.

Karthágó egyébként rendkívül körütekintően növelte a maga hatalmát. Különösen Sziciliában választotta meg jól az általa alapított városok fekvését, nem szólván azokról a városokról, amelyek idővel hadakozás útján jutottak a birtokába.

Kereskedelmi összeköttetésben álltak az akkori világ minden népével. Gyarmatokat alapítottak s ahol szükségesnek látták, várakat építettek kereskedelmi érdekeik védelmére. Hispánia, Szardinia, Korzika, a Baleari-szigetek mind Karthágó hatalma alá kerültek. Hajóik Britanniába is ellátogattak ónért, borostyánt pedig a frízek és imberek vidékéről hoztak.

Adatunk van arról is, hogy *Hannó* karthágói tengernagy lehajózott és egészen a mai Szenegál-folyóig jutott el Afrika nyugati partja mentén. *Hannó* mintegy 30 ezer gyarmatos családot vitt magával a hajókon és mindenütt, ahol pihenőt tartott, néhány száz, néhol néhány ezer embert telepített le a helyi viszonyoknak megfelelően.

Herodotosz tud arról, hogy a karthágóiak kiterjedt cserekereskedést folytattak Afrikának barbár vidékeivel is. Érdekesen írja le ezt a cserekereskedést Líbia barbár törzseivel. Mikor a karthágóiak lerakják a parton áruikat, a vad bennszülöttek előjönnek a vidék belsejéből, aranyat tesznek le az áruk mellé és eltávoznak. A karthágóiaknak, akik a bennszülöttek eltávozása után újból partra szállanak, ha a cserébe adott arany nem elegendő, visszamennek a hajóikra. Erre a barbárok ismét előjönnek, új arany mennyiséget raknak le és ez az eljárás mindaddig tart, míg az alku létrejön. A karthágóiak elviszik az aranyat, a barbárok az árukat.

Karthágó kénytelen volt hatalmi alapon szervezkedni, ha meg akarta tartani a kereskedelmi téren elfoglalt pozícióját.

Az adatokból összeállíthatjuk azt a képet, amely Karthágó hatalmi berendezkedését mutatja.

Eredetileg Karthágó ősalapítói adófizetői voltak a bennszülötteknek. A berberek ingyen nem engedték meg a letelepülést, ámde a ravaszkalmárnép már Kr. e. az V. században olyan jólétre és hata-

lomra tett szert, hogy nemcsak adót nem fizetett a berbereknél, hanem ezeket jórészt leigázta s arra szorította őket, hogy a karthágóiak számára földet műveljenek és pásztorkodjanak. Karthágó lett az ura az afrikai partmentének északon, sőt nyugat felé is. Nagy földterületek jutottak birtokába és csak a kis földesgazdáknak ergedte meg, hogy a hozadék negyedrésze ellenében a föld tulajdonosai maradjanak.

Maguk a karthágóiak nem szerették a földművelést. Igen nehéz, kemény munka volt ez nekik. De annál kitünőbbben értették a kereskedelmi szervezést és a termékek értékesítését. A karthágóiak tehát az általuk lakott területnek és igen nagy vidéknek kereskedő földesuraivá lettek, akik azonban maguk a föld szorosan vett művelésével nem foglalkoztak.

Államigazgatásuk sajátos arisztokrata jellegű köztársaság volt. A szervezet némileg hasonlítani látszott a római köztársasághoz, mert Karthágó élén két, valószínűleg évenként választott főhivatalnok állott. A nevük *szofetim* volt, akikről a görögök azt állították, hogy tulajdonképp királyok.

Idővel a két szofetim hatáskörét mind szűkebb korlátok közé szorították, amennyiben a szofetim inkább csak tiszteletbeli elsőbbséget élvezett és a végrehajtó hatalomnak mintegy külső képviselője volt.

Az állami hatalomnak főtenyezője az úgynevezett „nagy tanács” volt. Ez jórészt arisztokrata testület volt, tagjai a város legvagyonosabb és legbefolyásosabb kereskedő-családjaiból kerültek ki.

A nagy tanácson kívül volt még egy tanács, „a 104-ek tanácsa,” azután pedig a 28 tagból álló öregek tanácsa. E két utóbbinak egymáshoz való viszonyáról alig tudunk valamit. Sőt azt sem tudjuk, hogy az említett tanácsban miért voltak éppen 104-en. Annyi megállapítható, hogy a nagy tanács hovatovább egyre távolodott a többi tanácsoktól és idővel olyan arisztokratikus irányzatok kerekedtek felül benne a nagyvagyonú vezető emberek javára, mint aminő a középkori Velencében fordult elő. Az igazi hatalom mindinkább néhány ember, néhány család kezébe jutott.

A pénzarisztokraták szelleme lengte át Karthágó szervezetét. A pénz volt minden. Az adott hatalmat, befolyást, az irányított mindent. A szorosan vett népnek az államigazgatásban semmi szerepe sem volt.

Igy megállapítható, hogy Karthágó szervezete az arisztokrácián épült fel, de olyképp, hogy született arisztokraták nem voltak, hanem csak plutokraták, pénzfejedelmek.

Ami a hadiszervezetet illeti, Karthágó ezen a téren is sajátosságos vonásokat mutat.

Szigorúan véve a karthágói (vagy amint később nevezni fogjuk: a pún) nép nem volt harcias természetű. Komoly számbavehető hadvezér is ritka volt köztük. Amennyiben pedig akadt olyan egyéniség, aki a hadvezetés terén bevált, akkor az illető nemcsak a háború tartamára, hanem azontúl, esetleg élethosszigan kapott felhatalmazást a vezérkedésre.

A hadvezér a saját jogkörét tekintve úgyszólván korlátlan úr volt. Az ő hatalma teljesen különvált a legfőbb állami hatalomtól és csak amennyiben szövetség, vagy szerződéskötésről volt szó, akkor szegődött a hadvezér mellé két polgári, nagytanácsbeli tag.

Eszerint a hadvezérnek csaknem diktátori hatalma jóval túlszárnyalta a polgári hatalmat, ennek ellenére azonban nem tudunk példát arra, hogy valamely hadvezér a teljes állami hatalmat magához ragadta, vagy zsarnokká tolta volna fel magát.

A hadvezérnek politikai dolgokban nem volt semmi befolyása, azok ő rá semmikép sem tartoztak, a katonai kérdések ellenben teljesen ki voltak kapcsolva a polgári hatalom keretéből. A hadvezér tehát teljesen független volt. Tehetett, amit jónak látott, úgy vezette ahadat, amint jónak vélte. Érthető tehát, hogyha a szerencse kedvezett neki, akkor állása, függetlensége még erősebb lett, tekintélye tetemesen megnövekedett.

Ez a függetlenség, a hadvezéri tehetségnek szabad kifejlődése hozta magával, hogy olyan világhírű hadvezérei lehettek Karthágónak, minők *Hamilkár Bárkász* és *Hannibál* voltak.

Ha ezek után azt a kérdést veti fel valaki, hogy miképen vergődhetett Karthágó akkora hatalomra, miképen válhatott belőle olyan katonai hatalom, mint aminő egyideig volt, akkor egyszerűen azzal felelünk, hogy Karthágónak sok pénze volt. Már pedig a pénz, a vagyon akkor is ugyanazt a szerepet játszotta, mint ma. A lelkesedés, honszere-

Karthágói kőkoporsó fedőlapja.

A nagy művészettel faragott dombormű egy előkelő karthágói nőt ábrázol a föníciai nők viseletében.

tet mind igen szép erények, de az arany akkor is csak hatalom volt. Pénzen zsoldosokat lehetett tartani, akik a vérüket ontották. A hazafiak élete pedig meg volt kímélve. És mert volt Karthágónak pénze bőven, tehát volt hadikészlete és készen állott mindig a hadakozásra. Zsoldosok kezeibe fegyvert adott, mialatt a hazafiak kereskedtek és halomra gyűjtötték a földi jókat.

Karthágónak tehát könnyű volt a helyzete. Mindenféle hadiszert nagy készletekben tartott. Ostromgépei voltak elraktározva. Erős sziklavárának óriási földalatti raktárai tele voltak hadianyagokkal. Háromszáz hatalmas elefánt állandóan rendelkezésére állott a hadseregnek.

A kikötő tele volt nagy, ötemeletes hadihajókkal és hogy újból a pénzhez térjünk vissza, jól begyakorolt, háború esetén bőségesen jutalmazott, evezős rabszolgák gondoskodtak a hadihajók gyors útjairól.

Karthágó mindent beszerzett, amit pénzzel meg lehet venni. Gazdag kalmárország volt, amely biztonságát fizetett emberekre bízta, akik a pazar zsoldért természetesen hűségesen védték is Karthágót.

Ami persze a karthágói (vagy pún) hadsereg morális értékét illeti, miután ott minden a pénzen, a vásáron alapult, nem volt összehasonlítható egy szorosan vett nemzeti hadsereggel. Ha a római sereggel hasonlítjuk össze, akkor a pún sereg belső érték, tartalom szempontjából messze elmaradt, mert amíg Rómában a honvédelem, a katonáskodás polgári jog és kötelesség volt, addig Karthágóban a pún polgári jog éppen a honvédelem kötelessége alól mentesített.

Keveset változtatott a lényegen az, hogy a pún hadseregben líbiai lovasokat is találunk, mert ezek nem púnok, hanem meghódított, alávetett népfaj szülöttei voltak. A púnok legfeljebb mint tisztek szerepeltek a seregben.

Nagy veszedelemnek, csakugyan valami végső szükségnek kellett bekövetkeznie, ha a púnok is mind fegyvert ragadtak. Persze ebben az esetben oly elkeseredéssel védekeztek, mint azt egy olyan faj teszi, amely dús vagyonát, kincseit védi az utolsó lehetőségig.

A púnok, miután nagy vagyonuk ehhez módot adott, úgy vélekedtek, hogy sokkal kedvesebb önmaguknak, hozzátartozóiknak és hazájuknak az ő életük, semhogy azt kockára tegyék akkor, amikor helyzetük megengedi azt, hogy idegen emberek jól megfizetett karjaira támaszkodjanak.

Ez a hadászati politika azonban, amely jó lehetett a gyarmatok biztonságának megvédelmezésére, szomorú következményekkel járt ma-

gára Karthágóra. Maguk a púnok ugyanis teljesen elszoktak a hadi-élettől, vagy jobban mondva azt meg sem szokták és a pénzre való untalan támaszkodás, a túlságos biztonsági érzés nagyfokú elernyedést, elpuhulást idézett elő. A vagyoniilag oly hatalmas pún nép lassanként a romlásba döntötte önmagát.

Karthágó és Szicília.

Karthágó Sziciliának északnyugati vidékén vetette meg először a lábát.

Kapzsiságtól indítatva és Xerxesz perzsa király unszolására Hamilkár pún vezér Kr. e. 480-ban megtámadta a sziciliai görög városokat. De vesztére, mert Gelon szirakuzai zsarnoknak és *Theron*, Agrigentum urának vezérlete alatt a görögök diadalmasan visszaverték a támadást *Himieránál*. Állítólag nemcsak a szárazföldi pún sereg, hanem a pún flotta is elpusztult.

A nagy vereség azonban nem változtatott a púnok helyzetén Sziciliában. Ami a birtokukban volt addig, azután is az övék maradt.

Ezután hosszabb szünet állott be Szicília területén. Karthágó nem bántotta a görög városokat, amelyek közül Szirakuza nagy hatalmassággá bontakozott ki, különösen mióta az athéniek hadivállalatát is fényesen visszaverte, mely Szirakuza elfoglalására irányult.

Ezóta Szirakuza nagyon megerősödött, tekintélye emelkedett, de természetesen ugyanily mértékben felkeltette Karthágó féltékenységét is. A féltékenységgel kapcsolatban jelentkezett az a vágy is, hogy előbb-utóbb megszerezze magának egész Szicília birtokát.

Mágó vezér *Kronton* mellett végre is győzelmet aratott a hatalmas Szirakuzán. Az ezt követő békében a Halikusz-folyót jelölték ki a görög és pún hatalom határául. A sziget teljes birtoka azonban sokkal inkább érdekében állott az ellenfeleknek, semhogy tartós, őszinte békéről lehetett volna szó. Emiatt a görög városok és Karthágó között ismételt háborúskodások folytak. A háború váltakozó eredménnyel folyt. Hol a púnok, hol a görögök voltak előnyben. Amikor pedig *Pirrhusz* epiruszi király is beavatkozott, akkor Karthágó nagyon háttérbe szorult és kénytelen volt Lilibeumig hátrálni.

Igaz ugyan, hogy *Lilibeum* oly nagyon meg volt erősítve, hogy az epiruszi király és a görög városok minden erőlködése kárba veszett, de sokáig úgy tetszett, mintha Karthágó nem tudna többé ura lenni a helyzetnek.

A szicíliai görögök nagy kárára Pirrhusz kivonult Sziciliából, ennek pedig az lett a következménye, hogy a görög városok egymás között kaptak hajba, nem szólván arról, hogy hadierényeik már amúgy is fogyóban voltak.

Amikor annyi csalódás érte már a szicíliai görögöket, rövid időre felcsillant a reménykedésnek egy halvány sugara. *Hieron*, egy fiatal szirakuzai tiszt felhasználván a zavaros helyzetet, a katonák élén összekülvést szőtt, birtokába kerítette a város uralmát és ekképp a legszigorúbb katonai fegyelem között helyreállította a város tekintélyét. *Messzanában* azonban egy teljesen idegen, vad zsoldos csapat, a mamertinusok csapata agyonverte a város lakóit, elfoglalta a várost és magához ragadta a hatalmat.

De sem a mamertinusok, sem a szirakuzaiak nem tudtak sokáig ellenállni a folyton előrenyomuló pún hatalomnak, amely pénzzel, fortéllyal és nagyszámú zsoldossal do'g'ozott.

A római-pún háború előzményei.

A világtörténelem egyik érdekes fejezetének, a római-pún háborúnak előzményeiről kell egyet-mást elmondanunk.

Mielőtt ez az élet-halálharc a két nagyhatalom között kitört volna, az ellenségeskedés magja már régen el volt hintve a két ország között. A közvetlen ok Szicília birtoka volt, de a kölcsönös bosszankodás okai már a régi kereskedelmi szerződésekben benne voltak.

Abban az első szerződésben ugyanis, amelyet Róma és Karthágó kötöttek egymással (Kr. e. 509.), arról volt szó, hogy Karthágó fenntartotta magának azt a jogot, hogy a spanyol és afrikai tengerszoroson túl csak karthágói hajó járhatott, ellenben Líbiában, Szárdiniában, sőt némileg Sziciliában is Róma és Karthágó közösen folytathattak kereskedelmet minden korlátozás nélkül.

A második szerződésben (Kr. e. 348.) Karthágó már nem volt oly liberális és a rómaiak szabad jöves-menesének szigorú korlátokat szabott. Ebben a szerződésben ugyanis az állott, hogy a rómaiak a spanyolországi Karthágéna városon túl semmiesetre sem mehetnek. Líbiában és Szárdiniában pedig kereskedelmet egyáltalán nem úzhatnak.

Egy harmadik szerződés még jobban korlátozta a rómaiak hajózási és kereskedelmi szabadságát. Nyilvánvaló volt tehát a karthágóiak célja. Ők ugyanis a világkereskedelemből nyugat felé és Afrika irányában a rómaiakat teljesen ki akarták rekeszteni.

Ez a szándék természetesen mélyen sértette Rómát. Választania kellett tehát, hogy vagy leveri Karthágót, vagy pedig leszámol azzal, hogy előbb-utóbb Karthágó urai fognak parancsolni közvetlen környezetében.

Karthágó már megtett minden előkészületet, hogy Tarentumot, Szirakuzát és Messzanát birtokába ejtse. Ha ez sikerült volna neki, akkor Rómának alighanem ütöttek a végső órái, mert nemcsak tengeri, hanem szárazföldi ostrom alá is vehette volna Karthágó az ősi Rómát.

Rómának a helyzete tehát pillanatig sem lehetett kérdéses. Itt nem arról volt szó, hogy a bölcsesség mit tanácsol, hanem itt az forgott kockán, hogy Róma álljon-e tovább, vagy elbukjék. Rómának okvetlenül bele kellett avatkoznia Szirakuza és Messzana sorsába. Kénytelen volt állást foglalni mellettük, mert különben a pún hatalom körülöleli és megfojtja a hét halom birodalmát.

Hieron, a szirakuzai zsarnok erősen kezdte szorongatni a messzanai mamertinusokat, akik csakhamar két pártra szakadtak. Az egyik azt akarta, hogy Karthágó, a másik, hogy Róma segítségét vegyék igénybe.

A Rómába érkezett mamertinusz követeknek sokáig kellett várakozniok, amíg a szenátus választ adott a kérelmükre. A szenátus ugyanis sokáig töprengett azon, hogy a messzanai görög lakosság gyilkosai megérdemlik-e Róma támogatását. A töprengés azonban micsém használt. A kényszerítő körülmények nyomása oly erős volt, hogy a segélynyújtás elől kitérni nem lehetett. A szenátus azonban óvatos volt és nehogy magára vegye a felelősséget, néphatározatot provocált, amely utasította Appiusz Klaudiusz konzult, hogy fegyveres erővel vonuljon Messzana elé és vegye be.

Róma tehát elvetette a kockát és megkezdődött a nyílt ellenségeskedés Róma és Karthágó között.

Az első római-pún háború.

Amíg a mamertinuszok küldöttsége Rómában járt, a karthágóiak már megjelentek Messzana alatt és bevonultak a várba. Azonban csak rövid ideig lehettek a vár urai, mert amint a küldöttség visszaérkezett Rómából, a pún őrseget a mamertinuszok részben csellel, részben erőszakkal kiugratták a várból. Amint ennek az esetnek híre ment Karthágóba, a nagy tanács *Hannó* vezért büntetésül keresztre feszítette.

Appiusz Klaudiusz nemsokára megérkezett Messzanába, ahonnan két légio élén megkezdte az ellenségeskedést. Ezalatt szirakuzai *Hieron*

szövetséget kötött a púnokkal, de 264-ben Messzana mellett súlyos vereséget szenvedett a rómaiaktól. Kétségtelen volt most már, hogy az ellenségeskedést mindaddig folytatni kell, amíg döntő eredményhez jutnak.

A következő évben Appiusz Klaudiusz konzul erősítéseket kapott, ami arra bírta a görög városokat, hogy Rómával lépjenek szövetségre. Különösen Szirakuza volt az, amely csakhamar otthagya pún szövetségeseit és annak fejében, hogy Róma elismerte Hieront királynak, egyúttal pedig a púnok ellen védeimet ígért, a rómaiak mellé állott.

A szirakuzaiakkal szövetségzett rómaiak 262-ben csakugyan sikerrel operáltak, mert megvívhatták a nagyfontosságú Agrigentumot.

A púnok sem maradtak azonban adósok, mert flottáikkal végigpusztították a római tengerpartot.

Ez nagy csapás volt Rómára nézve, óval nagyobb, mint az a haszon, amely *Agrigentum* elfoglalásából származott. Be is látta Róma, hogy Karthágóval szemben hátrányban marad, hacsak nem tesz szert alkalmas, erős flottára, amellyel a tengeren is szembeszállhat a púnokkal.

Róma története és kialakulása szempontjából a következő események megérdemlik a történetolvasó komoly figyelmét. Ezek az események ugyanis azt bizonyítják, hogy mire képes az erős nemzeti akarat, ha veszély fenyegeti egy nemzet létét.

Rómának nem volt tengeri hadereje. Azok a kezdetleges kisméretű hajók, amelyek felett rendelkezett, számba sem jöhettek Karthágó hatalmas flottájával szemben.

Ancium, Tarracina, Círceji itáliai városok tartottak ugyan néhány hadihajót, majd, amikor Róma a görög városokkal szövetségzett, ezeknek a városoknak volt a feladatuk, hogy hadihajókról gondoskodjanak a tengerpartok védelmére.

A rómaiak nem voltak tengerész nép. Ők jobbra szárazföldön éltek, mozogtak, csak itt voltak a háború mesterei.

A szövetségesek hajói azonban a hatalmas karthágói flotta mögött ugyancsak elmaradtak. Egy ötevezősoros karthágói hajó akár nyolc-tíz kisebb ellenséges hajót is egyszerűen fellökhetett a tengeren.

Róma felismerte a helyzet komolyságát. Noha a rómaiak nem értettek a hajóépítéshez, egy zátonyra jutott karthágói öt evezősoros hadihajó mintájára mégis 120 sikerült hadihajót építettek. A flotta Kr. e. 260-ban ki is ment a nyílt tengerre.

Bármennyire ügyesek voltak is az itáliai hajóácsok, olyan hajókat, amelyek a púnokéval méltán versenyezhetek volna, mégsem építhettek.

Itt azután a római találékonyság és a római gyalogos katonák bátorsága jött segítségül.

A rómaiak ugyanis hadihajóikra egy minden irányban forgatható tíz méter hosszú, alul vaskapcsokkal ellátott, erős fahidat szereltek. Már most, amikor az ellenséges hajó közelébe jutott a római hajó, a vaskapcsos fahidat hirtelen leeresztették, mire a híd belekapaszkodott az ellenséges hajóba. Ezen a hídon pedig a római gyalogosok hirtelen

Háromevezősoros római hajó.

Csak ilyen kezdetleges hajók voltak a rómaiaknak a pún háborúkat megelőző időkben.

átrohantak és a többi már a fegyverek dolga volt. Így történt, hogy *Gájusz Duiliusz* konzul Kr. e. 260-ban az első tengeri harcban, amelyet a rómaiak a púnok ellen vívtak, *Mile* mellett a púnokon fényes győzelmet aratott, sőt a pún flottát részben elfogta és részben elsüllyesztette. A rómaiak öröme nem ismert határt. A konzulnak diadalmenetet szavaztak, a fórumon hajóorrokkal díszített márványoszlopot emeltek tiszteletére és szolgákat bocsátottak rendelkezésére, akik a fáklyákat vitték előtte, ha éjjel a városban járt.

Ennek a győzelemnek kétségtelenül mélyreható következményei voltak. Mindenekelőtt a rómaiak önbizalma és önérzete fokozódott.

Másrészt szinte indíttatva érezték magukat, hogy most már minél határozottabban lépjenek fel Karthágó ellen és hacsak lehet, magát Karthágót támadják meg.

A mīlei tengeri csata után a rómaiak nagyszabású hadikészülődésekbe fogtak. Flottájukat tetemesen megnagyobbitották. Szicília déli partján gyülekezett a háromszázharminc hajóból álló flotta. Egyidejűleg négy légio szárazföldi sereg és megfelelő számú szövetséges csapat vonult le Sziciliába, összesen mintegy negyvenezer ember. Az egész római haderő az evezősökkel és kormányosokkal együtt mintegy száznegyvenezer emberből állhatott.

A karthágóiak flottája körülbelül szintén ekkora volt. A két flotta csakhamar találkozott a nyílt tengeren. A római flottának *Márkus Attiliusz Regulusz* és *Luciusz Márciusz Vulzó* konzulok voltak a parancsnokai, akik 256 nyarán végre szembe kerültek a folyton cirkáló ellenséges flottával.

A római flotta csakhamar három részre oszolva támadásba ment át, ami nagy sikerrel járt és megszerezte a rómaiaknak a győzelmet. A rómaiak 24 hajót veszítettek, ellenben a karthágóiak négyszer annyit.

A megmaradt karthágói flotta Karthágó kikötőjében várakozott a római flottára, ez azonban nem oda, hanem Klupea elé ment, ahol akadálytalanul ki is kötött.

A váratlan győzelem persze némileg elkapatta a rómaiakat. Nagy hibát is követtek el akkor, amikor Márciusz Vulzó konzul a flotta nagy részével a római partvidék oltalmára haza vitorlázott. *Attiliusz Regulusz* pedig alig 40 hajóval és 15 ezer katonával maradt hátra. Regulusznak az volt a terve, hogy magát Karthágót fogja az aránylag kis sereggel megtámadni. Arra számított, hogy a győzelem híre a púnok által leigázott népeket elszakadásra és a rómaiakhoz való csatlakozásra bírja.

Regulusz terve részben bevált, mert néhány libiai törzs csakugyan fellázadt a púnok ellen. Regulusz a karthágóiak szárazföldi seregét nyílt csatában megverte és előkészületet tett arra, hogy magát Karthágót foglalja el.

A karthágóiak, akiket a sok vereség elkedvetlenített, már hajlandók voltak a békére, amikor egy *Xantipposz* nevű görög tiszt érkezett egy zsoldos sereg élén a városba.

Xantipposz látván a rengeteg hadikészletet, amely Karthágóban fel volt halmozva, módját ejtette annak, hogy a karthágóiak békehangelatát megváltoztassa. Rögtön hozzáfogott a pún hadsereg újjászervezé-

séhez. A nagy tanács mindenben elfogadta Xantipposz javaslatait és teljes felhatalmazást adott neki. A görög tiszt pedig a téli időt felhasználta arra, hogy a sereget jól begyakorolja. Amikor 255-ben mint alvezér a sereggel a rómaiak ellen vonult, óvatosan került az alkalmatlan csata-területet.

Végre alkalmas helyre akadván, harcba bocsátkozott a rómaiakkal. A csata a rómaiak rettenetes vereségével végződött. A numida lovasok valósággal legázolták a rómaiakat, akik kétségbeesetten védekeztek, de eredménytelenül. Alig kétezren menekültek meg, míg a sereg többi része ott veszett, vagy *Regulusz* konzullal együtt fogságba esett. *Reguluszról* azt állítja a római monda, hogy öt év múlva (250-ben) a karthágóiak hazaküldték Rómába, hogy a békéről tárgyaljon, de *Regulusz* honfitársainak háborút ajánlott, mire a karthágóiak *Reguluszt* visszavitték és halálra kínozták.

A jelek azt mutatják, hogy a rómaiaknak még súlyos próbákat kell kiállaniuk. Az a római flotta, amelyet a karthágóiak győzelme után az afrikai partokra küldtek, a Karthágói-öböl keleti részén győzött ugyan a pún flottán, de amikor a flotta vissza akart térni, egy hatalmas vihar a flotta kétharmadrészét tönkretette.

Rómának tehát újból nem volt flottája, mert ami volt, az legfeljebb roncsnak volt mondható és elégtelen komoly hadivállalkozásra. A rómaiak rá voltak tehát kényszerítve, hogy új flottát teremtsenek. Ez sikerült, úgyhogy 254-ben készen állott az új római tengeri haderő.

Első dolga volt a rómaiaknak, hogy az új flottával harcba induljanak és nemsokára *Panormusz* (Szicília északi partján) és még néhány város Róma birtokába jutott.

A flotta dicsősége azonban nem tartott sokáig, mert a következő esztendőben az elkapott konzulok az afrikai partokat látogatták végig, hogy ott harácsoljanak. Eközben pedig a nagy viharok csaknem az egész flottát tönkretették.

A szárazföldi hadakozás már sikeresebb volt.

Luciusz Ceciliusz Mettelusz konzul ugyanis módját eszelte ki annak, hogy a hatalmas pún elefántokat, amikor ezek a rómaiak ellen indulnak, megriassza. Így történt ez *Panormusz* alatt is, ahol a megradt elefántok megvadulva rohantak vissza és eltaposták pún gazdáikat. Ezt a zavart a rómaiak ügyesen felhasználták és csakhamar eldöntötték egy gyors támadással a csata sorsát s a várost megszállták.

A panormuszi siker után a púnok már óvatosabbak lettek és nem igen mertek nyílt csatába bocsátkozni, hanem jól megerősített várakba

vagy erődítményekbe vonultak vissza. *Lilibeum* és *Drepanum* volt az a két hatalmas erődítmény, ahol a púnok biztonságban érezték magukat. *Lilibeum* rendkívül meg volt erősítve s természeti fekvése is olyan volt, amely alkalmassá tette hadi védekezésre. *Drepanumot* *Hamilkár* építtette és látta el erődítményekkel.

Lilibeum előtt tűnt aztán ki, hogy a rómaiak nem voltak született tengerészek, mert képtelenek voltak arra, hogy a kikötőbejáratot elzárják. Ezt a tehetetlenséget a púnok ki is használták és ügyet sem vetve a római hajókra, a saját gyorsjáratú hajóikkal állandó összeköttetést tartottak fenn *Karthágóval*, ahonnan élelmi és hadiszereket szállítottak *Lilibeumba*.

A púnok attól sem riadtak vissza, hogy a római ostromműveket fényes nappal támadják meg. A rómaiak helyzete *Lilibeum* alatt már veszélyessé kezdett válni. Végre is 294-ben *Publius Claudius Pulkher* konzul, aki Itáliából tetemes erősítéseket kapott, felszedte a horgonyokat és teljes haderejét összpontosítva elindult, hogy a púnokat *Drepanumnál* semmisítse meg.

Adherbál pún tengernagy sietve kivezett flottájával a nyílt tengerre, ahol rendbe szedte hajóit és ezután tervszerűleg kezdte a római flottát a szűk kikötő felé szorítani. Amikor a római flotta annyira össze volt terelődve, hogy szabadon már nem mozoghatott, a pún flotta hirtelen támadott.

Kilencvenhárom római hajó jutott a púnok birtokába, a konzul pedig alig néhány hajóval sietve elmenekült.

Ugyanebben az évben tönkrement a római flotta még hátralévő 120 hajója is, mert a púnok *Gela* és *Kamarina* között oly ügyesen tudták megfévesztetni a római flottát, hogy azt becsalták a rakpartok közelébe, ahol a legtöbb hajó zátonyra jutott s a többit vagy a púnok pusztították el, vagy pedig a vihar tette tönkre.

Ezek a súlyos csapások kimerítették Rómát. Viszont *Karthágó* is kifáradtnak látszott a hosszú és véres harcban.

Róma flottája négy ízben ment tönkre és az eddig kivívott győzelmek értéke nagyon kérdésessé vált azáltal, hogy nem volt tekintélyt kölcsönző tengeri hadereje. A római polgárok száma is erősen megfogyatkozott. Róma szövetségesei is rendkívül sokat veszítettek emberéletben. Ilyen körülmények között aligha volt ajánlatos, hogy a római szenátus újabb anyagi és véráldozatot kívánjon a római néptől. De ugyanakkor békét sem volt hajlandó kötni.

A hadiállapot tehát továbbra is fennmaradt

A harc kisebb méretekben Sziciliában folytatódott, ahol római és pún parancsnokok egymás területeit pusztították.

Erre az időre esik *Hamilkár Bárkász*, a neves, bátor pún vezér szereplése.

Lángoló hazaszeretet és önzetlenség, nagy akaraterő és vezéri talentum egyesültek benne. Ha megfelelő támogatásban részesül Karthágó részéről, talán más irányt adott volna Dél-Itália történeti fejlődésének. Makacsul ragaszkodott terveihez, nem csüggedt, noha szomorúan tapasztalhatta, hogy önzetlen hazafias vállalkozása nem részesül honfitársai részéről illő méltánylásban.

Ezekkel a körülményekkel a derék pún vezér számot is vetett, amikor átvette a parancsnokságot Lilibeum és Drepanum felett.

Panormusz mellett a Heirkte nagy sziklás, zord magaslatain tanyázkodott és onnan csapott le elszánt katonáival a római, vagy Rómával rokonszenvező városokra és helységekre. Erix városát egy hirtelen támadással elfoglalta, ahonnan Drepanummal tartotta fenn az összeköttetést, míg Heirkteből Panormuszt fenyegette.

Hamilkár Bárkász sokáig folytatta a háborút a rómaiak ellen, akiket ugyancsak kifárasztott és próbára tett. Támadásai hovatovább merészebbekké váltak, ami döntő lépésre bírta a római nemességet.

A római nemesség magatartása ebben a válságos helyzetben csakugyan példás volt. A nemesség áldozatkészségére appellált Róma és nem csalatkozott. Okvetlenül új flottát kellett teremtenie, mert nélkülül nem lehetett a háború befejezését remélni. Ámde Róma nem bírta volna meg a nagy anyagi áldozatot. Erre számos dúsgazdag római pátricius összeállott és arra kötelezték magukat, hogy ketten-hárman egy-egy öt evezősoros hadihajót építtetnek és teljesen felszerelve a konzulok rendelkezésére bocsátják.

Ilyenformán kétszázhusz hajót állítottak ki, melyek jóval tökélesebbek voltak, mint az előbbiek, mert nagyobb gonddal készítették és többet áldoztak rájuk.

Az új flottát hatvanezer katonával *Gájusz Lutáciusz Katulusz* konzul vezérlete alatt leküldték Sziciliába, ahol oly váratlanul jelent meg, hogy a púnoknak idejük sem volt a készülődésre. Lilibeum és Drepanum kikötői ekként minden komolyabb küzdelem nélkül a rómaiak kezébe estek.

A karthágói flotta nem is volt Sziciliában, mert Karthágó nem számított arra, hogy Róma új flottával fog megjelenni a tengeren. Egyébként maguk a karthágóiak is nagyon el voltak foglalva a libiaiak

és numidák lázadásával és csak későn, akkor is csak kisebb flottát küldöttek Sziciliába. Nem volt tehát csoda, ha 241-ben ezt a gyöngye karthágói flottát a rómaiak tönkrevették. Ezt annál könnyebben teheték, mert ez a karthágói flotta tulajdonképp gabonával volt megpakolva, amelyet a karthágóiak Lilibeum és Drepanum lakóinak szállítottak.

Természetes, hogy a vereség híre megriasztotta a karthágói nagy tanácsot, amely sietve teljes felhatalmazást adott Hamilkár Bárkásznak, hogy döntsön a béke vagy a háborúról.

Hamilkár annyira hazafi és előrelátó volt, hogy békét kötött a rómaiakkal, amelynek értelmében a karthágóiak Sziciliát kiűritik, a foglyokat kiadják és tetemes sarcot fizetnek, de Hamilkár a harcosaival bántatlanul elvonulhat. A béke nem volt valami kedvező, de az adott körülmények között mást kötni nem lehetett. Ehhez a szomorú békéhez csatlakozott az az újabb baj, amelyet a zsoldosok zúditottak Karthágó nyakába. Azokat a zsoldosokat ugyanis, akik Sziciliában voltak, eléggé elővigyázatlanul Afrikába, *Szikka* városba vitték, hogy ott fizessék ki a zsoldjukat. Ámde Hannó vezér kijelentette a zsoldosoknak, hogy Karthágó pénzzavarban lévén nem fizetheti ki a teljes zsoldot.

Természetes, hogy a jórészt libiai, gall, görög, iber zsoldosok feleletül nyílt lázadásban törtek ki és mintegy húszezeren Karthágó közelében táborba szállottak.

Hasztalan igyekezett Karthágó a kedvükben járni, mert a zsoldosok annál inkább erőszakoskodtak, minél inkább tapasztalhatták Karthágó gyöngeségét. A lázadó zsoldosokhoz csatlakoztak az elégedetlen libiai törzsek is, úgyhogy nemsokára mintegy százezer lázadó fenyegette Karthágót. A lázadók ostrom alá fogták a nevezetesebb városokat, Hannó pedig tehetetlennek bizonyult a lázadókkal szemben. Ekkor a hálátlan karthágói tanácsnak eszébe jutott Hamilkár Bárkász. Felszólították, hogy mentse meg az országot. A hős, az önzetlen hazafi aztán kis csapatával, amelyet azonban egyénisége bámulatos lelkesedésre tudott ragadni, hosszabb csatározások után két véres, nagy harcban szétverte a lázadókat.

Ez a belső veszedelem csaknem negyedfél évig tartott. A veszteségek és csapások sorozata azonban még nem volt teljes. Mialatt ugyanis a zsoldosok elleni hadakozás folyt Afrikában, a szárdiniai pún zsoldosok ugyancsak fellázadtak, mire a rómaiak megszállották a szigetet és azt könnyű szerrel el is foglalták s a zsákmányt egy újabb békekötéssel biztosították.

Karthágónak tehát volt megaláztatásban része bőven. Róma elég okosan és ravaszul kihasználta Karthágó szorult helyzetét. Óriási árat szabott a békéért, ami természetesen csak fokozta a karthágóiak olthatatlan római-gyűlöletét. Most már Karthágóban is felülkerekedett az a párt, amely mindenáron, ha kell, a végpusztulásig követelte az ellenségeskedés folytatását.

Róma története a pún háborúk idejében.

A púnokkal való kemény harcok idején nevezetes változások történtek magában Rómában is. Ezek a változások legnagyobbbrészt kapcsolatban állottak az új területgyarapodással. A közigazgatás kiterjesztése és új jogérdekek keletkezése indokoltá tették az újításokat.

Nevezetesen már Kr. e. 247-ben szükségessé vált, hogy a meglevő prétor mellé egy másikat, az úgynevezett *prétor peregrinus*-t állítsák oda, aki a polgárok és nem-polgárok között, valamint a nem-polgároknak egymás között felmerült jogvitáit intézte el. Ennek társa volt a *prétor urbanus*, a városi prétor, aki csak római polgárok pervitáját intézte.

A két prétor száma 227-ben még kettővel szaporodott, egyik Szicília, a másik Szárdinia és Korzika tartományok közigazgatásának volt legfőbb őre.

Természetesnek fogja találni mindenki, hogy a tartós hadakozások ideje alatt a római gyarmattelek száma is tetemesen megszorodott.

Az első pún háború befejeztével a polgárok tribusz szempontjából való beosztása átalakult. Abban az időben állították fel ugyanis a két utolsó vidéki tribuszt. Ekképpen a harmincegy vidéki tribusz a négy városival együtt harmincöt tribuszt képezett, ezt a számot azután továbbra is állandóan megtartották.

A római polgárjogok területét már jobban kiterjeszteni nem is volt indokolt, hacsak nem akarta Róma a városi szervezet jelentőségét feláldozni. Már pedig azt nagyon is jól tudjuk, hogy a köztársasági Róma idejében a város és állam fogalmát alig lehetett szétválasztani. A város falai szentek voltak a római nép szemében s ott, a városfalak mögött összpontosult minden hatalom, tekintély, ott volt az igazi és egyedüli állami szervezet. Csak Rómában lehetett állami kérdéseket tárgyalni, az imperium súlyát, jelentőségét maga a város területe, a városban levő ősi istenek képzelt jelenléte adta meg.

Idők folyamán átalakult a római polgár felfogása. A régi római csak Rómára támaszkodott, csak ott ismert hatalmat, erőt, tekintélyt, míg az új római a földnek bármely részét Róma területének tekintette, ha még oly távol esett is, ha ismerték ott Róma hatalmát és római légiók védték Róma tekintélyét. Igaz ugyan, hogy két évtizeddel később minden itáliai lakó megkapta a teljes római polgárjogot, ami némileg csökkentette a római polgárok kiváltságos helyzetét, mindazonáltal Róma városnak sajátságos jelentősége akkor sem szűnt meg.

Ki kell emelnünk, hogy a tribuszok számának lezárásával az osztályok és centuriák szerviuszi alkotmánya is megfelelően reformálódott.

A centuriák egyébként sokat veszítettek eredeti jelentőségükből azóta, amióta a konzulok a tribuszi gyűléseket is összehívták, sőt még inkább, amióta a lex Hortenzia alapján a tribunok által vezetett tribuszi gyűlések majdnem korlátlan törvényhozási hatalmat gyakoroltak.

A centuriák katonai jelentősége is semmivé törpült, tekintve azt, hogy a hadsereget nem a vagyonos osztályok szerint szervezték és egészítették ki, hanem az egyes polgárokat katonai tapasztalataik és jártasságuk szerint osztották be a légiókba.

Az is figyelmet érdemel, hogy a centuriák száma nem felelt meg az osztályok tényleges állapotának. Az első osztálynak a lovagokkal együtt 98 centuriája a szavazatok alkalmával abszolút többséget alkotott, holott a seregben sokkal többen szolgáltak az alsóbb néposztályi fiai közül. Sőt tovább menve, a tizennyolc lovagcenturia szavazati előjoga is minden tárgyi alap nélkül való volt. A lovagok előjoga ugyanis onnan származott, hogy régente ők kezdték meg a hadsereg csatáját, ámde a pün háború óta a szövetségesek lovassága volt túlsúlyban, azok voltak a csata megnyitói, nem volt tehát már oka a lovagok szavazati előjogának.

Ezentúl a szavazás akként történt, hogy a szavazás megkezdését sorshúzás útján döntötték el.

Nagyon fontos feladatok hárakoltak Rómára az új tartományok igazgatása által. Különösen Szicília, Szárdinia és Korzika igazgatása idézett elő nevezetes változást. A tartományokat a konzulok igazgatták. Az a kísérlet ugyanis, hogy a konzulok alsóbb hivata nokai, a kvesztorok igazgassák a tartományokat, nem vált be, mert a polgári és katonai igazgatásra ezek a kvesztorok nem voltak alkalmasak. A távoli tartományoknál azt is számba kellett venni, hogy ezek Rómával mégis ellenőrzésesebb érdekűek voltak, mint a rokon itáliai népek.

A tartományok saját külön kormányzatát aztán (227 óta) a prétorokra bízta. A prétor majdnem konzuli hatalmat gyakorolt és Messzana kivételével, amely civitasz föderatá, szövetséges város lett, a többi szicíliai város, község mind a prétorok hatalma alá került. A prétor volt a tartomány fővezére, főbírája, kormányzója.

Igen természetes, hogy kezdetben a tartományokat Róma nagyon óvatosan kezelte. Községi önkormányzatukat meghagyta, sőt peres ügyekben megengedték a prétor határozata ellen a római szenátushoz való fellebbezést. A városok több csoportba oszolva, kerületekké alakultak s minden kerületnek volt egy központja.

Róma egyébként a tartomány erőinek szétforgácsolása végett az arisztokráciát mindenütt előnyben részesítette és az alsóbb néposztályt elnyomta, miáltal belső egyenetlenkedést keltett fel.

A tartományi kormányzással természetesen új szokások, de egyúttal olyan irányok is keletkeztek, amelyek a régi római erkölcsöket alapjában támadták meg.

A tartományoknak önálló hadviselési joguk nem volt, sőt annyira háttérbe kerültek, hogy saját katonaságot sem tarthattak. Tartománybelieket a prétor csak akkor szólított fegyver alá, ha Róma csaknem végszükségszerű helyzetbe jutott. Ahhoz sem volt joguk a tartománybelieknek, hogy idegen községekben földtulajdont szerezzenek, más községbeliekkel összeházasodjanak.

Jellemző volt és ez okozta Rómának későbbi morális züllését is, hogy a tartományokat nem terhelte meg haderőpótlásokkal, hanem ehelyett arra törekedett, hogy adók, vámok, járulékok kivetésével a tartományokból minél több kincset, vagyont zsaroljon ki. Rettenetes mérveket kezdett ölteni a rómaiak haszonlesése, meggazdagodási vágya. A gazdag Szicília népének romlása, pusztulása árán a prétorok és a főbb római férfiak, konzulok, szenátorok óriási vagyonokat harácsoltak össze.

Magában véve az a körülmény, hogy a tartománybeliek adót, vámot fizettek, nem lehetett sérelmes, mert Róma annak fejében, hogy a tartományok biztonságáról és védelméről gondoskodott, valami ellenszolgáltatást elvárhatott. Csakhogy tudnunk kell azt, hogy az adóztatásnak utóbb már sem szabálya, sem formája nem volt, hanem zsarolássá fajult el. Még nagyobb veszedelem fenyegette azonban a tartományokat azóta, amióta a tartományi adó és vámjövödelmeket Róma egyes társaságoknak adta bérbe. Az ilyen társaságok, amelyek egyébként is gazdag emberekből alakultak, bizonyos nagy összegű átalánnyal

megváltották a maguk számára az adó és vámszedés jogát. Igen természetes, hogy ezek az adóbérlők lépven a római államkinestár jogaiba, hallatlan önkénnyel és erőszakkal zsarnokoskodtak, valósággal kifosztották a tartománybeli népeket. Másrészt akadtak rómaiak, akik maguknak földeket vásároltak a tartományokban jó olcsó áron és méregdrágán adták tovább. Így idővel az amugyis rohamosan szegényedő tartománybelieket földönfutókká tették.

A tartományokról idővel az a vélemény alakult ki Rómában, hogy csak Róma gazdagítására valók és nem egyebek, mint Róma gabona és kincsesraktárai.

Korzika szigetén, ahol távolról sem volt olyan nagy a természet gazdagsága, mint Sziciliában, annyira ment a rómaiak rablógazdálkodása, hogy a bennszülöttek végső elkeseredésükben a hegyek és vadonok közé vonultak és nem is akartak érintkezni a rómaiakkal. Erre *Márkus Pomponiusz Matho* konzul vérebekkel hajtóvadászatot rendeztetett a korzikaiak ellen és rabszolgavásárra hurcolta őket.

Hogy a régi római erkölcsök, vallásosság, sőt a szigorúan vett hazafias érzés is rendkívül hanyatlott az idők folyamán, ahhoz kétség nem férhet. A tartományi kormányzatnak egyik utóhatása az erkölcsi érzés satnyulása volt.

Kezdetben ugyan az erkölcsök lazulása olyan formákban jelentkezett, amelyek egyelőre nem keltettek nagyobb aggodalmat, de azért magukban hordozták a későbbi hirhedt erkölcstelenkedés csírait. Túlzások, önző érdekek érvényülései napirenden voltak már nemcsak a magányosoknál, hanem a közelet vezető embereinél is. Így pl. *Gájusz Duiliusz* konzul a milei győzelem után jogot kapott arra, hogy dicsőítő oszlopot építtethessen a forumon, ha pedig valamilyen lagziról hazamegy, fáklyát vitessen maga előtt és fuvalások kísérhessék. *Mániusz Maximusz* fel volt jogosítva, hogy a messzanaiak leverésének emlékére a Messzala melléknevet használhassa, a karthágóiakon vívott egyik győzelme emlékéül pedig győzelmi falképet állíttasson a szenátus épületének külső falára.

Az erkölcsök hanyatlását azonban még jobban jellemezte *Kájusz Papiriusz Mázó* konzul esete 231-ben. Ő ugyanis Korzika szigete ellen jelentéktelen rablóhadjáratot intézett. A rablások sikeres befejeztével győzelmi bevonulást követelt magának, de a szenátus a kérelmet nem találta eléggé indokoltnak. Mázó erre a seregével felment az albai hegyre és ott a saját költségére győzelmi ünnepet rendezett, a nép pedig tapsolt neki.

Ugyanabban az esztendőben volt az első válás is gyermektelenség címén, ami azt jelenti, hogy immár a házasság erkölcsi súlya is megingott.

A terjedő vallástalanság példája volt Appiusz Klaudiusz Pulkher esete, aki a drepanumi szerencsétlen ütközet előtt a szent tyúkokat, mert nem akartak enni és kedvező jóságot adni, a tengerbe dobta, hogy „igyanak.” Persze ez régi római felfogás szerint óriási sérelem volt a valláson. Appiusz Klaudiusz Pulkhert emiatt el is ítélték, de utóbb elengedték a büntetését. Rettenetes vihar tört ki ugyanis s ezt egyik hozzá szító pap úgy magyarázta, hogy az istenek rosszalják az ítéletet.

A régi római erkölcsök tehát már meg voltak mételyezve, noha természetesen nem oly mértékben, hogy az állam végzetes veszélynek lett volna kitéve. De máris elkezdődött az a folyamat, amely idővel megroppantotta a hatalmas római birodalmat.

Róma újabb hódításai.

Rómának, miután Karthágó hatalmi terjeszkedésének útját állta, észak és kelet felé nyitva állott az út a terjeszkedésre.

Szinte életkérdés volt a római állam számára, hogy most már az Adriai-tenger uralmát biztosítsa magának olyképp, hogy Itália keleti tengerpartját uralma alá hajtsa. Itália északkeleti vidékén és vele szemben egy merész kalózsország keletkezett.

A szkodrai (a mai szkutari) illirek urai már régóta kalózkodásból éltek. Alkalmas volt e célra a sziklapartos, mély és rejtett öblű partmenté. Agron király szervezte ebben az időben a tengeri rablást, mint az illír parti lakosság főfoglalkozását. A kalózkodás rendkívül szerencsésen folyt, úgyhogy idővel az illirek hatalomra tettek szert és komolyan számba jöttek.

Agron király halála után özvegye, *Teuta* királyné folytatta a megkezdett kalózkodást, sőt azt tetemesen ki is terjesztette. Nagy, könnyűjáratú flottát építtetett és annak élén végigkalózkodta a görög partvidéket és a görög szigeteket. Epirusz nagy részét ekképp hódította meg Teuta királyné. Előbb a parti vidéket szegényítette el a folytonos kalózkodással, majd pedig a földönfutóvá lett népet a szárazföldön támadta meg. A rengeteg összerablott kincseket a királyné a későbbi Montenegró és Észak-Albánia hegyszakadékaiban levő kincsestáraiban rejtette el.

A szép *Kerkira* (Korfu) szigetet is uralma alá hajtotta, az akháji szövetség flottáját legyőzte, mire fároszi *Demetriosz* Teuta királyné nevében megszállotta egész Kerkirát.

A kalózkodást és a sok zaklatást végre is megunták a partmenti görög lakók. *Apollonia*, *Epidamnosz* (a későbbi *Dirrakhium*, a mai *Durazzo*) lakói követeket küldtek a római szenátushoz segítségért.

Makedónia nem segíthetett a görögökön, mert belső zavarok kötötték le. Már pedig az illirek ellen valakinek erőlyesen kellett fellépnie. Különben maguk az itáli hajósok és halászok is sokat szenvedtek a kalózkodástól. Nem mertek kimenni az Adriára, mert az tele volt gyorsjáratú illir kalózhajókkal.

A római szenátus a hozzáérkezett panaszokra követeket küldött Teuta királynéhez és kérte, hogy kimélje meg a partok lakóit. De a ravasz királyné azt válaszolta, hogy megtenné, ha lehetséges volna, de miután népének más foglalkozása nincsen, ettől a foglalkozástól, mint egyedülítő el nem tilthatja őket. Erre az egyik fiatalabb római követ elkövette azt a meggondolatlanságot, hogy a királynénak oktató előadásként tartott arról, mi jogos és mi nem jogos. Teutának sem kellett több. Amikor a követek eltávoztak, orgyilkosokat menesztett utánuk és megölette őket.

Erre feleletül a római szenátus *Gnéusz Fulviusz* konzul vezérlete alatt kétszáz hajóból álló hatalmas flottát küldött Teuta királyné megrendszabályozására. Amikor a flotta *Kerkira* előtt megjelent, *Demetriosz*, a királyné helytartója sietve átpártolt a rómaiakhoz, mire a másik konzul, *Luciusz Posztiumusz Albinusz* partra szállította a szárazföldi sereget, majd a flotta *Apollonia* ellen vonult, mely azonna be is hódolt.

Az illirek hanyatt-homlok menekültek a rómaiak elől. Uralmuknak csakhamar vége szakadt, mert büszke sziklaváraikat megvítetták, flottájukat pedig elsőlyesztették a rómaiak.

Teuta királyné 228-ban akarva, nem akarva békét kötött. Dalmácia és az északi illir terület *Demetriosznak* jutott, mint római hűbéresnek, míg Teuta pusztán régi családi birtokát, Szkodrát tartotta meg. Egyébként az egész parti vidék római terület lett és konzuli helyetteseknek rendelték alá.

Róma így megvetette lábát a Balkánon.

További fontossága volt ennek az is, hogy Róma olyképp tűnt fel, mint a görögök védelmezője. A görögök örültek Róma sikerének azért is, mert a kalóz makedónokat is lehetetlenné tette. Görög küldött-

ség járt Rómában és nemcsak köszönetet mondott az illirek leveréseért, hanem meghívta a római ifjakat, hogy vegyenek részt az iszthmoszi görög játékokon.

A makedónok természetesen fel voltak háborodva a rómaiak sikerei miatt. *Antigonosz Dozon* makedón király bosszúból a Kleomenesz spártai kiá'y vezérlete alatt szervezkedő görögöket le akarta igázni és tervének megnyerte fároszi Demetrioszt, a Rómához átpártolt dalmáciai helytartót. Demetriosz és Antigonosz együtt küzdöttek a görögök ellen, de a dicsőség alig tartott egy évig, mert Antigonosz halála után a rómaiak Demetrioszt elűzték Dalmáciából.

Meg kell emlékeznünk ezek után Itália északi vidékéről is.

A gallok leverésük után közel ötven évig nyugodtan viselkedtek. Ekkor azonban már mozgolódni kezdtek és gyűlöletüket a rómaiak ellen valamikép ki akarták elégíteni. Az első kísérlet, amely abból ált, hogy a pún háború után Felső-Itáliában megtelepedett zsoldosokat Róma ellen uszították, balul ütött ki, mert a zsoldosok vereséget szenvedtek.

Az első kísérlet tehát nem sikerült. Néhány év múlva azonban újból alkalom kínálkozott, hogy a gallok fegyvert ragadjanak. *Flaminius* néptribun ugyanis azzal az indítvánnyal állott elő, hogy a *szenoni* gallok egykori földjét *Ankona* és *Ariminium* között osszák ki római parasztnak gyarmatosítás céljából.

Erre a híre a *póvidéki* gallok megmozdultak. Ők ugyanis abban a hiedelemben voltak, hogy a rómaiak hódító terjeszkedésre készülnek. Ez okból minden előkészületet megtettek a rómaiak méltó fogadására. Viszont a rómaiak is balul értelmezték a gallok készülődését, azt hitték, hogy ezek támadni fognak. Ezért *Hazdrubál* pún vezérrel sietve békét kötöttek, hogy legalább a púnok támadásai felől nyugodtak lehessenek. Az ellenségeskedést a gallok kezdték meg Kr. e. 225-ben, épp akkor, amikor Gájusz Attiliusz konzul Szárdiniában hadakozott.

A gall-kelta törzsek közül azonban eleinte csak kevesen vettek részt az ellenségeskedésben, mert egy részük szövetségben volt Rómával, a többiek pedig nem mertek résztvenni a harcban.

A *Konkolitánusz* és *Aneroesztusz* vezérlete alatt támadó *kella*-gallok ellen *Luciusz Emiliusz Papusz* konzul vette fel a harcot körülbelül 27 ezer emberrel. Ugyanannyi harcosa volt Attiliusz Regulusznak is Szárdiniában, ahonnan a csapatokat azonnal vissza is hívták. Ezenkívül még ötvenezer szabin és etruszk harcos volt Etruriában, húszezer umbriai őrizte az Appeninek átjáróit, végül még igen tetemes tartalék-

csapat állott rendelkezésre, úgyhogy Rómának ekkor a hadereje 200 ezeren jóval felül volt.

A gallok, akik felkerekedtek, hogy a rómaiak támadását megelőzzék, csakhamar betörték *Etruriába*, amelyet végigpusztítottak. *Kluzium* mellett a római és vele szövetséges sereget megverték. De már

A gall harcos és felesége.

A rómaiakkal vívott csatából menekülő gall harcos előbb leszúrja feleségét, aztán a maga keblébe dőfi kardját, hogy a győzők kezébe ne jussanak. Híres márványszobor a római múzeumban.

nem mertek lejjebb hatolni, mert hallották, hogy még egy konzuli sereg van hátra. Visszahúzódtak tehát észak felé, mialatt a Szárdiniából megérkezett konzuli sereg partra szállott.

A gallok *Telamon* mellett, az etruszk parton a két római sereg közé kerültek. *Attiliusz Regulusz* konzul nyitotta meg harcosai élén a csatát s mingyárt el is esett. A támadás a rómaiak részéről azonban oly heves volt, hogy a gallok hatalmas támadását megállította. Nemsokára kifejlődött a rómaiak harcvonala és rettenetes véres tusa után a rómaiak körülvették a gallokat, akik közül negyvenezeren estek el, *Konkolitánusz* király tizezred magával fogságba esett, *Aneroesztusz* pedig öngyilkos lett (Kr. e. 225-ben.)

A telamoni csata nagy örömet keltett Rómában, ahol a gallokkal való harc kezdetén régi babonából egy gall férfit és egy gall nőt elevenen elástak.

Róma most már támadólag lépett fel, hogy az egész Pó vidékét meghódítsa. A gall törzsek közül némelyik ellenállás nélkül megadta magát, de voltak olyanok, amelyek kétségbeesetten védekeztek s véres győzelmeket is arattak a rómaiak fölött. De minden ellenállásuk hiábavaló volt. *Klasztidium* mellett, ahol *Viridomarusz* gall király is elesett, döntő vereséget szenvedtek. Rá nemsokára *Korneliusz Sczipió* konzul bevette az inszubriaiak főfészekét: *Mediolanumot* (a mai Milanót).

Ezzel azután a gallok makacs ellenállása meg volt törve és az egész Pó völgye alá volt vetve a római sasoknak.

Róma politikai és társadalmi közállapotai. — Gájusz Flaminiusz.

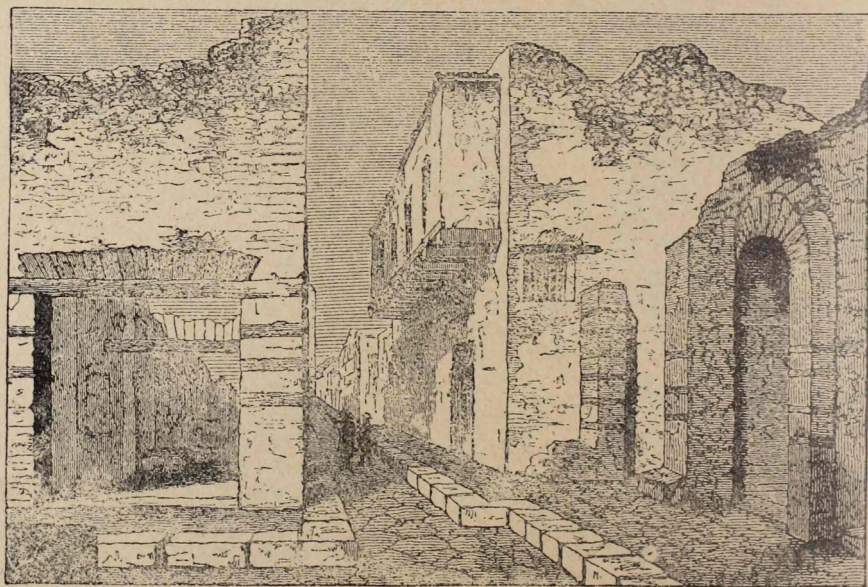
A római nép belső politikai és társadalmi történetének ismertetése kapcsán rámutattunk azokra a reformokra, amelyekbe a pátriciusok kénytelenek voltak belemenni. Ámde a többrendbeli újítások ellenére a közép és alsó néposztály helyzete az első pún háború végeztével nem volt rózsásnak mondható.

Addig ugyanis a nagyobb hadjárat befejeztével tetemes mennyiségű hódított területet osztottak ki bérbe, sőt tulajdonul is a kis emberek között. Ez némi ellenszolgáltatás, kárpótlás volt a véráldozatok fejében. Sok vagyontalan polgár és proletár lett ezáltal megtelepedett római paraszttá és némi csekély vagyonkához is jutott.

Az első pún háború után azonban minderről nem hallunk semmit sem. Sőt ennek épp az ellenkezője történt. A szenátus ugyanis egészen

a nemesség érdekképviselőivé vedlett át. Legkevésbé sem törődött a közép és alsó néposztály anyagi érdekeivel. Még azt sem tette meg, hogy a galloktól elfoglalt földeket római parasztok telepítésére fordítsa. A szenátus fogta magát és azokat a gazdag, nagy területeket római nemeseknek adta haszonbérbe.

A tartományokból sem háramlott semmi haszon a közép és alsó néposztályra. Itt a főhivatalnokok, az amúgyis vagyonos római ne-

Régi római házak.

A Vezuv tűzhányó kitörése által eltemetett Pompejiben kiásott romok.

mesek harácsolták el a földeket, váltottak magukhoz az elhagyott gazdaságokat, később pedig a gazdag adó és vámbérlők, a római nagytőkések vágták zsebre a tartományokból eredő minden hasznót.

Ez visszás állapotokat szült ugyan, de az első pún háború alatt és közvetlenül utána a visszahatás még nem vált érezhetővé. A rendkívül véres pún háború alatt sok római polgár pusztult el, sok vagyon, gazdaság, kisbirtok cserélt gazdát és a gazdasági, társadalmi reakció csak később érezte a hatását.

Idővel a római nép helyzete folyton nyomasztóbbá vált. Az óriási gazdagsággal szemben állott az elképzelhetetlen szegénység, a valóságos

tömegnyomor. Nem volt semmi arány a vagyon eloszlásában, amiért is be kellett következnie annak az állapotnak, amikor a szegény és a gazdag gyűlölködve és féltékenykedve tekint egymásra és kettőjük között folyton nagyobb és mélyebb lesz az űr.

Szociális nyomor ütötte fel a fejét.

Erre az időre esik *Gájusz Flaminiusz* néptribun szereplése, amelyet nagy örömmel fogadott a nép és nagy haraggal a pátriciusok. Flaminiusz olyan reformok megvalósítását sürgette, amelyekkel az elhagyott, üldözött, kiszorolt alsóbb néposztály helyzetén akart segíteni.

Gájusz Flaminiusz új ember, „homo novusz” volt, aki nem dicsekedhetett hivatali vagy katonai ősökkel. Nem volt nemesi származású, de az a család, amelyből származott, jobbmódú polgári család volt. Flaminiusz olthatatlan gyűlöletet érzett a dús vagyonú, népet zsaroló római nemesek és nagytőkések iránt, amit ezek hasonló érzésekkel viszonoztak s mindent elkövettek, hogy elgáncsolják a nép érdekeinek a védőjét.

Flaminiusz Kr. e. 232-ben radikális javaslattal állott elő, amely végig sértette a római nemeseket. Azt követelte, hogy a gallok meghódított területét a szegény római polgárok között osszák fel.

A nemességet ez a törvényjavaslat mód felett bántotta, mert a római nemesek összejátszván a velük érző szenátussal, a régi *Liciniusz-féle* törvény ellenére a meghódított területet nagy haszonbérletek alakjában magukhoz ragadták.

A törvényjavaslat ellen a nemesek kézzel-lábbal védekeztek. A nép között pedig annál nagyobb lett a javaslat népszerűsége.

A szenátus minden lehetőt elkövetett, hogy *Flaminiuszt* a javaslat elejtésére rávegye. A gazdag pátriciusok meg akarták vesztegetni, majd megfenyegették. Mikor mindez hiábavalónak bizonyult, a szenátorok rábeszéltek *Flaminiusz* apját, hogy apai hatalmát vesse latba és sérthetetlen apai jogainál fogva vonsszolja le a sérthetetlen tribunt a szónoki emelvényről.

Hiú fáradozás volt minden. *Flaminiusz* minden szenátusi hozzájárulás nélkül a római népgyűlés elé vitte javaslatát s mint néphatározatot törvény erőre emeltette.

A javaslatot ugyanis a nép elfogadta és magát *Flaminiuszt* is beválasztotta a földosztó hármass bizottságba.

A szenátus most legalább a törvény végrehajtását szerette volna megakadályozni s e célból olyan férfit juttatott a konzuli méltóságba, akiről meg volt győződve, hogy a nemességnek fogja a pártját. Ilyen

konzul volt *Quintus Fabius Maximus*. Azonban ő sem volt képes gátat vetni annak, hogy a Flaminiusz-féle törvényt végrehajtsák és 228-ban a földelosztás tényleg meg is történt.

Flaminiusz nem szűnt meg tovább működni a nemesség által kiszipolyozott alsóbb néposztály üdvéért. Ott volt még többek között a tartományi gazdálkodás kérdése is, amely nemesak szégyene volt Rómának, hanem egyik alapja a római nemesség aránytalan és beestelen úton való meggazdagodásának. Az alsórendű hivatalnokok által igazgatott tartományokban rettentő sok visszaélést követtek el a bérlők és a római nemesek. Ennek további lehetetlenné tétele végett Flaminiusz keresztülvitte, hogy a tartományok élére prétor neveztessék ki és az eddigi két prétor helyett négy prétor intézze a tartományok ügyeit. Így aztán Szicília és Szardínia felelős főhivatalnokok igazgatása alá került, ami sok tekintetben javított a tartományok helyzetén. Maga *Flaminiusz* lett Szicília első prétora. Kormányzói minőségében arra törekedett, hogy a szicíliaiakat a római nép iránt barátságra hangolja, ami sikerült is neki. Becsületes törekvésének megvolt az eredménye, hogy a szicíliaiak akkor, amikor Flaminiusz már évtizedek óta elkerült Sziciliából, az ő emlékének tiszteletére egymillió mérő búzát küldtek Rómába kiosztás céljából.

Flaminiusz pályafutása érdekes volt.

Amint ugyanis megvált a szicíliai prëtorságtól, összeköttetéseket keresett, hogy konzullá lehessen. Persze ettől ugyancsak fáztak a szenátorok, akik éveken át agyarkodtak ellene és csak 223-ban nyerhette el a konzuli hatalmat.

A szenátus azonban most sem szűnt meg az áskálódásaival.

Flaminiusz mingyárt konzulsága elején megbízást kapott arra, hogy induljon harcha az inszubriaiak ellen és mérjen döntő csapást rájuk. Flaminiusz átment seregével a Pó-folyón és kemény tusák után megoldotta feladatát.

Ámde épp akkor, amikor a köztisztületnek és bizalomnak csúcspontján volt, a szenátus és a római nemesség a legaljasabb módon agyarkodott ellene. A szenátorok a döntő győzelem előtt akarták Flaminiuszt lehetetlenné tenni. Flaminiusz ugyanis már rendbe állította a sereget, hogy másnap megvívja a gallokkal a döntő csatát, amikor lóhalálban érkezik a szenátus hírnöke és lepecsételt levelet hoz Flaminiusznak. A levélben az állott, hogy a szenátus visszahívja Flaminiuszt és felszólítja, hogy hivatalát tegye le, mert amikor őt megválasztották, a jósok kedvezőtlen jeleket vettek észre és ebből Rómára bajok háramol-

hatnak. Nagyfokú erkölcsi romlottságra mutat már, hogy a szenátus a nép vallásos érzéseit, babonáit nem átalta fölhasználni a maga önző céljaira.

Flaminiusz sejtette a csalfaságot, mert a levelet olvasatlanul eltette és azt mondta a hírnöknek, hogy e öbb megvívja a csatát és majd azután fogja elolvasni a levelet.

Flaminiusz eltette a levelet és megkezdte a harcot. A harc a rómaiak győzelmével végződött. Amikor pedig Flaminiusz elolvasta a levelet, kijelentette, hogy a parancsot most már nem teljesítheti s a győzelem igazolja az ő konzullá választását. Flaminiusz még folytatta a harcot, miután pedig teljesen leverte a gallokat és az egész Pó vidékét Róma uralma alá hajtotta, visszatért Róma falai elé, ahonnan a szenátustól engedélyt kért a győzelmi ünnepre.

A szenátus az engedélyt megtagadta, mire Flaminiusz néphatározatot provokált, ennek alapján diadalmenetet tartott és csak ennek megtörténte után tette le konzuli hivatalát.

Jellemző, hogy mennyire gyűlölte Flaminiuszt a nemesség és a szenátus. A gallok legyőzetéséről azt állították, hogy az nem Flaminiusz, hanem egyik hadi tribun érdeme. Sőt még tovább mentek. Amikor ugyanis *Minuciusz* diktátor 221-ben Flaminiuszt lovasparancsnoknak nevezte ki, a szenátus Minuciuszt lemondásra kényszerítette azon az alapon, hogy diktátorsága aggályos, mert a teremben megválasztása alkalmával közbecincogott egy eger, ami rosszat jelentő égi jeladás.

Flaminiusz persze sokkal keményebb jellem volt és sokkal következetesebb terveiben, semhogy ilyen akadémikusodások eltérítették volna kitűzött céljától. Nem szűnt meg ostromolni a szenátust a további földosztásokkal. De a szenátus ridegen elutasította a javaslatokat és kijelentette, hogy újabb földosztásokat nem enged meg, mert a jóslatok erre nézve kedvezőtlenek. Flaminiusznak tehát tovább kellett várnia, amíg reá nézve kedvezően alakul a helyzet.

Végre Kr. e. 220-ban cenzor lett.

Ezzel körülbelül elérte vágyainak célját, mert most már kezében volt az a hatalom, amelyet a nép üdvére legjobban hasznosíthatott.

Hogyha hasonló körülmények között más jut a cenzori hatalomhoz, kétségtelenül kielégítette volna a saját személyes bosszúját és a nemesség, valamint a szenátorok vagyoni osztályozásánál mindent elkövetett volna, hogy kibuktassa hivatalaikból, lehetetlenné tegye őket. De Flaminiusz ritka becsületes ember volt. Érzelmeire nézve volt nemes, nem szírnázására.

Semmi jogtalan erőszakosságot nem engedett meg magának, de törhetetlenül küzdött a terjedő erkölcstelenség ellen. A szabadonbocsátottak a cenzura felületes gyakorlása következtében behatoltak a vidéki tribuszokba is, ahonnan Flaminiusz valamennyit a négy városi tribuszba osztotta be, hogy ezáltal a szabad születésű római parasztok társadalmi és politikai súlyát emelje.

A nép szórakozása érdekében építtette a nagy cirkusz Flaminiuszt, ahol jórészt plebejusi mulatságokat és játékokat rendeztetett. Kiépíttette a nevezetes via Flaminiát, azt a fontos orszáugtat, amely egész Umbriát átszelte és Ariminiumig ért. Ez az út összekötötte Rómát az Alpeseiken inneni Galliával s így a gall gyarmatokat Rómához fűzte.

Végre 218-ban megkezdődött a telepítés a Pó mentén, ahová hatezer gyarmatost küldött Placencia és hatezeret Kremona alapítására.

Nagyjelentőségű volt az a törvény, amelyet Flaminiusz javaslatára *Kvintusz Klaudiusz* tribun szavaztatott meg 219-ben egy népgyűlésen. E törvény szerint azontúl sem szenátor, sem szenátornak a fia nem lehet háromszáz amforánál (egy amfora = egy negyed hektoliter) nagyobb hajóúrral bíró hajónak a tulajdonosa.

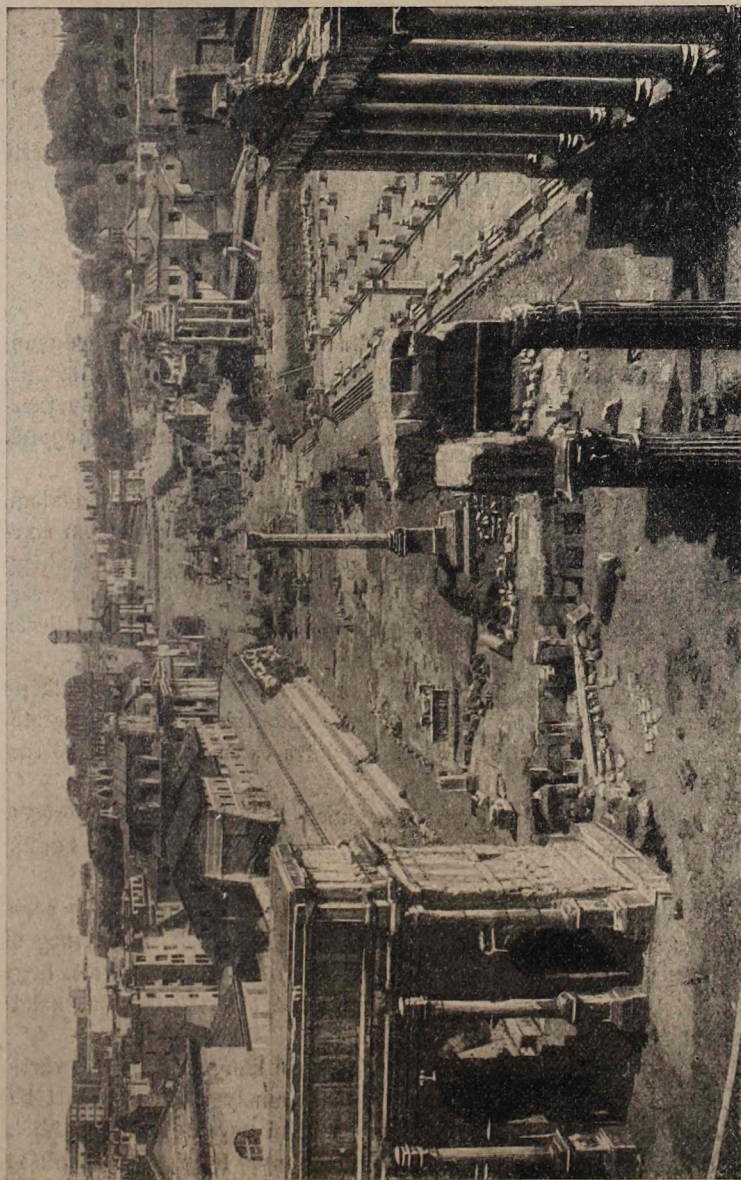
Ennek a törvénynek célzatát lehetetlen volt félreértetni, mert a hajóúr korlátozása azt jelentette, hogy a szenátoroknak tilos a tengeren kereskedelmi hajókat járatni. Sőt gondoskodott Flaminiusz olyan törvényről is, amely megtiltotta a szenátoroknak és nemeseknek, hogy az adó és vámbérlők, valamint az állami szállítók üzleteiben akár közvetlenül, akár közvetve részt vegyenek.

Mindenesetre az uralkodó állapotokat jellemezték ezek a törvények egyrészt, másrészt pedig az állapotokról alkotott törvényhozói véleményt. A Pirrhusszal vívott harcok idejében természetesnek találta mindenki, hogy a nemesek ne foglalkozzanak kereskedelmi, általában közvetítő üzletekkel, hanem éljenek meg tetemes földbirtokuk hozadékaiból. Ezt a felfogást Szicília és Szárdinia meghódítása megdöntötte és az üzleti életnek rettenetes erkölcstelenségei burjánzottak föl.

A Flaminiusz-féle cenzurának érdekes következménye volt.

Azóta ugyanis a római előkelő társadalom keretében két osztály képződött, amennyiben a régi földbirtokos nemesség elkülönült attól, amely pénzének gyümölcsöző befektetéséből s üzleti vállalkozásokból élt.

Ekkép alakult ki a pénzarisztokrácia, amely nem volt olyan zárkózt, mint a születési arisztokrácia s kötelékébe fogadott mindenkit, akinek nagy vagyona volt.

A római fórum, főlér romjai mai állapotukban.

Flaminiuszt 217-ben másodszor is megválasztották konzulnak, épp akkor, amikor a második pún háború rettentő csapásokkal sújtotta az akkori római birodalmat.

Flaminiusz állandó harcot vívott a meggyanúsítások és rágalmak ellen. Ha sikerei voltak, ezeket nem akarták neki betudni, ellenben az állam balszerencséjét az ő terhére írták. Igazi római volt, aki ismerte honfitársait s hibáikat orvosolni igyekezett.

A második pún háború. — Hamilkár Bárkász. — Róma vereségei.

Karthágó a 238-ban kötött, rendkívül megalázó béke óta ugyancsak nyomasztó helyzetben volt. Rómának óriási sarcokat kellett fizetnie, amellet elveszítette Sziciliát és Szárdiniát, aminek további következménye volt az is, hogy tekintélye meglehetősen csökkent és kifogytak az anyagi erői.

Minduntalan bántotta és nyugtalanította Karthágót az aggodalom, hogy a rómaiak újból megkísérelhetik azt, ami Regulusznak nem sikerült, vagyis flottával támadják meg Karthágót. A helyzet mindenképp kedvezett tehát a pún demokrata harci pártnak, amely erőyes fegyverkezést követelt. Annyi bizonyos, hogy a közhangulat nemsokára teljesen a háború elé állott.

A karthágóiak minden erejükkel nekifeküdtek, hogy valamiképp visszaszerezzék elveszített pozíciójukat. Akadtak alkalmas vezető-férfiak is, akik vállalkoztak a nehéz feladatra és ez volt Karthágó szerencséje.

Hamilkár Bárkász volt egyike azoknak, akik Karthágó dicsőségét, hatalmát szem előtt tartva önzetlenül megtették mindazt, amit a honfiúi kötelesség parancsolt.

Hamilkár Bárkász személye előtt most, amikor az ország sorsa oly kérdéses volt, minden párt meghajolt. Fővezérnek tették meg őt és különös, nagy hatalmat ruháztak rá. Az ő első terve az volt, hogy mindazokért a veszteségekért, amelyek Karthágót érték, mindenekelőtt a spanyol földön kárpótolja magát.

A spanyol föld meghódításától, a spanyol bányák kincseitől várta, hogy akkora hatalmat adnak Karthágónak, amely rövid idő alatt képessé teszi arra, hogy Rómával szemben némi egyensúlyra vergődjék. Addig a karthágóiak nem igen törődtek a spanyol félszigettel és inkább csak a part mentén folytatott cserekereskedésre szorítkoztak. Egyedül a

későbbi Andaluziában, az akkori Tartezusban voltak nagyobb gyarmattelepeik, míg az igazi gazdag terület befelé, észak irányában parlagon hevert.

Hamilkár Bárkásznak megvoltak a saját tervei a pún hatalom újjászervezésére. Ezeket a terveket, amelyek egyelőre a spanyol területre vonatkoztak, közölte a nagy tanáccsal és megnyerte annak hozzájárulását.

A púnok nagyszabású tervei hosszú időközön keresztül titokban maradtak. Hamilkár Bárkász és a nagy tanács gondoskodtak arról, hogy e tervekről semmi se szivároгjon ki. Oly ügyesen meg tudta téveszteni Karthágó a rómaiakat, hogy amikor az újjászervezett sereg is együtt volt már, Rómában még semmit sem sejtettek. Sőt maguk a karthágóiak sem tudták a tervek célját, tartalmát, csak Hamilkár Bárkász és a nagy tanács.

Amikor Hamilkár Bárkász tetemes hadsereg élén elindult Afrika partján nyugat felé, az volt mindenki véleménye, hogy a libiaiak ellen irányul a hadi demonstráció. A fővezér azonban nem a libiaiak ellen vonult, hanem áthajózott spanyol földre, honnan csakhamar híre jött, hogy a kelta-iber néptörzseket igázza le.

Hamilkár Bárkász nagy sikerekkel oldotta meg feladatát. Résztint fegyverrel, részint megnyerő modorával hódította meg a kelta-ibereket. Hamilkár Bárkász kitűnően értett ahhoz, hogy míg egyrészt önmagát kedveltette meg az iberekkel, ugyanakkor a karthágói hatalom terjeszkedésének is népszerűséget szerzett, mert minden idegen elnyomó ellen — ezalatt a rómaiakat értette — védelmet ígért.

Súlyos csapás volt tehát a karthágóiakra, amikor Hamilkár Bárkász 229-ben egy csatában halálát lelte. De szerencséje volt Karthágónak, hogy akadtak még alkalmas nagy vezérei akkor, mikor ezekre valóban nagy szükség volt. A magára maradt hadsereg főtisztjei ugyanis a hattagú nagytanács kiküldöttjeivel egyetértő, hosszas tanácskozás után Hamilkár Bárkász vejét, *Hazdrubált* választották meg fővezérnek.

A választást a nagy tanács megerősítette. Hazdrubál méltó utóda volt apósának, akinek tervszerű munkáját nemcsak lelkesedéssel, hanem kiváló hozzáértéssel folytatta. Szerencsés megállapodások révén nagyszámú kelta-iber zsoldossal szaporította a hadsereg számát, gyarmatokat alapított, ezek között a legnevezetesebb volt *Kartagéna* (Új-Karthágó), mely nemcsak mint kikötőváros, hanem egyúttal mint hadi-raktár is nevezetes szerepet játszott.

Homilkár Bárkász családja Hispaniában az iberekkel és keltákkal. A púnok hadi elefantaikon harcolva verik le a be-szüllötteteket.

Hozzájárult ezekhez még az is, hogy Hazdrubál Kartagéna környékén nagyon gazdag ezüsbányákra akadt, ahonnan évente nagyszámú érceket bányászhatott, miáltal nemcsak a zsoldokat fizethette, hanem tetemes összeget küldhetett Karthágóba is.

Karthágó beavatott főemberei tehát tervszerűen készítették elő a jövőre támadás alapját. Noha igyekeztek lehetőleg titkolózni, végül mégis oly sok feltűnő jelenség, külsőség verődött össze egy képbe, hogy a rómaiak is gyanakvókká váltak. Kezdték észrevenni, hogy valami készül ellenük.

Róma, hogy a szokásos módon a felelősséget az ellenfelére hárítsa, több ízben követeket küldött Karthágóba a nagy tanácshoz, amelytől felvilágosításokat kért a spanyolországi eseményekre vonatkozólag. A válasz megnyugtató volt, mert a hattagú tanács kereken tagadta, hogy háborús tervei volnának.

A rómaiak azonban éltek a gyanuperral és miután nemsokára átlátták, hogy Karthágó oly nagy arányokban szervezkedik, hogy egy hirtelen támadás zavarba hozhatná Rómát, Hazdrubállal 226-ban formális megállapodásra jutottak, hogy egyelőre biztosítsák magukat a háború ellen. Ez a megállapodás jellemezte a rómaiak ismert agyafurtságát. Ők ugyanis okvetlenül határok közé akarták szorítani a karthágóiak terjeszkedését. Viszont némi engedékenységgel látszólag a szerződésben, mert épp akkor állott Róma harcban a keltákkal és gallokkal. Hogy a karthágóiak semlegességét biztosítsák, az Ebró-folyót jelölték ki a két hatalom terjeszkedési vonalául. Hazdrubál az ajánlatot elfogadta és elég botorul semlegességet fogadott, holott épp ekkor lehetett volna nagy sikerrel megtámadnia Rómát.

Hannibál. — A második pún háború előzményei.

Amikor Róma az Alpeseiken inneni gallokat leverte, megkezdte a mesterkedést a karthágóiak ellen. Mindenféle kifogásokkal állott elő, folyton voltak kifogásai a karthágóiak spanyolországi terjeszkedései ellen. Kereste az alkalmat a háborúra. És Rómának újból szerencséje volt. Ebben az időben, 221-ben Hazdrubál orgyilkos keze alatt vérzik el. Nincs kizárva, hogy Róma bérence végezte el a véres munkát.

Ebben a válságos, mondhatni döntő jellegű korszakban akadt mégis a karthágóiaknak egy vezérük, aki a világtörténelem kimagasló alakjává nőtte ki magát és aki ugyancsak megkeserültette a rómaiakkal azt a sok méltánytalanságot amit elkövettek.

Ez a nagy férfi *Hannibál* volt, Hamilkár Bárkász fia. A nagy apának nagy fia volt ő.

Alig volt még huszonnyolc éves, amikor a karthágói nagy tanács hozzájárulásával átvette a fővezérséget Spanyolországban.

Hannibál Kr. e. 249-ben született. Atyja mellett, úgyszólván a táborban, a harc mezején nőtt fel. Mint kisgyermek, látta a háborút, megismerte a rómaiakat, akik hazájára oly súlyos csapásokat mértek. Amikor Hamilkár Bárkász Sziciliából átment a spanyol földre, magával vitte oda is az akkor tizenegy éves Hannibált.

Hannibál, mint gyermek, örök bosszút és gyűlöletet fogadott a rómaiak ellen. Ezt a jelenetet különben maga Hannibál beszélte el a következőképen :

„Mialatt apám Zeusznak áldozatot mutatott be, mellette állottam az oltárnál. Amikor pedig kedvező jeleket vett észre és az isteneknek ételt és bort ajánlott fel, továbbá elvégezte a szokásos imákat, a többi résztvevőket hátraléptette, engem pedig magához szólított és barátságosan megkérdezett, hogy részt akarok-e venni a hadjáratban. Amikor pedig örömmel igent mondtam, sőt kisfiú módjára sürgetve kértem is, hogy vigyen magával, megragadta a jobbkezemet, odavitt az oltárhoz, megérintette a kezemmel az áldozatot és megesketett, hogy sohase leszek barátja a rómaiaknak.”

Tehát már gyermekkorában ki volt jelölve Hannibál számára az út, amelyen haladni fog. A rómaiak ellen való ádáz gyűlölet jelölte ki ennek az útnak az irányát.

Hamilkár Bárkász kiváló gondot fordított fia nevelésére. Hannibál kitűnő katona volt. Edzette magát, hogy a nélkülözéseket elviselhesse. Eleven eszű, gyors áttekintésű lévén, nem igen jött zavarba és a legnehezebb helyzetek között is feltalálta magát. Bő palástjába burkolózva a puszta földön hált, gyakran étlen-szomjan töltötte a napot, hogy az elpuhulás ellen védekezzék.

Atyja már jó korán beavatta minden tervébe, titkaiba. Oktatta, taníttatta őt a jövőre. Ekképen Hannibál azzá a nagy férfiúvá fejlődött, aki tisztában volt hivatásával.

Hallgatag, gondolkozó és folyton tervező férfiú volt. A föníciai ember számítani tudása a numidiai erejével párosult benne. Nem ismerte a félelmet.

Egyénileg azért nemeslelkű volt, becstelenséget sohase követett el. Hogy a rómaiak ravasznak mondták, ez csak ellenfeleinek félelmére enged következtetni.

Hannibál valóban nagy férfiú volt, aki még bukásában is tiszteletet tudott maga iránt gerjeszteni.

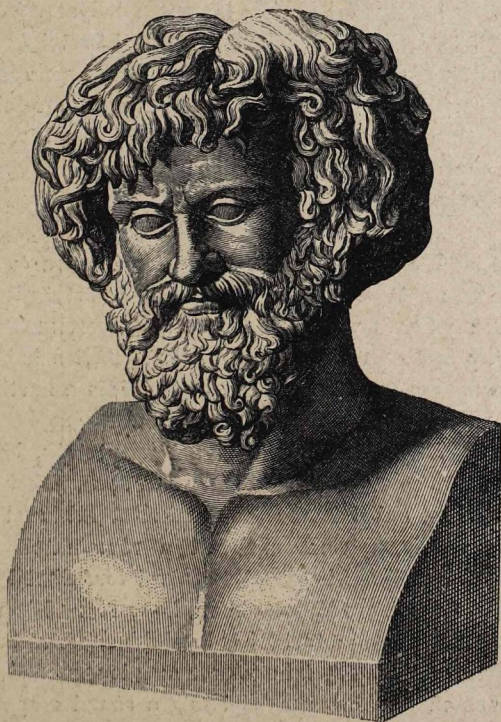
Hannibál, mihelyt fővezérré történt megválasztását jóváhagyták, hozzáfogott atyja és sógora művének kiépítéséhez. Első teendője az volt, hogy az *Ebró* és *Tájó-jolyó* között még meg nem hódított népfajokat néhány csatában leigázta. A spanyol földön az Ebróig csakhamar urrá lett Hannibál, csak a gazdag és népes *Szaguntum* nem akart meghajolni előtte.

A második pún háború kitörésének közvetlenül *Szaguntum* volt az oka.

Szaguntum és Róma egymással titkos szövetségben állottak. Erre a szövetségre támaszkodva tagadta meg a város a meghódolást Hannibál előtt. Érdekes, hogy a rómaiak azzal a mesével állottak elő, hogy *Szaguntum* egy latin városnak, Ardeának a gyarmatvárosa, tehát római területnek tekintendő, holott valójában iber

város volt. Róma azonban ilyen apróságokkal komolyan ügysem törődött, mert kitűzött célja érdekében mindenre kész volt. Csakis így történhetett, hogy Kr. e. 226-ban, a Hazdrubállal kötött egyezség után három évvel Róma *Szaguntum*mal a karthágóiak ellen véd és dacsözvétséget kötött.

Hannibál előrelátó lévén, nem akart *Szaguntum*mal harcba

Hannibál.

A lángeszű karthágói hadvezér volt a rómaiak legfélelmezbet ellenfele. Tizennégy évig harcolt Itáliában a rómaiak ellen. Róma szívós erejét azonban nem tudta megtörni. Hazájába visszatérve, Zámánál döntő vereséget szenvedett. A rómaiak elől menekülve, végül megmérgezte magát.

bocsátkozni, mert jól tudta, hogy ez római-pún háborúhoz fog vezetni. Előbb Hannibál minden irányban ki akarta építeni a spanyolföldi uralmát.

Kr. e. 220-ban már csupa karthágói gyarmatok, területek fogták körül Szaguntumot, úgyhogy a város úgyszólván magára maradt.

Ekkép érlelődött lassan a helyzet. Végre Hannibál kartagénai téli táborában megjelentek Róma követei és fennhéjázó hangon követelték Hannibáltól, hogy az Ebró-folyón ne merjen áttevezni, Szaguntumot pedig meg ne támadja. Ami az Ebró-folyón innen való maradást illeti, ez a szerződés értelmében jogos kívánságnak tetszett, de ami Szaguntumot illeti, a római követek túllőttek a célon, mert a Róma és Hazdrubál között létrejött szerződés idejében Szaguntum még nem volt Róma szövetségese.

Hannibál a követek tudakozódására és követelőzésére kitérő választ adott. Ugyanígy cselekedett a karthágói tanács is. Különben minden jel arra vallott, hogy Róma okvetlenül háborút akar provokálni. A római szenátus titokban már készült a háborúra s a követküldésnek pedig csak az volt a célja, hogy Róma a karthágóiak előkészületeiről és hadieréről némileg tájékozódjék.

A követek Rómában azt jelentették, hogy Hannibálnak tetemes hadserege van, ha tehát kitör a háború, akkor az nagyon véres és súlyos lesz. Ez okból Róma mindenekelőtt Illíriával akart rendbe jönni, ahol fároszi Demetriosz elpártolt a rómaiaktól. Illíria megfékezése után remélte Róma, hogy teljes erővel fordulhat Hannibál ellen.

Rómában bíztak abban, hogy Hannibál a római követek tilalmait szem előtt fogja tartani és legalább egyelőre tartózkodni fog Szaguntum ostromától. Vagy ha a várost meg is támadná, az jó sokáig fogja magát tartani, legalább is addig, míg a római csapatok megérkeznek.

A rómaiak azonban ezúttal csalódtak. Hannibál a maga tervei szerint járt el és miután jó korán észrevette, hogy mi rejlik a római szenátus magatartása mögött, sietve keresztülhúzta a rómaiak számításait.

Amikor *Luciusz Emiliusz* konzul Kr. e. 219 tavaszán Illíriába mert egy sereggel, hogy az elpártolt Demetrioszt megfenyítse, ugyanakkor Hannibál is megjelent serege élén *Szaguntum* előtt és ostrom alá vette.

Szaguntum ostromáról és védelméről *Titusz Liviusz* számos részletet közöl, de nagyon valószínű, hogy az elbeszélésben sok a túlzás, különösen, amikor Hannibál kegyetlenkedéseiről szól. A tény az volt, hogy

nyolc hónapi erős ostrom után Hannibál bevette a makacs várost. A lakókat rabságba hurcolta, a zsákmánnyal és kincsekkel pedig hadikincstárát szaporította. Szaguntum elestének híre természetesen nagy riadalmat okozott Rómában, mert erre távolról sem voltak elkészülve.

Most már kikerülhetetlen volt a háború.

Mielőtt azonban Róma megkezdte volna a nyílt ellenségeskedést, hagyományosan elküldte követeit Karthágóba, abból a célból, hogy a felelősséget elhárítsa magáról.

Rómában nagyon jól tudták, hogy a követek által előterjesztendő követeléseket a karthágói szenátus nem fogja teljesíteni, de hát Rómában éppen ezt akarták. A tanács a Karthágóban megjelent római követeknek kijelentette, hogy Hannibál csak azt teszi, amire őt a régi szerződés feljogosítja és ettől el nem térhet. Amire a követek kijelentették, hogy akkor ők Hannibál kiszolgáltatását követelik.

A karthágói szenátus erre gúnyosan nevetett.

„Hát inkább háború legyen?” — kérdezte az egyik követ.

„Majd elvállik” — felelték a tanácsbeliek.

Erre az idősebb római követ megfogta a tógája két csücskét és kicsinylése jeléül odatartotta a tanács elé.

„Az egyikben béke, a másikban háború van — szólt — melyiket kívánjátok?”

A karthágói szenátorok elnöke habozás nélkül válaszolt:

„Tetszésedre bizzuk!”

„Hát akkor legyen háború!” — kiáltotta a követ.

A karthágói tanács padjairól pedig még erősebben visszhangzott a válasz:

„Háború! Háború!”

Amint erről Hannibál tudomást szerzett, azonnal érintkezésbe lépett a tanáccsal, megvitatta vele a terveit és mindent elkövetett, hogy úgy Afrika, mint Spanyolország partjai biztosítva legyenek a római támadások ellen.

Hannibál már régebben el volt határozva arra, hogy személyesen vezeti a harcot a rómaiak ellen. E célból már előbb kémeket küldött Itáliába, hogy ott a viszonyokat tanulmányozzák, továbbá érintkezésbe lépett a felső-itáliai népekkel is. Azután pedig — és ez jellemzi is előre látását — a spanyolföldi csapatokat átküldte Líbiába, viszont a líbiai csapatokat átszállíttatta Spanyolországba, hogy elkerülje a lázadást, a hadsereg belső zavarait.

Hannibál május közepe felé indult el Kartagénából 90 ezer gyalogossal, 21 ezer lovassal és 60 elefánttal.

Rómában senki sem mert arra gondolni, hogy Hannibál római területen fog támadni, mert a hadakozás akkori módja mellett az lehetlenségnek látszott.

Amikor a római követek visszatértek Karthágóból, a római szenátus elhatározta, hogy 218 tavaszán két sereget mozgósít. Az egyik sereg *Publius Kornéliusz Scipio* vezérlete alatt spanyolföldre megy a tengeren át, míg a másik *Tibériusz Szempróniusz* konzullal az élen Sziciliából áthajózik Afrikába. A rómaiak készülődése azonban főleg a flotta miatt rendkívül sok időt vett igénybe. Ezt az időt Hannibál okosan felhasználta és átvonult az Ebró-folyón.

Hannibál átkelése az Alpeseken és első győzelmei.

Hannibál átkelése az Ebrón kínos meglepetést okozott Rómában, de a rómaiak még nem voltak teljesen tisztában azzal, hogy minő tervei vannak Hannibálnak. A római szenátus sokáig abban a tévhitben volt, hogy Hannibál a Pireneusi-félsziget északi részét akarja meghódítani. Hannibál csakugyan időzött is azon a vidéken, számos néptörzset leigázott, sőt ennek megtörténtével seregének tetemes részét hazaküldte Afrikába. Hazdrubál vezérlete alatt a Pireneusok lábánál csak tízezer gyalogost és ezer lovat hagyott hátra, maga pedig ötvenezer gyalogossal és kilencezer lovassal átment a Pireneusokon, ahonnan Gallia déli vidékére jutott.

Ez Kr. e. 218 augusztus hónapjában történt. Végre a rómaiak is elkészültek. *Tibériusz Szempróniusz* lement légioival Sziciliába, hogy onnan áthajózzék Afrikába, de már Scipió nem indulhatott el, mert a kelta és gall törzsek lázadása lekötötték a seregét.

A kelták lázongása veszedelmes jelleget öltött, mert azok a gyarmatok, amelyeket Flaminiusz létesített, még nem erősödtek meg eléggé. A kelták a római parasztokat elkergették és az egyik római sereget be is kerítették, úgyhogy Scipió kénytelen volt tetemes haderőt küldeni Felső-Itáliába.

Scipió hosszas késedelmezés után szállott hajóra seregével, hogy a spanyolföldre induljon. Ekkor érkezett meg a hír Rómába, hogy Hannibál átkelt a Pireneusokon és Itália felé közeledik. Scipió hadseregét erre Galliába irányították, hogy onnan vágja el Hannibál útját. Scipió

serege a Rhone-folyó torkolatánál kötött ki s *Massilia* város területén szedte össze magát. *Massilia* város szövetségben állott Rómával és a massiliai kémek jelentették Szcipiónak, hogy Hannibál már a Rhone-folyóhoz közeledik, hogy azon átmenjen.

Szicipiót ez a hír meglepte, de megelégedett azzal, hogy háromezret lovast küldött felfelé kémszemlére. Ezek hozták meg a hírt, hogy Hannibál már egész seregével átjutott a túlsó partra.

A következő napon Hannibál értesült arról, hogy a rómaiak is partra szállottak. Kikémlelésük végett ötszáz numidiai lovast küldött lefelé a Rhone innenső partja mentén, de a lovasok nemsokára alaposan megfogyatkozva tértek vissza, mert összeütköztek Szcipió kémszemlére jött lovasaival, kik megszalasztották őket. A rómaiak eszerint pontos tudomást szereztek Hannibál hollétéről, mire Szcipió elhatározta, hogy csatába bocsátkozik a púnokkal.

Amíg Szcipió rendbe hozta seregét s eljutott oda, ahol Hannibál átkelt, Hannibál már az elefántjait is átszállította s az egész pún sereg elindult felfelé, az Alpesek irányában.

Szicipió ezek szerint elkésett. Most már kétségtelennek látszott, hogy Hannibál valahol át fog kelni az Alpeseken és levonul Itáliába. Szcipió tehát gyorsan visszafordult, seregének zömét ismét behajózta és sietve leevezett a partok mentén. Seregének egy részét fivérére, Gnėjuszra bízta, hogy támadja meg vele Hazdrubált spanyolföldön.

Szicipió lement Etruriába, ahol azt tervezte, hogy segélycsapatokat von magához s elkészül minden eshetőségre. Mikor nem kapott hírt Hannibál seregének hollétéről, biztosra vette, hogy az elpusztult valahol az Alpesek félelmetes szakadékaiban. Hannibál azonban rettentő nehézségek között, serege felének elvesztése árán megmászta az Alpeket. Rendkívül fárasztó volt ez a menetelés, több mint ezer kilométer utat kellett megtennie s útközben minduntalan ellenséges néptörzsekkel kellett megküzdenie. A járatlan, sziklás, sikamlós, szakadékos hegyi utakon ezrével pusztultak el a pún harcosok. Százával hulltak el az állatok, száz és száz harcost vertek agyon a félvad hegyi lakók. Amikor Hannibál az alpesi átjáróhoz, valószínűleg a Kis Szent Bernát-hágóhoz, eljutott, már ott csupa hómezőkre ért, míg onnan letekintve, előtte terült el a bájos Itália gyönyörű panorámája.

Kétezeröttszáz méter magasságban két napig pihent meg a katonáival, akiket a nagy hideg, a borzasztó fáradtság rettenetesen megviselt. Seregének fele elpusztult, amíg Hannibál eddig jutott.

A leszállás, amely egyik legnevezetesebb hadtörténelmi eseménye volt az ókornak, ugyancsak óriási nehézségek között ment végbe, de utoljára mégis csak sikerült.

Ez a maradvány sereg, amellyel Hannibál lejutott a felső-itáliai völgyekbe, a régi seregnek, amellyel elindult, csak a romja volt. Lesóványodott, elgémberedett alakok vonszolták magukat a fáradhatlan, büszke vezér után. A római kémek örömmel jelentették a római szenátusnak, hogy „kiéhezett koldusok csapata vonul lefelé,” ezektől ugyan nincs mit félni. Róma azonban *Tibériusz Szempróniusz*t seregével együtt visszahívta Sziciliából.

Amíg azonban a római seregek a veszélyeztetett helyekre érkezhettek, az sok időbe került. Így legjobb esetben negyven nap kellett, amíg Sziciliából a sereg Ariminiumig eljut. Egyelőre *Publiusz Szcipió* konzulnak jutott a feladat, hogy Felső-Itáliát megvédje.

Publiusz Szcipió minden nélkülözhető római és szövetséges csapatot táborába vont, szeptemberben pedig már átkelt az Apennineken. Mikor pedig értesült, hogy Hannibál az inszuberek földjén van, elebe sietett a *Ticinusz-folyó* mellé, amelynek környékén állottak már Hannibál csapatai.

Hannibálnak ezalatt volt ideje arra, hogy borzalmasan kifáradt seregét megpihentesse. Nagy gondot fordított a pún fővezér arra, hogy minden harcosa jól összeszedje magát. Gondoskodott bőséges étellezésükről és amikor a sereg újból harcépes állapotba jutott, három napi ostrommal bevette *Taurini* (Turin) városát, ahol gazdag zsákmányra tett szert. Ez a siker csakhamar hozzá térítette az eddig idegenkedő kelta főnököket. Számos kelta harcos csatlakozott Hannibál seregéhez, mikor hírül vették, hogy a hadjárat régi elnyomójuk, Róma ellen irányul.

Ekkor értesült Hannibál arról, hogy *Szcipió* a *Ticinusz* mellé érkezett. November folyamán találkozott a két ellenséges sereg. A púnok lefelé jöttek, a rómaiak felfelé húzódtak. A völgy síkságán csakhamar hatalmas lovascsata fejlődött ki. A numidiai lovasok hamarosan hátraszorították a római lovasságot és oly erővel folytatták a támadást, hogy a római lovasságnak csaknem a fele ottveszett és a római könnyű gyalogságot is sikerült legázolniuk. A csata zavarában maga *Szcipió* is sebet kapott egy numid lándzsástól, de összeszedte seregét és átvergődven a *Pó-folyón*, *Placencia* felé húzódott vissza. Hannibál gyorsan utána sietett és kényszerítette *Szcipiót*, akinek seregében kétezer gall gyalogos és kétszáz lovas fellázadt s átpártolt Hannibálhoz, hogy tovább mene-

küljön. Szcipió a Pó jobbpartján, az ottan torkolló *Trébia* mellé vonult és minden eshetőségre készen, erősen elsáncolta magát.

Szzipió úgy számított, hogy be fogja várni Tibériusz Szempróniusz konzultársát a sziciliai sereggel. Szempróniusz azonban messze volt, amikor a szenátus visszahívó parancsát megkapta, már november eleje volt, így szó sem lehetett, hogy néhány hét alatt harckészen már Felső-Itáliában lehessen.

Szempróniusz seregével december vége felé érkezett meg a *Trébiánál* táborozó konzultársához. Szcipió, ki még betegen feküdt a táborban, kötelességszerűen figyelmeztette konzultársát, hogy könnyelműen ne bocsátkozzék harcba.

Szempróniusz azonban ügyet sem vetett e figyelmeztetésre, hanem keresve kereste a véres csatát a pún fővezérrel. Hannibál pedig vágyott erre, mert serege, amelyet pompásan újjászervezett, teljesen harcképes állapotban, türelmetlenül várta már az újabb mérkőzést.

Hannibál gyorsan átlátta, hogy néhány nap múlva okvetlenül csatája lesz. Ez okból óvatosságból fivérét, a bátor Mágót ezer választott gyalogos és ugyanannyi lovas harcossal egy kiszáradt és bozóttal sűrűn benőtt folyómederben rejtette el, közel a *Trébia-folyó*hoz. Seregét ezután ügyesen elosztotta és amikor tervével készen volt, egy kora reggelen numid lovasai által a rómaiakat kicsalta fészükéből. A heveskedő Szempróniusz csakhamar harcba indította lovasait és hatezer könnyű gyalogost. A numid lovasok folyton hátráltak nyomukban az üldöző rómaiakkal. Amint a folyón átjutottak, a pún sereg már várta a rómaiakat. Szempróniusz erre kissé meghökkent, de csakhamar magához vonván egész seregét, harcvonalba állott fel. A római harcosok csak kelletlenül bocsátkoztak harcba. A púnok csakhamar vissza is vetették a rómaiak könnyű gyalogságát, éppúgy meghátrált a római lovasság is a numid és gall lovasok heves támadása elől. Ebben a pillanatban, amint a rómaiak az általános hátrálásban összezavarodtak és siettek visszavonulni, előrontottak Mágó elrejtett harcosai. Rettentő véres tusa fejlődött ki erre. A rómaiak sehogy sem tudták megállani a helyüket. Csak a seregnek mintegy tízezer emberből álló derékhada tartotta magát és fogta fel a púnok folyton megújuló támadásait, mialatt a római sereg többi része óriási veszteségek után futott vissza a *Trébia* túlsó partjára. Hannibál lovasai rettentő pusztításokat vittek végbe a rómaiak sorában, az elefántok elől pedig lélekszakadva menekültek a megriadt római gyalogosok.

Ez a győzelem Hannibál hatalmába juttatta a Pón inneni Galliát, ahol csak *Kremona* és *Placencia*, ezek az erődökkel ellátott gyarmat-

telepek tartották még magukat. A heveskedő és meglehetősen önhitt Szempróniusz restelte bevallani nagy vereségét és a szenátushoz küldött jelentésében mindenképp enyhíteni igyekezett a dolgot. Ámde a szenátus csakhamar rájött az igazságra és most már sietve azon fáradozott, hogy Itália védelmére minden lehetőt elkövessen.

Erre az időre esett egyébként a konzuli év lejárta. Szcipió és Szempróniusz helyébe két más férfiú lépett, még pedig *Gnéusz Szerviliusz*, a nemesség és *Gájusz Flaminius* a nép kedvence. Az utóbbitól sokat várt a római nép, bár helyzete legkevésbé sem volt biztató. A nemesség és a szenátus, amikor a konzulválasztás folyt, mindent elkövettek, hogy Flaminiusz konzulságát lehetetlenné tegyék. A nemességgel szövetséget kötő főpapok például azt állították, hogy nagyon furcsa jelenségek teszik kívánatossá, hogy Flaminiusz ne legyen konzul, nevezetesen a főpapok láttak egy ökröt, amelyik bemászott egy házba, az ablakon sétált be, majd pedig kiugrott az uccára, egy holló beröppent Júnó istennő templomába és rátelepedett az istennő vánkosára. Lanuviumban megmozdult a szent lándzsa. Ariminiumban kísértetjárás volt. Picenumban köeső esett, Galliában pedig egy farkas kirántotta hüvelyéből egy őrtálló katonát kardját és elszaladt vele. Ilyeneket mertek állítani komoly ábrázattal a főpapok, csak hogy valamiképp megingassák a nép bizalmát Flaminiuszban. Azért Flaminiusz, egyéb szerepléseiről már szóltunk, mégis konzul lett.

Hannibál új terven törte a fejét. Tette pedig ezt már csak azért is, mert ellenségeit nem hagyhatta békében, miután akko könnyen összeszedhetik magukat.

Hannibálnak azt is számba kellett vennie, hogy Rómának főerőssége az itáliai népek szövetségében rejlik, amíg tehát ez a szövetség fennáll, addig Hannibál nem érezhette magát egy pillanatig sem nyugodtan. Neki mindig cselekednie, hadakoznia és folyton győznie kellett, hogy a Rómával szövetséges népeket megnyerje. Minden elfogott rómaint láncra veretett, ellenben a rómaiak segítőit váltságdíj nélkül szabadon bocsátotta, hogy az itáliai törzsek jóindulatát megnyerje.

Alig tavaszodott ki, Hannibál megtett minden készüléket arra, hogy folytassa a harcot Róma ellen és ha lehetséges, magát Rómát támadja meg. A Róma felé vezető katonai utak azonban el voltak zárva Hannibál előtt.

Hannibál Róma ellen indul. — A trazimenuszi ütközet.

Ha Hannibál a hatalmas védelmi vonalat szét akarta robbantani, akkor csak az Arnusz völgyében lehetett a rómaiak ellen támadnia, miután erre a legkevésbé lehettek a rómaiak elkészülve. A támadásnak is oly időben kellett bekövetkeznie, amikor a római hadtestek között nem állandósították még az összeköttetéseket. Hannibál valóban ügyis cselekedett.

Seregével 217 április elején meglehetősen nagy kerülővel, óriási faramak között bevonult a folytonos olvadás által mocsarassá vált *Arnusz-völgybe*. Elöl meneteltek a líbiai csapatok, utánuk az iberek, ezeket követte a poggyászhordók serege, majd a gallok, legvégül jöttek a numid lovasok Mágó vezérlete alatt.

Négy nap és négy éjjel térdig érő vízben és mocsárban gázolt a pún sereg, az állatok a fáradtságtól tömegesen pusztultak el, sok gall veszett oda a mocsarakban, a nedvesség, mérges kigőzölgés, majd a hideg borzasztóan megviselte a púnokat, maga Hannibál megvakult a félszemére.

A nagy fáradságnak azonban megvolt a jutalma, mert Hannibál teljesen észrevétlenül megkerülte Flaminiusz hadállását Arreciumnál. A rómaiak csak akkor vettek tudomást Hannibál ottlétéről, amikor a felgyújtott római falvak füstfelhője borította be a tájéket és ezerszámra menekültek a római parasztok.

Flaminiusz rendkívül szorult helyzetben volt. Lehetetlen volt Hannibált könnyűszerrel hátraszorítani. Itt komoly, véres csatát kellett vívnia vele. Segítségül kellett volna hívnia Szerviliuszt, de amíg ez megérkezik, legalább is egy hét telik el és addig Hannibál akár Rómaig is lemehet.

Flaminiusznak tehát okvetlenül ütközetbe kellett bocsátkoznia, hogy a gyorsan siető púnokat megállásra kényszerítse. Maga Hannibál is okvetlenül csatát akart, mert ettől sokat remélt. Hannibál ugyanis alaposan tanulmányozta az egész vidéket és haditerve, amelyet kieszelt, kelepce volt a rómaiak számára.

A színhely a *Trazimenusz-tó* és környéke volt. Hannibál a tó partján elvonuló elég széles úton menetelt seregével, de úgy, hogy a római sereg is mielőbb észrevehette a pún hadat, amint a tónál elvonul. Hannibál nemsokára megállt a tó környékén levő magaslatok között rejtette el sietve seregeit. Ugy a magaslatokat, va'a nint a kivezető utat erősen

megrakta líbiai és iber harcosokkal. A közeli dombok mögött a lándzsások és a baltások állottak, míg a lovasságot és a gallokat a hegyvidék erdőiben állította fel.

Flaminiusz a következő napon, amikor Hannibál serege már csatarendben és tervszerűen el volt osztva, sietve üldözni akarta a pünöket. Azonban elég könnyelmű volt ahhoz, hogy nem kémleltette ki a vidéket, mert abban a hiszemben volt, hogy Hannibál pihenés nélkül Róma felé siet. Így történt, hogy amikor a római sereg első csapata a tó környékén levő első kijáráshoz eljutott, líbiai és iber csapatokkal találta magát szemközt. A rómaiak azt hitték, hogy ezek a csapatok már csak hátréket képeznek és azonnal meg is támadták. De ekkor adott jelre a magaslatokon végighangzott a pünök vad harci kiáltása és minden oldalról, sőt a völgyekből is, az erdőkből is rettenetes elszántsággal tört elő az ellenség. A római sereg sietve csatarendbe akart fejlődni, de már akkor a pünök megkezdtek minden oldalról a véres munkát és a rómaiak rakásszámba hullottak a dühös ellenség csapásai alatt. Csak mintegy hatezer római harcos menekült egy erdős magaslatra, de mitsem tudtak elérni, mert ezeket Hannibál kerítette be és véres tusakodás után foglyul ejtette őket. Tizenötezer római esett el a véres harcban, ugyanannyi foglya lett Hannibálnak. A halottak óriási tömegében ott feküdt maga Flaminiusz konzul is, aki elhamarkodottságát és hevesességét életével fizette meg. Eléggé jellemezte egyébként a római szenátus gondolkodását, hogy Flaminiuszt okolta a nagy vereségért, nem vette számba, hogy Hannibál volt az ellenfél, aki olyan hadvezéri talentum volt, aminő a rómaiak nemesei között nem akadt.

A trazimenuszi csata befejeztével *Gájusz Centenius* parancsnoksága alatt megérkezett *Szerviliusz* konzul seregének 4000 emberből álló előcsapata, de ezeket Hannibál lesből körülkerítette. Fele ottveszett az aránytalan és rövid összecsapásban, a másik fele pedig fogságba esett.

Elképzelhetjük, hogy minő ijedelem fogta el a rómaiakat a nagy veszteségek hírére.

Hannibál taktikázása. — Róma készülődése.

A borzasztó csapás után a szenátus azonnal összeült és *Kvintusz Fábiusz Maximuszt*, a nemesség pártjának a fejét diktátorrá választotta, mert attól félt, hogy Hannibál okvetlenül Róma ellen fog vonulni.

Ámde ez alkalommal a rómaiak ismét csalódtak. Hannibál tisztában volt azzal, hogy egyelőre még nem vonulhat Róma kapui elé. Amíg

ugyanis Rómának Itáliában annyi szövetségese volt, addig Hannibál egyetlenegy lépést sem tehetett előre nyugalommal. Városok ostromára úgy sem volt elkészülve, mert az ő eleme a nyílt csata volt, ahol zsenialitása érvényesülhetett.

Hannibál most már Umbriába vonult, majd Picenumba és mindenütt elpusztította a vidéket, felégette a római falvakat. A picenumiak

Qvintusz Fábiusz Maximusz diktátor.

Midőn Hannibál átkelt Itáliába, a rettegő rómaiak Qvintusz Fábiuszt, a pátriciusok első emberét választották meg teljhatalmú diktátorrá. Katonái élén, líktoraitól körülvéve vonult be Rómába, hogy átvegye a hadsereg fővezérletét. Később óvatossága és késedelmeskedése miatt elnevezték Kunkttábornak, késedelmeskedőnek, de végül mégis az ő taktikája bizonyult helyesnek Hannibállal szemben.

földjén eljutott a tengerparthoz s első dolga az volt, hogy hírnököket küldött Karthágóba, ahol újabb csapatok voltak már összegyűjtve, hogy Hannibálnak bármikor rendelkezésére álljanak.

A picenumiak gazdag földje alkalmat nyújtott Hannibálnak arra, hogy a sereg élemezéséről gondoskodjék. Harcosait megpihentette, ellátta minden szükségessel, a trazimenuszi csata után zsákmányolt rengeteg fegyvereket, hadiszereket kiosztotta köztük és egy részüket római mintára vértezettal látta el. Azután gondoskodott

arról, hogy lovakat szerezzen és általában mindazt, amiknek a harc folyamán hiányát érezte.

Amint a szervezkedéssel készen voltak, Róma is újból kiállott a harc mezejére. Fábiusz diktátornak egyelőre négy újonnan szervezett légiója volt. Apuliában egyesült *Szerviliusz* seregével, aminek következtében tetemes haderő állott rendelkezésére.

Fábiusz diktátor Szerviliuszt egy kisebb sereggel haza küldte Róma védelmére s hogy a karthágóiak esetleges partraszállási kísérleteit is akadályozza meg. A sereg zöménél ő maga maradt.

Hannibál szeretett volna megütközni *Fábiusszal*. Ez azonban óvatossan kerülte az alkalmat s okulván elődeinek sorsán, inkább arra szorítkozott, hogy kisebb csapatokkal fárasztotta a púnokat és élelmiszerszállító kocsijait igyekezett elfogni. Hannibál maga is csakhamar észrevette, hogy Fábiusz nem az az ellenfél, aki hamarosan csatába ereszkedik. Ennélfogva Hannibál lefelé vonult a szép Kampániába, hogy ott Kápua lakóit csatlakozásra vegye rá. Hannibál seregével Kápua mellett ütött táborn, ahonnan lovasai az egész síkságon végigrobogtak.

Fábiusz követte Hannibált és megállapodott a Kampániát északról körülvevő hegyeken, noha a tisztjei minduntalan nógatták, hogy menjen le a síkságra és ne tűrje a gazdag vidék pusztítását. Fábiusz azonban a leghatározottabban vonakodott ettől, mert jól tudta, hogy a síkságon nem tud szembeszállani a pún lovasokkal.

Hannibál tehát hiába várta Fábiuszt, másrészt Kápua sem volt hajlandó elszakadni a rómaiaktól, miért is Hannibál Kampániából visszament Apuliába, hogy tömérdek zsákmányait ott helyezze biztonságba. Hannibál kezdetben ugyanazon az úton akart visszamenni, amelyen jött, de ekkorra a rómaiak már megszállották ezt az utat. Fábiusz azt tervezte, hogy Hannibál elvonulása elé komoly akadályokat gördít. Négyezer katonát helyezett el ugyanis az utat környező magaslatokon, ő maga pedig a közelben ütött táborn.

Csakhogy Hannibál óvatos volt. Kémei csakhamar jelentették, hogy Fábiusz miben töri a fejét. Hannibál erre elhatározta, hogy mégis ezen az úton fog visszavonulni és az utat csel útján ejti birtokába. Hannibálnak ugyanis nagyon sok zsákmányolt ökre volt. Ezerszámba kísérték ezek a seregét. Ő tehát kétezer ökröt egy csordába hajtattott össze és a szarvaikra rőzsét, meg fáklyákat erősítettett.

Éjfélkor meggyújtotta az ökrök szarvain a fáklyákat és rőzsét, a megvadult állatokat pedig nekihajtatta a magaslatoknak, ahol a rómaiak állásai voltak. A rómaiak abban a hiszemben, hogy a púnok a magaslat

irányában akarják a római hadállást áttörni, sietve levonultak a fő-táborba. A púnok csak ezt várták, mert az őrizetlenül hagyott úton elvonultak minden zsákmányukkal.

Hannibál tehát alaposan kijátszotta Fábíusz óvatosságát. Amikor híre ment, hogy milyen ügyes csellel sikerült a púnoknak megtéveszteni a római vezért, Rómában általánossá vált az elégedetlenség és hangok hallatszottak, hogy azonnal fesszák meg Fábíuszt a fővezérségtől.

Ezalatt Hannibál minden akadály nélkül eljutott Apuliába, ahol több várost elfoglalt, Geroniumban pedig téli tábort ütött. Innen azután apró csapatokat küldött szerteszét, hogy élelmiszert hozzanak a távolabbi környékből. *Minuciusz* római lovasparancsnok több ízben megtámadta az apró pún csapatokat és utóbb már annyira szorongatta őket, hogy ezek a portyázást már csak igen kis téren merték folytatni.

Rómában ezalatt még jobban fokozódott az ellenszenv Fábíusz iránt, akinek késedelmeskedését általában elítélték. Megtörtént ilyen körülmények között az a furesa eset, hogy a római népgyűlésen *Minuciuszt* szintén diktátornak választották. Eszerint tehát Rómának két diktátora volt és a sereg is kétfelé oszlott. Fábíusz azonban továbbra is csak tartózkodó, óvatos maradt, ellenben *Minuciusz* hirtelen akarta Hannibált levérni, meggondolatlanul támadt és természetesen alapos vereséget szenvedett. Könnyen megtörténhetett volna, hogy *Minuciusz* vereségéből valami súlyosabb katasztrófa származik, ha Fábíusz közbe nem lép és az üldöző púnokat fel nem tartóztatja.

Igy állott a helyzet, amikor 217 őszén Fábíusz letette a diktaturát.

Fábíusz utódai *Gnéusz Szerviliusz* és *Attiliusz Regulusz* konzulok lettek. A két új konzul sem tudott valamire menni, mert Hannibál Geroniumban zavartalanul áttelelt.

A következő évben *Emiliusz Paulusz* és *Terenciusz Várró* kerültek a római köztársaság élére. *Emiliusz Paulusz* konzul a nemeseknek volt a kedvence, egyrészt származásánál fogva, másrészt azért is, mert három év előtt az illírek ellen sikeresen harcolt. *Terenciusz Várró* viszont a népnek, az alsóbb néposztálynak szeretetére támaszkodott. *Várró* prétor volt és oroszlánrésze volt *Minuciusz* diktátorra választásában.

Ebben az évben a rómaiak óriási erőfeszítéseket tettek, hogy olyan haderőt hozzanak össze, amely biztosítsa a sikert.

A már meglévő négy légióhoz még négyet állítottak fel. Eszerint összesen nyolc légió állott Hannibállal szemben. Ezeken kívül még egy kilencedik légiót is szerveztek abból a célból, hogy megakadályozza újabb gall harcosoknak a púnokhoz való csatlakozását.

A római légiók létszámát ötezer gyalogosra és háromszáz lovasra mélték fel és minden légió mellé ötezer szövetséges gyalogost és hatszáz vast adtak. Hannibál negyvenezer gyalogosával és tízezer lovasával hát nyolcvanezer gyalogos és hétezer lovas római került szembe. Endkívül nagy volt most a rómaiak túlereje.

A púnoknak azonban volt egy nagy előnyük. Egy fővezérük volt, hát csak egy elhatározás, terv után indult az egész pún sereg. Ellenben a római légiók ketté voltak osztva, egyik konzul rendszerint ellenezte a másiknak a szándékát, esetleg önállóan, külön csatároztak.

Hannibál ötvenezer harcosból álló seregével 216 tavaszán Geroniumból elindult és dél felé vette útját és Kanné városától néhány mérföldnyire ütött tábor.

Az újonnan választott konzulok Rómában tanakodtak a szenátussal afelett, hogy mitevők legyenek Hannibállal szemben.

A római sereg ideiglenes vezérei nagyon szomorú híreket jelentettek Rómába. Hírül adták, hogy a szövetségesek már kezdik unni a folytonos háborút, az óriási haditerheket és nagyon zúgolódnak amiatt, hogy a szenátus semmiféle döntő lépésre nem határozta el magát.

Ezekre a hírekre a két konzul, Emiliusz Paulusz és Terenciusz Várró átvették a sereg vezérletét. Együttal utasítást kaptak a szenátustól, hogyha kedvező terepviszonyok közé jutnak, Hannibált okvetlenül kényszerítsék döntő csatára.

A két konzul azt hitte, hogy jóval nagyobb seregükkel a púnokat hamarosan bekerítik és tönkreverik. Csakhogy nagy gyengesége volt a két római seregnek, hogy a konzulok nem értettek egyet. Amíg ugyanis Emiliusz Paulusz Apulia síkságain sehogy sem akart Hannibállal megütközni, mert félt a pún lovasoktól, addig Várró véget akart vetni a huzavonának, az emésztő bizonytalanságnak. Emiliusz Paulusz úgy vélte, hogy a púnokat valamely alkalmasabb területre kell átcsalogatni, le Várró a maga részéről a legnagyobb türelmetlenséggel sürgette a csatát.

A két konzul naponként felcserélte a fővezérletet. Egyik napon az egyik, a másikon a másik volt a hadak parancsnoka. Várró egyik napon, amikor ő volt a főparancsnok, kisebb és szerencsés kimenetelű előrsi csatározások után elhatározta, hogy okvetlenül megütközik a púnokkal.

A Kanne melletti csata.

Rómában is tudták már, hogy közeledik a döntés perce és az egész város népe kimondhatatlan izgalommal leste, várta a harctérről érkező híreket. Az ősi istenek szentélyeiben térden csúsztak az öreg rómaiak, hogy az égiek jóakarátát kieszközöljék és szerencsét esdekeljenek a római fegyverek számára.

Várró 216 augusztus 2-án napfelkeltekor az összes római harcosokat csatarendbe állította és az Aufidusz-folyó balpartjára vezényelte, míg tízezer katonát a jobbparton hagyott azzal a rendeltetéssel, hogy mialatt a csata dúlni fog, rohanják meg a karthágóiak táborát. A római sereg jobbszárnyát a lovasság képezte Emiliusz Paulusz konzul vezérlete alatt, a középen hetvenezer gyalogos állt azzal a feladattal, hogy a pún sereget szétmorzsolja, vezére Gnéusz Szerviliusz volt, míg a balszárnyon a szövetséges lovasok élén maga Várró konzul állott.

Amikor Hannibál észrevette a rómaiak kifejlődését az Aufidusz mellett, széles arcvonalban állította fel katonáit.

Nemsokára megkezdődött a csata.

Amint az előcsatározások után a két derékhad egymásra csapott, a római gyalogság csakhamar hátraszorította a púnok gyalogosait, de már a római jobbszárnyat *Hazdrubál* lovasai csakhamar szétugrasztották. Emiliusz Paulusz konzul maga is megsebesült. A nagyszámú római gyalogság a rossz, nehézkes elhelyezés következtében nem tudott kifejlődni és noha az első összecsapásnál rettenetes erővel vetette magát az ellenes gyalogságra, csakhamar képtelen volt harci mozdulatokat végezni, annyira össze volt torlódva. A római sereggel megtörtént az a baleset, hogy a súlypontja nem volt könnyen eltolható, hanem minden erő, amely egyúttal tehetetlenné vált, a középre csomósodott.

Hannibál kihasználta ezt a helyzetet, lovasaival és könnyű fegyverzetű gyalogosaival csakhamar bekerítette az összeszorult rómaiakat. A római sereg először összegabalyodott, aztán megrettenve futásnak eredt.

Erre megkezdődött a rettenetes mészárlás.

A római sereg egy óriási mozdulatlan csomóba torlódva, mint a vágóhídra összerelt állatnyáj hullott el a púnok dühös csapásai alatt.

Borzalmas volt ez a csata. A rómaiak és szövetségeseik még fegyvereiket sem tudták kellően kinyújtani, annyira összeverődtek, míg a púnok lándzsával, karddal, késsel gyilkolták ezerszámra őket. Semmi

túlzás sem volt abban, hogy az Aufidusz-folyó piros lett a beléje áradó vérpatakoktól. Rettentő volt a vereség, amelyet a rómaiak és szövetségeseik szenvedtek. A hatezer római lovasságból alig menekült négyszáz, a többi ottveszett. A folyó jobbpartján elhelyezett tízezer római, akiknek az volt a rendeltetésük, hogy a pún tábornok rohanják meg, csekély kivétellel fogságba esett.

Hatvanezer római és itáli harcos holtteste borította a csatateret, míg a púnok részéről összesen negyezer pún és ezeröttszáz gall és iber pusztult el.

A római sereg elvesztette többek között *Emiliusz Paulusz* konzult, *Serviliusz*t, a volt konzult, nyolcvan szenátort és főtisztjeinek nagy zömét. Csak Várró konzul menekült meg néhány lovassal.

A kannei vereség híre leírhatatlan ijedelmet és kétségbeesést keltett Rómában. Várták a győzelmi híreket és ehelyett baljóslatú szörvényszerű hírek érkeztek, mígnem néhány száz menekült harcos azután személyesen mondta el, hogy mi történt Kannénál. Alig volt család Rómában, amely apát, fivért, fiút, rokont ne gyászolt volna. Szívszaggató volt az özvegyek, árvák és anyák jajgatása a fórumon. A rómaiak meg voltak győződve, hogy az istenek haragjának a műve volt ez, amiért Róma megfélemedezett az istenekről.

Az óriási veszteséghez hozzájárult az a borzasztó félelem is, hogy Hannibál nemsokára megjelenik Róma kapui előtt és kardélre hány mindenkit. De Hannibálnak számot kellett vetnie azzal, hogy az út Rómaig több volt 300 kilométernél s addig a rómaiak is összeszedik magukat, negyvenezer pún harcos pedig nem lett volna elegendő a város megostromlására.

A nemzeti védelem szervezése Rómában.

Elég volt azonban néhány nap, hogy az annyira lesújtott római nép magához térjen s tanúságot tegyen ritka lelki erejéről. Amint a kérelésre kiküldött lovasok jelentették, hogy Hannibálnak Róma vidékén híre-hamva sincs, a szenátusnak első teendője az volt, hogy minden eszközzel megmutassa, miképen kell nagy veszedelmek idején viselkedni.

El kell smernünk, hogy a szenátus ekkor igazolta, hogy sok hibája, vétke ellenére közel tud férközni a nép lelkiületéhez és igazi, törhetetlen erő van benne.

Az újjászervező mozgalomnak lelke, vezére *Klaudiusz Marcellusz* lett, aki éppen Sziciliába akart áthajózni, hogy a karthágóiak ottani hadállásait támadja meg. Klaudiusz Marcellusz Fábusszal együtt intézte a nemzeti védelmet.

Természetes, hogy mindenekelőtt szigorú rendet és fegyelmet kellett teremteni, ezt pedig csak az ostromállapot kihirdetésével lehetett elérni. A két előkelő férfiú minden gyülekezési jogot felfüggesztett, megtiltotta a nyílt panaszkodásokat, sőt a gyászruhák viselését is eltiltotta halálbüntetés terhe alatt.

A rend csakugyan helyreállott. Kegyetlenségre is vetemedett a szenátus a két főintézővel együtt. Ez a kegyetlenség kapcsolatban állott a vallásos babonával. Arról volt ugyanis szó, hogy a nyilvánvalóan neheztelő istenek haragját ki kell valamiképp engesztelni. A szibillai jóslat szerint újból emberáldozatokat kell bemutatni az isteneknek. Az alsóbb, műveetlen néposztály ezt a jóslatot szívesen fogadta, sőt sürgette is az emberáldozatot, mire a római főpapok egy görög férfit és egy görög nőt, továbbá egy gall férfit és egy gall nőt elevenen elástak.

Amikor ezzel a véres babonával készen voltak és jóllakatták a nép jámborhitűségét, következett a sereg újjászervezése.

A sereget a szó legszorosabb értelmében újjá kellett szervezni, mert sereg voltaképen nem volt. A szervezési munkálatok közben eljutottak a rómaiak és szövetségeseik a hadszolgáltatási képesség legszélső határaihoz. Ujabb négy légiót és egy lovasezredet állítottak fel, amihez megfelelő szövetségi hadjuttalék járult. A legfiatalabb hadköteleseket, a tizenhét éves ifjakat is fegyver alá szólitották.

Róma tehát megerőltette magát a szó igazi értelmében. Csak az nem állott fegyver alá, aki beteg, nyomorék vagy aggastyán volt, vagy pedig azok a rabok és jogfosztottak, akik a földeket munkálták meg, vagy ipart űztek. De még nyolcezer rabszolgát is besoroztak, azzal az ígérettel, hogy a harc befejeztével szabadon bocsátják őket.

Róma annyira megfeszítette és kimerítette az erőit, hogy azontúl már csak a végromlás következhetett.

A válságos helyzet ellenére a római szenátus oly büszke magatartást tanusított, amely élénken emlékeztet a régi római szellemre. A tönkrevet római hadsereg maradványaként háromszázhetven lovas és háromezer gyalogos verődött össze. Most, amikor a fegyverhordozó férfiakra oly égető szükség volt, Róma ezeket a menekült harcosokat megvetette. A szenátus ugyanis úgy döntött, hogy ezek a menekült harcosok, akik Kanne mellől gyáván megfutottak, ahelyett, hogy ott vitézül elpusz-

tultak volna, nem méltók a haza védelmére. Ez okból a menekült harcosokat egy kis flottával leküldték Sziciliába, hogy ott hadakozzanak és igyekezzenek a becsületükön ejtett csorbát kiköszörölni.

Egy másik, ugyancsak jellemző eset volt a következő.

Hannibál tudvalevőleg sok római és szövetséges harcost ejtett foglyul. Az utóbbiakat bántódás és váltságdíj nélkül elbocsátotta, de a római harcosokat szigorú felügyelet alatt tartotta. Ekkor a római foglyok arra kérték Hannibált, küldjön közülük néhányat Rómába egy megbízott pún férfi vezetése alatt, hogy a szenátusnál kieszközöljék kiváltásukat. Tíz előkelő római fogoly indult el egy pún vezetése alatt Rómába, ahol a szenátust arra kérték, hogy a Hannibál által követelt, fejenként 350 pengős váltságdíjat fizesse ki a szenátus. De a szenátus köszívüen elutasította a kérelmet, a pún vezetőnek pedig meghagyta, hogy a foglyaival minél gyorsabban távozzék Róma falai közül, mert Róma nem érez szánalmat azon fiai iránt, akik élve jutottak az ellenség kezébe.

Mindenesetre nagy kegyetlenség rejtett az ilyen magatartás mögött, tekintve azt, hogy a szerencsétlen foglyok csakugyan nem voltak okai annak, hogy ők estek fogságba és nem a púnok. A szenátus azonban ilyen kegyetlenségre valló lelkiemű mutatásával igyekezett a római népbe önbizalmat önteni, az ellenséget pedig csodálatra és tiszteletre ragadni. Azt akarta a szenátus dokumentálni magatartásával, hogy a mostani háború nem olyan harcijáték, amelynek hamar végét ejthetik egy békével, hanem élet-halálküzdelem két ország között. Amíg tehát az egyik ellenfél moccani tud, addig nincs irgalom, nem kell kegyelem.

A kannei vereségnek mély hatása volt. A nemesség teljesen más elveket kezdett vallani, mint azelőtt. Az a nemesség, amely ellen Gájusz Flaminiusznak nemrég még irtó hadjáratot kellett folytatnia, a pénzsóvár, önmagáról és az ország iránti kötelességeiről megfeledkező nemesség mintha eltűnt volna. Az a római nemesség, amely a kannei vereség után a szenátus csodálatos római gőgjében és önbizalmában jelentkezett, újból az igazi római nemesek, az önfeláldozásra kész, vasakarátú római hazafiak voltak.

Tehát a kannei vereség igen üdvös hatásúnak bizonyult Rómára, mert előnyösen átalakította a nemesség gondolatvilágát. Sajnos azonban, hogy ez a változás csak rövid ideig tartott és a második pún háború végével megszűnt és bekövetkezett a korábbi káros állapot.

Közben Terenciusz Várró, a csatavesztés okozója visszatért a városba. Érdekes, hogy a szenátus, amely a menekült harcosokkal és a

foglyokkal oly kíméletlen ridegséggel bánt s bár a nemesség egy töredéke ezt a nép kebeléből való konzult okolta a vereségért, elhatározta, hogy Várrót megérkezése alkalmával nemcsak testületileg fogadja, hanem köszönetet szavaz neki azért, hogy nem esett kétségbe a vereség miatt.

Természetes, hogy a szenátusnak ez a határozata nem minden cél nélkül való volt. A cél ugyanis az volt, hogy a nemesség és a nép között az ellentéteket áthidalja s a közeledést lehetővé tegye.

Hannibál meg akarja nyerni magának Róma szövetségeseit.

Hannibál most már azon fáradozott, hogy a kannei győzelem gyümölcseit learassa. *Maharbál* pún lovasparancsnok felszólította Hannibált, hogy vonuljon Róma ellen, de Hannibál, mint előrelátó vezér, nem vállalkozott erre. Ehelyett azon fáradozott, hogy az itáli szövetséget, amely Rómának főerőssége volt, valamiképp szétrobbantsa.

Hannibál az itál-római szövetség szétrobbantását annyira elsőrangú feladatnak tekintette, hogy egyelőre Róma ellen minden támadást abbahagyott.

Kétségtelen volt, hogy a kannei csata hatása az itáliai szövetségre nem maradhatott el, viszont azonban meg kell állapítani, hogy abban a mértékben, amint azt Hannibál remélte, mégsem jelentkezett. Apuliában több város átpártolt a púnokhoz s más városok is otthagyták Rómát, de az itál szövetség teljes felbomlására nem volt semmi kilátás.

Maga Hannibál Kampániába vonult, hogy Kápuát, Itáliának akkor jelentőség szerint második nevezetes városát uralma alá hajtja. Mert *Kápua* sokat jelentett. Nagy, szép és gazdag város volt. Egymaga harmincezer gyalogost és négyezer lovast tudott bármikor harcba küldeni.

Kápua fegyverszövetségben állott Rómával s a kápuaiak mint római polgárok szolgáltak a római légiókban. Mindazonáltal Kápuának is volt egy nagy baja. Róma a kápuai lakosokat társadalmi osztály szerint kijátszotta egymás ellen, amennyiben a nemeseket teljesjogú római polgároknak nyilvánította, ellenben a köznépnek a választójogot nem adta meg. A kápuai nemesek minden tekintetben előjogokkal bíró római polgárok voltak, míg a köznép hátra volt szorítva. Ez az egyenetlenség Hannibál kannei győzelme után odavezetett, hogy a többséget alkotó kápuai köznép a púnok mellé állott, amit a számbelileg kicsiny nemesség meg nem akadályozhatott.

Kétségtelen, hogy Kápua csatlakozása igen nagy jelentőségű volt, de még mindig távol állott Hannibál az itál-római szövetség megdöntésétől. Kápua és Hannibál között létrejött szövetség alapján Kápua polgárai minden irányban megtartották szabadságukat, azonban a púnok részére kötelesek voltak anyagi segílyt és csapatokat adni a Róma elleni harchoz.

A kápuai alsóbb néposztály, amely már régóta gyűlölettel viseltette a rómaiak iránt, ennek a gyűlöletének most szabad folyást engedett. Azokat a római polgárokat, akik Kápuában laktak, egy csomóba terelték, bekergették egy fürdőházba, ahol forró gőzzel fojtották meg valamennyit.

Kápua után néhány szomszédos város is szövetkezett Hannibállal. De ezzel azután körülbelül be is fejeződött az a vállalkozás, melyet Hannibál az itál szövetség ellen indított. Nolát, amely Kampániának második nevezetes városa volt, semmikép se tudta bevenni Hannibál, sőt a segílyül siető Klaudiusz Marcellusz elől meg kellett hátrálnia.

Ezentúl már nehezebben ment a púnok további vállalkozása. Így Kazinumban ezer itáli harcos majdnem egy évig védekezett az ostromló púnok ellen és akkor is csak úgy adta meg magát, hogy a római szenátus erre felhatalmazta, a meghódolt harcosokért aztán Róma váltságdíjat fizetett.

Hogy Hannibálnak nem sikerült szétrobbantani az itál szövetséget, illetőleg Róma ellen nem tudott elég hatalmas szövetséget létrehozni, annak magyarázata az lehet, hogy az összes itáli népfajok gyűlölték az idegen púnokat, másrészt pedig érdekeik sokkal jobban összeforrottak Rómáéval, semhogy egy bizonytalan tartamú előnyös helyzetért hajlandók lettek volna Rómától elszakadni. Azt is meg lehetett állapítani, hogy az itáliai népek nagy zöme gondolkozásban, nézetekben jórészt már elrómaiasodott.

Hannibál, mint igen éleseszű hadvezér, csakhamar áttekintette a helyzetet és önmagától rájött arra, hogy lehetetlen Rómát az itál-szövetséggel megsemmisíteni. Az itál népek rokonszenve, támogatása a púnok szempontjából nagyon megbízhatatlan volt. Hannibál tehát másfelé volt kénytelen fordulni, hogy Róma hatalmát aláássa.

A kannei csata híre azóta már messzire eljutott és nagyban növelte Hannibál hírnevét.

Fároszi Demetriosz, Illiria helytartója V. Fülöp makedón királynál keresett oltalmat a rómaiak ellen. Demetriosz már akkor rá akarta venni Fülöpöt, hogy vezessen hadat Róma ellen, de abban az időben a makedónok az etolok ellen küzdöttek és így a hadjárat elmaradt. De

amikor a Trazimenusz-tó mellett történt csata híre eljutott Makedóniába, Fülöp azonnal békét kötött az etollokkal és nagy garral készülődött Illiria elfoglalására. El is indult Appolonia alá, de amikor arról értesült, hogy egy római flotta közeledik, ész nélkül meghátrált a puszta híre.

Végre a kannei csata híre több bizalmat keltett Fülöpben, aki követeket menesztett Hannibálhoz és vele véd és dacsövetségre lépett. Feltételül azt kötötte ki, hogy makedón katonák az itáliai földön mint szövetségések szállhassanak partra.

Róma helyzete ezalatt még mindig erősen válságos volt. Növelte a válságot a Sziciliából érkezett kedvezőtlen hír. Az öreg Hieron, Szirakuza és Szicília nagy részének királya 216-ban ötvennégy évi uralkodás után meghalt. Uralma kedvező és üdvös volt a népére, mert Szirakuza hatalmassá lett Hieron királykodása alatt. Hieron halála után nagy változások állottak be, amelyek sehogy sem kedveztek Szirakuza hatalmi érdekeinek. Hieront ugyanis unokája, Hieronimusz követte a trónon. Hieronimusz tapasztalatlan 15 éves gyermek volt, aki pénzsóvár rokonai és a királyi udvar hölgyeinek befolyása alatt állott.

Hieronimuszt csakhamar megkörnyékezték Hannibál ügynökei, akik annak ellenében, ha velük szövetkezik, egész Sziciliának királyi uralmát helyezték neki kilátásba. A szövetség csakugyan létrejött, de Hieronimusz nem sokáig örülhetett a királyi koronának, mert zsarnoki hajlamai miatt számos polgár összeesküdt ellene s megölték. Ebből az eseményből természetesen polgárháború keletkezett, a királyi családot a felkelők teljesen kiirtották és szövetségre léptek Karthágóval.

Itt is, mint mindenütt, az alsóbb néposztály pártolta a púnokat. Szirakuza katonái is, akik jórészt római menekültekből kerültek ki, szintén a púnokhoz csatlakoztak. A rómaiak ellen érzett gyűlölet még jobban fokozódott akkor, mikor 214-ben Klaudiusz Marcellusz ostrommal bevette Leontinit és ennek számos polgárát kardélre hányatta azért, mert ezek egy római határőrséget lemészároltak.

Ilyenformán Szirakuza teljesen a karthágóiak befolyása alá került. Mindezek dacára Sziciliában sem volt elég biztos a púnok helyzete. Hannibálnak okvetlenül gondoskodnia kellett arról, hogy haderejét megnagyobbítsa. Erre a célra természetesen meg kellett nyernie a karthágói nagy tanács hozzájárulását. Ez a hozzájárulás azonban áldozatkészséget jelentett, már pedig a karthágói tanács nagyon is kalmár módon gondolkodott. Örült annak, ha Hannibál kiváló eredményeket ért el, viszont az eszközöket nem szívesen bocsátotta rendelkezésre.

Hannibál tehát fivérét, Mágót visszaküldte Karthágóba és utasította, hogy tájékoztassa a tanácsot a púnok eddigi sikereiről.

Mágó a megbízatásnak eleget tett és részint adatokkal, részint ékes szavakkal bizonyította, hogy Hannibál minő dicsőséget szerzett hazájának. Óriási lett a lelkesedés, mikor a rómaiak veszteségeinek szemmel láthatóvá tételére Mágó egy nagy vedret hozatott be és abból a tanácssterem padlózatára öntötte azokat az aranygyűrűket, amelyeket az elesett római szenátorok és lovagok viseltek.

Ennyi bizonyíték és meggyőzés ellenére a karthágói tanács inkább lelkes szavakkal fizetett, de a kért katonaság megadásában zsugoriskodott. Hannibál legalább is hatvanezer harcost kért még, mert az élethalálharcot Rómával szemben nem lehet negyvenezer emberrel megvívnia. A tanács azonban csak négyezer numidiai lovast és negyven elefántot szavazott meg. Arra a kérelemre, hogy nagyszámú líbiai gyalogságot is kapjon Hannibál, a tanács azt felelte, hogy ennek a szükségét egyelőre nem látja be. Ellenben felhatalmazta a tanács Mágót, hogy spanyol földön húszezer gyalogost és négyezer lovast fogadjon zsoldjába.

A púnok balszerenésége.

Igy állott a helyzet, amelynek fordulataként ki kell emelnünk, hogy a háborús színjáték most már a spanyol vidékre helyeződött át. Említettük annakidején, hogy *Kornéliusz Szcipió* fivére, *Gnéusz Szcipió* Galliából átment spanyol földre.

Gnéusz Szcipió csatába keveredett Hannó pún vezérrel, akit meg is vert. Ujabb jelentékeny sikere volt az, hogy az Ebró torkolatánál megsemmisítette a karthágói flottát és egyidejűleg egyesült fivére nyolcezer főnyi seregével.

A két *Szcipió* serege együttvéve meglehetősen erős volt, miért is arra irányult a törekvésük, hogy a Pireneusok átjáróit a karthágóiak elől elzárják. Egyideig azonban válságossá vált a Szcipiók helyzete a kannei csata után, mert teljesen magukra maradtak és félniük kellett, hogy *Hazdrubál* is átmegy Itáliába, ahol Hannibállal együtt vonul majd Róma ellen.

Hazdrubál csakugyan le is ment az Ebróhoz nagy serege élén, de a két Szcipió seregei a púnokat rendkívül érzékenyen megverték és ezzel évekre lehetetlenné tették azt, hogy Hazdrubál komolyan támogathassa Hannibált.

A karthágóiakat tehát egymásután sok balszerencse érte. Hazdrubál kénytelen volt a huszonnégyezer zsoldost, akiknek felfogadására felhatalmazást kapott, a spanyol föld védelmére magánál tartani.

A karthágóiak próbálkozása Szárдинia szigetén sem járt kedvező eredménnyel. *Titusz Manlius Torkvátusz* útját állotta a púnok beavatkozásának és azt a pún sereget, amelyet a sziget elfoglalása végett Hannibál odaküldött, megsemmisítette.

Hannibál szövetségese, a makedón V. Fülöp ezalatt tétlenül viselkedett. Nem tett egy lépést sem azóta, amióta a véd és dacszövetséget megkötötték. Így a rómaiaknak újból bőséges idejük volt, hogy a védelemre és támadásra berendezkedjenek.

Brundiziumban Róma egy erős flottát helyezett el s ugyanott jól szervezett szárazföldi sereg is örködött a partok mentén. A két Szcipió is összeszedte magát időközben, előrenyomultak a spanyol földön és jelentékeny győzelmeket arattak Hazdrubál seregén.

A Szcipiók magaviselete a bennszülöttekkel szemben annyira kíméletes volt, hogy igen sokan pártoltak vissza a rómaiakhoz, akik Szaguntumot újból felépítették. A púnok óriási tekintélye meglehetősen alászállott itt is.

Róma ezek után más irányban is rosszabbítani igyekezett a púnoknak amúgy sem rózsás helyzetét. Római ügynökök átmentek Afrikába, ahol bennszülött fejedelmekkel léptek érintkezésbe, hogy ezeket a rómaiakkal való szövetkezésre vegyék rá. *Szifáx* mauretaniai király csakugyan szövetkezett is és belement abba, hogy római tisztek oktassák ki a seregét.

A római befolyás az afrikai partvidékeken rövid idő alatt oly nagyot haladt, hogy Hazdrubál indítatva érezte magát, hogy az afrikai béke biztosítására a spanyolföldi pún sereg egy részét átszállítsa Afrikába. A szerencse ezúttal kedvezett Hazdrubálnak, mert Masszinissza numid király fiának támogatásával legyőzte Szifáxot.

Ennek megtörténte után Hazdrubál nagy sereg élén visszatért spanyol földre, ahol a két Szcipót külön-külön legyőzte, seregeiket megsemmisítette.

Most tehát az a veszedelem fenyegette Rómát, hogy Hazdrubál átjöhet itál földre és Hannibállal egyesülve megadja a kegyelemdőfést a római imperiumnak.

Rómának azonban szerencséje volt, mint oly sokszor.

Kápua ostroma. — Hannibál Róma előtt.

Hannibál a karthágói tanács szűkkeblősége miatt sok időt vesztett, mert elegendő harcos hiányában nagyobb mérvű hadműveletekbe nem bocsátkozhatott. Miután hadserege jóval csekélyebb volt a rómaiakénál, a bekerítés veszedelme is fenyegette. Azt is számba kellett vennie, hogy Róma a kannei vereséget kiheverte és óriási erőfeszítések árán 211-ben már kétszázezer embert állított fegyver alá.

Ez a hatalmas sereg ügyesen el volt osztva. Felső-Itáliában a keltákat három légió tartotta féken. *Tiberiusz Grakkhusz* négy légió élén Arpival szemben, Hannibál szomszédságában foglalt állást. Négy légió *Kvintusz Fábiusz* és *Márkus Marcellusz* vezérlete alatt Kápua ellen operált. Két légió védte Rómát s Tarentumban és Brunduziumban is erős helyőrségek feküdtek. Sziciliában, Szárdiniában és spanyol földön is volt római katonaság. Végül két hatalmas római flotta őrködött a sziciliai és adriai vizeken. Hannibál helyzete legkevésbé sem volt irigylésre méltó. Hannibálnak ugyanis csak az a negyvenezer katonája volt, akikkel a Kanne mellett vívott csata után elvonult. Ennek dacára bámulatos szívóssággal igyekezett a rómaiak harci mozdulatait keresztezni, sőt egy ideig sikeresen meg tudta akadályozni Kápua bekerítését is.

Hannibál 213-ban kénytelen volt a fontos Arpit feladni, de ennek ellenében Tarentumot, Thuriit, Metapontumot és Herakleát foglalta el. Ezek a városok, mint kikötőhelyek nagyfontosságúak voltak a púnok szempontjából.

Ezalatt azonban Kvintusz Fábiusz és Appiusz Klaudiusz ostrom alá vették Kápuát. Hannibál azonban ügyes cselvetésekkel kényszerítette a rómaiakat, hogy Kápua ostromát hagyják abba. Ugyanekkor Hannibál egymásután több római sereget semmisített meg.

Mindezek ellenére nem sikerült Kápua végleges felmentése. Míg a púnok Tarentumot ostromolták, a két konzuli sereg Kápua alá sietett, amelyet azután végleg be is kerített.

A rómaiak számítottak arra, hogy Kápuát nem vehetik be egykönnyen, ezért a város környékén magas földárkokat emeltek és jól megerősített ostromvonalak mögül vívták a várost. Kápuát a rómaiak már annyira körülfogták, hogy sem a városból nem menekülhetett az őrség, sem oda segélycsapatok nem mehettek.

Kápua lakói és védelmezői csakhamar érezték, hogy ennek az ostromállapotnak fele sem tréfa, mert a nagy római sereg hosszú időre

rendezkedett be és nem volt hajlandó a város alól eltakarodni. A 212. év telén már éhinség tört ki a városban. Hannibál ugyan tavaszra megérkezett a város közelébe és kísérletet tett arra, hogy a római sáncokat bevegye, de a támadás nem járt eredménnyel.

Erre Hannibál hirtelen tervet változtatott.

Seregével egyenesen Róma felé indult, mert még mindig azt remélte, hogy Rómát valamiképpen, ha másképp nem, hát csellel beveszi. Másrészt az volt a terve, hogy amint elvonul Kápua alól, maga után csalja az ostromló római sereget.

Az utóbbi azonban nem következett be, ellenben Hannibál irtózatosszerű pusztítások közben átmént az Arnusz-folyón és Rómától mintegy hét kilométernyire ütött tábort.

Égő falvak, menekülő parasztok jelezték Hannibál közellétét. Nagy ijedelem fogta el a város lakóit. „Hannibál a kapuk előtt áll” — rémülöztek a rómaiak. A környéken szerteszét portyáztak a félelmetes, fehérköpenyű numid lovasok. Erre a római szenátus újból megemberelte magát és kihirdette az ostromállapotot. A fegyverfogható polgárokat mind besorozta, a közeli vidéken levő két légiót berendelte a városba. Ehhez járult még 16 ezer harcos, akiket Kvintusz Fábiusz hozott magával Kápua alól.

Róma tehát el volt látva katonákkal, volt annyi harcosa, hogy Hannibál nem kísérte meg az ostromot, hanem megelégedett azzal, hogy néhány ezer fehérköpenyeges numid lovas kíséretében fellovagolt egyik közeli magaslatra s onnan áttekintett a jól megerősített Rómán, végül pedig dűhe jeléül egy dárdát hajított az egyik várfalon keresztül. Hannibál erre elvonult Róma alól és abban a hiszemben, hogy a Kápuát ostromló római sereget sikerült meggyöngítenie, lefelé indult Kápua irányába. De már öt napi menetelés után megtudta, hogy a római sereg nem hagyta magát megtéveszteni, hanem zavartalanul folytatta az ostromot.

Hannibál most már belátta, hogy Kápuát nem mentheti meg. Bosszúsán eltávozott seregével a környékről és Bruttiumba sietett, hogy ott Tarentumot és Rhegiumot ostromolja meg. De ez sem sikerült.

Ezalatt Kápua végzete beteljesedett.

Amikor ugyanis belátták a kápuaiak, hogy Hannibáltól segítséget nem várhatnak, a város kegyelemre megadta magát. A kápuaiak azonban nagyon jól tudták, hogy Rómától kegyelmet nem várhatnak, legfeljebb példás kegyetlenséget. Huszonnyolc városi tanácsos, tudván azt, hogy a város magatartásában nekik oroszlánrészük volt, egyik rómainak

a házába vonult és ott méreggel pusztította el magát, semhogy elszenvedjék a rómaiak válogatott kínzásait.

Kvintusz Fábiusz a város bevétele alkalmával személyesen végezte a római bosszú aljas munkáját. Elrettentő példát akart adni a szövetségi hűtlenség megtorlásával. Ötvenhárom kápuai tisztet és hivatalnokot a piacon megkorbácsoltatott és azután sorba kötöztetve őket, egyenkint fejeztette le.

Háromszáz kápuai nemest *Kvintusz Fábiusz* Rómába vitetett, ahol sötét, nyirkos börtönbe zárták őket és halálra éhezettették. Azokat a kápuaiakat, akik fegyvert viseltek, mind rabságba hurcolták, vagy rabszolgákként eladták.

Róma bosszúja azonban még ekkor sem volt kielégítve. Elkobozta a kápuaiak összes vagyonát, földjeiket római állami földeknek nyilváníttotta. Eközben Hannibál helyzete a határon tovább rosszabbodott, míg a rómaiaké még kedvezőbbé alakult.

Szirakuza ostroma.

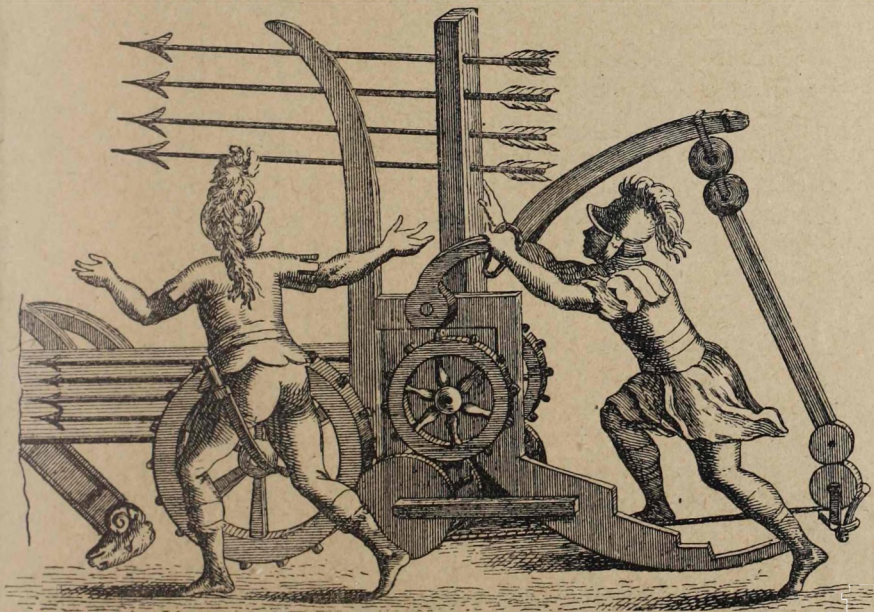
Sziciliában a háború ugyancsak a rómaiak javára fordult. Említettük, hogy Szirakuza, ez a nagy és fontos város az alsóbb néposztály terrorja következtében átpártolt a púnokhoz. Alighogy erről Rómában értesültek, *Markusz Marcelusz* konzul hatalmas sereggel jelent meg a szárazföld felől, míg *Appiusz Klaudiusz* proprétor a tenger felől zárta körül a várost. Szirakuza bevétele nem volt könnyű dolog, mert a város kitűnően meg volt erősítve, körülbelül 30 kilométer környezetben erődökkel, falakkal volt körülvéve.

A rómaiak minden lehetőt elkövettek, hogy megvívják a hatalmas várost, de hosszú ideig semmi sikerük sem volt. Ami a tenger felőli ostromot illeti, azt *Arkhimédész*, a hírneves tudós tette lehetetlenné az általa feltalált gépek segítségével. Hatalmas vetőgépeket készítettett, amelyek segítségével a közeledő hajókra óriási erővel nagy szikladarabokat dobott és tönkrezúta a hajókat. Majd óriási, mozgó emelődarukat csináltatott, amelyek hatalmas vaskampókkal voltak ellátva. Ezekkel a kampókkal a tenger felől közeledő hajókat elfogták a szirakuzaiak, felemelték, mire a féloldalt forduló hajókat belelőkték a tengerbe. *Arkhimédész* találmányai rettentő sok veszteséget okoztak a rómaiaknak, akik nyolc hónapi ostrom alatt egy lépést sem haladhattak előre.

A rómaiak tehát nem tehettek más egyebet, minthogy a várost továbbra is körülzárva tartották.

Ezalatt a pünök újból megmozdultak. *Himilkó* vezérlete alatt huszonötezer gyalogos, háromezer lovas szállott partra Herakleánál és sietve megszállotta Agrigentumot.

Erre a híre a szirakuzaiak újból reménykedni kezdtek, sőt annyira elbizakodtak, hogy egy alkalmas pillanatban Hippokrátesz szirakuzai vezért tízezer harcossal Himilkóhoz küldötték át. *Himilkó* és *Hippokrátesz* néhány nap múlva Szirakuza közelében ütöttek táborn, miáltal

Római nyíl-szóró gép.

Várostromoknál használták vagy amikor igen messze akartak nyilazni. A szerkezet egyszerre négy nyilat tudott kiröpíteni s a következő négy már készen állott a kilövésre.

Marcellusz római vezér helyzete meglehetősen veszedelmessé alakult, miután az ostromlottak és az ostromlókat segítők közé jutott. Marcellusz egyelőre vasfegyelemmel akart a helyzetén segíteni s amikor értesült, hogy ismét több szicíliai város elszakadt Rómától, a szokott kegyetlenséggel igyekezett a lakosságot megfélemlíteni. Az ő parancsára Enna város római parancsnoka a város férfilakosságát, miután ezek a pünokat éltették, népgyűlés ürügye alatt a színházba hívatta, ahol a római katonák valamennyit lemészárolták, a nőket és gyermekeket pedig rab-
szolgáknak adták el.

A római szenátus az ilyen vadállati kegyetlenkedést jóváhagyólag vette tudomásul és nem akadt szenátor, aki a tömeggyilkolások ellen felszólalt volna.

Marcellust most már két oldalról fenyegette a veszedelem. De kémei útján arról értesült, hogy a város jobbmódú lakói már unni kezdik a hosszú ostromállapotot és szívesen vennék, ha a város már Róma kezén volna. A város lakóinak római érzelmű töredéke titokban érintkezésbe lépett Marcelusszal és felajánlotta a rómaiaknak a város kapitulációját.

Ez természetesen összeesküvés volt a púnok uralma ellen s a felfedezett összeesküvést *Epikidesz* sztratégá kegyetlenül meg is torolta azzal, hogy nyolcvan előkelő szirakuzait kivégeztetett.

A púnok helyzete ezáltal nemcsak Szirakuzában, hanem Szirakuza előtt is jobbra fordult, amikor Marcellusz a púnok minden számítását egy sikerült orvtámadással halomra döntötte. Ugyanis a szirakuzaiak *Artémisz* tiszteletére nagy ünnepélyt rendeztek és eközben az őrség oly sokat fogyasztott a jó borokból, hogy nagy részét elnyomta az álom. Marcellusz erről kémei útján tudomást szerzett és ezer kiválogatott légionáriussal a város külső falainak egyik kedvező helyén felhatolt, benyomult az elővárosba, mire a többi római harcos is utána sietett s az óváros kivételével csaknem egész Szirakuzát hatalmába ejtette.

Himilkó és *Hippokrátész* ugyan sietve a város alá érkeztek, hogy segítsenek, *Epikidesz* is kirontott a városból, a karthágói flotta is beavatkozott, de már lehetetlen volt Marcellust az elfoglalt állásaiból kivenni.

A karthágóiaknak nem maradt más hátra, minthogy ideiglenesen az Anapusz-folyó mocsaras környékén állapodjanak meg, ami azután vesztüket okozta, mert a karthágóiak sorában csakhamar kitört a pestis, amely rettenetesen megtizedelte őket.

Szirakuza sorsa tehát meg volt pecsételve.

Szirakuzában szünet nélkül folyt a véres uccai harc. Már-már a púnok kerekedtek felül s Marcellusz katonái kénytelenek voltak a szirakuzai nép és az őrség elől meghátrálni, amikor egy szirakuzai tiszt, *Ortigia* szigetét, amely Szirakuzának egyik főerőssége volt, elárulta, feladta a rómaiaknak.

Ez az árulás azután végleg eldöntötte a szép város sorsát. Marcellusz háromnapi szabad rablást engedett katonáinak. A vad római légionáriusok azután méltók is maradtak önmagukhoz, mert úgy elpusztították a várost, hogy sohasem nyerte vissza régi szépségét. Romhal-

Arkhimédész halála.

A púnokkal szövetséges nagy szicíliai város, Szirakuza két évig állt ellen a rómaiaknak, főképp az Arkhimédész által feltalált hadigépek segítségével. Mikor Szirakuza szűrt le a számtalatlanságban elmerült tudóst háza előcsarnokában.

mazzá vált ott minden. A gyilkolás, rablás, gyujtogatás óriási arányokat öltött. Maga Arkhimédész, a híres tudós is egy vad római katonának esett áldozatul. A katona Arkhimédészt a háza előcsarnokában találta, amint mértani alakokat rajzolt a padlóra és számíttgatott. Amikor a katona durván ráírvallt, hogy hol vannak a kincsei, Arkhimédész teljesen belemerülve gondolataiba, csak annyit felelt:

„Ne bántsd a köreimet!”

Erre a durva katona olyan dühös lett, hogy kardjával leszúrta a tudóst.

Szirakuza eleste Róma részére azt jelentette, hogy most már egész Sziciliában ő az úr.

Fordulat Róma javára. — Publiusz Korneliusz Szcipió. — Hannibál utolsó sikerei.

Kápua és Szirakuza eleste után világossá lett, hogy a pünök nem sokáig tarthatják magukat Itáliában. Hannibál maga is belátta, hogy tervei halomra dőltek s most már csak arra szorítkozott, hogy itáliai szövetségeseit megvédje, amíg segítséget nem kap.

Most a háború súlypontja áthelyeződött spanyol földre.

Róma most már abban a helyzetben volt, hogy miután Itáliában és Sziciliában nagyobb, váratlan meglepetéstől nem kellett tartania, nagyobb tömegű csapatokat vihetett spanyol földre.

Magában véve az a körülmény, hogy Rómának ezidőszert nagy serege volt, nem jelentette azt, hogy egyúttal el is volna már döntve a háború sorsa. Arról kellett még gondoskodni, hogy olyan hadvezére akadjon a seregnek, aki hadvezéri képességekben is megérkezhetik Hannibállal.

A római szenátus felfedezett egy férfiút, aki még hivatalt ugyan nem viselt, de egyrészt előkelő származásánál, másrészt egyéni kiválóságainál fogva mindenkép alkalmasnak látszott a fontos feladatra.

Ez a férfiú a huszonöt éves *Publiusz Kornéliusz Szcipió* volt, annak a Szcipiónak a fia, akit a Ticinusz mellett Hannibál legyőzött és aki később spanyol földön egy Hazdrubál ellen vívott csatában esett el. A fiatal Szcipió mindenütt résztvett atyja harcaiban. A Ticinusz melletti csatából sem hiányzott, ahol személyes bátorságával tűnt ki. Atyját, amint megsebesült, a harctérről kivitte, amiért aztán később hadi-tribun lett.

Publiusz Kornéliusz Szcipiónak azonban a hadierényeken feiül egyéb tulajdonságai is voltak, amelyek különösen alkalmassá tették a vezéri állásra.

Sajátságos keveréke volt ő a római és nem római férfiúnak.

Harchban merész volt, kitartó, szívós, mint az igazi római, kötelességét komolyan fogta fel, de másrészt nemes lélek, nagylelkűség lakozott benne és ez már nem volt római tulajdonság. Némileg hajlott a miszticizmus felé és abban a hiszemben volt, hogy az istenek közvetlen közelében vannak, segítik őt vállálataiban. Meg volt győződve, hogy ő van hívva a haza megmentésére, az ő szerepe küldetésszerű.

Publiusz Kornéliusz Szcipió huszonöt éves korában a spanyolföldi római seregeknek fővezére lett.

Szzipió megjelenése csakhamar új életet öntött a spanyolföldi hadseregbe. Új irány kezdődött egyúttal a hadvezetésben is. A három pún vezér (Hazdrubál, Gizgon fia, Hazdrubál Bárkász és Mágó), akik a spanyol földön különböző helyeken operáltak, nem voltak elkészülve a hirtelen változásra.

Szzipió teljesen váratlanul jelent meg huszonötezer gyalogossal és kétezeröt száz lovassal, valamint 35 hadihajóval Kartagéna előtt, ahol a púnok a spanyol föld részére szükséges hadiszereket, készleteket tartották. Szzipió a várost és az erődítményt csakhamar bevette, mert alig ezer pún harcosból állott az őrség.

Kartagéna elfoglalása után Szzipió a lakosságnak megkegyelmezett, azonban az ott talált munkásokat római hadihajókra osztotta be. Kartagéna a púnok szempontjából rendkívül fontos hely volt, így tehát Szzipió vezérkedése legelején mindjárt nevezetes sikerrel dicsekedhetett.

A púnok az elvesztett Kartagéna visszahódítására nem tettek semmiféle komoly kísérletet, mert Karthágóban sokkal komolyabb és nagyobb tervvel foglalkoztak. Arról volt ugyanis szó, hogy Hazdrubál Bárkász át fog menni Itáliába.

Hannibál helyzete ugyanis egyre súlyosabbá vált Itáliában. A rómaiak elfoglalták a púnokhoz pártolt Tarentumot is, amelyben aztán rettenetes vérfürdőt rendeztek.

Hannibál Tarentum elestének hírére Bruttium erdős és hegyes vidékébe vette be magát. Az volt a terve, hogy megvárja a fivérét, Hazdrubált és vele egyesülve, közösen fognak döntő csapást mérni Rómára.

Addig is, amíg Hazdrubálról hírt hall, Hannibál állandóan lesben volt, hogy a római seregeknek tőle telhetően ártson. A sors most kedvezni

látszott Hannibálnak. Ebben az időben *Márkuszk Klaudiusz Marcellusz* (ötödször) és *Titusz Kvinkciusz Kriszpinusz* voltak konzulok. Marcellusz a szenvedett vereségeket mindenáron ki akarta egyenlíteni, de természetesen okulva az előzményeken, csak a legnagyobb elővigyázattal indultak harcha. Mégis megtörtént, hogy amikor a két konzul Lukániában kémszemlére lovagolt ki, összeakadt egy pún sereggel, amely a konzulok kíséretét lemészárolta. Marcellusz is elesett, Kriszpinusz pedig halálos sebet kapott. Hannibál az elesett Marcellusz holttestének méltótemetést rendezett és a hamvakat elküldte Marcellusz fiának.

A rómaiakat ezek a hírek nagyon elkedvetlenítették. Hozzájárult a lehangoltsághoz az a hír is, hogy Hazdrubál már átment a Pireneusokon és Itália felé menetel.

Ha a két pún fivér, Hannibál és Hazdrubál egyesülhetnek, akkor Róma elveszett. Rómában emiatt nagyon aggódtak és míg egyrészt a szenátus és a vezérek mindent elkövettek a harci esélyek kedvezővé alakulására, a városban egymást érték a nyilvános körmenetek, a nép szorgalmasan unszolta az isteneket, hogy ne hagyják pusztulni Rómát.

Róma hihetetlen gyorsasággal huszonhárom légiót állított ki *Kájusz Klaudiusz Néró* és *Márkuszk Liviusz Szalinátor* konzulok parancsnoksága alatt. A két konzul hosszú időközön keresztül személyes ellensége volt egymásnak, de tekintettel a harc válságos helyzetére, kibékültek és vállvetett erővel fáradoztak azon, hogy megmentsek Rómát. Nérónak az volt a feladata, hogy Hannibált Alsó-Itáliában lekötve tartsa, viszont Liviusz Szalinátor az Alpeseokról leszálló Hazdrubál ellen vonult. A rómaiak azonban már elkéstek, mert Hazdrubál levonult a Pó völgyébe, ahol nyolcezer zsoldos liguriait csatlakoztatott a seregéhez és útközben még gall harcosokat is fogadott fel. Erre Ariminium felé vevén útját, lefelé akart vonulni Umbrián keresztül, hogy mielőbb egyesülhessen fivérével, Hannibállal.

A két pún vezér egyesülése és közös munkája nagy fordulatot jelentett volna. Hazdrubál néhány emberből álló küldönc-csapatot menesztett Alsó-Itáliába Hannibálhoz egy levéllel, amelyben jelentette jövetelét és vázolta terveit. A rómaiaknak azonban újból szerencséjük volt, mert a küldöncök eltévesztették az útirányt és római portyázó katonák fogságába jutottak.

Klaudiusz Néró ekként megismerte Hannibál és Hazdrubál terveit.

Kétségtelennek látszott, hogy az a baleset, amely Hazdrubál küldönceit érte, válságos következményekkel fog járni a púnok számára.

Klaudiusz Néró, aki Kanuziumnál Hannibállal szemben táborozott, alaposan ki is használta a helyzetet.

Mindenekelőtt Hazdrubál elfogott leveleit sietve Rómába küldte és egyúttal a Róma védelmére hátrahagyott légiókat is a veszélyeztetett felső vidékre rendelte. Ennek megtörténte után hatezer válogatott gyalogossal és ezer lovas katonával elhagyta a sereget, amelynek vezérletét Kvintusz Káciusznak adta át. Klaudiusz Néró a válogatott csapat élén, erőltetett gyors menetben, anélkül, hogy erről Hannibálnak még csak sejtelve is lehetett volna, éjjel szép csendben észak felé sietett, hogy az ott levő másik római sereggel egyesüljön és a gyanútlanul érkező Hazdrubált megverje.

Klaudiusz Néró erőltetett menetelése csakugyan sikerült is, amennyiben hat nap alatt négyszáz kilométernyi utat téve meg, az utolsó éjjelen bevonult Liviusz Szalinátor táborába. Ezalatt Hazdrubál átment a Metauruszon, de tovább nem vonulhatott, míg a szemben álló római sereget hátrálásra nem kényszeríti. Hazdrubál tehát elhatározta, hogy Liviusz Szalinátor seregével harcha bocsátkozik. Amikor erre megtette az előkészületeket, nagy meglepetéssel tapasztalta, hogy már Klaudiusz Néró is ott van válogatott csapata élén. Hazdrubál most már nem akarta a harcot megkockáztatni és parancsot adott a gyors visszavonulásra. A visszavonulás közben azonban a vezetők, akiket a rómaiak megvesztegettek, cserben hagyták Hazdrubált. A pún sereg eltévesztette az utat, rossz helyen gázolt át a Metaurusz-folyón és másnap a kifáradt púnokat az utánuk nyomuló rómaiak megtámadták.

Hazdrubál mindenképpen hátrányban volt a rómaiakkal szemben. Serege fáradt, kimerült és számbelileg is kisebb volt. A környék egyáltalán nem kedvezett a púnok harcmodorának, nem volt tehát esodá, hogy a púnok rettentő vereséget szenvedtek. Az óriási vérfürdőben maga Hazdrubál is halálát lelte.

Hannibál a Metaurusz mellett történekekről csak egy hét mulva értesült. Az értesítés módja is rávallott a rómaiak durva lelkületére. Klaudiusz Néró, aki időközben ugyancsak erőltetett meneteléssel visszahívtatta kanuziumi táborába, Hazdrubál levágott, véres fejét oda lökte a pún előőrsök elé. Amikor ezek felismerték a véres főt és azt Hannibálhoz juttatták, a nagy vezér könnyezve nézett fivére fejére és így sóhajtott fel:

„Most már ismerem Karthágó jövő sorsát!”

Hannibálnak igaza volt.

A Metaurusz mellett vívott csata eldöntötte a Róma és Karthágó között megindult véres versengést. A púnok ezzel a csatával nemcsak Itáliát, hanem a spanyol földet is elvesztették.

Hannibál visszavonult Bruttiumba, hogy új terveket kovácsoljon. Egyideig még tartotta itt magát. Négy éven át bizakodott még abban, hogy Hispániából vagy Karthágóból nagyobb segítséget kap.

A púnok meghátrálása óriási örömet keltett Rómában. Három napon keresztül tartott a nép hálaadó ünnepélye. Örömmámorban úszott az egész város. Most már feszültebb figyelemmel lesték a rómaiak a spanyol földről érkező híreket, mert a púnok végleges kiszorítása a spanyol földről elsődrendű érdeke volt Rómának.

Publiusz Kornéliusz Szcipió helyzete Hazdrubál eltávozása után lényegesen megkönnyebbedett. Noha ott voltak még spanyol földön *Mágó* és a másik *Hazdrubál*, de ezeknek a serege 206-ban döntő vereséget szenvedett Szcipiótól. Amikor pedig a rómaiak győzelmének híre a Metaurusz-folyó mellől áterkezett spanyol földre, az ottani néptörzsek egymásután pártoltak át Rómához.

A púnok uralma spanyol földön leáldozóban volt. Harcosaiknak maradványa Gádeszben vonta meg magát, egyidejűleg pedig azok az utolsó községek és kis városok, ahol még a púnok voltak fölényben, vagy önként meghódoltak, vagy pedig a rómaiak túlereje semmisítette meg őket.

Nemsokára *Mágó* is eltávozott a spanyol földről és Róma ura lett az egész spanyol vidéknek.

Szcipió Afrikában.

Publiusz Kornéliusz el volt telve azzal a tudattal, hogy csak ő lehet Róma megmentője. Sikerei, győzelmei fel is jogosították erre a feltevésre, mert spanyol földön csakugyan véget vetett a púnok uralmának. Igényt tartott arra, hogy a hosszú harcot ő fejezze be. A nép lelkesedett érte és csodálta. Mégis amikor 206-ban visszatért Rómába és a szenátustól engedélyt kért a diadalünnepélyre, ezt megtagadták tőle, mert Szcipió önhatalmulag, saját feje után cselekedett, ezt pedig a szenátus nem tudta neki megbocsátani. Szcipió erre kijelentette, hogy ő a háború színhelyét át fogja tenni Afrikába és ha rabigába hajtotta Karthágót, akkor majd szívesen engedik meg neki a diadalünnepet.

Szcipiónak kétségtelenül voltak ellenfelei Rómában s ezek élén az ősz Fábiusz Kunktátor állott.

A római nép szeretete és lelkesedése azonban nagyobb és erősebb volt a szenátus féltékenykedésénél. Így történt azután, hogy 205-ben Szcipiót konzulnak választották meg. Amikor Szcipió kezeibe kapta a konzuli hatalmat, az volt a terve, hogy a szenátus tilalma ellenére keresztül viszi azt a célját, hogy a háború színterét Afrikába tegye át. E célból népgyűlési határozatot akart provokálni, de váratlanul úgy alakult a helyzet, hogy Szcipiónak nem volt szüksége arra, hogy a szenátussal szembehelyezkedjék. Szcipiót ugyanis kirendelték Szicília igazgatására és megengedték, hogy innen átmehessen Afrikába, de csak azzal a feltétellel, hogy Itáliát nem hagyja védtelenül.

Nem sok idő elteltével Szcipió lelkes felhívása folytán csakhamar kétezer önkéntes jelentkezett nála, akik hajlandók voltak vezérlete alatt átmenni Afrikába. De Szcipió másként is segített magán. Számos etrusiai várost, amelyek annak idején a púnokhoz szítottak, súlyos bírságokkal rótt meg és az ekképp kérészakolt összegek árán flottát építtetett, azután pedig ujoncjutalékot rótt ki az említett városokra. De bármennyire igyekezett is Szcipió a közhangulatot fellelkesíteni, hosszas fáradozásai ellenére sem tudott harmincezer embernél és negyven hajónál többet összehozni, amihez néhány száz szállító hajó is járult.

De 204 tavaszán Szcipió seregével mégis átment Afrikába, ahol Utika közelében kötött ki.

Hogy ez a sereg távolról sem elegendő Karthágó meghódítására, ahhoz szó sem férhetett, Szcipió azonban arra számított, hogy Róma afrikai szövetségesei fogják majd segíteni. Különösen nagyon számított Masszinissza, a massziliaiak fejedelmének segélyére. Szcipió azonban csalódott Masszinissza segítségébe vetett reményeiben.

Masszinissza fejedelmet ugyanis időközben versenytársa, *Szifáx*, akinek felesége pún leány, Hazdrubál Gizgon gyönyörű leánya, *Szofonizbe* volt, kitérta a hatalomból és elűzte az országából, úgyhogy Masszinissza alig kétszáz lovassal csatlakozhatott Szcipióhoz.

Szcipió egyelőre Utikát akarta ostrommal bevenni, de a város keményen állotta az ostromot.

Ezalatt Itáliában is mintha új fordulat állott volna be. Mágónak, Hannibál ifjabbik fivérének ugyanis sikerült az, hogy tizennégyezer ember élén Ligurába befészkelje magát, ahonnan állandóan nyugtalanította a rómaiakat.

Karthágóból még hatezer harcost küldtek Mágónak, aki eszerint húsezer ember felett rendelkezett. Mágónak voltak imitt-amott némi futólagos sikerei, de azért bizonyosnak látszott, hogy aránylag ily cse-

kély haderővel mégsem tud Hannibálhoz e'jutni, tekintve azt, hogy csaknem egész Itália egy táborhoz hasonlított, amennyiben Róma nagy haderőt tartott ál'andóan hadilábon.

Szcipió Utika sikertelen ostroma után arról értesült, hogy Hazdrubál Gizgon és Szifáx seregei közelednek. Szcipió ugyan távolról sem mondott le a további hadjáratról, hanem egyelőre az Utika melletti szigetre vonult vissza, ahol a további fejleményeket várta.

Szcipió ravasz módon tárgyalni kezdett ellenfeleivel, akiket képes volt jóhiszemű tévedésbe ejteni. Ezek ugyanis abban a véleményben voltak, hogy Szcipió a saját maga javára akar kiméletet és ezért nem igen törődtek már a rómaiak hadimozdulataival. Nagyon bíztak abban, hogy Szcipió csakhamar békét köt és elvonul. Szcipió azonban egy éjszaka megtámadta úgy a karthágói, mint a numidai tábornokokat, a gyékénysátrakat felgyújtatta és az így keletkezett zavar közben érzékeny veszteségeket okozott ellenfeleinek. Ezek összeszedvén magukat, harcha bocsátkoztak Szcipióval, de újból vereséget szenvedtek.

Szifáx a vereség következtében visszavonult országába, ahol népe nem fogadta valami lelkesedéssel, Masszinissza pedig egy római segélycsapat élén Szifáxot csakhamar elűzte, majd pedig foglyul ejtette és elküldte Rómába.

Szifáx sorsával kapcsolatosan meg kell emlékeznünk *Szofonizbe*, a szép karthágói nő történetéről is. Ezt a történetet sok ókori és újkori költő feldolgozta.

Szofonizbe eredetileg Mass inisszának volt a jegyese. De utóbb, mikor ez a rómaiak szövetségese lett, elhidegült tőle és római gyűlöletének azzal adott kifejezést, hogy Szifáxnak lett a hitvese. Amikor azonban Szifáxot Masszinissza fogolyként Rómába küldte, egyúttal rávette Szofonizbét, hogy legyen a felesége. Szofonizbe beleegyezett ebbe és épp házassági ünnepre készültek, amikor Szcipió attól való félelmében, hogy a szép karthágói nő Masszinisszát a rómaiak ellen fogja hangolni, Szofonizbe kiszolgáltatását követelte. Masszinissza erre nem volt hajlandó s hogy megmentse Szofonizbét a római vezér dühétől, könnyek között beszélt rá, hogy inkább igya ki a méreg poharat. Így is történt. A tragédia Pompeji egyik kiásott épületének falfestményén is meg van örökítve.

Szofonizbe kitiassa a méregpohárral.

Szofonizbe, Hazdrubál karthágói vezér lánya szívből gyűlölte a rómaiakat. Mikor a karthágóiakkal szövetséges férjét, Sifaxot Scipió Afrikánusz legyőzte, a Rómát támogató Masszinissa numid király felesége lett. Scipió Afrikánusz, mivel attól félt, hogy a szép nő Masszinissát a rómaiaktól való elpartolásra fogja bírni, Szofonizbe kiadását követelte. Masszinissa könnyek közt beszélt rá szerelmét, hogy inkább mérget igyék, semhogy a rómaiak kezébe kerüljön. A művész a római vezért is odaképzelte a szomorú jelenethez, a kép alsó jobb sarkában is Scipió feje van. Pompejiben talált toredékes falfestmény.

A súlyos béke. — Karthágó halálharca.

Amily mértékben javult a rómaiak helyzete a Masszinisszával való szövetség folytán, éppoly arányban gyengült a karthágóiaké. Ez az állapot azután uralomra juttatta a karthágói békepártot, amely kieszközölte, hogy a nagytanács követeket küldjön Szcipióhoz és fegyverszünetet kérjen tőle.

Szcipió belement a fegyverszünetbe, de azt követelte, hogy Hannibál és Mágó vonuljanak ki Itáliából, Szcipió katonái kettős zsoldot kapjanak a karthágói kincstártól, a spanyol föld, valamint az Itália és Afrika közötti minden pún sziget római uralom alá jusson, a foglyok cseréltessenek ki, a karthágói flotta húsz hajóra redukáltassék és ötezer talentum hadisarcot fizessenek a púnok.

Karthágó a feltételeket elfogadta.

Hannibál és Mágó parancsot kaptak, hogy csapataikkal térjenek vissza Afrikába. Ezalatt Szcipió és Karthágó követeket küldtek Rómába, hogy a római szenátus is fogadja el a békefeltételeket.

Hannibál annak idején Krótonban vonult meg, ahol elsáncolta magát és onnan intézte kisebb támadásait. Krótonban kapta meg a karthágói tanács parancsát és noha nehezen, fájdalommal, de engedelmeskedett s a 203. év őszén, 14 évi itáliai hadakozás után hajóra szállott és nemsokára visszatért Afrikába. Odaérkeztek Mágó seregének maradványai is, de Mágó nélkül, mert ez, mielőtt útnak indult volna, még harcba keveredett. Serege tönkrement, ő pedig halálos sebet kapott.

Óriási volt az öröm Rómában, amikor híre jött, hogy a púnok végleg kivonultak.

A békekötés azonban még késett, aminek nagyon természetes okai voltak.

Hannibál partraszállása Afrikában újabb reményeket ébresztett a karthágóiak harci pártjában. A közhangulat a békekötés ellen nyilvánult meg. A karthágóiak azt követelték, hogy Hannibál folytassa a harcot és félemlítse meg az elbizakodott rómaiakat.

Hogy milyen túlzásokra ragadtatta magát a harci párt, jellemzi *Hazdrubál Gizgon* esete. Őt okolták ugyanis a legutóbbi vereségekért és annyira üldözték gúnnnyal és nyilvános gyalázással, hogy a vezér megmérgezte magát. A nép azonban még ekkor se változtatta meg a véleményét, hanem a holttestet összerugdalta és megkövezte.

A púnok harci pártja felszította a nép szenvedélyét. Egy zátonyra jutott római flottát elpusztítottak, azokat a római követeket pedig, akik elégtételt követeltek, elkergették és kevés híján majdnem agyonverték.

Békéről ezidőszerint szó sem lehetett. A következő két esztendő kölcsönös hadikészülődések között telt el.

Szicipió 202 tavaszán a termékeny Bagradász-völgyön felfelé vonult és útjában minden karthágói telepítvényt, falut, helységet elpusztított és felégetett, hogy ezáltal is szorultabb helyzetbe juttassa ellenfeleit.

Hannibál Szicipió ellen vonult.

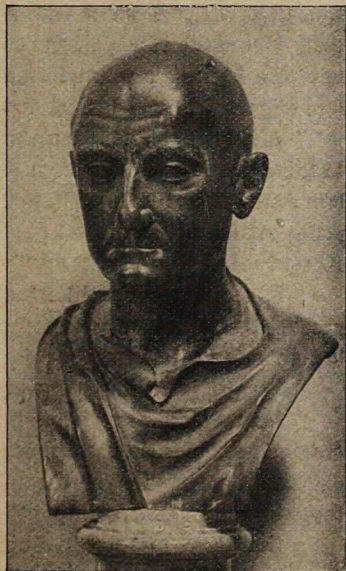
Noha Hannibálnak sikerült néhány berber törzsfőnököt a maga pártjára hódítani, azért a vezérlete alatt álló sereg a rómaiakéval szemben meglehetősen gyöngye volt, mert a harcosok alig voltak a háború mesterségébe begyakorolva. Nagy részében bízni sem lehetett. Seregének igazi magját csak a néhány száz veterán harcos képezte, akik annak idején a Trazimenusz-tónál és Kanne mellett oly fényesen győztek.

A két sereg Záma közelében találkozott össze.

Hannibál egyelőre kerülni akarta a harcot és Szicipiót rá akarta venni, hogy értekezzenek a békéről. De Szicipió erről tudni sem akart, feltétlen megadást követelt. Így a csata elkerülhetetlen volt.

Hosszú és véres viaskodás után Szicipió szétverte Hannibál seregét. A megmaradtak fogságba jutottak. Maga Hannibál néhány lovas kíséretében *Hadrumentum*ba menekült. Megjegyzendő, hogy ezt a sikert Szicipió nem érte volna el, ha Masszinissza numid lovasai nem küzdöttek volna a római sereggel.

Hannibál veresége a karthágói harci párt kedvét nagyon lelohasztotta és sietve követeket menesztettek Szicipióhoz, hogy kössék meg a békét. Szicipió rendkívül szigorú feltételeket szabott. Mindenekelőtt a

Szicipió Afrikánusz.

Róma legkiválóbb hadvezére, aki Afrikába helyezte át a pún háború színterét s Zámánál megverte Hannibált. Élete végét teljes visszavonultságban töltötte. Ez a szobra a nápolyi múzeumban van.

római népgyűlés hozzájárulásától feltételezetten azt követelte, hogy Karthágó a háború által okozott minden kárt fizessen meg, a foglyokat és szökevényeket adja ki, a flottát tíz hajó kivételével adja át, úgyszintén az elefántokat is, mondjon le Libia kivételével minden hadviselési jogról, Masszinisszát kárpótolja, fizesse a római sereg zsoldját a béke jóváhagyásáig, végül fizessen tízezer talentum hadisarcot.

Szó sem férhetett ahhoz, hogy ezek a békefeltételek súlyosak voltak. Csak nehezen ment bele Karthágó ezekbe a feltételekbe és akkor is csak Hannibál rábeszélésére. Hannibál maga belátta, hogy lehetetlen egyelőre bármit is tenni Róma hatalma ellen, a nagyobb bajok kikerülése végett tehát el kellett fogadni a súlyos békét.

A béke megkötése természetesen nagyban megváltoztatta az afrikai hatalmi helyzetet. Karthágó most már nem volt vezető, hangadó hatalom Afrikában. Flottáját ki kellett szolgáltatnia, Róma hatalmas flottája pedig ott cirkált az afrikai partok mentén és állandóan sakkban tartotta Karthágót.

Masszinissza numid fejedelem a „római nép barátja és szövetségese” lett, aki mintegy őrszeme volt Rómának Afrikában. Nagy terület-hez jutott, ezáltal hatalma is lényegesen megnövekedett.

Szicipió Rómában páratlan diadalmi ünnepélyt ült visszatértekor.

Ez a diadalmi menet teljesen méltó is volt annak a férfiúnak nagy érdemeihez, akinek oroszlánrésze volt abban, hogy Róma a végveszelelemtől, amely fenyegette, nemcsak megszabadult, hanem ellenfelét további támadások szempontjából úgyszólván lehetetlenné tette.

Szicipió a római nép ünnepelt nemzeti hőse lett.

Diadalmas bevonulása alkalmával szekere előtt lépdelt Szifáx numid király, azután a római harcosok, akik a kannei vereség csorbáját kiköszörülték.

A pún háborúk nyomai Itáliában a békekötés után.

Róma kiállta a veszedelmet, sőt még győzedelmeskedett is azon. De nem a római szenátus, amely gyakran kicsinyeskedő volt, sem a római vezérek, akik utóvégre Hannibál mellett teljesen eltörpültek, sem a számbeli túlsúly idézték elő a kedvező eredményt, hanem a római és itáliai föld népének szívóssága s bámulatos kitartása. Ez a földművelő nép olyan volt, mint Anteusz a regében. Minél gyakrabban sújtották földre, annál több erőt merített és mindannyiszor talpra állott. Óriási csapások, rettentő szenvedések, borzasztó nyomorúságok nehezettek az

alsó néposztályra, de mint mindenütt, úgy Itáliában is ez a néposztály bírta legjobban a csapásokat. Ez a néposztály, amely a földhöz volt nőve s földjét állandóan védelmeznie kellett, a háború iszonyataihoz már hozzászokott és minél rettentőbbek voltak a harcok, annál szívó-

Római kő-naptár.

A tizenkét hónapot középen az állatövek köre jelezte. A hónap harminc napjára két oldalt volt jelzés. Fölül a hét napjait jelentő istenek és istennők képei voltak. A római hét szombattól kezdődött. Szombatot Szaturnusz, vasárnapot Junó, hétfőt Dianna, keddet Mársz, szerdát Merkuriusz, csütörtököt Jupiter, pénteket Vénusz jelképezte. Ezt az örök-naptárt úgy használták, hogy a megfelelő lyukakba szögecskéket szúrtak.

sabban tartott ki. Előbb-utóbb győznie kellett. Viszont a pún, ez a kereskedő nép, pénzzel, vagyonnal sokáig bírhatta, lehettek kitűnő vezérei, tisztjei, de magának a népnek a háború nem tartozott mindennapi foglalkozásai közé, ahhoz nem értett úgy, mint a római. Ameddig pénzzel és szövetséggel győzte, addig előnyben volt, de mihelyt a nép öserejére lett volna szükség, akkor már Rómával szemben gyöngének bizonyult.

A diadalnak természetesen megvoltak az árnyoldalai is.

Nagyon drága ára volt a békének, annak a diadalmi ünneplésnek, amelyet Szeipió rendezett Rómában. Rettentő pusztítások nyomai húzódtak végig egész Itálián és csak itt-ott voltak kisebb területek, ahol a háború borzalmait nagyobb mértékben nem érezték meg. Leégett falvak, tanyák, telepek romjai mutatták a háború rémének útját. Egész vidékek el voltak néptelenedve. Rablóbandák garázdálkodtak szerteszét. Voltak falvak, városok, amelyeket háromszori pusztulás ért. Egyszer elfoglalták a púnok, majd a rómaiak, akik erre bosszúból ölték, raboltak, majd jöttek a kóbor rablócsapatok és azok is elvitték, ami elvihető és kipusztították a szerencsétlen lakosság utolsó maradványait. Szűre-telt, vagy legalább is hosszú időközökre megakadt a földművelés, az ipar, mert a dolgoz, erős kezek hiányoztak, elvitte őket a háború.

A háború nyomai, ha nem is oly nagy mértékben, mint a vidéken, de azért meglátszottak magán Rómán is. Állandó hadikészülődések között teltek, folytak az évek, a hadiállapot úgyszólván állandósult, a háború folytonos pénz és emberáldozatokat követelt.

A háborúnak utóhatásai minden téren mutatkoztak. A háborúban elesett parasztok birtokait potom áron szerezték meg nagy tömegekben a római nemesek és ismétlődött, ami régebben történt, a nemesek mindent elharácsoltak a közép és alsó néposztály előtt.

Róma a második pún háború végeztével ébredt annak a tudatára, hogy a Flaminiusz-féle telepítési javaslatnak minő nagy hordereje volt. Akkor, amikor Flaminiusz, mint a nép embere javaslataival előállott, a nemességet pártoló szenátorok minden lehető módon ellene dolgoztak, mert attól tartottak, hogy az alsóbb néposztály jóléte veszélyeztetni fogja a nemesség hagyományos pozícióját. De a második pún háború után nagyon is belátta a szenátus, hogy a púnok mindenütt, ahol gyarmatok és telepek nem voltak, biztos hadi operációs bázist találtak. Ennélfogva ki volt adva a jelszó, hogy telepíteni kell minél nagyobb arányokban. Rómának egyszerre túlbuzgalomba átcsapó telepítési hajlamai persze sok akadályba ütköztek. A gallok és a liguriaiak létüket látván veszélyeztetve a telepítések által s fellázadtak. Kremona gyarmatot ostrom alá vették, Placenciát pedig bevették. Három évig tartott a harc Róma és a gall-liguriai ellenség között, végre is Róma győzedelmeskedett.

Róma telepítései ekkor nagy arányokban indultak meg, miáltal a hosszú évek óta oly nyomasztó helyzetbe jutott parasztság sorsa némileg javulni kezdett.

A számos gyarmatvidék összeköttetése céljából jó katonai országutakat építettek, vagy pedig a meglevőket terjesztették ki.

Amily mértékben erősödtek és fejlődtek a római és latin gyarmatok, oly mértékben terjedt a romanizálás is. Itália felvidékéről csak hamar tünedezni kezdtek a kelták, még pedig azért, mert vagy beolvadtak a gyarmatosokba, vagy messze elhúzódtak.

Karthágó megalázása. — Bajok Hispániában.

A második pún háború után az volt Rómának egyik főtörekvése, hogy Karthágót többé hatalomhoz, erőhöz jutni ne engedje. Tervszerűen igyekezett gyöngíteni Karthágót, a római szenátus a legéberebb figyelemmel kísérte az afrikai eseményeket. Karthágó és Masszinissza numid király, Róma szövetségese között gyakran voltak határvillongások. Természetes, hogy Róma mindig Masszinisszának adott igazat és azon volt, hogy Numidia minél gyakrabban gyarapodjék egy-egy darab karthágói területtel.

Karthágó meg volt alázva s nem is mert moccani. Rómának pedig annál könnyebb volt a helyzete, mert egyetlen komoly karthágói ellenfele, Hannibál nem volt otthon, bujdosott. Hannibál ugyanis a 201-iki béke után kísérletet tett, hogy hazájának alkotmányát újjáalkossa abban az értelemben, hogy a kalmárszellem által áthatott uralkodó osztályt a hatalomból kibuktassa és a hazafias középosztályt juttassa uralomra.

Erre a hírre Rómában azonnal elhatározták, hogy Hannibált lehetetlenné teszik, mert Róma, a gyáva győztes pillanatig sem akarta tűrni, hogy Karthágó valaha ismét talpra álljon. De féltek is a rómaiak Hannibáltól és ez okból 196-ban római küldöttség jelent meg Karthágóban, amely Hannibál kiadatását követelte. Hannibál a kiadatás elől elmenekült, de házát lerombolták és vagyonát elkobozták. Hannibál egyelőre Antiokhusz szíriai királynál talált menedéket.

Nagy gondot okozott Rómának a spanyol föld, Hispánia megtartása is.

A spanyol földön élő népek ugyanis felette megbízhatatlanok voltak, ezért az ország elfoglalása csak nehezen haladt előre. A parti görög és pún városok csakhamar meghódoltak, mert ennek folytán a bennszülöttek ellen védelemre számíthattak. De már befelé, a bátor, lobbanékony természetű, némileg félvad, de hamar kétségbeeső iberek föld-

jén minduntalan nehézségek gördültek a rómaiak útjába. Az iberek könnyen tudtak lelkesedni valamely kimagasló személyiségért, lett legyen az belföldi vagy külföldi. A Hamilkárokért, Hazdrubalokért éppúgy lelkesedtek, mint Viriátuszért vagy Sertoriusért. A bennszülött néptörzsek fáradhatlanok voltak a folytonos csatározásban. A spanyol föld állandó nyugtalankodásnak volt a színhelye. Ezért Róma rá volt utalva arra, hogy állandó haderőt tartson készenlétben az iberek földjén a bennszülöttek fékentartására.

Érdekes, hogy Róma a spanyolföldi kis országokat nem kebelezte be, hanem csak adót kívánt tőlük és meghagyta önkormányzatukat. Sőt Róma annyira engedékeny volt a spanyol földi népekkel szemben, hogy meghagyta a saját pénzverési jogukat is.

Ennek ellenére nagy lázadás tört ki a spanyol földön, de *Márkus Porcius Kátó* konzul 195-ben nagy győzelmet aratott a lázadókön. A győzelmet római szokás szerint kegyetlen megtorlás követte, amennyiben Kátó a lázadók városait és falvait mind leromboltatta, a foglyokat pedig elhurcolta és rabszolgáknak adatta el.

Róma és a görög föld.

V. Fülöp makedón király egy darabig szövetségese volt Hannibálnak, de utóbb békét kötött Rómával.

A békekötést a rómaiak voltaképp csak fegyverszünetnek tekintették, mert titkos céljuk az volt, hogy Makedóniát, amelynek hatalma kiterjedt egész Görögországra, mindenáron megalázzák. Erre nemsokára el is érkezett az alkalom, mikor a makedón király a legyengült Egyiptomból akart magának minél nagyobb területet megszerezni. Róma talált ürügyet a háború megindítására.

A római hadsereg *Flaminius* vezérlete alatt csakhamar nagy sikert ért el. Kisebb győzelmek után Kinoszkefálénál tönkrement az egész makedón sereget.

Flaminius ugyanis bekerítette a makedón sereget, amelynek egyharmada elesett, ötezer ember foglyul vándorolt a római flottára, csak egy töredék menekült el nagy nehezen Fülöp királlyal.

A rómaiak győzelme után megkötötték végre az ellenfelek a békét. Róma eszerint nem követelt a maga számára területátengedést, hanem olyan erőbeli egyensúlyt akart teremteni a Balkánon, amely biztosítja Róma részére a békét. Fülöp kénytelen volt minden hódításáról lemondani.

dani, seregét le kellett szállítania ötezer emberre, hadiflottáját öt hajóra, végül hadisarcot is fizetett. Ami a görög községeket illeti, ezekre vonatkozólag azt követelte Róma, hogy Fülöp az ázsiai községeknek adja vissza a szabadságát, az európaiakat pedig engedje át Rómának védelem címén.

Róma azonban eléggé óvatos volt és nem akarta ezeket a községeket és városokat a maga számára megtartani. A 196-ban megtartott izthmoszi játékokon ugyanis megjelent maga Flaminius és a római szenátus megbízásából egy kiáltványt olvastatott fel, amelynek bevezető soraiban ez foglaltatott:

„A korinthosziak, fokisziak, lokrisziak, euboiaiak, thesszáliaiak, akhájak szabadoknak nyilvánítottak!”

Elképzeltető az az óriási lelkesedés, amelyet a kiáltvány az egybegyűlt görögök között keltett. A hírnököknek újból és újból el kellett olvasnia a kiáltványt, a nép pedig Flaminiusnak zajos ovációkat rendezett. Annyira fokozódott a görög nép lelkesedése, hogy Flaminius képmásával érmekeket verettek és sok helyütt oltárokat emeltek, hogy Flaminius jó szellemének áldozzanak.

Ami Róma terveit illeti, szó sem férhet ahhoz, hogy a görög föld meghódítását és birtokba vételét most még semmiesetre sem óhajtotta.

Akkor még Róma nem volt oly erős, sem a hadászati berendezkedése nem volt elégséges arra, hogy messze Itáliától állandóan fegyveres őrizet alatt tartsa a nyugtalan görögöket. Azt óhajtotta inkább, hogy a szabadabbá tett görögök nagyobb szövetségekbe tömörüljenek és a saját erejükkel és szövetségi hatalmukkal ellensúlyozzák Makedónia és Szíria nagyhatalmi terjeszkedéseit.

A görög nép azonban nem volt alkalmas, rátermett erre a fontos feladatra. Nem volt meg a görög népben az egységre való természetes törekvés, hanem inkább széttagolódott, igen apró s épp ezért gyöngé államocskákból igyekeztek most is tömörülni.

Különben az a lelkesedés, amely a 196-iki izthmoszi játékokon megnyilvánult, csakhamar lelohadt, hogy helyet adjon az ellenkező véletnek, Róma meggyanúsításának s a rómaiak gyűlöletének.

V. Fülöp makedón király ezüstpénze
egyik oldalán a király képmásával.

A rómaiak legyőzik Antiokhusz szíriai királyt.

Flaminiusz egyelőre a békefeltételek és a megállapított rend érdekében helyőrségeket hagyott hátra a Fülöp király által átadott városokban. Ez az intézkedés nem tetszett a görögöknek, különösen az etoliak elégedetlenkedtek a római katonák jelenléte miatt, miután ők, akik a rómaiakat a makedónok ellen hathatósan segítették, azt várták, hogy velük szemben Róma különösen előzékeny lesz.

Flaminiusz nagyon bízott a görögök hálájában, annyira jóhiszemű volt, hogy valamennyi görög városból és erődből kivonta a helyőrségeket. Ezzel akaratlanul bár, de mindenesetre a pártoskodó görögök malára hajtotta a vizet.

Az a lelkesedés, amely az iszthmoszi játékokon megnyilatkozott, rövidesen helyet adott a forrongásnak, amely például *Boioliában* annyira ment, hogy ötszáz római katonát orvul legyilkoltak.

A görögök elégedetlenkedésének hátterét *Antiokhusz* szíriai királyban való bizakodás képezte.

Antiokhusszal egyelőre nem mertek a rómaiak háborúba bocsátkozni, aki a rómaiak tartózkodása következtében annál jobban elbizakodott és abban a hitben ringatta magát, hogy Róma meghátrált nagy híre elől.

Előre látható volt azonban, hogy Róma, továbbá Antiokhusz és az etolok között előbb-utóbb harcra kerül a dolog.

Antiokhusznak kétségtelenül nagy volt akkor a hatalma, befolyása és minél inkább gyengült a makedónok és az egyiptomiak hatalma, ugyanoly mértékben emelkedett a szíriai királyé.

Róma szempontjából egy erős keleti hatalom, amely esetleg Karthágóval szövetkezhetnék, vészthozó lehetett. Különösen állott ez Szíriára, mert Antiokhusz udvaránál élt akkor Karthágó száműzött nagy fia, Hannibál. Róma eszerint nem alaptalanul aggódott amiatt, hogyha Hannibál, aki tudvalevőleg esküdt ellensége volt Rómának, Antiokhuszt valamiképp a Karthágóval való szövetségre hangolja, akkor végzetes veszedelem fenyegetheti a rómaiakat.

Ekkép a háború elkerülhetetlennek látszott. Antiokhusz szövetkezett az időközben megbékült *Ptolemeosz Epifánesz* egyiptomi királlyal, viszont Róma mellé állottak *Rhodosz* és *Pergamon*, amelyek a növekedő szíriai hatalomtól nagyon féltek.

Görögországban a közhangulat szintén Antiokhusz javára alakult

ki. Az etoliak, akik a görögök között a legharciasabb elemet képviselték, annyira mentek, hogy egy nagy népgyűlésen, amelyen maga Flaminusz is megjelent, elhatározták, hogy Antiokhusz királytól a rómaiak ellen követek útján segílyt kérnek.

Kibele frigiai istennő papnője.

A rómaiak a görögökkel való érintkezés által átvették ennek a keleti istenségnek a kultuszát is, amelyet fűlsiketítő zene kísért s a vallási szertartás sokszor szerelmi orgiává fajult. A papnő italáldozatot önt az oltárra, másik kezében tölgyfűzert tart, keblét Zeusz képe díszíti. Dombormű a római vatikáni múzeumban.

Flaminusz, akit a római szenátus a görögök forrongásának lecsillapításával bízott meg, arra kérte a görögöket, hogy a népgyűlés határozatát írásba foglalva adják át neki, de *Damokritosz* görög parancsnok gúnyosan azt felelte, hogy erre nem érnek rá, ellenben nemsokára a görög hadsereg élén a Tiberisz partján megadja a választ. Róma ekkor sem lépett a nyílt ellenségeskedés terére, de látván a dolgok alakulását,

mindenekelőtt Itália védelméről gondoskodott, nehogy esetleg Hannibál szíriai csapatok élén valahol itál földön partra szállhasson.

Az etoliak kardesapás nélkül bevették Demetriász várát. Ez a könnyű siker ugyancsak elkapatta az etoliakat, akik most már rávették Antiokhusz királyt, hogy menjen át Görögországba, ahol a szerencse int feléje.

Antiokhusz eléggé hiú és meggondolatlan volt ahhoz, hogy könnyelműen megkezdje a nyílt ellenségeskedést Rómával szemben. Tízezer gyalogos és ötszáz lovas élén partra szállott Görögországban és az etoliai szövetség fővezérének kiáltatta ki magát.

Természetes, hogyha Hannibálnak megfelelő befolyása lett volna Antiokhuszra, aminthogy tényleg nem volt, akkor Antiokhusz nem követi el azt a ballépést, hogy ily csekély haderővel merjen Róma ellen háborút kezdeni. De Antiokhusz végtelenül öntelt lévén, azt hitte, hogy Róma az ő pusztja megjelenésére reszketni fog. Róma egyelőre nem küldött csapatokat Antiokhusz ellen, hanem előbb Itáliában rendezte el a védelmet. Amikor *Antiokhusz Kalkhisz* ellen vonult és az ott talált alig ötszáz főnyi őrséget megsemmisítette, nyilván azt hitte, hogy Róma nem is mer az útjába állani. Euboiát is csakhamar meghódította, majd Thesszália felé indult és Fülöp makedón királlyal szemben oly kihívón viselkedett, hogy ezáltal még jobban megszilárdította a Róma és Fülöp között korábban létrejött véd és dacsövetséget.

Végre megmozdult Róma is.

Amikor ugyanis a szenátus hírt vette, hogy Antiokhusz görög földre lépett és hogy eszerint a háborúnak nem Itália lesz a színheije, 192 telén Bébiusz prétor seregével áthajózott Epiruszba és megkezdte ott a hadműveleteket.

Antiokhusz Kalkhiszban ütött táborn, ahol a legvadabb dőzsölések és orgiák között töltötte az idejét, folytonos ivások, mulatságok között készülven a jövő évi hadjáratra.

Előre volt látható, hogy ilyen felületességgel Antiokhusz nem fogja megállani a sarat az óvatos rómaiakkal szemben. Antiokhusz igazi keleti könnyelműséggel belemerült az élvezetekbe, mialatt az edzett római légiónk döntő csapást készültek rá mérni. A római szenátus és nép nyílt gyűlésen kimondotta, hogy az elkapott Antiokhusz ellen hadat indít és sorshúzás útján *Mánusz Aciliusz Glábrió* konzult bízta meg a hadvezérlettel.

Glábrió konzul alacsony származású, de nagyon tehetséges férfiú és kiváló katona volt. Két légiónal, továbbá numidiai lovasokkal és

elefántokkal (amelyeket Masszinissza küldött) Apolloniában partra szállott és Bébiusz serege felett is átvette a parancsnokságot. Glábriónak a segélycsapatokkal együtt negyvenezer katonája volt.

Antiokhusz a római sereg partraszállása után némileg észretért és most már komolyan készülődött a harcra. Hirtelen parancsokat menesztett az etoliaiakhoz, Szíriába, Ázsiába, hogy csapatokat szállítsanak a táborba. Az eredmény azonban nagyon siralmas volt, mert alig négyezer harcos csatlakozott a szíriai királyhoz. Antiokhusznak nem volt tehát elég hadereje, ezért egyelőre elsáncolta magát a Thermopiléi-szorosban, ahol be akarta várni, amíg elegendő számú segélycsapatokkal egészítheti ki a seregét. A hegyi utak őrizetével az etoliaiakat bizta meg. Ezalatt két volt konzul: *Márkus Porcius Kátó* és *Lucius Valériusz Flakkusz* mint hadi tribunok csatlakoztak Glábrió seregéhez, hogy a hadjárat sikerét előmozdítsák.

Az etoliaiak megszállták ugyan a Thermopile hegyi utait, de elegendő őrszem hiányában nem akadályozhatták meg Kátó megkerülő mozdulatait. *Kátó* ugyanis óvatosan eljutott egy erős csapattal a hegyláncolat legmagasabb gerincére, onnan megkerülte az etoliak hadállását és váratlanul rajtuk ütve, szétverte őket. Erre már Glábrió is elindította a légiót és Antiokhusz seregét szembe támadta meg, mialatt Kátó felülről rohanta meg az ellenséget. A rómaiak támadása oly heves volt és annyira váratlan, hogy néhány óra alatt Antiokhusz serege teljesen szét volt verve, maga a király alig tudott ötszáz lovas fedezete alatt Kalkhiszba menekülni, ahonnan Eferoszba sietett.

Ekkora kudarccal végződött Antiokhusz önhitt szereplése görög földön. A thermopilei győzelem után a görögök csakhamar meghódoltak Rómának.

A következtetésig azt hozta volna magával, hogy Róma Antiokhuszt Ázsiába is kövesse és végleg tönkre tegye. Róma azonban nem szívesen vállalkozott arra, hogy ázsiai földön hadakozzék.

Csak 190 tavaszán folytatta Róma a háborút.

Érdekes, hogy Hannibálnak is része volt a hadakozásban, de sajátságos, hogy nem neki való szerepet töltött be, mert a féltékeny Antiokhusz nem akart Hannibálnak megfelelő érvényesülési teret biztosítani. Hannibál ugyanis egy flottának került az élére. Mint-hogy pedig a flottaharc csakugyan nem volt Hannibálnak való, miután ő a sík szárazföldön való küzdelemhez volt szokva, mi sem volt természetesebb, mint az, hogy a szíriai flotta egyre-másra vereségeket szenvedett. Egy rhodoszi hajóraj *Eurimedon* mellett tönkreverte a tehetet-

len szíriai flottát. Még nagyobb vereség érte a tengeren a szíriai flottát 190 decemberében Mionnezosz mellett, ahol a szíriai flotta egy része elmerült, a többi pedig a rómaiaknak zsákmányul esett.

Ezalatt Rómában a hírneves zámai győzőnek a fivére, Luciusz Kornéliusz Szcipió és Gájusz Léliusz, a Szcipiók legmeghittebb barátja lettek konzulok. Léliusz a fővezérletet átengedte Szcipiónak.

Szcipió fővezérlete olyan lelkesítő hatást keltett a rómaiak körében, hogy a legrövidebb idő alatt ötezer veterán harcos jelentkezett katonai szolgálatra. Glábrió epiruszi serege csakhamarmegnövekedett annyira, hogy ez a sereg kimehetett Ázsiába, míg egy másik sereg Glábrió személyes vezérlete alatt Görögország védelmére maradt hátra.

Egy győzelmes tengeri harc után a római sereg kényelmesen átment Ázsiába, mialatt Antiokhusz óriási erőfeszítéseket tett, hogy seregét szervezze. Falanxa mintegy tizenhatezer emberből állott, amelyhez mindenféle népbeli más csapatok is csatlakoztak. Összesen nyolcvanezer gyalogost és tizenkétezer lovaszt állított szembe a rómaiakkal. Magnézia mellett a Hermusz völgyében vívták meg a csatát.

Szcipió helyett, miután ez betegnek feküdt, *Gneusz Domiciusz* vette át a vezérletet. A szíriai sereg előcsapatait a rómaiak csakhamar szétverték, míg a rómaiak gyöngébb balszárnnyát túlnyomó lovassággal maga Antiokhusz támadta meg. Egyideig a csata a szíriaiak javára folyt, de amikor pergamoni lovasok a falanxot oldalba fogták, elülről pedig a római parittyások támadták meg és össze-visszazavarták a rendet, csakhamar eldőlt a csata sorsa. Az egész szíriai hadsereg egy rendetlen csomóba verődött össze, aminek az lett a természetes következménye, hogy a római sereg borzasztó kaszabolást vitt végbe és az elleneséges hadseregnek majdnem a felét lemészárolta, míg a rómaiak alig veszítettek néhány száz embert.

Antiokhusz elbizakodottságáért megkapta a súlyos leckét és kénytelen volt Rómától békét könyörögni.

Szcipió békefeltételei szerint Antiokhusznak az európai és kis-ázsiai területekről a Tarszuszig le kellett mondania és közel ötvennyolcmillió pengő hadiköltséget fizetnie. További fejtétel volt Hannibál kiadatása és a flotta leszállítása.

Ezekkel a hadjáratokkal elérte Róma azt, hogy Makedónia, Szíria és Egyiptom megszűntek rá nézve veszedelmesekké válni, ami a jövő feladatai szempontjából óriási jelentőségű volt.

A görögökkel való érintkezés hatása Rómára. — A hellénizmus.

Foglalkoznunk kell most azzal a hatással, amelyet Rómára a görögökkel való érintkezés eredményezett.

Róma eddig csak olyan népekkel érintkezett, amelyek kultúra tekintetében jóval alacsonyabban álltak nála és nem hogy Róma sajátította volna el az idegen szokásokat, hanem inkább azok az idegen népek vettek fel sokféle római szokást.

A görögökkel való érintkezés azonban mást hozott.

Addig, amíg a római légiónak nem jelentek meg görög földön, az ősi római életmód fővonásaiban, egyszerűségében, nyersségében nem változott meg lényegesen.

A görög földön való hosszas hadakozás azután magával hozta, hogy a rómaiak megismerték és megszerették a görögök fejlettebb műveltségét, kifinomultabb szokásait, életmódját. Amennyire előnyös volt, hogy a régi római szögletenességen a hellén műveltség simiton, éppoly káros volt az, hogy a rómaiak nagyon gyorsan átültették a fejlettebb műveltséggel mindig együtt járó bűnöket is. Amily mértékben szélesebb lett a rómaiak szellemi látóköre, éppoly arányban emeltek oltárt az egykor oly becsületes rómaiak a kényelemnek, élvezeteknek és Kelet minden bűnének.

A régi római istenek eléggé nagy társaságát idegen istenek is szaporították s a régi római istenek tiszteletét a hellénizmus hatása alatt egészen átformálták.

Eszkulápiosz görög istennek kultuszát már régebben átültették római földre. Most a frigiai *Kibele* istennő tiszteletét tanulták el a görögöktől a rómaiak. Kibele tisztelete fülsiketítő cintányérozás, dobolás és sípolás között ment végbe, ami a hívők idegzetét annyira felcsigázta, hogy utóbb sírás, nevetés fogta el őket, majd örületes vad táncba fogtak, ami rendszerint szerelmi tobzódásokká fajult el.

Ezek a vad orgiák tetszeni kezdetek a rómaiaknak, akik utóbb már ezekkel sem voltak megelegedve, hanem még féktelenebb vallási multság után vágyakoztak. Ezt a vágyukat azután kényük-kedvük szerint kielégíthették Bakkhusz isten tiszteletére rendezett titkos összejöveteleken.

A *Bakkhusz-ünnepélyek* Rómában borzalmas erkölcstelenségekkel lettek. Maga a szenátus indítatva érezte magát, hogy tanácsai határozattal lépjen fel az erkölcstelen istentisztelet ellen. A Bakkhanáliakon

A bakkhanáliára felvonulók körmenete.

A bakkhanáliák kezdettől fogva vidám természetű népünnepélyek voltak, amidőn mitológiai körmenetben vonultak fel a hívők Bakkhusz isten tiszteletére. Ezek a vallásos ünnepélyek csak később fajultak el féktelen tobzódásokká úgy Görögországban, mint Rómában.

kezdetben csak nők vettek részt, még pedig egy évben háromszor, de később már férfiak is ellátogattak a „szent” ünnepélyekre, amelyeket utóbb havonként ötre szaporítottak. Hogy a szenátust kijátsszák, éjjelre helyezték át őket. A sötét éjjelnek leple alatt leírhatatlan erkölcstelenkedéseket vittek végbe, miközben az érzéki vadság annyira elfajult, hogy azt, aki a mulatságokra elment, de az orgiákon részt venni nem akart, vagy bármiképp gyanusnak tetszett, egyszerűen leölték és holttestét barlangokban ásták el.

Posztimiusz konzul egy véletlen besúgás következtében nyomára jött ezeknek a borzalmasságoknak. A szenátust rendkívüli ülésre hívta egybe, ahol azután a Bakkhanáliák dolgában elrendelték a vizsgálatot. Ezek az adatok, amelyeket a vizsgálat derített ki, azt igazolják, hogy az emberi gonoszság, az állatias szenvedély féktelen orgiái voltak ezek a szent ünnepélyek.

A szenátus által elrendelt vizsgálat megállapította, hogy körülbelül hétezer római férfi és nő vett részt a Bakkhanáliákon, ahol hihetetlen fajtalanságokat műveltek az istenkultusz leple alatt, öltek, raboltak, megejtették az erényt és utálatos állatiasságokba merültek. Családok békéje, boldogsága ment tönkre ezeken a titkos ünnepélyeken.

Kegyetlenül torolta meg a szenátus a Bakkhanáliákon elkövetett rettenetes bűnöket. Ezerszámmra végeztette ki azokat, akikre rábizonyultak a bűnök. Nem kímélte a szenátus a nőket sem, csak azt engedte meg ezeknek, hogy ne nyilvánosan, hanem otthon végezzék ki őket. Együttal a szenátus a Bakkhusz-kultuszt magányosok számára halálbüntetés terhe mellett eltiltotta és a szüreti ünnepélyeket is csak a prétor felügyelete alatt engedte meg ezentúl.

A régi és az új római jellem. — Kátó és a Kornéliuszok.

Az igazi görög műveltséget a legelőkelőbb római családok is buzgón ápolták ettől az időtől kezdve. Házaikban görög rabszolgákat tartottak gyermekeik nevelőiül s a görög szokások az élet minden ágában egyre nagyobb tért hódítottak.

A Szcipiók, Flaminiusz, Fulviusz és más előkelők határozottan hellénbarátok voltak. Az ő gondolkodásuk kikivánczozott már a tiszteletre méltó, de nehézkes, régi római kereteből.

A régi szabású római férfiaknak, akiknek nem kellett a görög műveltség, sőt szenvedélyesen hadakoztak ellene, *Márkus Porcius Kátó* volt az igazi mintaképe.

Kátó plebejus családból származott, de azért módos volt és volt tekintélye a családnak, annál is inkább, mert a család ritka becsületeség hírében állott. A második pún háború idejében Kátó még ifjú volt s a híres Mánusz Kuriusz Dentátusz, Pirrhusz legyőzője volt szomszédja; aki három ízben vonult be Rómába, mint győztes vezér. De azért megmaradt a régi római egyszerűség mellett, mert birtokán úgy gazdálkodott és úgy dolgozott, mintha soha nem lovagolt volna győzelmes légiók élén. Kátó a szomszédját vette példaképül és takarékoság, munkaszeretet, szorgalom és józanság szempontjából igazi versenytársa lett.

Kátó alig tizenkét éves korában belépett a római hadseregbe és mint ifjú végigküzdötte a pún háborút. Kvintusz Fábiusz Maximusz seregében pedig tiszt lett.

Amikor már abba a korba jutott Kátó, hogy közéleti szereplésre vállalkozzék, kvestornak választották és Luciusz Kornéliusz Szcipió konzul mellé osztották be.

Mikor hivataloskodása lejárt, belépett a szenátusba, ahol átvette az órómai párt vezérletét.

A szenátusban Kátó mindig feltűnést keltett, valahányszor beszédet mondott. Kiváló szónok volt, aki talpraesetten válaszolt, gúnyolódott, fogas kérdéseket adott fel. A Szcipiók pártja ellen minduntalan hatalmas támadásokat intézett. Ő volt a római ellenzék született vezére, aki szenátor korában is megőrizte az egyszerűségét, takarékoságát. Nem szerette a diszt s pompát, mértékletesen evett, semmiféle felesleges dologra nem költött. Míg annyi ezer és ezer római nemes az élvezetek és jólét karjaiba dőlve korán megvénült, addig Kátó még mint ezüsthajú aggastyán is majd kicsattant az erőtől és egészségtől, izmai megfeszültek a karjain és öntudatos büszkeséggel hordta magasan a fejét.

Kátó jelleme, gondolkodása tetszett a római parasztoknak, akik között nemsokára a legnagyobb népszerűsége tett szert.

A katonák hangján is tudott beszélni. Egy alkalommal igen találóan jellemezte egyenes, minden babonától ment gondolkodását. Azt mondotta ugyanis a táborban az egybegyűlt katonáknak, hogy az olyan katonát, aki menetelés közben a kezeit, harchban pedig a lábait mozgatja és éjjel hangosabban horkol, mint amily hangos a parancsszó, azt nem használhatja. Erre egy katona megjegyezte, hogy nem lett volna kár, ha a táborban hangosabban horkoltak volna, mert akkor az egerek nem rágták volna széjjel egy csapatnak összes lábbelijét, ami pedig rossz előjel.

„Tévedsz — szólt Kátó — az lett volna rossz előjel, ha a lábbelik rágták volna szét az egereket!”

Mikor a spanyol földön békét és rendet teremtett, a szenátus megengedte neki a diadalmenetet. Amikor a spanyol földről visszatért Rómába, akkor már azok voltak a hatalom birtokában, akik ellen a szenátusban szónokolt, a *Kornéliuszok* s mind olyan férfiak, akik rokonszenveztek a hellenizmussal.

Kátónak a görög kultúra ellen való harcában sok tekintetben igaza volt. De igaz az is, hogy az ő nehézkes szelleme az igazi görög kultúrát sohasem értette meg. Öreg korában tanult meg görögül, amikor már az ember új szellemi áramlatok elfogadására képtelen.

Nemcsak irodalmi férfiak, szónokok, művészek, oktatók csődültek át görög földről Rómába, hanem egyúttal egész sereg kalandor, szédelgő, mulatáságrendező, akik a régi római erkölcsöket megrontották. A Szcipiók és a többi újítók természetesen csak azt vették észre, ami a hellenizmusban szép és követésre méltó volt, de kikerülte figyelmüket, hogy a hellén kultúrával egyidejűleg mikép

lopózik be Rómába a görög erkölcstelenség és végtelen könnyelműség.

„Idegen istenek vonulnak be Rómába” — mondogatta keserűen Kátó.

A közélet tisztaságát védelmezve, súlyos vádat emelt Kátó Luciusz Szcipió ellen, azzal vádolta meg, hogy az ázsiai hadjárat alkalmával a hadisarcok körül visszaéléseket követett el.

Amikor a szenátusban tárgyalni kezdték Kátó vádjait, Szcipió Afrikánusz olyan dühös lett, hogy mindazokat a jegyzeteket, elszámolásokat, amelyek úgy az ő, valamint fivére, Luciusz Szcipió ártatlanságát bizonyították volna, a szenátus szemei előtt széttépte, gögösen végignézett Kátón és csak ezt a pár szót vetette oda neki: „Én csak tetteimről tartozom elszámolni hazámnak, pénzről nem!”

Klaudia felvontatja Kibele hajóját a Tiberiszen.

Az ártatlanságában megvádolt vesztaszűz egymaga vontatta fel a Tiberiszen a frig istennő hajóját, aki ezzel bizonyosságot tett a szűz ártatlansága mellett.

Egy néptribun szóvá tette Szcipió viselkedését és a szenátusban elhangzott meggyanúsítás alapján a népgyűlés ítélőszéke elé szőlította a gőgös Szcipiót.

A véletlen azonban segítségére jött Szcipiónak. Épp arra a napra esett a zámái győzelem évfordulója, amely napra népgyűlés elé idézték őt Kátó vádjai folytán. Szcipió mint vádlott elment ugyan a népgyűlésre, de mint valami fejedelem magával vitte barátait és nagyszámú klienseit. Ezeknek a kíséretében haladt végig az összegyűlt néptömeg között és büszke léptekkel ment a néptribunok széke elé, ahol

L CORNELIVS-SCPIO OREITVS
V-C-AVGVR-TAVROBOLIVM
SIVE-CRIOBOLIVM-FECIT
DIE-III-KAL-MART
TVSCO-ETANVLLINO-COSS

Kibele a frig istenanya oroszlánfogató kocsiján. Fején korona, kezében dobót és babérágat tart. Fárak támaszkodva szent kísérője, Attisz eunukh áll előtte az istennő papi ruhájában. Római sírdomborműve.

megállott és amikor a nép csendesedett, hangos szavakkal felhívta a népet, hogy kövesse őt a Kapitóliumra, ahol halát akar adni az isteneknek a 15 év előtti nagyszerű győzelemért.

A nép újjongva és tapsolva kísérte Szcipiót a Kapitóliumra, a vád tárgyalása pedig szépen elmaradt.

Arról, hogy a pernek minő kimenetele volt, már nem tudunk semmi biztosat, csak annyi tény, hogy Szcipió elhagyta Rómát és kampániai birtokára vonult vissza s itt is halt meg.

Végül elérte Kátó vágyai célját is. Cenzor lett. Igazán

szigorú volt ebben a fontos hivatalban. Hét szenátort vádolt meg becselenséggel, megvesztegetéssel, mire ezeket a tanács kebeléből kilökték.

Kátó ezenkívül rendbe hozta Róma csatornáit, nagy törvénykezési épületet emelt, szabályozta az állami szállítások és vállalatok dolgát. Legkeblemetlenebb feladata a fényűzés korlátozása volt.

A római nők fényűzése a hellenizmus hatása alatt hihetetlen arányokat öltött. Ezt akarta Kátó korlátozni, miután kiirtani még ő se tudta. Behozta ugyan a fényűzési adót, de ezzel nem sok eredményt ért el.

Amily becsületes és józan gondolkodású volt Kátó, éppannyira kegyetlen és szívtelen is tudott lenni. Rabszolgái között csak a munkabíró, életerős férfiakat tűrte meg. A többieket, ha öregek voltak, „öcska

vasak"-nak nevezte el s potom árért eladta, mert azt tartotta, hogy improduktív rabszolgákat etetni, tartani, amikor az eltartásuk árát sem tudják ledolgozni, kész kár.

Később Kátó ráadta a fejét a spekulációra is. Tavakat, réteket, erdőket vásárolt, ezeknek hozadékait értékesítette, csereberélt, így aztán idővel tetemes vagyont szerzett.

Kátó felfogásában mindenesetre volt valami nyersesség, fanyarság és komor ki nem forrottság. Minden erkölcsösködés mellett megvolt benne is az a gyöngeség, hogy a vagyont nem vetette meg és oly tekintélyes vagyona tett szert, aminő puritán férfiaknak már csak azért sem szokott lenni, mert ezeknek a szükségesnél több nem kell.

Ellenfele, *Publius Kornéliusz Scipió* 183-ban halt meg, alig ötvenéves korában. Kátó hosszú idővel túlélte. Ugyancsak 183-ban halt el Róma nagy ellensége: Hannibál.

Amikor Antiokhusz olyan súlyos vereségeket szenvedett, Hannibál előbb Kréta szigetére, majd pedig Bithiniába menekült és Pruziász király udvaránál húzta meg magát, akit a pergamoni Eumenesz elleni harcban tanáccsal és tettel támogatott.

Amikor Eumenesz és Pruziász békét kötöttek, Flaminiusz a római szenátus nevében a béke egyik feltételül azt kötötte ki, hogy Hannibál adassék ki Rómának. Pruziász sokkal gyávább király volt, semhogy el merte volna utasítani magától a feltételt. Napokon át habozott, még pedig alattomos célból azért, hogy addig római katonák kutassák ki Hannibál rejtékelyét.

Amikor a római poroszlók ráakadtak arra a házra, ahol Hannibál tartózkodott, adott jelle be akartak rontani, hogy foglyul ejtsék. A 67 éves *Hannibál* azonban nem várta meg a római fogdmegeket. Ezzel a felkiáltással: „Ismerem a rómaiakat és a királyok adott szavát!” — a magánál rejtegetett méreggel megölte magát.

Makedónia leigázása. — Görögország sorsa.

Róma békéje Makedóniával alig tartott néhány évig.

V. Fülöp makedón király ugyanis utóbb arra törekedett, hogy országát belsőleg megszilárdítsa és olyan védelmi állapotba helyezze, amelyből könnyen lehet támadni. Rendkívül takarékoskodott, kincseket, vagyont gyűjtött az ország számára. Csendben, a rómaiak sejtelme nélkül átszervezte és szaporította seregét és titokban érintkezésbe

lépett a balkáni barbár népekkel, ahonnan mindig számíthatott harc-vágyó zsoldosokra.

Ekképen megerősítve országát, már azon volt, hogy Rómának felmondja a fegyverbarátságot, amikor 179-ben váratlanul elhunyt.

Fülöp halála azonban nem jelentette azt, mintha a Rómával való hadakozás eszméje is meghalt volna, mert a makedón főnemesek és főtisztek tájékozva voltak Fülöp szándékáról és annak megvalósítását ők maguk tovább sürgették. Jellemző volt a közhangulatra, hogy Fülöp halála után ennek fiát, Demetrioszt, aki túszként Rómában nevelődött, a makedón nagyok meggyilkolták, mert attól tartottak, hogyha ez jut trónra, az uralmat Rómának kedvező irányban fogja vezetni.

Fülöp megüresedett trónját egyenlőtlen házasságából származó másik fia: *Perzeusz* foglalta el.

Perzeusz szintén át volt hatva ugyanazoktól a gondolatoktól és tervektől, mint Fülöp. De nagy hibája volt Perzeusznak, hogy a jó szándék mellett hiányzott belőle az elhatározottság és a kitartás.

A makedón nemesség és a sereg főemberei már nyugtalankodtak és unszolni kezdték Perzeuszt, hogy kezdje meg az ellenségeskedést Rómával.

Perzeusz végre engedett az unszolásnak és miután sikerült megnyernie a görögöket is és néhány barbár törzset, megindult a harmadik makedón háború. A római légiók két évig nem bírtak boldogulni. Végül Luciusz Emiliusz Paulusz konzul nagyobb sereg élén véres győzelmet aratott Perzeusz seregein Pidna mellett (Kr. e. 168.). Húszezer makedón harcos holtteste borította a csatateret, tizenegyezer pedig fogságba került. Ez a csata teljesen megsemmisítette Makedónia régi hatalmát.

Perzeusz elmenekült, de később a rómaiak kezébe került. A legyőzött király a győztes római vezér lábai elé borulva rimázkodott kegyelemért, majd gyáván alkudozni kezdett életéért. De hiába.

Makedónia megszűnt önálló ország lenni.

A szenátus rájött, hogy Makedónia a római birodalom terjeszkedésének továbbra is akadályozója lesz, ha nem szünteti meg az ország régi szervezetét. Ez okból Róma Makedóniát négy, egymástól független szövetségi kerületre osztotta fel. A közigazgatási szervezetet egyébként római mintára alakította át és természetesen az arisztokratikus formának kedvezett. Másrészt azáltal igyekezett Róma népszerűvé válni a makedónok előtt, hogy az adózási alapot csökkentette s azontúl csaknem felénél kevesebb adót szedett tőlük, mint amennyit a makedón királyok hajtottak be az alattvalóktól.

Róma azonban, amint az a győzőknél nem ritka eset, nem tartotta be a helyes mértéket. Lehet, hogy a jövőre való tekintettel, de lehet, hogy az ősrómai kegyetlenség ösztönétől üzetve, erősen ráncbaszedte azokat a görög államokat is, amelyek Rómához hívek maradtak.

Általában Róma szövetségeseinek hűségében nem volt hajlandó vakon bízni, miért is elsősorban görög földön és általában Keleten úgy rendezkedett be, hogy az előbbihez hasonló meglepetések ne érhessék.

Előrevetette árnyékát az a római világhatalom, amely nem ismer kegyelmet, nagylelkűséget, hanem kíméletlenül végiggázol azon a területen, ahol egyetlenegy szavára meg nem hódolnak.

Nagy kegyetlenséggel bánt el Róma azokkal a görög helyőrségekkel és városokkal, amelyek ugyan nem vettek tényleg részt a háborúban, de annakidején

Makedónia mellé mérészeltek állni. A római szenátus titkos utasítására egyetlenegy napon hetven epiruszi helyőrséget támadtak meg a légionáriusok. A helységeket földig lerombolták, a szerencsétlen, mit sem sejtő

lakosságot — mintegy százötvenezeret — rabszolgaságba hurcolták. Hóhéri lelketlenséggel bánt el Róma más görög városokkal is, melyeknek makedónbarát lakosságát vagy kardélre hányatta, vagy pedig Rómába vitte foglyokként.

Még a semlegesesen viselkedő görög városokból is tüzokat követeltek. Ezer tűz került így Rómába, akiket aztán egymástól messze eső helyekre vittek Itáliában s itt tartották őket tizenhét évig. A Rómába hurcolt tűzok közt volt Polibiosz, a nagynevű történetíró is.

Perzeusz makedón király legyőzését Rómában olyan diadalmenet fejezte be, aminőre ritkán akadt példa.

Egykorú leírás alapján így folyt le a diadalmenet.

Emiliusz Paulusz néhány nappal a diadalmenet megtartása előtt Perzeusz díszhajóján, biborszínű vitorlakkal és zászlókkal a Tiberiszen felfelé evezett, mialatt a folyó partjain ezer és ezer ember éljenezte.

Perzeusz makedón király ezüstpénze.

Egyik oldalon a király arcképe van, másikon a villámon álló, tölgykoszorúval övezett királyi sas.

✓

Cybele római hadvezér atadalmenele.

A diadalmas hadvezér órómal szokás szerint fényes diadalmenetben vonult be Rómába négy fehér lo által vont díszkocsiján. Türedezett ókori dombrornál.

A diadalmi ünnep három napra volt elosztva. Az első napon kétszázötven szekéren hozták a zsákmányul ejtett szobrokat, festményeket, diadalmi és emlékoszlopokat. A második napon rengeteg sok szekéren szállították a zsákmányul ejtett makedón fegyverek ezreit. E szekerek mögött jött háromezer római harcos, akik kétszázötven súlyos edényt vittek. Minden edényt négy ember tartott, mert olyan súlyos volt a bele rakott ezüstpénztől. Az ezüst értéke mintegy tizennégymillió pengő volt. Egy egész sereg ember ezüst tejeskannákat, ivószarvakat, edényeket, vedreket vitt. Róma népe egészen el volt telve a látottaktól. Tulajdonképen a harmadik napon volt legszebb a diadalmenet. Harsonások nyitották meg a pompás, rendkívül hosszú menetet, mögöttük százhusz hízott ökröt hoztak római ifjak, akik bíborszínű köténnyel voltak díszítve s feladatuk az volt, hogy az ökröket a nép számára leöljék. Az ökrök szarvai szalagokkal és koszorúkkal voltak díszítve. Kisfiúk arany és ezüst áldozati tálakat vittek, ezt követték azok az erős férfiak, akik hetvenkét edényben a zsákmányul ejtett aranypénzeket szállították. Ezután óriási szekéren hozták a győztesnek azt a hatalmas arany áldozati edényét, amelyet tíz talentum értékű aranyból készítettetett és drágakövekkel díszítettetett. Majd újabb szekereken szállították Perzeusz aranyedényeit és családi

Róma védő istennője

Sisakkal a fején ábrázolták Róma istennőjét, a hadvezérek diadalmenetét ábrázoló domborműveken rendszerint ő a diadalmas vezér kocsijának vezetője.

kincseit. Ezután következett egy szekér, amelyen Perzeusz hadivértete, ezen pedig királyi jelvényei voltak elhelyezve.

Most következett a menetnek legjellemzőbb része.

Egy sereg felvigyázó, ápoló és mindenféle szolgaszemélyzet között jöttek Perzeusz gyermekei. A kísérő szolgaszemélyzet kezeit tördelve kérte a római népet, hogy kegyelmezzenek a gyermekeknek. Ez a jelenet számos rómainak könnyeket csalt a szemeibe.

Gyermekei után lépdelt fekete ruhában maga Perzeusz, a legyőzött. Ugy nézett ki, mintha az örület környékezné. Minduntalan felkiáltott, kezeit tördelte, a fejét fogta, majd kitérte a karjait.

A menet vége felé következtek Perzeusz elfogott udvari és egyéb főemberei. Ismét szekerek jöttek, amelyek rakva voltak azokkal az aranykoszorúkkal, amelyeket Emiliusz Paulusz győzelme alkalmából a vele rokonszenvező görög városoktól kapott. Végül következett a hadvezéri diadalmi szekér, rajta állott arannyal átszőtt bíbortógában Emiliusz Paulusz, amint jobbjaival babérkoszorút tart magasra. A menetet a győztes sereg zárta be. Perzeuszt aztán börtönbe zárták, ahol néhány év múlva a kegyetlen bánásmód miatt meghalt.

Azt lehet azonban mondani, hogy Perzeusz legyőztetése után mintha egyszerre kiveszett volna a régi római szellem. Hihetetlen mértékű hatalmi vágyakozás férközött a római nép lelkébe. Pátriciusz, plebejus egyaránt csak pusztítani és hódítani vágyott, mert az ilyen Emiliusz Paulusz-féle diadalmenet rengeteg kincset hozott az ősi Rómába. A nép szeme kinyílt, valamennyien részesei akartak lenni a tömeges zsákmányolásnak. Amikor pedig a perzeuszi kincsek hazahozatala után a szenátus egyévi adót elengedett a népnek, mindenki meg volt győződve arról, hogy ennél többet is tehet az állam a polgáraiért, vagyis mindegyiket külön gazdaggá teheti, csak hadakozni, csak hódítani kell.

Ekkor kezdődött Róma igazi gőgje. Ekkor vette kezdetét a hírhedt római zsarnokság.

Róma zsarnoki hajlamai abban a mértékben emelkedtek, amily arányban hunyászkodtak meg előtte az egykor oly hatalmas dinasztíák. Igy Bithinia királya, II. Pruziász a római követ előtt térdre ereszkedett. Mi sem természetesebb, mint az, hogy Róma ezeket a meghunyászkodásokat érdemük szerint honorálta: a gyáva országokat egyszerűen letiporta.

Ezután már nem az alkudozó, fortélyoskodó, hanem a követelő, szívtelen Róma áll előttünk.

Róma feltétlen megadást követelt a legyőzöttől és amikor a megadás bekövetkezett, akkor feloldva érezte magát a kegyelemgyakorlási alól.

Róma új hatalmi politikájának irányát és súlyát csakhamar megéreztek Keleten, nevezetesen Szíria és Egyiptom, amelyek szintén Róma fennhatósága alá kerültek.

Karthágó elpusztítása.

Rómának ezek után az volt a célja, hogy teljesen tönkretegye Karthágót. Ennek a városnak végleges megsemmisítése egyik leggyalázatosabb cselekedet volt, amelyet valaha Róma hitszegő módon elkövetett.

Karthágó ugyanis, amelyet Róma az önállóság minden eszközei-től megfosztott, mindeddig pontosan teljesítette azokat a súlyos feladatokot, amelyeket Róma oly szívtelenül rótt rá. A hadiadót pontosan fizették a karthágóiak és karthágói hajók küzdöttek mindenütt a római hajók társaságában.

Tagadhatatlan azonban, hogy Karthágó idővel összeszedte magát, sőt mi több, nagyfokú jóléthez jutott. Tetemes vagyona keletkezett, lakosai felszaporodtak, kereskedelme virágzott és még mindig tetemes földterületnek volt az ura.

Masszinissza numid király már régóta szerette volna Karthágó területének egy részét. Várt a kedvező alkalomras amikor Róma Perzeusszal harcba keveredett, fegyveres erővel foglalta el Karthágótól a kérdéses területet. A karthágóiak panaszt tettek emiatt Rómában, de a hosszadalmas tárgyalásoknak az lett a vége, hogy Róma a területet végérvényesen Masszinisszának ítélte oda, sőt ráadásul Karthágót pénzbüntetéssel sújtotta azért, hogy a területet eddig is birtokolni merte. Masszinissza e becstelen ítéletből hamarosan kiérezte, hogy mi a célja Rómának. Igyekezett is ezt kihasználni. Néhány év múlva Karthágónak másik területét szállotta meg, mire a karthágóiak ismét panaszt emeltek a római szenátus előtt. Róma megint megmutatta, hogy a karthágóiaknak egyáltalában nem hajlandó többé igazságot szolgáltatni. Mindazonáltal a második alkalommal az előbbi magatartásától eltérőleg nem mondott azonnal ítéletet, hanem céltudatosan, pokoli számítással húzta, halasztotta a döntést.

A római szenátus megbízottjai helyszíni szemlére átmentek Afrikába. A szenátorok bosszankodva és irigykedve tapasztalták, hogy

Karthágó és vidéke mennyire fellendült. Egyelőre tehát a szenátorok titkos tervükhöz ragaszkodva nem határoztak.

Róma szándékosan húzta, halasztotta a döntést, még pedig azért, hogy Karthágó megunja a huzavonát és elkeseredésében Masszinisszát fegyveresen támadja meg. Ez várta Róma, hogy azután teljes súllyal csaphasson le Karthágóra.

Közben az történt, hogy a karthágói hazafias párt a közhangulat nyomása alatt uralomhoz jutott. A párt élén Hazdrubál és Karthaló állottak.

Ez a párt beleunt már abba az áldatlan helyzetbe, amelyet a területvitának eldöntetlensége idézett elő. A párt elhatározta a háborút Masszinissza ellen, de a karthágói sereget Masszinissza tönkrevverte. Ezek után nem volt más hátra, minthogy Masszinissza magát Karthágót is elfoglalja és azt a numidák országának székvárosává tegye meg.

Karthágó és Masszinissza között váltakozó szerencsével folyt a további harc. Róma azonban mit sem tett, hanem egyelőre megelégedett azzal, hogy a két ellenfél maga között intézze el a baját, számítván arra, hogy Karthágó ezalatt alaposan ki fog merülni. Utóbb azután Róma belekezdett gyalázatos tervének keresztülvitelébe. Egyelőre megbízottakat küldött Karthágóba és parancsoló hangon felhívta Karthágót, hogy ne merészeljen továbbra is fegyveresen védekezni, mert ehhez a 201-ik évi békeszerződés értelme szerint nincs joga.

Róma tehát tervszerűen kergette bele Karthágót a békeszegésbe. Róma megelégedte Karthágót. Utjába volt neki, meg akarta semmisíteni végleg. Most már elérkezettnek látta az időt Róma, hogy beavatkozzék Karthágó viszályába. Maga *Kató* is amellet volt, hogy Karthágó szűnjön meg. Állítólag a szenátusban minden felszólalását ezekkel a szavakkal fejezte be:

„Egyébként azt tartom, hogy Karthágót el kell pusztítani!”

Karthágó tragédiája annál meghatóbb volt, mert Róma ez alkalommal a lehető legbecstelenebb módon járt el vele szemben. Amikor a karthágói sereg a Masszinissza elleni harcban megsemmisült, a karthágóiak követeket küldtek ismét a római szenátushoz és bejelentették neki, hogy a háborúspárt vezérét, Hazdrubált és Karthalót börtönbe zárták és a karthágói nagy tanács halálra ítélte őket. Most pedig Karthágó arra kéri Rómát, hogy szabja meg a vezeklés, az elégtételadás feltételeit, mert Karthágó hajlandó a békés egyetértés kedvéért minden feltételt elfogadni.

A római szenátus a követeknek nem adott határozott választ. Habozott, köntörfalazott, mert még nem volt hadilábon az a nagy sereg, mellyel Karthágót úgyszólván szét akarta morzsolni.

A második karthágói követtség is határozott válasz nélkül tért vissza.

Ekkor történt, hogy *Utika* város, mintegy sejtve a történendőket, nehogy kénytelen legyen Karthágó sorsát megosztani, e'szakadt Karthágótól és Róma szövetségesének nyilvánította magát.

Ilyen körülmények között megérett a helyzet Róma tervei számára és a római szenátus minden különös bevezetés nélkül megüzente a háborút Karthágónak. Egyidejűleg nyolcvanezer gyalogos és négyezer lovas ötven hadihajóval Márciusz Maniliusz és Luciusz Márciusz Cenzorinusz konzulok parancsnoksága alatt Lilibeumban készen állottak arra, hogy áthajózzon Afrikába.

Róma hadüzenete meglepetés volt. Erre már Karthágó csakugyan nem számíthatott, mert hisz Karthágó Róma védnöksége alatt állott. Különben Karthágó minden anyagi jóléte ellenére sem érezte magát elég erősnek arra, hogy Rómával harcra elegyedjék. Követeket küldött tehát a gögös római szenátushoz, amelynek bejelentette, hogy Karthágó nem akar háborút, erre okot sem lát, egyébként pedig kegyelemre megadja magát.

Erre a szenátus azt válaszolta, hogy a Lilibeumban (tehát Sziciliában) levő konzulokhoz Karthágó harminc napon belül háromszáz túszt küldjön át békés szándéka biztosítékaul, ennek ellenében Róma a karthágóiak vagyonát és szabadságát nem bántja. De megjegyezte a szenátus, azonban mintegy csak mellékesen s a karthágóiak nem is helyeztek rá súlyt, hogy a további rendelkezés a konzulokat fogja illetni. A konzulok pedig a kapott titkos utasítás értelmében jártak el.

A karthágóiak a túszoikat pontosan elvitték Lilibeumba, ott át is adták őket. Ekkor lesújtó meglepetés érte Karthágót. A két konzul ugyanis a háromszáz túszt átvette és néhány nap mulva a sereggel együtt hajóra szállott és Utikánál kötött ki.

A karthágói követek erre a hírre újból felkeresték a konzulokat, most már afrikai földön, hogy megkérdezzék őket, mi a további kívánságuk.

A két konzul lelketlen, durva módon azt követelte, hogy a város szolgáltassa át fegyvereit és minden hadiszerszámát.

A karthágóiak ezt a kívánságot is teljesítették.

Hosszú szekérsorokon hozták a karthágóiak a kétezer hajítógépet, amelyek a város falainak védelmére szolgáltak, továbbá kétszázezer vasvértet, rengeteg dárdát, kardot, pajzsot.

A konzulok átvették a fegyvereket és hadieszközöket és amikor azt hitték, hogy Karthágó most már teljesen fegyvertelen, kijelentték, hogyha most már a karthágóiak a várost teljesen le nem rombolják és a lakók legalább tízezer lépéssel beljebb nem telepednek meg, akkor a konzulok ostrom alá fogják Karthágót.

Rettentő volt ennek a kijelentésnek a hatása.

Utolsó kísérletként a karthágói követek arra kérték a konzulokat, hogy ne kívánják a város lerombolását, mert a város nem bántotta őket és most sem bántja. Másrészt a város falai szentek a karthágóiak előtt, kimélik meg a konzulok Karthágót.

Minden kérés, könyörgés hiábavaló volt.

Nem csoda, ha ezek után a birkatürelmű karthágóiak rettenetes haragra gyűltak. Amikor a követek visszatértek Karthágóba és kihirdették a konzulok lelketlen parancsait, a lakosság átkozódva kezdte emlegetni a rómaiakat és az eddigi türelmes, békés hangulatot a legelsőbb harci kedv váltotta fel.

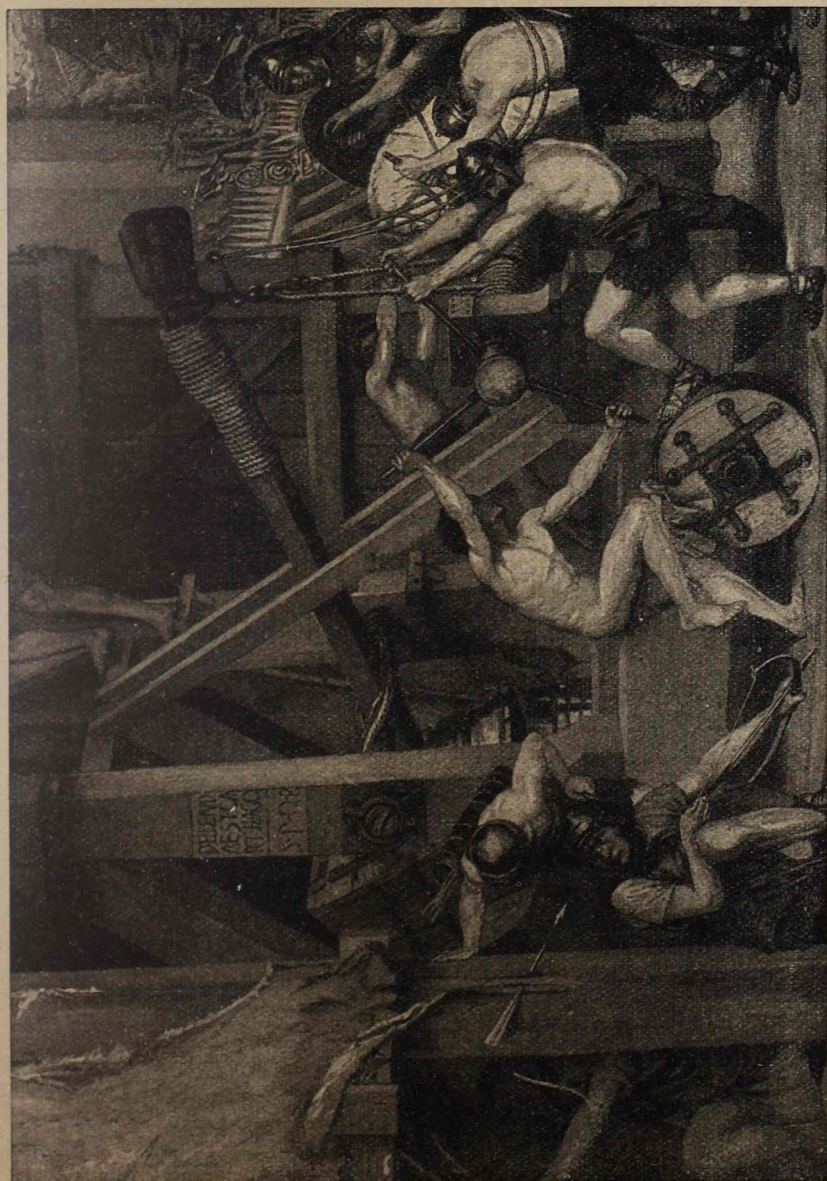
Bosszúért kiállottak a karthágóiak, pedig teljesen fegyvertelenül álltak a család módon felkészült rómaiakkal szemben.

A rómaiak abban a hiszemben voltak, hogy a fegyvertelen karthágóiakkal szemben nem kell erőlködniök, egyelőre tehát nem is siettek a fegyveres beavatkozással. Ezeket a heteket használták fel a karthágóiak arra, hogy az egész várost fegyvergyárrá alakítsák át. Minden házban sietve készítettek a fegyvereket, hajókat építettek, hajítógépekkel fegyverezték fel a város falait. A nagy lelkesedésnek, de egyúttal a végső elkeseredésnek jele volt, hogy amikor a hajítógépekhez és a hajók számára már nem tudtak elég kötelet fonni, a karthágói nők a hajfonaikat vágták le és azokból fontak köteleket.

Az elítélt Hazdrubál időközben visszanyerte szabadságát. Ő vezette a külső, egy hasonló nevű vezér pedig a belső védelmet.

Amikor a rómaiak megrohanták a várost, hogy váratlanul bevegység, ott találták a karthágóiakat városuk védelmére felfegyverkezve. A rómaiak rohamát a védők hőiesen visszaverték. Nem maradt tehát a rómaiak számára más hátra, minthogy rendszeres városostromra készüljenek, mert abban a feltevésükben, hogy egy-kettőre urai lesznek a városnak, csalódnok kellett.

A rómaiakat két éven át a balszerencse egész láncolata érte.

Karthágó falainak ostroma fallőrő-kossal, meiyet nedbes bőrökkel védett ostromlótorny velt körül.

A karthágóiaknak most már bőséges idejük jutott arra, hogy városukat még jobban megerősítsék. Eközben meghalt Masszinissza, Karthágó legveszedelmesebb ellenséges szomszédja. Masszinisszának három fia maradt, akik csakhamar harcba keveredtek egymással.

Kedvezőtlen volt a rómaiak helyzete egészen 147-ig, amikor *Publius Kornéliusz Szcipió Emiliánusz* konzul tetemes segélycsapatokkal partra szállott Utikánál. Az új fővezér a pidnai győzőnek, Emiliánusz Paulusznak volt a fia, akit a Szcipió-család örökbe fogadott. Már tizenhét éves korában kitüntette magát a pidnai csatában.

Szcipió Emiliánusz sokat volt spanyol földön, ahol számos csatában kitüntette magát. Alig harminchat éves korában visszatért Rómába, hogy az ediliszi hivatalt elnyerhesse, de már akkor őt tekintették a jövődi konzulnak, noha még nem érte el a törvényes negyvenhárom éves kort. A korhiányt néphatározattal engedték és nagy lelkesedéssel megválasztották konzulnak.

Mikor Szcipió Emiliánusz Afrikában partra szállott, első teendője az volt, hogy a fegyelmezetlen római ostromló seregben helyreállította a rendet és új irányban kezdte meg a város ostromát. Mindenekelőtt elfoglalta Karthágó elővárosát, Magaliát. Azután egy hosszú kőgátat építtetett, miáltal Karthágónak a tengerrel való közvetlen érintkezését csaknem lehetetlenné tette. A karthágóiak a flottájukkal akartak ezt a körülkerítést megakadályozni, de sikertelenül, mert a harcban az egész partmente és a kereskedelmi kikötő is a rómaiak birtokába jutott.

Ez év telén rettenetes csapás érte az elszántan védekező karthágóiakat. Éhség és járványos betegségek kezdtek pusztítani a védők tömör sorait. Hétszázezer emberből állott Karthágó lakossága a védelem elején, bő aratása volt tehát a járványoknak. Azután a lakosság is pártokra szakadt, uccai harcok fogyasztották a pünöket. A két Hazdrubál egymásnak halálos ellensége lett és ahelyett, hogy a védelmet a folyton hevesebben ostromló rómaiak ellen összpontosították volna, egymás ellen hadakoztak, ami lényegesen megkönnyítette az ostromló sereg sikerét. Hazdrubál parancsnok a hasonló nevű másik parancsnokot, aki a város belső területét védte, megölette s átvette a diktatúrát.

Karthágó sorsát ez a belső egyenetlenkedés döntötte el.

A 146. év tavaszán Szcipió Emiliánusz konzul egyik alvezére az általános ostromroham alkalmával áthatolt a hiányosan védett városfalakon és bevette a hadikikötőt is.

Minden oldalról özönlenni kezdtek a római harcosok Karthágóba. A légionáriusok vad dühvel rohantak a város belső területére, a nagy

piactérre, ahol az elkeseredett karthágóiak rettenetes elszántsággal védekeztek. Minden talpalatnyi helyet óriási véráldozattal kellett a rómaiaknak elfoglalniuk. Az igaz, hogy nem kíméltek bosszújukban senkit, nőket, aggokat és gyermekeket egyforma kíméletlenséggel mészároltak le.

Minden egyes karthágói ház várhoz hasonlított, mert a lakók a

Karthágó végpusztulása.

A hatalmas pún várost négy évi szívós védekezés után vették be a római légiónk Szcipio Afrikánusz vezérlete alatt. A karthágóiak még a berohanó ellenséggel szemben is kétségbeesetten védekeztek. A rómaiak rem kegyelmeztek senkinek, a nőket, gyermekeket, aggastyánokat is legyilkolták a tizenhét napig tartó véres tusában. Aztán eltörölték Karthágót a föld színéről.

hat-hét emeletes házakból forró vizet, kőesőt zúdítottak a betóduló római katonákra, így tehát minden házat úgyszólván ostrommal kellett bevenni. Amint a rómaiak egy uccát elfoglaltak, rögtön felgyújtották a házakat, hogy a karthágóiak ne találjanak többé ott menedéket.

Közel ötvenezer kiéhezett karthágói kért kegyelmet a győztes római vezértől. Ezek megmenthették az életüket, de rabszolgasorba jutottak.

Az uccai harc hetedik napján a római katonák eljutottak a vár-erődítvényig, Birzéig. Ide menekült a védők megmaradt része.

A várat most már csak Hazdrubál védte kilencszáz, jórészt római szökevénnel. Ezek tehát kegyelemre nem számíthattak. Ott volt a várban Hazdrubál felesége is gyermekeivel együtt.

A védők maradványa Eszkulápiosz temploma körül csoportosult, amely a sziklavár csücsán emelkedett. De amikor a rómaiak a templomot felgyújtották, Hazdrubált elfogta az élethez való ragaszkodás vágya, titkon elmenekült a várból és Szcipió Emiliánusz táborába sietett, ahol térdrehullva kegyelemért könyörgött.

Mikor Hazdrubál felesége értesült férje gyáva cselekedetéről, férjét és a rómaiakat elátkozva, gyermekeit bedobálta az égő épületbe s azután maga is a lángok közé vetette magát.

Elképzелhetlen képet nyújtott Karthágó. Holttestek ezrei hevertek szanaszét, néhol csaknem házmagasságnyira, egész uccasorok égtek, házak omladoztak össze. Tizenhét napig pusztított a tűz Didó városában, mialatt a harctól elvadult római katonák pusztítottak, raboltak mindenfelé.

Mikor a zsarátnokok elaludtak, a római vezér ledöntette a még megmaradt falakat és jelképiesen egy ekét húzatott keresztül a városon, ami azt jelentette, hogy a földdel egyenlővé tette a várost, ahol többé Rómát fenyegető hatalom nem vetheti meg a lábát.

Karthágó tehát megsemmisült a szónak legszorosabb értelmében. Szcipió Emiliánusz híven teljesítette a római szenátus kegyetlen parancsát. A pusztulás és a pusztítás iszonytató részletei azonban Polibiosz állítása szerint végül mégis meghatották a győztes római vezért, aki Karthágó romjai felett állva, mintegy látnoki szellemben idézte Homerosz versét: „Eljövend a nap, mikor romba dől szent Ilion.” Szcipió Emiliánusz elmerengve a sors szeszélyein, maga előtt látta romjaiban heverni az egykor oly hatalmas Karthágót és eszébe jutott, hogy hasonló sors fogja majd érni a győztes Rómát is.

Karthágó neve, szerepe tehát megszűnt.

Róma a meghódított területet Afrika tartománynak nevezte el és fővárosává Utikát tette meg. Utikában székel a prétor, számos római kereskedő telepedett meg csakhamar Utikában és a környéken, mindazonáltal a meghódított terület sohasem érte el többé azt a fogalmat és jelentőséget, mint amilyenben Karthágó idejében része volt.

Makedónia, Görögország és a pergamoni királyság római tartományokká lesznek.

Perzeusz makedón király legyőzése után Róma négy szövetséges területre osztotta Makedóniát, de az ország csak néhány év múlva lett római provinciává. Akadt egy kalandor, valami Andriszkosz nevű posztókészítő, aki Kis-Ázsiából jött át Makedóniába s ott Perzeusz fiának adta ki magát. Andriszkosz hazug meséit a nép csakhamar elhitte és mindenütt megszabadítóként üdvözölte a merész és élelmes posztókészítőt, aki a római uralommal elégedetlenkedők élére állott.

Róma könnyűszerrel elfojtotta a lázadást s Andriszkosz nemcsak vereséget szenvedett, hanem fogságba is jutott.

A szenátus most már az előbbi szövetségi kerületeket megszüntette és egész Makedóniát római tartománnyá alakította át és egy prétor kormányzata alá rendelte.

Makedónia után Görögország teljes leigázása következett.

Róma a legutóbbi néhány évben rendkívül elnéző volt a görög néppel szemben. Ez jórészt annak a befolyásnak volt tulajdonítható, amelyet Polibiosz gyakorolt az előkelő, hangadó rómaiakra. A nagy tudású történetíró bejáratos volt a legelőkelőbb rómaiak házába s Emiliusz Paulusz legmeghittebb barátai közé tartozott.

A római szenátus Görögországgal szemben azzal is kimutatta jóindulatát, hogy az ezer tús közül a még életben levő 300 akhájit 150-ben hazabocsátotta.

A hazabocsátott akhái túszoknak az volt az első cselekedetük, hogy egész Görögországban lázítani kezdtek a rómaiak ellen. A könnyen tobbanékony görög nép hallgatott a szájhősök szavára. Az akhái szövetség elhatalmasodott és harcha keveredett Spártával, amely Rómához fordult. A szenátus szét akarta robbantani az akhái szövetséget, de ez a kísérlet még nagyobb forrongásba hozta a görögöket. Az akhájok Kritolauszt választották vezérüknek, Metellusz római vezér azonban megverte Kritolauszt, aki a csata végeztével úgy eltűnt, hogy nem is akadtak többé rá. A római sereg könnyűszerrel bevette ezek után a fontosabb görög városokat. Metellusz e sikerek ellenére hajlandó lett volna a békekötésre, de megakadályozta a békét a hetvenkedő Diéosz akhái vezér, aki abban a hitben volt, hogy majd ő fogja a görög népet a rómaiak gyámkodása alól felmenteni. Diéosz azonban 146-ban Luciusz Mummiusz konzultól, aki időközben a római sereg vezérletét átvette,

döntő vereséget szenvedett és a csata folyamán elkeseredve saját kardjába dőlt.

A meggondolatlan lázadást legdrágábban Korinthusz város fizette meg. Ugyanis a leukopátriai csatanyerés után Mummiusz konzul prédára bocsátotta a katonákat. Ezeknek az volt az első dolguk, hogy a közelben levő gazdag kereskedelmi várost, Korinthuszt rohanják meg. Rettentő volt a pusztítás, csaknem olyan, amelyet Karthágó szenvedett el. A lakosságnak felét lemészárolták, a többi rabszolgákként hurcolták el, a várost teljesen kirabolták. Ami kincs, műalkotás volt Korinthuszban, azt mind hajóra tették és Rómába szállították. A várat és a vár falait Mummiusz leromboltatta, egy szigorú tanácsi határozat pedig halálbüntetés terhe alatt megtiltotta a város újraépítését. Közvetlen oka Rómának arra, hogy a gyönyörű és dúsgazdag várost elpusztíttassa, nem volt. Oknak tekinthette azonban a római szenátus azt, hogy Korinthusz volt a Róma ellen lázadó akháji szövetségnek a székhelye, Korinthusz vára pedig a görög vízeróditmények között a legerősebbek közé tartozott. Szóval: a szenátus meg akarta előzni a forradalmak újabb megismétlődését azáltal, hogy a leghatalmasabb várost elpusztította. A szenátus egyidejűleg Kalkhisz és Théba védőfalait is lebontatta, az akháji szövetséget feloszlatta és minden görög városban római arisztokratikus közigazgatást honosított meg. A görög városok névleg megtartották ugyan függetlenségüket, mindazonáltal a makedóniai prétor alá rendelve katonai felügyelet és ellenőrzés alá kerültek.

A spanyol föld története. — Viriáthusz. — Numancia.

A római fegyvereknek nemsokára a spanyol földön akadt dolguk. A harcra kész luzitaniak (a mai Portugália lakói) éveken keresztül állandóan harcban voltak a római légiókkal és nem ritkán nagy eredményeket értek el.

Tiberiusz Szemproniusz Grakkhusz igazgatása idejében a spanyol földi bennszülöttek nyugalmas életet éltek Róma védnöksége alatt.

De csak 154-ig tartott ez a kedvező állapot. Ebben az évben a luzitaniak újból fellázadtak és csapataik már Kartagéna falai alatt kószáltak és pusztították a rendezett római provinciát. A szenátus *Fulviusz Nobilior* konzult bízta meg a rend helyreállításával, de még mielőtt *Fulviusz* megérkezett volna, a Tájó mellett a római sereg a luzitaniaktól és más néptörzsektől akkora vereséget szenvedett, hogy ennek hírére a többi békés néptörzsek is fegyvert ragadtak.

Hogy a békés hajlamúaknak mutatkozó egyéb néptörzsek is harcba bocsátkoztak Róma ellen, annak közvetlen oka a prétorok, főhivatalnokok, főtisztek végtelen lelkiismeretlensége volt. Ezek ugyanis a római hadvezérrel egyetemben arra törekedtek, hogy minél többet harácsoljanak össze. Zsaroltak, loptak, raboltak és az adott szó szentségével és a férfiúi becsület hűségével kötött szerződéseket, megállapodásokat egymásután szegték meg.

A néptörzsek előtt a római férfiú szava már hiteltvesztetté lett és ezután szerződéseket csakis különös ünnepélyességek mellett voltak hajlandók kötni. Ezek az állapotok nagyban kedveztek *Viriáthusz* fellépésének.

Viriáthusz Luzitániában mint egyszerű pásztor ragadta magához népe vezérletét. Rettenthetlen bátorság és okossággal párosult ravasszág lakozott ebben az érdekes vezérben, aki pásztori sorból küzdött fel magát Luzitánia királyává.

Viriáthusz csakhamar olyan hatalomhoz jutott, hogy Rómában általánossá vált a félelem Luzitánia királyától. Már attól kezdtek tartani, hogy a gazdag spanyol tartományt ki fogja ragadni a rómaiak kezéből.

Nyolc éven keresztül tartott *Viriáthusz* tüneményes uralma. Az ellene küldött római seregeket egyre-másra semmisítette meg, úgyhogy a babonás római harcosok már nem is mertek *Viriáthusz* ellen harcba indulni, mert biztosra vették vereségüket.

Viriáthusz mingyárt a szereplése legelején törbe csalt egy római sereget. Négyezer római harcos lelte ekkor borzasztó halálát, nagyon sokan estek fogságba, akik pedig elmenekültek, hajmeresztő dolgokat meséltek a luzitánokról, akikkel nem tudtak megküzdeni. Teljesen szétvert *Viriáthusz* egy második hadtestet is és egymásután futamította meg az ellene küldött római vezéreket.

Hasztalan volt a római szenátus erőlködése *Viriáthusz*szal szemben. Mikor *Fábiusz Maximusz Emiliánusz* konzul személyesen vezetett két légiót *Viriáthusz* ellen, örülhetett, hogy ép bőrrel menekült a sokféle kelepcéből.

Viriáthusz győzelmei természetesen fokozták népszerűségét, úgyhogy rövid idő alatt nemcsak a luzitánok és az ezekkel szomszédos törzsek, hanem a spanyol föld számos néptörzse csatlakozott hozzá.

Sok érdekes vonása volt *Viriáthusz*nak. Egykorú leírások szerint semmiféle jelvényt vagy külsőséget nem használt arra, hogy harcosaitól különbözzék. Amikor *Asztolpa* fejedelem dúsan terített asztalához meg-

hívást kapott, azonnal megkérte a fejedelem leányának kezét. Mikor pedig ezt megkapta, menyasszonyát kezénél fogva felkantározott lovához vezette, nyeregbe emelte s anélkül, hogy a pazar ételekből evett volna, elvágtatott a hegyek közé. Viriáthusz a gazdag hadizsákmányból sohasem tartott meg többet magának, mint amennyi a legegyszerűbb harcosnak jutott. Csakis magas, erőteljes alakjáról lehetett felismerni, mert egyébként a legegyszerűbb ruhát öltötte magára és kerülte a pompát, a fényűzést. Rendkívül józan, mérsékletes életet élt, mindig készen állott a harcra.

Róma nem tudott többé babérokat aratni spanyol földön. Az egyik konzul seregével csak úgy kerülhette ki a végpusztulást, hogy Luzitánia szabadságát és Viriáthusz királyi méltóságát ünnepélyesen elismerte,

A római szenátus a konzul nyilatkozatát érvénytelennek jelentette ki és Szerviliusz Cépiót újabb sereggel küldte Viriáthusz ellen. Viriáthusz hajlandó volt a nyílt, becsületes béke megkötésére, sőt még engedményekbe is belement volna, de amikor a római követek a fegyverek kiszolgáltatását is követelték, Viriáthusz átlátott a szitán és megszakította a tárgyalásokat. A római vezér erre három luzitán főembert gazdag ajándékokkal megvásárolt és rávette őket, hogy Viriáthuszt öljék meg. A három áruló el is követte a gyalázatos gyilkosságot. Viriáthuszt álmában ölték meg. Viriáthusz halálával természetesen vége lett a további ellenállásnak.

Csak Numancia nem hódolt meg s Róma éveken keresztül a legnagyobb szégyent volt kénytelen elszenvedni a város elfoglalásáért vívott harcokban.

Numancia egy nehezen hozzáférhető sziklás fennsíkon terült el. Hatalmas falak, bástyák vették körül és nyolcezer halálra szánt bátor harcos védte a várost.

A szenátus Numancia megvívására erős hadsereget küldött. De hiába.

A rómaiak szégyenét tetőzte 137-ben *Gájusz Hosztiliusz Mancinusz* konzul esete. Mancinusz ugyanis nagyhangú fogadkozások között vette át a parancsnokságot, de a numanciaiak váratlanul bekerítették. A római sereg a konzullal együtt ki volt szolgáltatva az ellenségnek, amely végre is szabadjára bocsátotta ugyan a konzult és seregét, de csakis esküvel fogadott szerződéses béke után, amely szerint nem fognak többé ezen a környéken hadakozni és Numancia függetlenségét elismerik. Mancinusz a feltételekbe belement és ekképp visszanyerte szabadságát seregével együtt.

A római szenátus azonban nem fogadta el ezt a békét és Mancinusz konzult ki akarta szolgáltatni a numanciaiaknak. Mancinuszt egy szál ingben, hátrakötött kezekkel vitték római papok Numancia kapui elé, hogy átadják a várbelieknek. A numanciaiak azonban a konzult nem bántották, illetőleg nem fogadták be, mert ragaszkodtak a békeszerződéshez, mire természetesen tovább folyt a harc Rómával, amelynek még számos vereséget kellett elszenvednie.

Végre is (134.) a szenátus olyan férfiúra bízta Numancia ostromát, akinek gazdag hadvezéri tapasztalatai és egyénisége biztosították a sikert.

Ez nem lehetett más, mint *Szcipió Emiliánusz*, Karthágó legyőzője, aki ekkor épp második ízben volt konzul.

Szcipió Emiliánusz átment spanyol földre, ahol első dolga volt, hogy a teljesen demoralizálódott sereget újjászervezze.

Numancia ostromát nem merte a meglevő sereggel megkockáztatni, hanem előbb segélycsapatokat vont össze mindenünnen, s amikor *Jugurtha* numid király is csapatokat küldött át, hatvanezer ember élén körülzártá Numanciát.

Numancia tizenöt hónapig tartotta magát. A római katonák nem tudtak semmire sem menni, ellenben legyőzte a numanciaiakat az éhség és a járvány. De a védők csak akkor adták meg magukat, amikor kénytelenek voltak már emberhúst enni.

Szcipió Emiliánusz gondoskodott arról, hogy Numancia részéről Rómát ne fenyegetse többé veszély. A numanciaiak közül ötvenet magával vitt, hogy diadalszekere előtt járjanak, a többieket pedig mind eladatta rabszolgáknak. A várost leromboltatta s ez nem is épült fel többé. Egyébként Szcipió a győzelem után a meghódított területeket bekebelezte a római provinciák közé s azután arra törekedett, hogy a római uralmat a méltányosság gyakorlása által a legyőzöttek részéről megkedveltesse.

Ezalatt Kis-Ázsiában úgy alakultak a viszonyok, hogy a pergamoni birodalom is Róma birtokába került.

Eumenesz, Pergamon királya Rómának állandó szövetségese, sőt azt mondhatjuk, kéme volt Keleten. Mikor egyszer árulkodni jött Rómába, Kátó nagyon ellenszenvesen nyilatkozott róla. Azt mondta, nem szereti a királyt, „mert minden király természeténél fogva húsevő állat.” De a pidnai csata után, amely a makedón hatalmat egyszer és mindenkorra letörte, a római szenátus hajlandósága és előzékeny barátsága Eumenesszel szemben tünedezni kezdett. Róma ugyanis bizalmatlan

Bakkhanália.

Bakchusz isten tiszteletére rendezett vallásos ünnepélyek idővel alkalmat adtak Görögországban a legféltékenebb mulatozásokra, szerelmi őrzöngésekre, orgiákra. Rómában s meghonosodtak ezek s a római titkos bakkhanáliákon elkövezt állatias bűnök miatt 7000 embert végeztek ki.

lett minden nép iránt és pedig elsősorban a saját szövetségesei iránt. Arra a meggyőződésre jutott ugyanis, hogy jobb, ha maga körül legyőzött ellenségeket, mintha bizonytalan jóbarátokat lát.

Amíg Eumenesz élt, sikerült neki valamiképpen megóvni a szövetség védelme alatt országa függetlenségét. Fia, *II. Attalusz* ugyancsak elkövetett mindent, hogy valamikép Róma haragját magára ne vonja, inkább a tudományok és művészetek ápolására fordította idejét. De már *II. Attalusz* utóda, *III. Attalusz* trónralépése megváltoztatta Pergamon békés helyzetét. *III. Attalusz* még mint kiskorú lépett a trónra s így gyámja, rokonai és sok főember intézte az uralmat, ami teljes zsarnoksággá fajult el. Belső zavarok dúltak az országban, míg nem a király halála más fordulatot adott a dolgoknak.

III. Attalusz után ugyanis végrendelet maradt hátra. A végrendelet szerint *III. Attalusz* országát a rómaiakra hagyta. A pergamoniak hamisítványnak tekintették a végrendeletet, a rómaiak pedig valódinak jeletették ki. Ebből aztán harc keletkezett a trónkövetelő *Arisztonikus* és a rómaiak között, de Róma két év alatt leverte a pergamoniakat, *Arisztonikuszt* kivégeztette és Pergamont és annak tartozékait „Ázsia tartomány” név alatt egészen bekebelezte a római birodalomba.

Róma állami és társadalmi szervezete. — A demokrácia hanyatlása.

Most, amikor Róma világhatalommá kezdte magát kinőni, egész állami szervezete mélyreható változásokon ment keresztül. Ez a változás a demokrácia hátrányára történt.

Tudvalevő, hogy még az első pún háború idejében is az egész állami életet bizonyos értelemben vett demokratikus szellem lengte át. Háború és béke felett rendszerint a népgyűlés határozott, tehát a nagy néptömegnek befolyása is érvényesült az állami életre. A nemesség és a parasztság érdekei az ellenség legyőzésében azonosak voltak.

Ámde az első és a második pún háború közötti időben a két néposztály, a nemesek és a plebejusok között széles űr keletkezett. A szenátusban ismét csak a nemesek érdekei voltak fontosak s csakugyan szükség volt a második pún háborúban elszenvedett vereségekre, hogy a közös veszedelem a nemességet a nép közelébe kergesse. A kibékülés azonban inkább csak látszólagos volt. *Terenciusz Várró* és az idősebb *Szkipió* tulajdonképp a szenátus akarata és hozzájárulása ellenére jutottak oly előkelő szerephez, a néphatalom vitte őket magával, de már a

második, illetőleg harmadik pún háború befejeztével a nép befolyása véget ért. A nemesség és a nemességre támaszkodó szenátus ugyanis a nép szerepét a választásokban való részvételre, a törvénykezésre szorította, ellenben a külső politika, valamint a belpolitika tetemes részének irányítását magának tartotta fenn.

A szenátus nagy hatalmának kialakulását a megváltozott viszonyok segítették elő.

Rómának és a vidéknek egymáshoz való viszonya nagy átalakuláson ment át. Minden törvényjavaslatot csak akkor tárgyalhatott a népgyűlés és csak akkor emelhetett törvény erejére, ha legalább három vásári napon, tehát legkevesebb tizenhét napig közszemlére volt téve. A messze lakó római polgárok most nem jöhettek egyre-másra Rómába, aminek az lett a természetes következménye, hogy a legfontosabb törvényjavaslatok felett jórészt a római lakosság szavazott le, ez pedig teljesen a szenátustól függött, annak a befolyása alatt állott.

Még egy fontos körülmény csökkentette a nép befolyását az államügyekre. Amíg római, esetleg csak itáliai ügyekről volt szó, az egyszerű, természetes eszű római paraszt is el tudta bírálni a szóbanforgó ügyet.

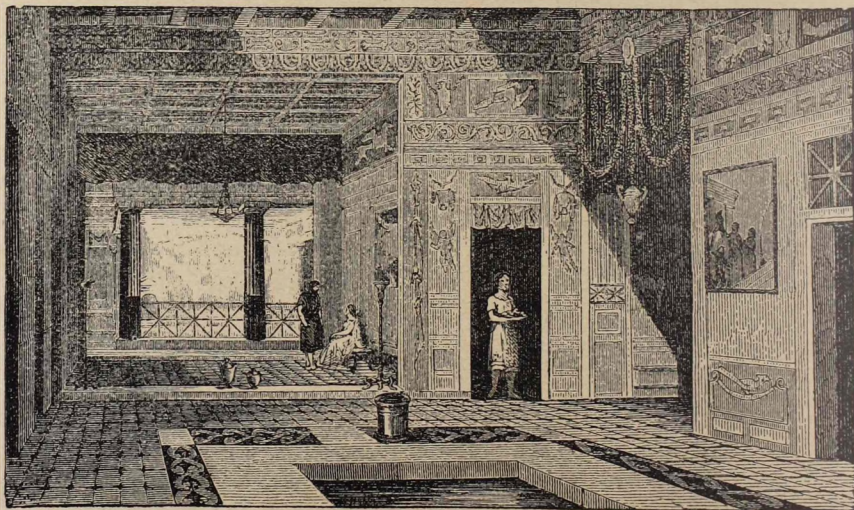
A hódító háborúkkal kapcsolatban azonban előtérbe lépett a tengerentúli politika. Ez természetesen nem volt oly egyszerű, mint az, amely a szorosan vett itál földre vonatkozott. A Kelettel való érintkezés folytán bizonyos szövevényes diplomácia fejlődött ki. Mindenféle nép követei jöttek-mentek Rómában s tárgyaltak békéről, háborúról. Az idegen népekkel való sűrű érintkezés magával hozta, hogy római részen is megszületett a diplomácia, amely nem támaszkodott a régi római politika egyszerű szabályaira, hanem tág teret nyitott az agyafurtságnak, mindenféle ravaszságnak, az elérendő cél érdekében most már mindenfajta, a régi politika szerint meg nem engedett eszközök is szerepeltek.

Természetes, ha a római plebejusok, a római parasztok visszavonultak ettől az immár szédületesnek ígérkező politikától, amelyhez valóban nem is értettek már. Az egyre szövevényesebb állami élet vezetése lassan a szenátusra háramlott teljesen.

Azonban a római szenátus is abba a hibába esett, mint amiben a jórészt nemesekből alakult állami intéző testületek leledzeni szoktak: önző, kapzsi, lelketlen testületté fajult el, amely utóbb zsarnokoskodni kezdett és hatalmát nem a nép, a köz üdvére, hanem aljas magánérdekek kielégítésére használta fel. A szenátus önzése és csúnya visszaélése mindenekelőtt a belső politika terén, még pedig a gyarma-

tosításoknál mutatkozott. Tudvalevő, hogy a gyarmatosítás elsősorban a római parasztok, a kisgazdák jogos igényeinek kielégítésére való volt. Az volt a cél, hogy a kisgazdákat, valamint a teljesen föld nélkül álló római parasztokat földtulajdonhoz juttassák oly mértékben, hogy egzisztenciájuk biztosítva legyen és némi társadalmi egyensúly álljon be a nagybirtokos nemesség és a plebejusok között.

A gyarmatosítás történetéből tudjuk, hogy a hannibáli hadjára-

Pompejiben kiásott római palota átriuma.

Az átrium, közepén vízmedencével, a római ház legtágasabb helyisége volt. Itt tartózkodtak nappal, ide nyílt a ház többi helyisége. A későbbi időkben az előkelők palotáinak átriumát falfestmények, márványoszlopok s mozaik-padló díszítette.

tok befejezése után mintegy húsz évig folyt még a gyarmatosítás. Ekkor azonban megakadt, bár hatalmas földbirtokok kerültek az állam birtokába.

Még érvényben volt ugyan a liciniuszi törvény, amely parancsolólag megállapítja, hogy az állami földekből ötszáz holdnál többet senki nem birtokolhat, de már néhány évtized múlva ezt a törvényt a szenátus a nemesekkel egyetemben elfeledni látszott, kezdtek a rómaiak ezzel a törvénnyel nem törődni. Szokássá vált, hogy kiki úgy szerzett magának állami földeket, amint azt tehette. Szenátorok, befolyásosabb nemesi családok óriási földterületekhez jutottak, ahol rabszolgákkal dolgoztattak és valóságos ültetvényes gazdaságot folytattak. A nagy háborúk folytán rengeteg mennyiségű hadifogoly került a rabszolgavásárokra,

ennek folytán a rabszolgamunka olcsó lett, ami a nagybirtokot erősítette. Természetes, hogy az olcsó rabszolgamunka, majd Szicília meghódítása után a nagymennyiségű búza, gabonabehozatal előbb-utóbb a tönk szélére juttatta a római parasztokat, akik a nagygazdaságokkal versenyezni nem tudtak, sőt bizonyos értelemben — eltekintve a hadiszolgáltatól — szinte feleslegessé váltak az államban.

Igen természetes, hogy a római paraszt ilyen körülmények között erősen háttérbe szorult, sokat, jól és olcsón termelni nem tudott, emellett hadiszolgáltatot kellett teljesítenie, adót fizetnie. Oly állapotok voltak ezek, amelyeket sok ezer római kisgazda elviselni nem tudott. Földjétől kénytelen volt megválni, föld nélkül pedig csakis Rómában kereshetett menedéket, ahol szaporította a proletárok számát. Az ellentét a nemesek és plebejusok között hovatovább nagyobbodott s a nemesek a néppel való közvetlen érintkezéstől is elzárkóztak idővel.

Régebben gyakori volt az eset, hogy olyan egyszerű származású római, ha nemes, vagy hivatalt viselt elődei nem voltak is, saját kiválósága által felküzdhetette magát a legelőkelőbb állásokba s ekképen bejuthatott a szenátusba. Ezentúl azonban azok a vagyoni igények, amelyek az ilyen előkelő álláshoz fűződtek, oly nagyok és fokozottak lettek, hogy azokat szegény származású római kielégíteni már nem tudta volna. Ezért azután a szegényebb, hivatali ősök nélkül való rómaiak nem is igen törték magukat a hivatal után, viszont a szenátus és a nemesek társasága lehetőleg úgy elzárkózott a nép elől, hogy közéjük új, a népből való ember be nem juthatott. Szcipió Afrikánusz 194-ben mint konzul elrendelte már, hogy a szenátorok családjai a színházakban külön üljenek, ne pedig a „nép”-pel együtt, vagy ne egy sorban.

Liciusz Villiusz tribun 180-ban törvény erejére emeltette azt a javaslatot, hogy kvesztorságra senki se pályázhassék, aki nem volt még haditribun és nem töltötte be a harmincadik életévét. Kuruliszi és plebejusi edilisz valaki ezentúl csak harminckét éves, prétor csak negyven, konzul pedig csak negyvenhárom éves korában lehetett. Ez a törvény látszólag az alsóbb néposztálybeliek javára szólott s mindazonáltal a nemeseknek segített, mert ezeknek módot és időt adott a vesztegetésre.

A megvesztegetés ugyanis ebben az időben már szomorú és nagy szerepet kezdett játszani a közéletben. Azok, akik hivatalra pályáztak, rendszerint gabonát osztottak ki a választópolgárok között, hogy hangulatot keltsenek maguk mellett. Nyíltan és szemérmetlenül folyt a veszte-

getés, idővel pedig az elszegényedett polgárok úgyszólván hozzászoktak a megvesztegettetéshez, mert ennek a révén könnyűszerrel jutottak egy kis vagyonhoz, adományhoz, amelyből napjaikat továbbtengették.

A rettenetesen elharapózó vesztegetés végre törvényes tilalmat vont maga után. A törvényt azonban szépen elfelejtették, félretették, mert a közfelfogás általában úgysí romlani kezdett és senki sem firtatta, hogy van törvény a vesztegetés ellen, amikor a hivatalos pályázók olyan jól megfizették a polgárok szavazatait.

A nép hozzászokott a megvesztegettetéshez, amely szinte keresetforrásává lett. Ilyen közállapotok mellett nem lehetett csodálni, ha a

Szenátori cipő.

A római előkelők viseletben is megkülönböztették magukat a köznéptől. Csak a szenátorok viselhettek ilyen magas talpu, szíjjakkal felcsatolt lábbelit.

nép a huszonnégy haditribunt sem választotta már a plebszből, hanem inkább a nemesek soraiból. Ezzel azután akaratlanul egyengette a nemesek előtt a magasabb álláshoz vezető utat, mert ezekből a haditribunokból kerültek ki a *kveszorok*, majd az *ediliszek*. Aki pedig edilisz volt, annak már szavazata volt a szenátusban. Az ediliszből lett a prétor, ebből a cenzor, illetőleg a konzul.

Szemmel látható volt tehát, miként alakult át a helyzet a nemesség javára. Nem volt csoda, ha ilyen közállapotok mellett a szenátorok és nemesek még a ruházatban is megkülönböztették magukat a néptől és bizonyos előjogokat erőszakoltak ki a maguk számára.

Igy például ahhoz, hogy az ősök viaszarcsképeit a lakás előcsarnokának fülkéiben elhelyezhessék és ezekkel az arcképekkel mintegy fitogtassák a belépő előtt a család régiségét, ezentúl csak a nemeseknek volt joga.

Még a ruházatban is megvolt az eltérés. A szenátorok például elefántcsont csattal ellátott fűzős cipőt viseltek, jobbkezük valamelyik ujjára széles „szenátori aranygyűrű”-t húztak, a tunikának nevezett alsó fehér ruhájukat pedig biborcsík szegélyezte. Romlottak az erkölcsök a nemesek soraiban, de az erkölcsi romlottság elterjedt azután mindenfelé, mert a rossz példa vonzott. Szó sem férhet ahhoz, hogy akadtak ritka becsületességű férfiak Rómában, de ezek száma kevés volt.

Becsület, kötelesség, erkölcsi érzés hiányáról tanuskodtak az olyan cselekedetek, amikor a legelőkelőbb állású férfiak igyekeztek az államot

és a népet megcsalni. Az előkelő férfiak az állami vízvezetékét meglopták, a fogyasztott víz árát nem térítették meg, a béreket nem fizették, letagadták a jövedelmeket, hamis kimutatásokat készítettek. A cenzorok maguk vájmi keveset törődtek ezekkel a visszasságokkal, miután az ő lelkiismeretük sem volt patyolattiszta.

Helyesen és találóan jegyezte meg Kátó ezekre a nagy tolvajkodásokra :

„Aki egy polgárt lop meg, az békóba verve hal meg, de aki az államtól lop, az bíborban és aranyak között lehel ki a lelkét !”

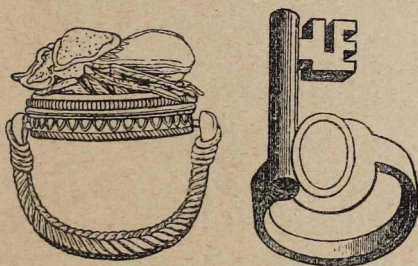
Az erkölcstelenség, a fegyelem lazulása természetesen átragadt a hadseregére is.

Bízvást azt lehetett állítani, hogy a romlott nemesség mintegy céltudatosan igyekezett az alsóbb néposztályt is megrontani, hogy ekképen olyan tömeg álljon rendelkezésére, amellyel bármit keresztülvihetett.

Az erkölcsök romlásával együtt járt a népmulatságok szaporítása.

Eredetileg csak az úgynevezett „római játékok” képezték a nép egyetlen mulatságát, amely négy napon keresztül tartott. Ezekhez a játékokhoz egyre újabbakat eszeltek ki. Ezek a népmulatságok alkalmat adtak a főbb hivatalnokoknak arra, hogy a nép előtt fényes kísérettel jelenjenek meg, bort, ételmet osszanak ki és ezáltal korteskedjenek maguk mellett a jövőre.

A római nép megrontását mozdította elő az a római szokás is, hogy prétorok, ediliszek igen gyakran óriási mennyiségű gabonát, amelyet Sziciliából, „Itália eleségtárából” hozattak, ingyen, vagy potom árér osztottak ki a nép között. Így Róma nemsokára az ingyenélők, mindenre kész emberek otthona lett, ahol az erkölcstelen szenátus és a romlottabb nemesség volt az úr.

Római gyűrűk.

A köztársaság vége felé a római előkelők nagyon kedvelték az ékes gyűrűket, melyeket pecsételésre is használtak. Az első egy szenátori aranygyűrű, a másik pedig kis kulccsal is ellátott pecsétgyűrű, amilyent szekrények, ajtók lepecsételésére szoktak használni.

Forradalmak és polgárháborúk.

Tibériusz Grakkhusz.

A rómaiak története azért tanulságos, mert megtaláljuk benne mindazt, ami a mi életünkben, mely szintén történelem lesz pár évtized múlva, a legfőbb jelentőséggel bír.

A történelem igazi hőse az ember bűneivel és erényeivel. Bármennyire fejlődött is az ember a lepergett évezredek alatt, alaptermészete lényegében változatlan maradt. Meglepődve fogjuk ezt tapasztalni a római történet következő eseményeiben.

Mialatt Róma hatalma a hódítások révén annyira terjedt, hogy mindenütt voltak már birtokai, a nép nyomorult állapotban tengődött. A meghódított földterületek néhány gazdag nagyúri család birtokába kerültek, akik a szabad parasztokat kiszorították telkeikről s a földművelést rabszolgákra bízta. Itáliában majdnem az összes szántó és kaszálóföldet a dúsgazdag római urak bírták s volt közöttük nem egy, aki öt, hat, nyolc, némelyik pedig tízezer rabszolga fölött is rendelkezett. A nagybirtokok fölfalták a kisbirtokokat s a kisbirtokosokból proletárt csináltak. A vidék kezdett elnéptelenedni. A lázadások meggátolására a római állam kénytelen gabonát kiosztani a nép között, mert az éhínség egyenesen arra kényszeríti a hatalmas világhatalom szerencsétlen páriáit, hogy az utolsó fegyverhez, a lázadáshoz folyamodjanak, hiszen a sorsuk rosszabb már úgysem lehet.

A bajok egyre nyomasztóbbá, kétségbeejtőbbé váltak, míg végre akadt két római férfi, akik a nép nyomorúságát átérezve szembe mertek szállni a nagybirtokosok önző osztályérdekeivel. Ezek testvérek voltak s a római történelem Grakkhuszok néven ismeri őket. *Tibériusz Grakkhusz* és *Gájusz Grakkhusz* fiai voltak a plebejusi eredetű Tibériusz Szemproniusz Grakkhusznak, aki Szcipió Afrikánusz Kornélia nevű leányát bírta nőül. Házasságukból tizenkét gyermek származott, ezekből azonban időközben kilenc elhalt, sőt atyjuk is elhunyt, úgyhogy az özvegyen

maradt *Kornéliának* az a három gyermek volt már minden reménysége, kiket a sors meghagyott számára. Büszke is volt rájuk akkora mértékben, mire csak a legnagyobb szeretettel eltelt anyai lélek képes. A gyermekek — két fiú és egy leány — rendkívüli tehetségekkel voltak megáldva és igen szépen fejlődtek. Nemesak a tudományok és testi ügyességek terén keltettek elismerést maguk iránt, hanem jó szívükkel, engedelmes természetükkel is. Anyjuknak ők voltak a legdrágább kincsei. Állítólag egy alkalommal egy kápuai úrnő látogatóban volt Kornéliánál, a Grakkhuszok anyjánál és dicsekedve mutogatta drága ékszereit, melyek nyakán, karján és fülein diszelegtek. Kornélia közönyösen hallgatta barátnője hivalkodását s csak akkor szólt közbe, mikor gyermekei az iskolából visszatértek. Ekkor keblére vonta, csókjaival árasztotta el őket és rájuk mutatva így szólt barátnőjének:

„Ime, ezek az én ékszereim!”

Kornélia olyan lelki kiválóságokkal bírt, hogy özvegysége idején az egyiptomi király, Ptolemaiosz kérte meg a kezét. De az erős jellemű asszony nem fogadta el az ajánlatot, mert nyíltan vallotta, hogy csak gyermekeiért él s minden törekvése odairányul, hogy gyermekeiből hasznos polgárokat neveljen. Leányát nőül adta Kornéliusz Szcipió Afrikánusz Juniorhoz, aki Karthágót lerombolta. A nép innen kezdve tiszteletből Szcipió anyósának kezdte őt nevezni, mire Kornélia több ízben kedvetlenül felkiáltott:

„Miért nem hívnak engem valahára a Grakkhuszok anyjának?”

Beteljesült nemsokára ez a vágya is, de el kellett viselnie érte a legnagyobb csapást, ami szívét érthette, gyermekeinek elvesztését.

A legkiválóbb görög tudósokat fogadta fiai mellé tanítókul, kiktől nemesak ismereteket, hanem ízlést, fennkölt gondolkodást és szigorú erkölcsi elveket sajátítottak el. A Grakkhusz-fiúk között Tibériusz volt az idősebb, aki ennél fogva politikai szereplését is korábban kezdte öccsénél. Atyját fiatal korában elveszítvén, egészen anyja befolyása alá jutott, aki iparkodott őt minden tekintetben mintaszerű férfiúvá nevelni. Tibériusz Grakkhusz tizenhét esztendősen már a harctéren is feltűnik. Ekkor vett részt abban a hadjáratban, melyet Szcipió Emiliánusz vezetett Karthágó ellen. Kivette a részét a háború összes borzalmaiból. Elsőnek mászta meg Karthágó falait s egyedül szerencséjének köszönhetette, hogy halva nem maradt a csatatéren. Pár év múlva az a kitüntetés érte, hogy mint kvesztor Mancínusz konzult kísérté spanyol földre s részt vett a numanciai hadjáratban. Mikor Mancínusz konzult az ellenséges sereg bekerítette, Tibériusz tárgyalta a numanciaiakkal s olyan

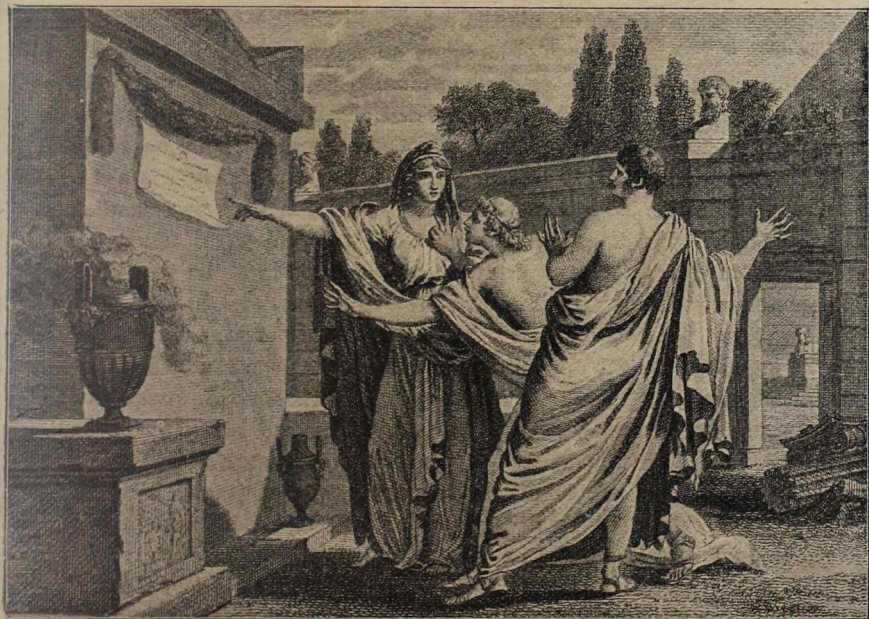
békét kötött, mely húszezer római harcos életét mentette meg. A szenátusnak azonban nem tetszett Tibériusz eljárása, érvénytelennek nyilvánította a megegyezést s Manciusz konzult kiszolgáltatta az ellenségnek. Ezt akarta tenni Tibériusszal is, de nem volt hozzá bátorsága, mert tudta jól, hogy Tibériusz legutóbbi tette által is olyan nagy népszerűségben áll a tömeg előtt, hogy kiadatása beláthatatlan forrongásokra vezetett volna.

Tibériuszt rendkívül lehangolta a szenátus eljárása. Akkor, mikor ő a legnagyobb szolgálatot vélte tenni hazájának, a szenátus kicsinyes és igaztalan tiltakozással megsemmisítette szerződését, mely húszezer ember számára az életet biztosította. Sőt vád alá akarták őt is fogni, úgyhogy Tibériusz jónak látta egy időre elmenekülni Rómából. Ekkor történt, hogy midőn Eturián keresztülutazott, a nyomor és züllöttség legkétségbeejtőbb jenei tárultak szemei elé mindenütt. Óriási földterületeken, hol azelőtt népes tanyák, falvak virágoztak, alig lehetett embert találni, legfeljebb rabszolgákat. A rabszolgák helyzete pedig leírhatatlan volt. Ők maguk is átereztek sorsuk elviselhetetlen voltát. Nemrég zajlott le Sziciliában a nagy rabszolga-forradalom. A római nemességet rendkívül megrémítette ez a mozgalom, mely százezrekre menő tömeget tudott kiállítani, de végül is szervezetlensége, fegyvereinek tökéletlensége és a pénz hiánya folytán arra a sorsra volt kárhozattva, hogy megbukjon.

A szicíliai rabszolgázadást kegyetlenül elnyomták s a rabszolgáknak ezután még sokkal rosszabbra fordult helyzetük. De nem volt sokkal jobb a nép helyzete sem. A birtokaiból kiszorított és földönfutóvá tett polgárság a központba, Rómába tódult és szaporította az amúgy is hatalmasra nőtt proletáriátus számát. S nemcsak a római polgárok, hanem a távolabbi tartományok lakosai is siettek Rómába menekülni, mert a tisztviselők zsarolásai ellen ez az egyetlen mód kínálkozott számukra. Továbbá az a remény is odacsődítette őket, hogy a római polgárság elnyerésével megnyílik előttük az érvényesülés lehetősége.

Tibériusz Etrurián s más tartományokon való keresztül utaztában felismerte a sívár viszonyokat és azon okokat is egyúttal, melyek a siralmas állapotokat okozták. Miután Róma naggyátétele lebegett szemei előtt, az volt a szándéka, hogy megszünteti azokat a visszaéléseket, melyek Rómát a lejtőre szorították. Belátta, hogy egy hatalmas birodalom, melyben csak gazdagok és szegények vannak s ahol néhány száz kiváltságos család kezében egyesül minden vagyon és minden jog, sokáig fenn nem állhat, mert előbb-utóbb a belső zavarok fogják válság

elé állítani a római impériumot. Sarkalta Tibériuszt népjóléti terveinek végrehajtásában az a sok felhívás, melyet a nép köréből intéztek hozzája, hogy vegye kezébe az elnyomottak védelmét. Hogy terveit megvalósíthassa, szüksége volt a tribunuszi hatalom elnyerésére, hogy a népgyűléseken olyan törvényeket hozhasson, melyek segítségével reformjait ke-

Tibériusz Grakkhusz néptribunná választását hirdetik a falragaszok.

A nagy eseményeket a házak falára kifüggesztett hirdetés által tudatták a közönséggel Rómában. Nagy esemény volt, amikor Tibériusz Grakkhuszt, az ifjú népszerűt, a nép érdekeinek törhetetlen és merész bajnokát tribunuszi választották, amely hivatal alkalmat adott neki arra, hogy az elnyomott nép érdekeit védő törvényeket léptessen életbe.

resztülviheti. Tibériuszt meg is választották tribunusszá s nyomban, hogy ez megtörtént, benyújtotta a *telektörvényt*.

A nép helyzetén már korábban is több kiváló római férfiú akart segíteni, de az arisztokrácia mindannyiszor meg tudta akadályozni, hogy ezek a törekvések törvényerőre emelkedjenek.

Tibériusz most azzal állott elő, hogy némi változtatásokkal felújította Liciniusz törvényét s azt javasolta, hogy az állami földekből ötszáz holdnál többet senki se bérelhessen, ellenben a fiúgyermekkel bíró családfők még kétszázötven holdat bírhatnak. A többletet az állam

vegye el a bérlőktől s a befektetésekért kártalanítsa őket. A felszabadult földeket pedig harminc holdanként megfelelő bér ellenében a polgárok között ossza szét. Ennél kisebb birtokokat pedig ingyen engedjen át az állam örökös tulajdonjoggal a népnek azzal a kikötéssel, hogy az ilyen birtokok másra át nem ruházhatók, sem el nem adhatók.

Ez volt Tibériusz indítványa, melyet a nép hatalmas tetszéssel fogadott. Olyan dolog ez, mintha ma valaki azt javasolná, hogy a szegénység enyhítésére vegye el az állam s ossza fel a papi birtokokat s a hitbizományi földeket s törvényben mondja ki, hogy négy vagy ötszáz holdnál több földje senkinek sem lehet. Nyilvánvaló, hogy az ilyen törvényjavaslat a nagybirtokosok szemében egyenlő volna a hazaárulással s kézzel-lábbal tiltakoznának ellene. A római pátriciusok is nemzeti szerencsétlenségnek hirdették Tibériusz javaslatát, hevesen támadták s hogy támadásuknak nagyobb nyomatéka legyen, a tíz tri^{us} közül iparkodtak egyet a maguk részére megnyerni, mert a tí tri^{us} közül egynek a vétője, vagyis tiltakozása elég volt arra, hogy a javaslat törvénné ne legyen. Erre a dicstelen szerepre *Oktáviánusz* nevű tribunusz volt kapható. Emiatt meg is bukott Tibériusz javaslata. Csakhogy ő sem hagyta magát s rávette a népet, hogy Oktáviánuszt fossza meg a tribunusságtól. Ezzel Tibériusz indítványa kedvező körülmények közé jutott, mert a telekjavaslat újra tárgyalatván, mind a tíz tribunusz annak elfogadása mellett szavazott. A törvény végrehajtására háromtagú bizottságot küldtek ki, amely meg is kezdte munkáját, habár a gazdagok részéről mindenütt nagy ellenkezéssel találkozott.

Tibériusz telektörvényéből hatalmas politikai küzdelem lett, mely a legvadabb csatásorba állította mindazokat, kik a törvény által érdekeikben rövidülést szenvedtek. A gazdagok elhatározták, hogy olyan tribunuszokat fognak ezután választani, akik ezt a törvényt megsemmisítik és a régi állapotok fenntartására ígéretet tesznek. Tibériusz, hogy ezt megakadályozza, viszont arra törekedett, hogy az alkotmányos szokás ellenére magát újból megválasztassa. Ő valóban javát akarta hazájának. Célja volt a római polgárjogot az egész félsziget lakóira kiterjeszteni és a vagyoni visszaélések megakadályozásával erős polgári osztályt teremteni, mely minden ellenséggel szemben meg tudja védelmezni a birodalmat. Hogy terveit végrehajthassa, szüksége volt a nép támogatására. Hogy a népet még inkább magához láncolja, azt az indítványt tette, hogy az ekkor elhunyt pergamoni király, III. Attalusz hagyatékát, illetőleg kincseit, melyet az a római népre hagyományozott, a szegények között osszák ki, hogy haszonbérül kapott földjeiket művelés alá vehessék.

Tibériuszt ez az indítványa még inkább megerősítette népszerűségében a tömeg előtt, de annál jobban magára zúdította a gazdagok gyűlöletét. Ezek csak egy célt láttak maguk előtt: mindenáron megbuktatni őt, akár tisztességtelen fegyverekkel is.

Tibériusz megválasztatása, ha a törvényes formák érvényesülhetek volna, nagyobb küzdelem nélkül ment volna keresztül. A szenátus tagjai azonban elhatározták, hogy Tibériuszt elteszik láb alól. Elég korán értésére jutott neki az ellene szőtt merénylet, de már nem tehetett ellene semmit.

A gyűlés napján nagy izgalom uralkodott az összes pártok között s nagy zavargás tört ki. Az arisztokrácia törvényszegéssel, hazaárulással és pártütéssel vádolta Tibériuszt s erélyesen készült fellépni ellene. Tibériusz már tudta, hogy életét veszedelem fenyegeti s midőn a nép a nagy zavar oka felől tudakozódott, kezével a fejére mutatott, így akarván jelezni, hogy életére törnek.

Az arisztokraták azonban még ezt a mozdulatát is rosszhiszeműen félremagyarázták s vad lármában törtek ki, egyre azt kiáltották:

„Halál reá! Koronát kér a néptől!”

A következő pillanatban aztán általános lett a kavarodás. Szcipió Nazika, Tibériusz unokaöcse, aki a pontifex maximusz tisztséget viselte, felszökött helyéről és elkiáltotta magát:

„Utánam, aki a hazát meg akarja menteni!”

Ez volt a jel arra, hogy kezdődik a mészárlás. A gazdagok felfegyverkezve rohantak ki s párthíveik követték őket. Tibériusz hívei között nagy mészárlást visznek végbe, miközben őt magát is megfutamítják. Tibériusz Jupiter templomába akar menekülni, de a papok bezárták előtte a templom kapuját. Menekülés közben tógájában megbotolva földre esik, de már nem képes felemelkedni, mert áruló tribunsztársa, Szaturejusz úgy fejbe vágja egy hatalmas doronggal, hogy nyomban szörnyet hal. Tibériuszon kívül háromszáz társa esett el ebben a küzdelemben, kiket temetetlenül a Tibérisz-folyóba dobáltak. De itt még nem volt vége a kegyetlenkedéseknek. A merénylet befejezése után a szenátus még vizsgálatot is indított és Tibériusz híveit törvényszék elé állíttatta. Elég volt, ha az elfogottakra rábizonyították, hogy Tibériusz hívei közé tartoznak s nyomban készen volt az ítélet, mely halállal sújtotta a szerencsétleneket. Így végezték ki Tibériusz egykori tanítóját, *Diofánest*, továbbá *Kájusz Villiuszt*, kit viperákkal megtöltött hordóba vetettek, *Bloziusz* bölcsest a szenátus kiűzte Rómából, másokat pedig börtönbe hurcoltatott.

Bloziusz bölcsész kihallgatása alkalmával érdekes jelenet játszódott le. Szcipió Nazika, a kapzsi és gonoszlelkű pontifex maximusz kérdést intézett Bloziuszhoz :

„Ismerted-e Tibériusz Grakkhuszt és micsoda összeköttetésben voltál vele ?”

Bloziusz őszintén felelte :

„Tibériuszt szerettem, becsültem. Kiváló embernek tartottam.”

„És . . . és . . . ?” — faggatta tovább a főpap.

Bloziusz folytatta :

„Annyira szerettem, hogy minden akarátát készséggel teljesítettem volna.”

Szcipió Nazika dühtől elsápadva kérdezte :

„S ha ő azt parancsolta volna neked, hogy gyűjtsd fel a Kapitóliumot ?”

Szelíd mosollyal, mely beszéde végén lelkesedésbe olvadt át, válaszolta a bölcs :

„Ezt ő sohasem tette ; de ha parancsolta volna nekem, fölégettem volna habozás nélkül, abban a meggyőződésben, hogy ő csak a római nép javára szolgáló dolgot akarhat.”

Tibériusz Grakkhuszt élete legszebb évében, harmincéves korában ölték meg politikai ellenfelei. A gyilkosságban nagy része volt Szcipió Nazikának, aki Muciusz Scevola konzul csöndesítő beszéde ellenére vezette a pátriciusok rohamát a fegyvertelen nép ellen. Egy történetíró érdekesen mondja róla : „Azok közé tartozott, kik a köztársaságot nagyon szerették, vagyis nagyon kizsebelték.”

Rosszlelkű, fennhéjázó, pénzvágó ember volt, aki szívből megvetette a népet s nem is titkolta népellenes érzéseit. Egy alkalommal választási célból korteskedvén, egy földmivesnek megfogta a kezét, hogy szavazatát kérje tőle. A durva paraszt tenyér láttára, gőgösen felkiáltott :

„Mi az, barátom ? Te talán a tenyereden jársz ?”

A nép azonban nem felejtette el Szcipió Nazika bűnös üzelmeit, s valahányszor a fórumon vagy nyilvános helyen megjelent, mindig lehurrogta. A szenátus belátta végre, hogy a Szcipió jelenlétével csak jobban elmérgesíti a szenvedélyeket, azért Ázsiába küldte őt, hol sokára befejezte dicstelen életét.

Szenció Emiliánusz.

A telektörvény végrehajtása nagy akadályokba ütközött. A földosztás megajtására szükséges volt ugyanis előbb megállapítani, hogy melyek azok a földek, amelyek állami tulajdont alkotnak. De éppen amiatt, hogy ezen birtokokról száz-kétszáz esztendő óta semmiféle nyilvántartást nem vezettek, olyan zűrzavar keletkezett állami jellegük megállapítása körül, hogy több volt a kellemetlenség, mint amennyi előny kínálkozott. A földek összeírására kiküldött triumvirek önkénye is növelte az elkeseredést, kik nem egyszer, miután okmányok alapján nem tudták eldönteni az igazságot, a maguk kedve és befolyásolhatósága szerint ítélték, úgyhogy végül az itáliai szövetségeket is maguk ellen ingerelték, kik Szenció Emiliánuszhoz, a római arisztokraták vezéréhez fordultak, hogy akadályozza meg a telektörvény végrehajtását. Szenció akkoriban tért haza győzelmesen Numanciából és igen nagy volt a tekintélye. Nem titkolta, hogy sógorának, Tibériusz Grakkhusznak a telektörvényével nem rokonszenvezik. Amikor Tibériusz haláláról értesült, állítólag idézte Homérosznak ezt a sorát: „Igy vesszen el mindenki, aki őt utánozni merné.”

Szenció is szíven viselte a haza sorsát, de ő inkább a Rómába került itáliaknak és az itáliai városok lakóinak akarta megadni a polgárjogot, hogy így ellensúlyozza a hadjáratok foglyaiból, tehát nagyon kevert elemekből meggyarapodott római proletárságot. Megvetette ezt a tömeget, amely a legnagyobb nyomorban is undorodott a munkától s gyáva volt, nem tudta megvédeni a saját vezérét sem. Mikor egy népgyűlésen a tömeg zajgása megakadályozta a beszédben, így szólt rájuk:

„Csend, ti fattyú rómaiak! Azt hiszitek talán, hogy figyelembe fogom venni olyan polgárok kiabálását, akiket magam hoztam foglyokul Itáliába.”

Szenció a szenátusban tényleg keresztülvitte a földosztó triumvirátus eltörlését, illetőleg a telektörvény végrehajtásának felfüggesztését. Szenció ellen ezen állásfoglalása miatt a nép körében hatalmas gyűlölet támadt. Gájusz Grakkhusz kiadta a jelszót:

„Zsarnok uralkodik fölöttünk!”

Mások azzal vádolták, hogy diktátor akar lenni, ismét mások arról sugdostak, hogy jó volna eltenni őt láb alól, mire Szenció bátran odavágta:

„A haza ellenségei méltán kívánhatják haláloamat, mert jól tudják, hogy Róma el nem veszhet, míg Szcipió él.”

A szenátusban Szcipió Emiliánusz teljes sikert ért el, amennyiben keresztül tudta vinni a telektörvény felfüggesztését. A szenátus tagjai és az itáliaiak nagy óvációk között kísérték el a gyűlés után otthonába s ő meglegedetten azzal töltötte az estét, hogy készült arra a beszédre, melyet másnap a telektörvény felesleges voltáról a nép előtt elmondani akart. Ez a másnap reggel azonban nem következett el többé számára. Reggelre holtan találták ágyában a külső sérülés legkisebb jele nélkül. Hirtelenében az a hír terjedt el, hogy Kornélia, a Grakkhuszok anyja és Szempronia nevű leánya, Szcipió felesége ölték meg. A másik verzió az volt, hogy Szcipió öngyilkosságot követett el, a harmadik szerint pedig merényletnek esett áldozatul, miután rabszolgái azt vallották, hogy az est folyamán ismeretlen emberek betörték otthonába és megfojtották. Egyszóval senki sem tudott bizonyosat mondani s később sem tudták meg, hogy mi okozta, illetőleg kik idézték elő halálát. Mindenestre az valószínű, hogy Szcipió politikai gyilkosságnak esett áldozatul.

Szcipió halála után a szenátusnak nyomban megváltozott a magatartása az itáliaiakkal szemben is, kik polgárjogot akartak volna nyerni Rómában. A nemesség nemcsak hogy megakadályozta törekvéseiket, hanem a szenátus segítségével minden itáliait száműzött Rómából. Újból elkeseredett mozgalmak kezdődtek tehát. A demokratapárt védelmébe vette az itáliaiakat, tiltakozott kiűzetésük ellen. *Fulviusz Flakkusz*, aki tribunusztársa volt Tibériusz Grakkhusznak, most konzulságra jutván, felvetette Tibériusz eszméjét újból, hogy az itáliaiaknak polgárjog adassék. A szenátus, hogy Fulviusz ne kellemetlenkedjék ezzel az indítvánnyal, a légiókkal a gallusok ellen küldte, Gájusz Grakkhuszt pedig, aki szintén egyik vezető lelke volt a mozgalomnak, Szárdiniába küldte prétornak.

Az itáliai városok azonban nem hagyták annyiban a megkezdett mozgalmat. Jogaik érdekében sikra szállottak s az egyik város, Fregelle fegyvert is fogott, hogy céljait elérje. Luciusz Opimiusz prétor ment ellenük s miután árulással bevette a várost, a legrémítőbb kegyetlenséggel büntette meg az ott talált lázadókat. Fregellét földig leromboltatta, a lakosság nagy részét, nőkkel, gyermekekkel és aggokkal egyetemben irgalmatlanul megölette, a férfilakosság erőteljesebb részét pedig rabszolgául adatta el. A nemesség csírájában akart elfojtani minden mozgalmat, melyek az ő kiváltságainak korlátozására, vagy a függésben tartott nép felszabadítására irányultak.

Gájusz Grakkhusz.

Kiváló tehetséggel volt megáldva Tibériusz Grakkhusz öccse is, Gájusz. Emellett heves temperamentum, nagy bátorság és elszánt fellépés jellemezték minden dolgában. Bátyja szomorú halála nem maradt rá hatás nélkül, de azok a törekvések, melyek Tibériusz Grakkhuszt áthatották, visszhangra találtak az ő lelkében is. Csakhogy ő egy lépéssel még tovább ment Tibériusznál. Ő szembeállítja a gazdagokat és a szegényeket, hogy ezek által az előbbieket hatalmukból kiszorítsa. Ifjabb évében állítólag tartózkodó magatartást tanusított, mire bátyjának véres tragédiája indította volna, de úgy mondják, hogy egy alkalommal, midőn sok tépelődései után elaludt, álmában jelenést látott; bátyja szellemét, aki így szólott hozzá!

„Gájusz, miért tétovázol? A te sorsod olyan lesz, mint az enyém. Küzdj és halj meg a népert!”

Gájusz a hivatali pályán elég jól haladt. Rövid idő alatt kvesztor lett és szenátorrá is megválasztották volna, ha a tanács rajta nines, hogy Rómából eltávolíttassék. Ismerték ugyanis Gájusznak radikális gondolkodását s tudták jól, ha Rómában befolyást biztosítanak számára, nagy kellemellenségeket fog okozni demokráta elveivel. Éppen jókor jött a szárdiniai lázadás, hol a szigetlakók a római tisztviselők zsarolása miatt fellázadtak. A szenátus kvesztori minőségben a konzul támogatására küldte ki őt, aki mingyárt megjelenése után kieszközli, hogy a katonák ingyen ruhát kapjanak a városok tervhéré. A szenátusnak nem tetszik ez az újítás, de egyelőre semmit sem tehet ellene. A légiók eközben többször is változnak Szárdiniában, de a konzul és kvesztort a szenátus meghagyja szolgálatukban. Gájuszra nézve abban rejlik ennek a rendeletnek titkos indoka, hogy távollartásával lehetlenné teszik számára, hogy Rómában mozgalmakat és zavarokat támasszon.

Gájusz azonban nem az az ember, aki az ilyen sérelmeket szó nélkül eltűri. Váratlanul megjelenik Rómában s midőn a törvény elé idézik, hatalmas beszéddel védi magát.

A nép szűnni nem akaró éljenzésekkel szakította félbe s a végén felmentette. Mikor pedig Gájusz nemsokára a tribunuszságért folyamodott, egyhangú lelkesedéss l megválasztotta őt. Gájusz ettől kezdve igazi népvezé. Még külsőségekben is a népnek hódolt. Előtte az volt a szokás, hogy mikor valaki a Kapitóliumon szónokelt, a szenátus felé

fordította tekintetét. Gájusz ezen is változtatott, ő a nép felé fordult s innen kezdve mindenki ezt az újítást követte.

Mindjárt, ahogy tribunusszá lett, egyik indítványát a másik után adta elő. Kívánta, hogy a halálos ítélet végrehajtásához a nép hozzájárulása legyen szükséges, hogy minden hónapban olcsó gabonát osszának ki a nép között, hogy a pergamoni király hagyatékát a nép között egyenlően osszák ki, hogy tizenhét éves kora előtt katonai szolgálatra senki ne legyen kötelezve, hogy a katonák ruházatát kapjanak díjtalanul s így tovább. Mindazt, amit még Tibériusz Grakkhusz akart, öccse egyenként elfogadtatta a néppel. S mikor elért sikereit és nagy népszerűségét tapasztalta, újabb indítvánnyal állott elő, melynek értelmében azt követelte, hogy a törvényszéki teendők ezután a lovagokra bízassanak. Ezáltal azt akarta elérni, hogy a szenátorok hatalma kisebbedjen.

Felújította a földosztási törvényt is, de nem a bátyja, hanem a Licinius törvénye értelmében, vagyis, hogy ötszáz hold földön túl több állami birtokot senki sem bérelhet. Nevezetes cselekedete még, hogy az elpusztult itáliai városokban gyarmatokat alapított s ezt tette Karthágóban is.

Gájusz Grakkhusz nagy szerencsével vitte reformjait. A nép olyan nagy lelkesedéssel volt irányában, hogy ő, mint valami király, a legnagyobb hatalom felett rendelkezett. Természetesen, minél inkább rajongott érte a nép, annál inkább gyűlölték a gazdagok. Ezek mindent el akartak követni megbuktatására, de egyelőre semmit sem tehettek. Gájuszt a nép másodszor is megválasztotta tribunusznak s ezzel is bebizonyította iránta való ragaszkodását. Miután indítványait egymásután elfogadtatta, hogy magának újabb szövetségeket szerezzen, az itáliai nép számára is meg akarta szavaztatni a római polgárjogot.

A gazdag nemesek elhatározták, hogy lejárátják Gájuszt. Ennek a végrehajtására Gájusz egyik tribunusztársát, *Liviusz Druzuszt* használták fel. Druzusz egyike volt Gájusz leglelkesebb barátjainak, aki éppen úgy rajongott a nemes eszméért, mint a Grakkhuszok. De teljesen jóhiszemű és naiv ember volt, aki nem is sejtette a csejt. Gájusz a karthágói gyarmatügyek rendezésére két és fél hónapi időtartamra elhagyta Rómát s ez idő alatt Druzusz helyettesítette őt. A gazdagok azzal akarták Gájuszt kiűtni a nép kegyeiből, hogy Druzusz mellé állottak s megígérték neki, hogy hajlandók őt a legmesszebb menő támogatásban részesíteni, még a legdemokratikusabb reformok terén is. A naiv és cselszövéshez nem értő Druzusz pedig lépre ment, sőt, mikor egyik-másik sikerét tapasztalta, annyira elbizakodott, hogy Gájusz iránt is kezdett elhidegülni,

ki ellen a gazdagok különben állandóan izgatták. Druzusz azzal rontotta le Gájusz népszerűségét, hogy ő mindenben az ötszörösét kívánta annak, amit tribunusztársa akart. És a gazdagok szívesen támogatták őt, csak-hogy gyűlölt ellenségüket ezáltal letörjék.

Gájusz értesülve Karthágóban a távolléte alatt történt eseményekről, gyorsan visszasietett Rómába, hogy a hatalmat visszaszerezze és aláhanyatlott tekintélyét megmentse. Csakhogy későn érkezett. A nép kegye ezúttal Druzusz felé fordult, ki egyike volt akkor Róma legnépszerűbb alakjainak. Gájusz azonban még nem mondott le minden reményről. Napirendre tűzte az itáliaiak polgárjogát, bízva abban, hogy az itáliaiak szövetsége által visszanyeri régi befolyását. A szövetségesek seregesen tódultak Rómába, ámde Fánniusz konzul kiutasította őket. Gájusznak most kellett volna síkra szállania elveiért, de ő látva a szenátus és a gazdagok által felingerelt római nép dühét (a nép ugyanis nem akarta, hogy a polgárjogban vele mások is osztozzanak), letett egyelőre indítványáról, sőt azt az itáliai vendégét sem oltalmazta meg, aki nála a katonák elöl menedéket keresett. Ez a dolog megapasztotta híveit, de azért volt még elég nagy pártja.

A gazdagok most elérkezettnek látták az időt arra, hogy Gájusz törvényeit végképpen megbuktassák. Hatalmas pártot szerveztek maguknak s *Opimiusz* konzult szemelték ki arra, aki a törvények hatályon kívül való helyezését indítványozni fogja.

Midőn elérkezett a gyűlés napja, a Kapitóliumot az arisztokrácia és Gájusz párhívei már korán reggel nagy számmal lepték el. A gyűlés előtt szokás szerint a konzul áldozatot szokott bemutatni az isteneknek s e célból egy szolga most is állati beleket hozott. Utközben azonban szitkokkal és hangos kiáltásokkal utasította félre Gájusz híveit. A civakodás azzal végződött, hogy a szolgát Gájusz emberei megölték. A pátriciusok hatalmas tökét kovácsoltak ebből. A szenátus rendkívüli hatalommal ruházta föl *Opimiusz* konzult, aki csapatot szervezett és díjat tűzött ki Gájusz fejére.

Gájusz hívei az Aventinusz-hegyen gyülekeztek s egyezkedni próbáltak *Opimiusz*szal, de az föltétlen meghódolást követelt.

Gájusz, mielőtt a harc megkezdődött volna, öngyilkosságot akart elkövetni, de barátai megakadályozták ebben és menekülésre kényszerítették. *Opimiusz* konzul katonái azonban a fejére tűzött vérdíj által esábítva mindenütt nyomában voltak, úgyhogy midőn Gájusz mellől leghívebb barátai is elesetek, már csak két választás volt számára: vagy a megadás vagy az önkéntes halál. Menekülés közben eljutott a Furiák-

nak szentelt berekbe s mikor látta, hogy Opimiusz katonái minden pillanatban utólérhetik, Filokrátesz nevű görög bölcset által, aki egyúttal rabszolgája volt, tört döfött szívébe. A görög rabszolgát annyira megrendítette urának végzetes sorsa, hogy a következő pillanatban ő is szívének irányította a tört s Gájusz holtteste mellett halva rogyott össze.

A harc különben nagyon véres és kegyetlen volt. Az Opimiusz vezetése alatt lévő krétai íjászok és a gyalogság a Fulviusz tribunus körül harcoló csoportot hamar szétszórták s közülük több mint háromezeret levágtak. Egy Szeptimulejus nevű tiszt feltalálván Gájusz holttestét, fejét a nyakáról lemetszette és az agyvelőt durva röhej között szétloccsantotta. Majd a koponyát lándzsára tűzve hordozta körül Róma uccáin. Mivel Opimiusz azt hirdette ki, hogy Gájusz fejéért annyi aranyat fizet, amennyit az nyomni fog, a koponyát ólommal öntötte tele és úgy adta át a konzulnak, aki a sülynak megfelelő aranyat ki is fizette.

Miután a harc befejeződött, a szokásos elfogatások és kivégzések következtek. A börtönök megteltek foglyokkal, az elesettekért pedig, kiket minden gyászpompá nélkül a Tiberisz-folyóba vetettek, nem volt szabad hozzátartozóiknak gyászruhát ölteniök. Ez a büntetés szólt Kornéliára is, a Grakkhuszok hőseleklű anyjára, aki mindkét fiát elvesztette a demokrácia diadaláért folytatott harcokban. Kornél a megtört szívvel visszavonult Rómából Mizenumba és ott töltötte hátralevő napjait. Megérte, hogy a nép fiai emlékének szobrot emelt és őreá azzal a tisztelettel nézett, mint aki ezen hőseleklű apostolokat szülte. Élete alkonyán az volt a legnagyobb vigasztalása, hogy ismerőseinek és az idegeneknek elbeszélte tetteiket s büszkén tette hozzá:

„S ezek a hősök az én fiaim voltak. A templomban és az isteneknek szentelt berekben hullottak el. Oly sirban fekszenek, mely megilleti érdemeiket, mert életüket a legnemesebb célra, a nép boldogítására szentelték.”

Halála után a római nép az ő emlékét is megtisztelte. Szobrot emelt neki Róma egyik főterén s a szobor talapzatára ezeket a sokatmondó szavakat vésette: *Kornelia, a Grakkhuszok anyja*.

A Grakkhuszok szereplésének ismertetését itt be is fejeztük. Mind a két Grakkhusz-fiú nagy és nemes hivatást vállalt magára, mely a római nép hatalma és boldogsága érdekében szükséges volt. A hódítások növekedésével a hatalmas birodalmat nem lehetett azzal a szervezettel igazgatni, melyet Róma akkor nyert, mikor nagyterjedelmű külső birtokai még nem voltak. Az új viszonyokat összhangba kellett hozni az állam

legbensőbb érdekeivel és a nép szükségleteivel. A Grakkhuszok békés forradalom által akarták ezt az átmenetet előkészíteni. Tervük nem sikerült, mert nem volt hozzá megfelelő hatalmi erejük. De a fejlemények megmutatták, hogy hivatásukat nemesen fogták fel s hogy az általuk megjelölt irány volt az, mely felé Rómának törekednie kellett.

A rabszolgák második lázadása.

A rabszolgáknak óriási nagy száma volt Rómában. Nagyrészüik, mint hadifogoly, a hódítások által jutott erre a sorsra, mások adósság miatt vagy a törvény büntetése folytán lettek rabszolgákká. A rabszolga, habár személyére és tehetségére nézve esetleg a legkiválóbbak közé tartozott is, mégis a legutolsó és legmegvetettebb osztály volt a római impériumban. A törvény még embereknek sem tekintette őket s teljesen úgy bánt velük, mint az állatokkal. A rabszolgáknak nem volt semmiféle joga Rómában. Ura azt tehetete vele, amit akart, a törvény nem védte s a visszaélések ellen nem szerezhett magának soha orvoslást. Az ókorban rendszeresen ki volt fejlődve a rabszolgavásár. Délosz volt a főpiac, hova ezrével hajtották őket lelketlen kúfárok s iparkodtak minél jobb árakon túladni rajtuk. Áruk különféleképen váltakozott, aszerint, hogy milyen vidékről valók voltak, milyen ügyességgel bírtak s a férfi vagy női nemhez tartoztak-e. Volt ebben a szerencsétlen osztályban a kézi munkástól kezdve a legmagasabb foglalkozásokig mindenféle ember, orvosok, bölcsészek, írók, jogtudósok, iparosok, földművelők, akik megvásárlásuk után teljesen uruk hatalmába jutottak és ki voltak szolgáltatva szeszélyeiknek.

A háznál vagy a gazdaságban ők végeztek minden munkát. Kezdvé a főzéstől és takarítástól egészen a házörzésig, midőn a kapukhoz voltak láncolva s az idegenek jövetelét kutyaugatás utánzásával jelezték éjjel-nappal, minden feladatot ők teljesítettek. Külön szerep volt természetesen kijelölve a nők számára. Ezeket életkor szerint összeválogatták s szebbjét gazdáik kéjelgései számára tartogatták. A gazdag római uraknak egész háreme volt női rabszolgákból. Senki sem talált ezen megütköznivalót akkoriban. Azaz, hogy talált és pedig a rabszolga nép maga, de nem tehetett semmit ellene, mert annyira ki volt szolgáltatva urainak, hogy a legcsekélyebb ellenkezés esetén a legkegyetlenebb halállal bűnhődött. A római nemes valóban a leghihetlenebb vadállatiassággal élt vissza ezen szerencsétlenek helyzetével. Tíz-tizennégy éves leány-

gyermekek szolgáltak uraiknak gyönyörűségül. A szép rabszolganőknek az volt a kötelességük, hogy csinosítsák magukat és lessék gazdájuk parancsait, aki a legraffináltabb és legelképzelhetetlenebb dolgok elkövetését kívánta tőlük. Nem voltak jobbak az előkelő római hölgyek sem. Ezek éppen úgy körülvették magukat rabszolganőkkel és rabszolgákkal, mint férjeik s mikor únták magukat, a rabszolgákat használták fel bűnös hajlamaik kielégítésére. A rabszolgát nem védte sem az isteni, sem az

emberi törvény s nem elég, hogy rendszeresen és a legnagyobb mértékben kihasználták őket, hanem még a hódító hadjáratokra is elhurcolták, úgyhogy nemcsak az életük, hanem a haláluk is uraik kénye-kedvétől függött.

Évenként csupán egyszer nyerték vissza szabadságukat néhány napra, az úgynevezett Szaturnáliákon, mikor tetszés szerint élhettek és hajszolhatták az élet örömeit, hogy azután ismét felvegyék az ígát, mely egész éven keresztül törte vállalaikat. Mivel a római polgár a munkát szégyennek tartotta, mindent velük végeztetett. A nagyszerű állami épületek mind a rabszolga verejtékes munkájából épültek fel. Az úr korlátlan hatalommal rendelkezett

Római rabszolga megkorbácsolása.

A rómaiak kegyetlenül bántak rabszolgáikkal, akik főként hadifoglyok voltak. A rabszolgafelügyelők ölmosogató szíjkorbáccsal verték őket. Pompejiben talált bronz-dombró.

velük s voltak sokan, akik pusztá időtöltésből megölték őket, mások viszont a nőkkel nyereséget folytattak s rendszeresen árúba bocsátották a szerelmét, amiből természetesen ők gazdagodtak.

Legnagyobb számban Sziciliában voltak ekkor rabszolgák, kik túrhelytelen helyzetük megváltoztatására Kr. e. 139-ben Eunusz vezérlete alatt fellázadtak. Ez volt az első szicíliai rabszolgalázadás. A rómaiak kegyetlen erővel leverték ekkor őket s a hagyomány szerint közel kétszázezer lázadót, férfit és nőt levágtak belőlük. Egy darabig lecsöndesült tehát a mozgalom, de titokban annál nagyobb mértékben gyűlt az elkeseredés és a bosszú a rabszolgákban uraik ellen, kik az állatoknál is kegyetlenebb bánásmódban részesítették őket.

A második szicíliai rabszolgalázadás szórványos mozgalmak alakjában kezdődött. És pedig elég érdekes és romantikus motívumok játszottak közre a felkelés megindításában. Élt ugyanis Kampániában egy *Titusz Minuciusz Vettiusz* nevű római lovag, aki gazdag családból származott, de nagyon el volt adósodva. Ez a lovag halálosan bele-szeretett egy másik római úr rabnőjébe, aki hasonló mértékben viszonzta a lovag érzelmeit. Titusz Vettiusz nem tudott szerelmese nélkül élni, a rabnő pedig szintén csak a lovag szerelméért élt. Miután más megoldás nem volt számukra, Titusz Vettiusz hét attikai talentumért megvette a rabnőt birtokosától és tartozása fejében kötelezvényt adott.

Római krónikások valóságos elragadtatással írnak a rabnő szépségéről. Középtermetű, karcsú, kellemes alakját szelid lényé még vonzóbbá és rokonszenvesebbé tette. Homlokát dús fekete haj körítette, melyet görög divat szerint csigaszerű fürtökben viselt, de ha kibontotta haját, írja a krónikás, egészen a térdéig leértek a hajfonatai. Egyszer a rabnő, éppen akkor, mikor az uzorás a Vettiusztól való elválasztással fenyegette, elájult ijedségében és mély öntudatlanságba merült. Hiába élesztették, nem akart felébredni. Ekkor két piócát tettek a nyakára s arra lassan felnyitotta a szemeit. A nyakán azonban ott maradt halvány seb alakjában a piócák marása. Vettiusz azzal a csellel próbálta őt magának megtartani, hogy mikor fizetni nem tudott érte és az uzorás visszakövetelte, egy hozzá hasonló nőt küldött vissza neki. Csakhogy az uzorás észrevette a cselt és törvény elé vitte a dolgot, ahol a következő leírást adta rabnőjéről:

„Az én rabnőm a legszebb egész Rómában s nem hét, de ezer attikai talentumot is megér. Szemei olyanok, mint az ibériai bagolyé, kerekvágásúak, riadtan tekintenek előre, de feketék, mint a karbunkulus. A jobbszeme alatt kis anyajegy van, erről ismerhető fel legjobban, az orra hegyes és éppen szabályos, a szája pedig egészen rendes s apró fehér fogairól szintén felismerem. Rabnőim között neki vannak a legszebb és legkisebb lábai, de a termete sem csúnya. Izmos és mégsem elhízott s a járása olyan, mint a verébé, kecsesen és kellemesen váltja lábait.”

Az uzorás így dicsérte és magasztalta az árúját a törvény előtt, mire a bíró elrendelte a személyazonosság megállapítását, amiből kiderült, hogy Vettiusz tényleg csalni akart. Az uzorás javára ekkor egy talentum bírság fizetésében elmarasztalták és kötelezték a költségek viselésére.

A rabnő miatt a nagyobb bonyodalmak csak ezután következtek.

A lovagnak nagy volt a szerelme, de annál kevesebb pénz felett rendelkezett, úgyhogy szerelmesével a legkétségbeesettebb érzések között várta azt a határnapot, mikor kötelezvénye lejár és a tartozást meg kell fizetni. Elkövetkezett végre ez a nap is, de a lovag nem tudta a szükséges váltságdíjat előteremteni. A hitelező azonban nem tágitott. Kegyetlen, zordszívű uzsorás volt, aki nem törődött azzal, hogy halálos szerencsétlenségbe dönt két szerelme, ha elszakítja őket egymástól. Megjelent a lovag előtt, felmutatta a kötelezvényt és megszólalt:

„Mi lesz a fizetéssel? A terminus lejárt!”

A lovag a megszorult fiatalemberek módjára mindent ígért, csak hogy újabb időhaladéket kapjon.

„Pontosan fogok fizetni, a kamatokat is megadom, csak adj még harminc napi halasztást” — mondotta végső kétségbeesésében.

A kamatok ígérete hatott az uzsorásra és megadta a haladéket, de megjegyezte:

„Harminc nap múlva ismét el fogok jönni. Ha ekkor sem kapom meg a pénzemet, baj lesz.”

Nagy kő esett le a szerelmesek szívéről. Mint a halál torkából megszabadult emberek, egyedül azt érezték, hogy ismét szabad élniök s harminc napig újra egymáséi lehetnek. De villámszárnnyakon röpültek a napok. A lovag s a rabnő a szerelem mámorában úsztak s abban bízogdottak, hogy majd csak fog valami csoda történni. A csoda azonban nem történt, hanem jött helyette az uzsorás és követelte pénzét a kamatokkal együtt.

„Nézd — mondotta a lovag — a pénzt nem tudtam előteremteni, mert a szülőim kitagadtak. Hanem mondok valamit. Várj még két hónapig s akkor nemesak a kamatokat, hanem ezek kamatai kamatjának a kamatját is mind megfizetem.”

A megszorult lovag úgy beszélt, akárcsak egy mai ifjú, de az uzsorás is úgy válaszolt, ahogy a mai uzsorások szoktak. Kiabálni kezdett:

„Hallatlan! Még két hónapig várjak? Hogy fogok addig én megélni? Koldusbotra akarsz talán juttatni? Nem, barátom, ebből nem lesz semmi. Vagy fizetsz vagy nem. Kapsz egy órai haladéket s ha nem hozod a pénzt, akkor a leányt viszem magammal.”

A lovag nyájas szavakkal próbálta megközelíteni az uzsorást:

„Csak most légy irgalmas, hálás leszek érte. Hiszen látod, nem tudok az asszony nélkül élni s ő is csak engem akar.”

A rabnő is közbelépett. Odaborult az uzsorás lábai elé, sirva kérte a várára s mivel neki sem volt pénze, ő is ígért, mint a lovag, mindent. Az összes kamatokat és ezeknek minden kamatját.

Az uzsoráson azonban nem fogott sem a szép szó, sem a síránkozás. Fenyegetésekkel állott elő:

„Nemcsak a leányt viszem magammal, hanem a pénzért is pereit foglak!” — mondotta a lovagnak.

„Értsd meg, te kutyaszívű — üvöltötte most már a lovag — fizetni fogok, mindent megfizetek, csak most ne kívánd!”

„Most kívánom! Vártam eleget érte. Kapsz egy órai haladékos ha akkor sem fizetsz, a többit majd elintézem.”

A lovag belátta, hogy itt nincs mentség. Igéretekkal, kérelemmel, síránkozással nem lehet hatni, tehát ő is más hangon kezdte.

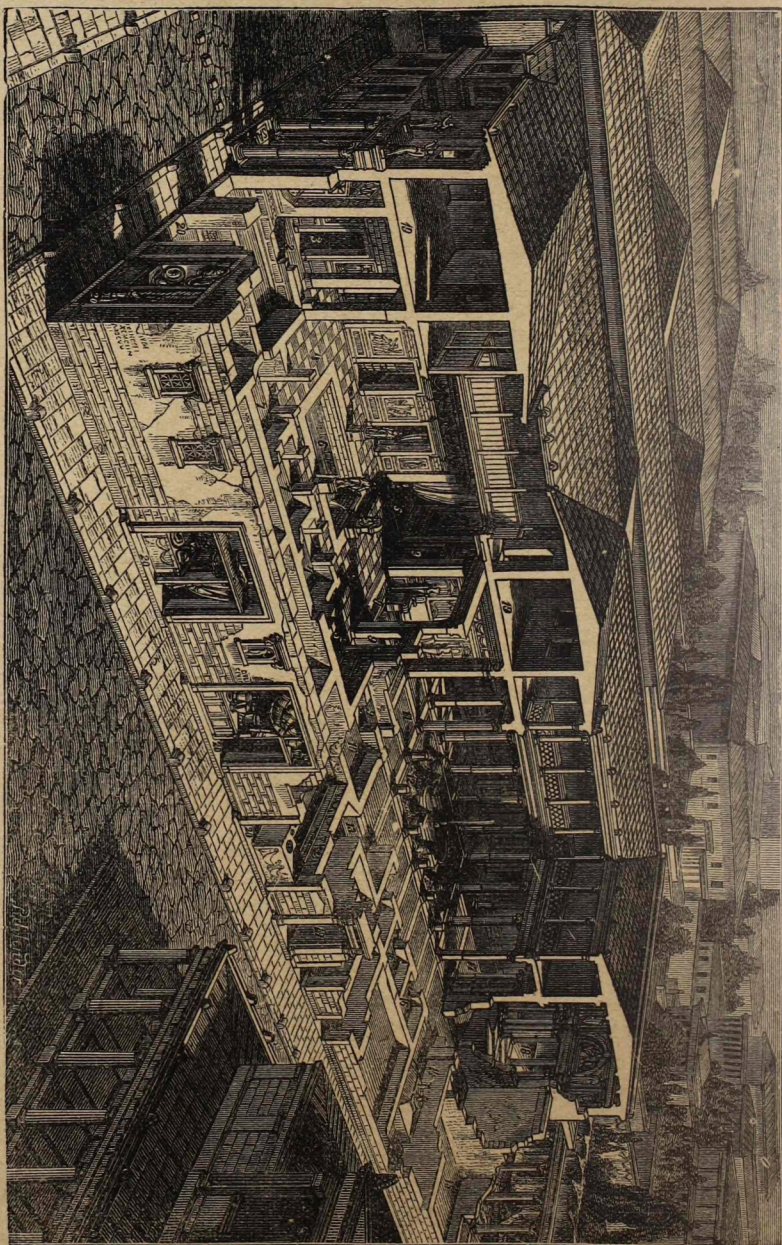
„Azt mondottad, hogy elviszed az asszonyt? Azt mondottad, hogy bezáratasz? Tudd meg hát, hogy egyiket sem teszed, mert most én mondom neked, hordd el innen magad, különben leváglok!”

És előkapta kardját, hogy az uzsorás felé sujtson, de ez, mikor látta, hogy komolyra fordult a dolog, nem várta be, hogy a lovag beváltsa ígéretét, hanem lóra pattant és elmenekült. Menekülés közben azért mégis visszakiáltotta:

„Be foglak záratni! Elveszem az asszonyodat! Te semmirekellő... te utolsó... te senki...”

A kocka ezzel el volt vetve. Titusz Minuciusz Vettiusz lázadást szított, magához vonta az elégedetlen rabszolgákat s megkezdte a büntetést mindjárt a hitelezőkön. Megsarloolta őket kegyetlenül és nagyrészüket kivégezte. A szenátus megijedt a lázadás hírére s Luciusz Lukulluszt küldötte Titusz Vettiusz megfékezésére. Sokáig tartott a küzdelem, de végül is Titusz Vettiusz árulás folytán vereséget szenvedett. Ellenségei azonban nem tudtak ártani neki. Szerelmese a szemeláttára kivégezte magát s azután Titusz is a kardjába dőlt, hogy még a halálban is egymáséi lehessenek.

A rabszolgalázadásnak ezzel még nem volt vége. Ez csak a kezdet volt, melyet megelőzött még néhány kisebb forrongás, az igazi azonban ezután jött Sziciliában. Ilyen romantikus motívumok nem mindenütt játszottak közre a lázadás fellobbbanásánál. A többi helyen a rabszolgaság elviselhetetlen helyzete gyújtotta fel a lázadás tüzét és az a határozat, melyet a szenátus hozott Kr. e. 103-ban, a *Máriusz* által vezetett hadjárat alkalmával. Máriusz ugyanis, mikor hadseregét a barbárok ellen vezette, segítséget kért Nikodemész bithiniai helytartótól. A helytartó

Előfeltehető római ház keresztmetszete.

1. Főbejárat, 2. Előcsarnok, 3. Atrium, 4. Tablinum, 5. Főszoba, 6. Az átrium vizmezejénél, 7. Családi és vendégszoba, 8. Fűgőház, 9. Az átrium és a család dolgozószobája, a tablinum között, 10. Folyosó az átrium és az oszlopcsarnok között, 11. Tablinum, 12. Oszlopcsarnok, 13. Hátsó ajtó, 14. és 15. A család hátsószobái, 16. A család szobája, 17. Terasz, 18. Ut a virágos kertbe, 19. Emléti szobák a család részére, 20. Berendezett bolti helyiségek.

visszaüzenete, hogy nem teljesítheti a kérést, mert a római adóbérlők az adó meg nem fizetése miatt alattvalói nagyrésztét eladták rabszolgául s ennél fogva országában a szabademberek majdnem egészen kipusztultak.

A szenátus ekkor adta ki azt a rendeletet, hogy a szövetségeseket adó miatt nem szabad szabadságuktól megfosztani. E rendelet hatása alatt Licinius Nerva szicíliai prétor felhívta a rabszolgákat, hogy azok, akiket igazságtalanul adtak el, adják elő sérelmeiket. Az első jelentkezés után Licinius mingyárt nyolcszáz rabszolgát felszabadított. A római birtokosok és gazdag urak erre azonban úgy megijedtek, hogy nyomban felszólították Liciniuszt tetemes pénzek ígérete mellett, hogy szüntesse be a felszabadításokat, mert ezzel jelentékeny károkat okoz nekik. A megvesztegetett Licinius ezután durván elutasította a jelentkezőket, csak-hogy a rabszolgák ekkor már annyira fel voltak ingerülve, hogy szervezkedtek és fegyverrel próbálták kivívni jogaikat. Kezdetben az ő részükön volt a szerencse, habár Licinius Lukullusz prétor egy csatában meg is verte őket. A prétert azonban saját katonái árulták el s hogy a nagyobb kínoktól szabaduljon, öngyilkos lett. Több római sereg harcolt a rabszolgák ellen, de kevés szerencsével s csak Mánusz Akviliusz konzulnak sikerült Kr. e. 100-ik évben teljes diadalt aratni fölöttük.

Összesen negyvenezer rabszolga vett részt a lázadásban, eleinte Szálviusz, majd Athenio vezérek parancsnoksága alatt. A fegyelemben tartott és szervezett római seregeknek sikerült diadalt aratni rajtuk s a lázadás leveretése után ismét megkezdődött a bosszú. Ezrével fogták össze a szerencsétlen rabszolgákat s akiket belőlük életben hagytak, csak azért tették, hogy a római cirkuszba küldhessék őket. Itt az a sors volt szánva részükre, hogy a vadállatok martalékai legyenek.

A cirkuszba csak úgy dőlt a római nép, hogy utálatos kéjjel és kárörömmel szemlélje azt a halálküzdelmet, mely a rabszolgákat az állatokkal való viaskodás közben megszállja. Számításaik azonban csak részben váltak be. A rabszolgákban feltámadt a vérig üldözött szerencsétlenek önérzete s ahelyett, hogy a vadakkal küzdöttek volna, hogy a durva nép számára látványosságot szerezzenek, egymást ölték meg kölcsönös elhatározással. Bátrabban és szebben haltak meg, mint bármelyik római, kik mindig bátorságukkal hívalkodtak. Mikor az arénába vezették őket, az ott levő oltár mögé rejtőztek és egyetlen jajszó nélkül döftek keresztül egymást. Utolsónak maradt Latirusz rabszolga, aki kardjába dőlt és így fejezte be életét. A római szenátus és a nép olyan mulat-

ságosnak találta ezt a jelenetet, hogy hahotázott és percekig röhögött s követelte, hogy más rabszolgák is mutassák be előtte ezt a produkciót. Ilyen volt az ókor leghatalmasabb és legműveltebbnek nevezett kultúr-nemzete.

Háborúk Jugurtha ellen.

Meglehetősen nagy volt már ekkor Róma hatalma. Itálián kívül Szicília, Gallia, Szárdinia, Liguria, Korzika, Hiszpania, Karthágó, Pergamon mind az ő uralma alá tartoztak. Erős kézzel kellett ezen tartományokban a hatalmat megszilárdítani, hogy Rómától el ne szakadjanak. Az eddigi külső háborúk mellé járultak azonban újabbak is, melyek a rómaiakat ismét a harctérre szólították. Ilyen volt a Jugurtha-féle háború is, melynek története a következő. Numidia királyának, *Micipszának* volt egy törvénytelen öccse, akit saját fiaival neveltetett fel. *Jugurthának* hívták ezt s ügyességben csakhamar felülmúlta Micipsza fiait. Emiatt a legnagyobb irigységet és bizalmatlanságot keltette maga iránt. Micipsza mindenáron rajta volt, hogy elhárítsa fiainak útjából a veszedelmes vetélytársat, de bármilyen nehéz feladattal bízta is meg, Jugurtha mindig a legnagyobb sikerrel tért vissza. Bátor-sága, ügyessége és rátermettsége folytán a nép is rendkívül megszerette, úgyhogy pozíciója mindenképen csak erősödött. Micipsza belátván, hogy Jugurtha ellen nem ér célt s nem képes őt elveszteni, más eszközök-höz folyamódott. Le akarta őt kötelezni maga számára. Országát, Numidiát három részre osztotta s miután belőlük egyet-egyet *Hiempszál* és *Adherbál* nevű fiainak adott, a harmadikat Jugurthának adományozta. Jugurtháról fenntartotta az emlékezet, hogy a legvakmerőbb emberek közé tartozott. Egészen a nagyapjára, Masszinisszára ütött, aki legjobb iovasa volt egész Numidiának, azonkívül ügyes, vállalkozó szellemű, ravasz és tevékeny férfiú. Ilyen volt Jugurtha is. Micipsza király halála után Jugurtha arra törekedett, hogy egész Numidiát megszerezze magának. Evégből a Micipsza egyik fiát, Hiempszált megölette, Adherbált pedig fegyverrel támadta meg és kiűzte országából.

Adherbál egyenesen Rómába szaladt, hogy Jugurthát a szenátus előtt bevádolja. Volt esze Jugurthának s ő is ezt tette. Csakhogy üres beszédek helyett csengő aranyakat mellékelte üzenetéhez. Rómában pedig olyan világ uralkodott ekkor, hogy pénzért mindent meg lehetett vásárolni, leginkább az igazságot. Adherbál nem ért célt. A szenátus úgy döntött, hogy Micipsza országát közötte és Jugurtha között kell felosztani

s a határozat végrehajtását egy tíztagú küldöttségre bízta, melynek Opimiusz konzul volt az elnöke.

Opimiusz nem volt megközelíthetetlen jellem, sőt nagyon rosszul érezte magát, ha zavaros ügyekben nem akarták megközelíteni. Börtönben fejezte be életét, mert üzelmei később napfényre jöttek. Most, mikor búsás üzlet kínálkozott számára, nem törődött egyébbel, mint-hogy a maga hasznát biztosítsa. Numidia felosztásánál részrehajlóan járt el, még pedig Jugurtha javára, aki megvesztegette őt és társait. Numidia legértékesebb része Jugurthának jutott, Adherbálnak meg kellett elégednie azzal, amit kijelöltek részére.

De még ez sem volt elég Jugurthának. Ő mindenáron egész Numidiát bírni akarta s mihelyt ürügyet talált, nyomban belekötött Adherbálba és háborúra kényszerítette. Cirta nevű városba szorította öccsét s heves ostromot vezetett a város ellen. Adherbál fűhöz-fához kapkodott s ismét a római szenátushoz fordult segítségért. A szenátus közbenjárását és támogatását akarta igénybevenni Jugurtha ellen, de ezúttal sem jutott többre, mint az első alkalommal.

Rómából kétszer is kiszállt Numidiába a békebizottság, de Jugurtha jobban értette a módját, mint öccse, hogy miként kell az olyan küldöttekkel elbánni, kik között Szkaurusz is jelen van, ez a pénzsóvár, mindenre kapható férfiú. Közbelépésüknek nem is volt nevezetesebb eredménye. Jugurtha, miután megfizette őket, úgy tett, mint aki kizárólag a békét akarja s szerződést ajánlott Cirta lakóinak, hogy a város feladása esetén biztosítani fogja életüket és vagyonukat s Adherbálnak is szabad elvonulást enged. Miután így rútul lépre csalta őket, első dolga volt Adherbált megöletni, katonáit pedig a városbeliekre rászabadítani. Ezek aztán olyan véres gyilkolást vittek végbe, hogy alig pár ember menekült meg a város lakói közül.

Nem maradhatott sokáig titokban Jugurthának ez az aljas tette s Rómában csakhamar a nemesebb lelkű szenátorok szóbahozták a piszkos ügyet. Az érdekelt szenátorok azonban, kiket Jugurtha megvesztegetett, el akarták tussolni a dolgot, ami sikerült volna is nekik, ha elő nem áll *Memmiusz* tribunus és a nép előtt nyíltan nem vádolja a szenátust azzal, hogy Jugurtha cinkosai közé tartozik.

A népgyűlés nyomban el is határozta, hogy háborút indít Jugurtha ellen s Kalpurniusz konzult bízta meg a háború vezetésével. Kalpurniusz, az új konzul magához vette a szenátus legszájasabb és legönzőbb tagjait, közöttük Szkauruszt s megindult Numidiába. De ő sem tudott eredményt elérni. Igen egyszerű ennek az oka. Jugurtha ismerte a római jellemet.

Tudta, hogy ezek a szájas hazafiak mindenre képesek, ha rájuk nézve kifizetődik a dolog. Jugurtha pedig nem sajnálta sem a pénzt, sem a szép szót s Kalpurniusztól kezdve Szkauruszig mindenkit megfizetett, úgyhogy ezek hajlandónak mutatkoztak békét kötni vele. Nem rajtuk mult, hogy számításaik meghiúsultak. Memmiusz a béke eladásának hírére újból összehívta a népet és a legkiméietlenebb szavakkal ostorozta a szenátus aljas eljárását, úgyhogy a szenátus kénytelen volt elvetni a békét s beleegyezni abba, hogy Jugurtha, miután bánthatatlanságáról biztosították, jelenjen meg Rómában és nevezze meg mindazokat, kiknek az árulásban részük van. Memmiusz hatalmas beszédekben vádolta a szenátust és az árulókat s követelte a vizsgálatot. Így szólt a néphez:

„Szégyenletesen hagyátok elveszni védelmezőiteket, de nem baj; mint ők (a Grakkuszok), úgy fogom én is megtámadni e gögös pártot, mely tizenöt év óta elnyom titeket. Méltatlankodtok, látva, mint harácsolják el a közvagyont s mint foglalják le a királyok s leigázott népek által fizetett adót egyes emberek. De még ezzel sem elégednek meg, hanem törvényeiteket, feleségeiteket, a vallást és az államot is kiszolgáltatták ellenségeiteknek. És ti, ahelyett, hogy elpirulnátok, nézitek, miként vonulnak fel előttetek szemtelen felfuvalkodottsággal papjaik, konzulaik és diadalmeneteik, melyek már nem az erénynek, hanem a zsákmánynak díjai. A hit, becsület, vallás, igazság üzérkedések tárgyai. Bosszuljátok meg végre a köztársaság becsületét azokon, kik azt elárulták.”

Memmiusz beszéde nagy hatást gyakorolt a kedélyekre. A nép nyomban Kassziusz Longinusz prétort, a legjellemesebb emberek egyikét küldte Numidiába, hogy Jugurthát Rómába való jövetelére rávegye s Rómában az árulókat egyenként leleplezze. Jugurtha annyira bízott a maga cinkostársaiban, hogy erre a vakmerő lépésre is elszánta magát. Bízott abban, hogy a szenátorok amúgy is őt fogják támogatni. Rómában aztán azt tette, amit Numidiában. Ujabb cinkostársak után nézett s akit csak lehetett, mindenkit megvesztegetett, így Bébíusz tribunuszt is, aki a népgyűléseken Jugurtha minden aljasságának védelmére vállalkozott.

Memmiusz felszólította Jugurthát, hogy leplezze le az árulókat s mindazokat, akik tőle pénzt fogadtak el. Jugurtha hallgatott. A népi óriási zajban tört ki:

„Halál reá! Tömlöcbe kell vetni!” — kiáltották mindenfelől.

Memmiusz azonban tiltakozott Jugurtha inzultálása ellen, miután teljes bántatlanság volt részére biztosítva, de felhívta újból, hogy nevezze meg bűntársait, mire Jugurtha így felelt:

„Nincsenek bűntársaim!”

A nép újra zajongott és ezer torok kiáltotta:

„Hazudik! Nem akar beszélni!”

Jugurtha megmaradt amellett, hogy semmiről sem tud s mikor hajlandónak mutatkozott végre némi közömbös értékű nyilatkozatra, Bébíusz tribunusz nem engedte egyszer sem beszélni, úgyhogy a gyűlés az esti órákban eredmény nélkül oszlott szét.

Rómában tartózkodott ekkor egy másik numidiai királyi sarj is: *Massíva*. Ez a Massíva Masszinisszának Gulussza nevű fiától származott s éppen Jugurtha erőszakosságai elől keresett menedéket Rómában. Albinusz konzul felbízta őt, hogy lépjen fel mint trónkövetelő s kérje a szenátustól a maga számára a numidiai királyságot. Massíva engedett a csábításnak, de megbűnhődött érte. Jugurtha vesztegetései által olyan nagy pártot tudott szerezni magának, hogy mikor Massíva fellépéséről tudomást szerzett, összebeszélt Bébíusz tribunusszal s elhatározta, hogy elteszi őt láb alól. Orgyilkost fogadott s fényes nappal az uccán ölette meg ellenfelét. A rómaiak nem tudtak Jugurthával semmire sem menni s miután nem volt hajlandó ezután sem megnevezni az árulókat, kitiltották Rómából. Távozásakor állítólag így kiáltott vissza Róma felé:

„Óh, te eladó város, csak vevőre van szükséged!”

A szenátus ezután *Albinusz* konzult küldte Jugurtha ellen, de Albinusz megvesztegetettette magát s egész év alatt nem csinált semmit. Mikor Numidiából távozott, a sereg vezérletét öcsére, Auluszra bízta, aki abban a reményben, hogy Jugurtha kincseit elragadhatja, Szuthul nevű vár ellen vezette a seregeit, bízva abban, hogy dús zsákmányt fog szerezni. Csakhogy a közmondás szerint nehéz dolog lopni ott, ahol a gazda maga is tolvaj. Aulusz így járt Jugurtha elleni vállalatával. Seregének egy része, mikor látta, hogy a vezérek csak a zsákmányra törekcsenek, titokban átszökött az ellenséghez, úgyhogy mikor összeütközésre került a sor, a római sereg csúfos vereséget szenvedett s megsegényenítésképen járom alatt kellett elvonulnia. Albinusz a vereség hírére visszatért Numidiába, de ismét nem végzett semmit. A népgyűlésen a tribunuszok már megunták a sok szédelgést s egy olyan törvényt fogadtattak el, melynek értelmében mindazok, akiket Jugurtha megvesztegetett, szigorú büntetésben részesítendők. A főszédelgők

A Grakkhuszok anyja, a nemes, fennkölt lelkű Kornélia oltotta be két fiának lelkébe az emberszeretet erényeit. Mindkét fiú a nép javáért vívott politikai küzdelmekben lelte halálát.

egyike, Szkaurusz úgy menekült meg a büntetés alól, hogy bevásárlatta magát abba a bizottságba, mely a vizsgálatok megejtésére volt kiküldve. Opimiuszt és társait azonban utólérte az igazság sujtó keze. Bűnösöknek találták őket s szigorú fenyítést kaptak.

A Jugurtha ellen folytatott eddigi háborúk nagyon megtépázták a római hadidicsőséget. Rómában gűny tárgyai voltak a Numidiában harcoló katonák, a vezéreket pedig a nép nyíltan árulással vádolta. Végét kellett tehát mindenképpen vetni a tarthatatlan állapotnak s miután *Metellusz Ceciliuszban* összpontosult a közbizalom, őt választották konzullá. Metellusz a jellemes és kiváló tehetségű emberek közé tartozott. Mihelyt a konzulsgot átvette és a seregek élére állott, először is a megromlott fegyelmet iparkodott helyreállítani. Új csapatokat is szervezett, mert az afrikai csapatok iránt nem volt elég bizalma.

Ezek konzuljaik és előjáróik példáján okulva, harácsolással, rablással töltötték idejüket s miután nekik sem volt bizalmuk vezetőikben, adandó alkalommal megfelelő kárpótlásért szívesen átpártoltak az ellenséghez. Numidiába érve, ezt a sereget is szigorú fegyelem alá fogta Metellusz s csak mikor a harci készséget csapatai között helyreállította, akkor kezdett hozzá a támadáshoz. Jugurtha fájdalmasan tapasztalta, hogy Metellusszal nem tárgyalhat többé azon az alapon, mint a szenátorokkal és az előbbi konzulokkal. A pénznek nincs reá semmi varázsa, pedig adott volna neki bármit, csakhogy ne zavarja őt hatalmi játékaiban. Metellusz azonban figyelembe sem vette Jugurtha ajánlatait, elhatározó csapást készült mérni reá. Mindenekelőtt a Jugurtha által hozzáküldött követeket rá akarta bírni arra, hogy dús jutalom ellenében iparkodjanak uralkodójukat kezeibe szolgáltatni. Jugurtha értesült Metellusz szándékáról s innen kezdve a legaggodalmasabban vigyázott környezetére. Nem volt többé egyetlen nyugodt napja vagy éjszakája. Mindig attól kellett tartania, hogy árulók vannak közelében, kik Metellusz kezére akarják őt szolgáltatni.

Az első ütközetet Kr. e. 109-ben a Muthur vize előtt vívta Metellusz Jugurtha ellen. A római vezérnek sokkal kedvezőtlenebb volt a helyzete, de pótolta ezt a hiányt éberséggel és csapatai gyors mozgulataival. Az ütközet Jugurtha vereségével végződött. Rómában leírhatatlan öröm támadt a győzelem hírére. Metelluszt megerősítették hivatalában a következő évre is s mindenki az ő dicsőségét zengte. Még jobban fokozódott a lelkesedés, mikor híre jött, hogy Thala és Jama városok ostroma annyira megtörte Jugurthát, hogy tetemes kincsek árán tudta csak megvásárolni a maga és fiai szabadságát.

A hadjárat ezen szakaszában feltűnik Metellusz mellett egy másik érdekes alak, Kájusz Máriusz, ki a római seregben azt a feladatot teljesítette Metellusz oldalán, amit a mai hadászatban a vezérkari főnökök szoktak. Máriusz egyszerű családból származott. Szegény földműves emberek gyermeke volt, aki éppen ezért nem részesülhetett a szükséges iskoláztatásban s nem nyerhette el azt a műveltséget, melyre tehetsége és ambíciója folytán illetékes volt. Hatalmas természetű, fegyelemhez, fáradságokhoz szokott bátor férfiú volt ez a Máriusz, kinek képességeit már Szcipió Emiliánusz is méltányolta, midőn a numanciai hadjáratok idején vitészsége elismerésül főtiszti rangra emelte. További katonai pályája alatt is kitűnő vezérnek mutatkozott. A numidiai hadjárat idején 48 éves volt és elég változatos és érdemekben gazdag pályára tekinthetett vissza. Volt már tribunusz, praetor, sőt provinciai kormányzó is. Miután ambíciója magasabb tisztségre sarkallta, most a konzulást szerette volna elnyerni. Metellusz nagy csodálkozással hallgatta, midőn Máriusz így szólt hozzá a numidiai hadjárat alkalmával:

„Szeretnék a seregtől egy időre eltávozni, hogy Rómában konzuljelölt gyanánt felléhessek.”

A gögös és arisztokrata érületű Metellusz annyira megütődött ezen a kérésen, hogy sietett lebeszélni tervéről:

„Vesd ki elmédből az ilyen képzelődést és mérsékelj vágyaidat állapotod szerint.” És nem adott neki szabadságot, hogy Rómába mehessen.

Máriuszt nem csupán ez az eljárás sértette, hanem inkább a megkötött helyzet, mely Metellusz mellett osztályrészül jutott. Holott maga Metellusz is beismerte és a csapatok is jól tudták, hogy a seregben ő a legkiválóbb katona, aki több ütközetet megnyert és Metellusznak valóságos jobbkezévé vált. Kiválóságát Metellusz mindig elismerte és nagy respektussal volt irányában, de a maga fölényét is tudta vele szemben éreztetni. Máriusz ekkor frontot változtatott ellene. A katonák előtt kezdte ócsárolni rendelkezéseit, a fegyelmetlenséget eltűrte s közben Rómába leveleket írogatott, melyekben a háború halogatásáért Metelluszt tette felelőssé.

Metellusz nem bízhatott többé Máriuszban s engedte, hogy eltávozzék a seregtől. Máriusz fellépett konzulnak s a nép örömmel választotta meg. A Grakkuszok által kezdett demokrata politikának markáns képviselőjét látta benne, aki a nemesség ellen a nép érdekeit akarja diadalra vinni s megván hozzá a képessége, hogy terveit keresztülvigye. Beszéde, melyet megválasztatása alkalmával mondott, viharos tetszésre

talált. Kifejezést adott benne azoknak az érzelmeknek, melyek a népet szíve mélyében izgatták.

„Az én konzulátusom s a rám bízott provincia — kezdte beszédét — oly zsákmány, mely a nemességtől vétetett el. Ezen emberek megvetnek származásom, én őket vétkeik miatt. Ők elfelejtik azt, hogy a legderekabb a legnemesebb is. Ha megkérdhetnök Albinusz és Kalpurniusz őseit, vajjon hármunk közül kit szeretnének inkább fiuk gyanánt, mit gondoltok, mit felelnének? Mondják, hogy bárdolatlan ember vagyok, mert nem tudok ünnepélyeket rendezni s mert többre becsülöm a munkást, mint a szakácsot és a színészt. Ezt elismerem, mert azt tanultam

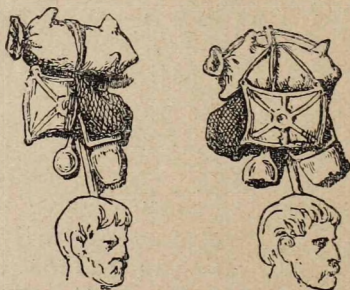
apámtól és más derék férfiaktól, hogy a finomság az asszonyokat, a férfiút pedig a munka illeti és hogy a mi legszebb ékességeink a fegyvereink.”

A konzulság után újabb sikerek is érték Máriuszt. A szenátus a fővezérségben a kitűnő Metelluszt továbbra is megerősítette, de ez a megerősítés csak rövid ideig tartott. Máriusz addig izgatott ellene, míg a nép ezt a tisztséget is reá bízta s Metellusztól, aki a Jugurtha elleni harcokban az első igazi sikereket vívta ki, a fővezéri hatalmat elvette.

Metelluszt rendkívül elszomorította ez a hálátlan eljárás. Mikor értesült a határozatról, sírvafakadt s hogy elkerülje a szégyent, melyet megaláztatásával szereztek neki, elhagyta a sereget, nehogy személyesen kelljen átadnia azt Máriusznak.

Máriusz a seregben is több reformot léptetett életbe. Szabad pályává tette a katonai hivatást a nép fiai és az itáliaiak előtt. Eddig ugyanis leginkább csak polgárokat vettek fel a seregbe s ezzel a rendszabállyal a hadsereg megőrizte kiváltságos jellegét. Most a demokratikus elvek ide is behatoltak s megszűnt a hadseregnek az az exkluzív jellege, ami a régebbi rendszer folytán keletkezett.

A Jugurtha elleni háború azonban még nem volt befejezve, bár Metellusz egyik győzelmet a másik után aratta a numidákon. Máriusz tehát sietett tőle elragadni a vezérletet, nehogy sikerei által a könnyen változó népkegy ismét Metellusz felé forduljon. A háború ekkor a leg-

Római katonák póznán vitt tábori felszerelésükkel.

Bal vállukon hordozták Máriusz óta a római katonák tábori felszerelésüket. A póznát tréfásan Máriusz öszvéreinek nevezték.

kedvezőbb stádiumban állott a római seregre nézve. Metellusz úgy meg-
szalasztotta Jugurthát, hogy az néhány lovasával és kisszámú kísé-
rével Thala nevű várába zárkózott. Metellusz ide is követte őt s habár
a terep és a klíma a legkedvezőtlenebb volt számára, mégsem tágitott
s negyven napon át ostromolta a várost. Jugurtha még idejekorán
elmenekült a várból. Sok bolyongás után újabb sereget szervezett s
apósával, *Bokkhusszal*, Mauritania királyával szövetségelt s az ő sere-
gét egyesítve a magáéval, Cinta város felé vette útját, ahol Metellusz
újabb ütközetet készült felvenni vele.

Metellusz vezéri szereplése azonban itt megszűnt, mert éppen
ekkor értesült arról, hogy a szenátus Máriuszra ruházta a vezérletet.
Nagy elkeseredéssel Rómába indult, hol diadalmenettel fogadták s hadi-
sikerei elismerésül Numidikusz melléknévvel tisztelték meg. Ez némileg
enyhítette azt a mellőztetést, melyben éppen akkor részesült, mikor a
Jugurtha elleni háborúkat a végső kifejlés felé juttatta.

Mikor, Máriusz átvette a vezérletet, Jugurtha és apósa vissza-
vonulóban voltak. Kerülni akarták a nyílt ütközetet s a hegyes és
szakadékos vidékek felé húzódtak. De a portyázó csatákban így is
több ízben vereséget szenvedtek. Máriusz is Metellusz taktikáját vette
át s állandóan követte az ellenséges sereget, melyet több csatában
keményen megvert.

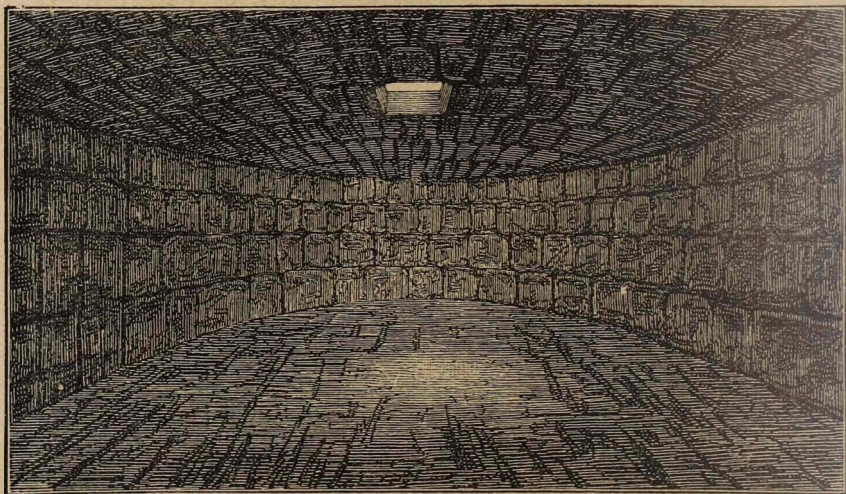
Jugurtha élet-halálharcot vívott a római csapatokkal királysága
megmentéséért, de apósa, Bokkhusz kezdte már ünni a dolgot s hajlan-
dónak mutatkozott a békülésre. Követei megjelentek Máriusz táborá-
ban, innen pedig Rómába mentek, hogy a szenátus döntését bevárják.
A szenátus ezzel a válasszal bocsátotta el őket:

„A római nép nem felejtí el sohasem a bántalmat, sem a tett szol-
gálatokat. Megbocsát Bokkhusznak, ha megbánja tettét. De Róma
szövetségét és barátságát csak akkor kapja meg, ha előbb ki fogja érde-
melni.”

Bokkhusz belátta, hogy a Jugurthával való szövetségtől immár
semmi kedvezőt nem remélhet. Elküldötte tehát követeit újból Máriusz-
hoz s kijelentette, hogy hajlandó a római sereg kezére járni és Jugurtha
leveretését elősegíteni. Máriusz egyik legátusát, *Korneliusz Szullát* bízta
meg azzal a kényes feladattal, hogy Numidián keresztülhatolva az egyez-
kedések végrehajtására Bokkhuszt felkeresse.

Szulla rendkívül szimpatikus egyéniség volt. Típusa annak az
igazi rómainak, aki a tudományt, műveltséget, szépművészeteket ked-
velte, azok ismeretében nőtt fel s mindent, ami a szellemi élet körébe

vágott, megbecsülésben részesített. Szerette az elmés vitatkozásokat, a szellemes beszédet, a művelt emberek társaságát s a szép asszonyokat, kiknek körében ragyogtathatta szellemét. Alapjában véve kéjenc természet volt, de csak addig a mértékig, amíg az nem esett férfiasságának rovására. Mert ezen tulajdonságai mellett, mint katona kitűnően megállotta helyét s akár bátorság, akár szakértelem dolgában versenyzett a sereg legkiválóbb tisztjeivel. Bajtársai nagyon szerették, mert ő is

Római börtön.

A köztársaság idején sok elítélt szenvedett ebben a földalatti, hatalmas kőköcskékkel kirakott börtönben. Itt éhezették halálra Jugurtha numidiai királyt is.

nagyon szíves volt mindenki iránt. Szegényekkel és gazdagokkal egyaránt a legszívesebben eldiskurálgatott s legjobban szerette, ha mindenkiel jót tehetett.

Szulla felvilágosította a maga rábeszélőtehetségével Bökkhuszt, hogy semmi célja nincs többé annak, hogy Jugurthát támogassa, mert csak idő kérdése, hogy a római sereg mikor fogja őt hatalmába ejteni. Megegyezték tehát abban, hogy Bökkhusz értekezés ürügye alatt Jugurthát magához fogja csalni és átadja Szullának. A megbeszélés szerint történt minden. Jugurtha gyanutlanul megérkezett a találkozás helyére, a Szullával jött római lovasok pedig rögtön elfogták és Máriusz elé vezették. Ezzel vége is szakadt a Jugurtha elleni háborúnak.

Hatalmas diadalmenetben tért vissza Máriusz Rómába. Diadal-

szekere előtt Jugurtha haladt két fiával. A nép megbámulta őket, különösen Jugurthát, aki annyi időn keresztül küzdött a római hatalommal és százféle csalárdsággal tudta a szenátust a maga céljainak megnyerni. Rómába való érkezése után börtönbe vetették, ahol hat nap mulva éhalálal halt meg. Bátran állotta ki a reá mért súlyos és gyötrő ítéletet. Még tréfálkozott is. Midőn a börtönét elfoglalta, nevetve jegyezte meg: „Istenemre, be hidegek a ti fürdőszobáitok!”

Dicsőséges kitüntetésben részesült azonban Szulla is, ki részt vehetett a diadalmenetben s a Máriusz emlékére veretett érmek egyik oldalán az ő neve is rajta volt.

A cimberek és teutonok.

Még be sem fejezte a köztársaság háborúit Jugurtha ellen, mikor két félelmetes nép, a cimberek és teutonok jelentek meg Róma határain. Közeledésük nagy rettegést keltett Rómában. Mindenféle túlzott hírek terjedtek el róluk, hogy óriástermetűek, nem ismernek irgalmat az ellenség iránt s jaj annak, aki kezükbe kerül. Mikor Jugurtha öccsével, Adherbállal harcolt, már Illiria szélén, Norikumban ütöttek tábor s szembe szállottak Papiriusz Karbó konzullal, kinek seregét megsemmisítették. A győzelem után a cimberek Germániába, majd Galliába törtek s nyomukban haladtak a teutonok és más germán törzsek, melyek római területen akartak megtelepedni. A népvándorlás első hullámai voltak ezek, melyekkel szemben Rómának erőiesen kellett védekeznie. Az ismeretlen és barátságtalan jövevényeknek nem engedte meg többszöri kérésük után sem a megtelepülést, minek eredménye az lett, hogy ezek megtámadták a római légiókat s több ízben megverték őket.

Éppen most, mikor a Jugurtha elleni háborúk végén Máriusz diadalmas bevonulását tartotta, jött a híre az újabb vereségnek, melyet Szerviliusz Cépió és Manlius Maximusz szenvedtek a teutonoktól. Rettentő pusztítást vittek végbe ezek a két konzul seregében. Ezrével öldösték le a római harcosokat, az elfoglalt zsákmányt felgyújtották s a nagymennyiségű arany és ezüstkészletet a Rhodanusz-folyóba dobálták. Ha előre megállapított haditerv szerint támadnak Rómára, az egész római birodalmat elsöpörhették volna a föld színéről, de éppen az volt a rómaiak szerencséje, hogy ilyen nagy koncepcióval a cimberek és teutonok vezérei nem rendelkeztek.

A szenátus megválasztotta újból konzullá Máriuszt s megbízta őt új sereg szervezésével. Mikor az első seregek hadilábon állottak, Máriusz

személyesen vezette azokat Galliába. Nyílt ütközetbe nem bocsátkozott, hanem Metellusz módszerét alkalmazta s zárt rendben követte seregével az ellenség mozdulatait, miközben gondoskodott arról, hogy előretolt csapataival állandóan nyugtalanítsa és fárasztja az ellenséget. Célját ezzel annyiban el is érte, hogy az ellenség megunt a folytonos nyugtalanítást s miután Galliát és Hispánia egy részét kirabolta, három részre szakadva Itália felé indult, hogy Rómát megtámadja.

Máriusz megmaradt figyelő helyzetében továbbra is. Nem akarta elhamarkodni a küzdelmet, előbb tisztában akart lenni az ellenség szárdékával és harcmodorával, hogy a legalkalmasabb pillanatot felhasználva döntő csapást mérjen rájuk. Seregeit ennélfogva a Rhodanusz mentén vonta össze s habár a teutonok több ízben tettek kísérletet arra, hogy a rómaiakat táborukból kicsalják, Máriusz mindannyiszor kitért a küzdelem elől. A teutonok ebből azt következtették, hogy a rómaiak nem mernek támadni, ők léptek fel tehát támadólag. Megrohanták a tábort, de olyan súlyos vereséget szenvedtek, hogy kénytelenek voltak riadva megszabadni.

Máriusz ezután sem hagyott fel eredeti taktikájával s engedte, hogy a teutonok maguk kezdjék az ütközetet, amit ezek meg is tettek. Annyira vakmerőkké váltak, hogy egészen a tábor közelébe jutván bekiabáltak oda:

„Mit üzentek, katonák, a feleségeiteknek Rómába?”

A katonák nemsokára megmutatták, hogy mi az ő üzenetük. Mikor látta Máriusz, hogy csapatai mindenáron szeretnének megütközni, egész seregét a teutonok nyomába vezette s midőn Akve Szextiehez ért, hirtelen megváltoztatta eddigi taktikáját s védelemből a legerélyesebb támadásba ment át. A teutonok gyorsan csatarendbe állottak. Láncoakat vontak a sorok között, nehogy Máriusz áthatolhasson rajtuk vagy megbonthassa őket s ugyanezt tették szekérváraikkal, melyeket a sereg háta mögött vontak össze. A rómaiak csekélyebb számban voltak ellenfeleiknél, de tervszerűleg nyomultak előre és a harc zavaraiiban is a legnagyobb rendet tartották. Az ütközet rettenetes volt. Nagyszámmal estek el ugyan rómaiak is, de a teutonok veresége megsemmisítő volt. Mindössze háromezren menekültek meg, de később ezeket is bekerítették és elfogták. Egyes római írók szerint a teutonok ebben a csatában teljesen megsemmisültek. Kétszázezer embert vágtak le közülük a harctéren, nyolcvanezeret pedig fogságba ejtettek. A foglyok között volt Teutobuk király is, kit Máriusz Rómába vitt s diadalmenete alkalmával kocsija előtt kísértette.

Máriuszt sikerei elismerésül a római nép ötödízben is megválasztotta konzullá, olyan nagy volt személye iránt a bizalom és vezéri tehetsége iránt az elismerés. A háborút azonban nem lehetett még befejezni, mert a teutonok megsemmisültek ugyan, de hátra voltak még a cimbe-

Máriusz.

Egyszerű sorból küzdötte fel magát Róma egyik legnagyobb hadvezérévé. Magához ragadta a korlátlan hatalmat, de a Szulla vezetése alatt álló nemesi párttal szemben elbukott s menekülnie kellett. Élete vége felé még egyszer kezébe került a főhatalom s Máriusz ekkor rettentő véres bosszút állott ellenfelein. Márványszobor a müncheni múzeumban.

rek. Ezek az Alpokon keresztül akartak éppen áthatolni s *Luláciusz Katullusz* volt megbízva a feladattal, hogy visszatartsa őket, illetőleg az alpesi átjárókat védelmezze. A cimberek nagy túlereje miatt azonban nem mert szembeszállni velük s csapatait egészen az Athezisz-folyóig vonta vissza. A cimberek nyomon követték s mindenekelőtt az

Athezisz hídját akarták hatalmukba ejteni. Valóságos gúnyt űztek a rómaiakból. Meztelen testtel szaladgáltak előttük, hogy mutassák, hogy nekik a legnagyobb hideg sem árt. Szertefutkostak a hősikéságon és a jéggel borított hegyeken ugyancsak meztelenül s aztán a hegytetőkről pajzsaikon vakmerőn alábocsátkoztak.

Mikor az Athezisz folyó hídja ellen vonultak, a római sereg rávette Lutáciusz Katulluszt, hogy vonuljon vissza és a Pó vize mögött foglaljon állást. A szenátus a cimberék betörésének hírére nyomban intézkedett, hogy Máriusz siessen segítségére konzultársának, Lutáciusz Katullusznak. Szulla, aki eddig Máriusz táborában működött, ugyanekkor átment Lutáciusz seregéhez s itt is rendkívül hasznos szolgálatakat teljesített.

A cimberék a Pó-vidék északi részében irtóztató dúlást vittek végbe, de azért döntő ütközetbe vagy nagyobb szabású csatába nem bocsátkoztak a rómaiakkal, mert a teutonokra vártak, kikkel a megállapodás szerint egyesülniük kellett volna. Nagy meglepetéssel hallották aztán, hogy a teutonok megsemmisítő vereséget szenvedtek. Eleinte nem is akarták a hírt elhinni, azt gondolták, hogy a rómaiak terjeszik ezt azért, hogy bennük is i edelmet keltsenek. Hogy meggyőződjenek a hír valódiságáról, követeket azzal a kérelemmel küldötték Máriusz elé, hogy adjon az ő és teuton testvéreik számára földeket, mert le szeretnének telepedni. Máriusz megnyugtatta a követeket:

„Ne aggódjatok — mondotta — testvéreitekért. Nekik már adtunk földeket, honnan soha el nem fognak távozni.”

Tömeges leölésükre célzott Máriusz ezzel a kijelentésével. A cimberék követei azonban még mindig nem akarták elhinni a teutonok vereségét.

Máriusz ekkor így szólott a követekhez:

„Mondjátok meg küldöiteknek, hogy ne várakozzanak hiába a teutonokra, mert ők már megérkeztek és itt is vannak. Nem volna szép tőletek elmenni anélkül, hogy őket ne is üdvözöljétek.”

Azzal elővezettetett egy csapat fogoly teutont, kiknek láttára a követek visszatértek a cimberék táborába. Nem volt többé szó várásról, hanem csak a megütközésről és a bosszúról. Bojorix cimber király tudni akarta, hogy a rómaiak melyik napon óhajtják az ütközetet, mire megállapodtak abban, hogy három nap múlva a vercellei mezőn fog a csata végbe menni.

A cimberék teljes erejükkel készültek a nagy napra, nemkülönbben a rómaiak is. Ezeknek nagy előnyük volt, hogy kedvező terepet

foglaltak el, honnan az ellenség minden mozdulatát megfigyelhették, a cimberек ellenben a homokos síkságon olyan kedvezőtlenül állottak, hogy a lovas csapatok megindulásakor a hatalmas porfelhőtől sem hátra, sem előre nem láttak. Tizenötezer cimber lovas vezette be a harcot, kik hirtelen előretörték, de nemsokára futást színelve, visszavonultak. A rómaiak követték őket, de nem úgy, ahogy a cimberек gondolták, hanem a legnagyobb rendben, minek eredménye az lett, hogy nem bomlottak föl soraik, sőt a legteljesebb harc készségben maradtak, miáltal a cimberек cselvetése eredménytelen lett. A küzdelemben különben Lutáciusz Katullusz konzul seregei vitték a főszerepet s mondhatni, az ő érdemük volt, hogy a rómaiak ezt a csatát olyan fényesen megnyerték.

Az első próba és előcsatározások után Lutáciusz Katullusz tisztában volt vele, hogy a cimber seregnek miben áll a gyöngéje. Ezek ugyanis nagy tömegben vonultak fel és azt a végzetes hibát követték el, hogy az első hadsorok harcosait láncokkal kapcsolták össze egymáshoz. Ugy jártak el, hogy az egyes harcosok között láncokat vontak, melyek minden katonának a kardtartó szíjazatához voltak erősítve. Ezzel az eljárással azt érték el, hogy zárt hadirendet alakítottak ugyan, de a maguk mozgási tevékenységét nehézzé tették, úgyhogy a rómaiak gyors és furge támadásait, melyek az oldalakról és a frontból érték őket, alig voltak képesek elhárítani. A rómaiak gyorsan felismerték a cimberек kedvezőtlen helyzetét s egyenesen ezekre a hadsorokra vetették magukat. Több helyen áttörték a láncokat s jobbra-balra iszonyú erővel pusztítottak. Rövid idő múlva a cimberекnek vissza kellett vonulniuk, de a pusztulás borzalmai ekkor vették csak igazán kezdetüket. A székervár körül meghúzódott asszonyok, mikor látták, hogy nincs menekülés, gyermekeiket és magukat is kivégezték. Ezrekre ment az olyan öngyilkosok száma, kik a fogság vagy a rómaiak fegyvere elől önként mentek a halálba. A halottak hozzávető számítás szerint jóval meghaladták a százezret és még így is halvanezer cimber jutott a rómaiak fogságába.

Máriusznak nagy része volt a kivívott diadalban, de a siker kivívásához konzultársa még nagyobb mértékben járult hozzá. Mégis Máriusz az egész dicsőséget a maga számára foglalta le s Rómába térve, úgy ünnepeltette magát, mint aki megmentette a köztársaságot, a rómaiak pedig lelkes elragadtatásukban „Róma második megalapítója” címmel tüntették ki.

Belső villongások. — Háború a szövetségeseikkel.

A Jugurtha és a teuton-cimberek ellen viselt háborúk rendkívül megszilárdították Máriusz tekintélyét Rómában. A nép immár hatodszor választotta meg konzulnak s Máriusz egyenesen arra törekedett, hogy hatalmát minél hosszabb időre állandósítsa. A demokrata párt készséggel segítette minden törekvéseiben őt, mert a Grakkhuszok programjának a végrehajtóját látták benne, aki a kiváltságosok hatalmát akarja megtörni. Az előkelő osztályok maguk is szervezkedtek, nehogy a készülő támadások védtelenül ériék őket. Mindenekelőtt két nagyszájú demagóggal szövetkezett Máriusz. Az egyik *Apulejus Szaturninus*, a másik *Gájusz Szerviliusz Glaucia* volt, kiket dúsan jövedelmező városi tisztségekbe juttatott, minek fejében ezek a legmesszebbmenő támogatást vállalták irányában. Máriusz programját azonban nem lehet elítélni, még ha nem is a legkiválóbb emberekkel szövetkezett annak végrehajtására.

A Grakkhuszok által megkezdett reformok keresztülvitelére vállalkozott ő s hogy ezen terveknek legalább egyik részét megvalósíthassa, Apulejus Szaturninus által a népgyűlésen azt az indítványt tette, hogy mindazok a római katonák, kik a teuton-cimber hadjáratokban résztvettek, hűséges szolgálataik elismerésül földeket kapjanak. Az afrikai, galliai és más gyarmatokon voltak kijelölve ezek a földek, melyeket ki is osztottak. Elfogadta ugyanekkor a népgyűlés azt a javaslatot is, hogy a nép között olesó gabona osztassék ki. A törvények végrehajtása Máriuszra várakozott, kinek tisztán megállapítható célja volt a köztársaság kormányát a maga kezébe ragadni és olyan uralmat teremteni, mely a hatalmat kiveszi az előkelők kezéből és egészen a népre ruházza.

Az új törvény értelmében a szenátus tagjai öt nap leforgása alatt kötelesek voltak az alkotmányra esküt tenni, különben elvesztik állásukat. Az egy Metellusz kivételével a szenátorok a terror hatásának engedve le is tették az esküt, csakhogy ebben nem volt sok köszönet. Rövid időre Máriusz kezében tartotta ugyan a hatalmat, de felkeltette maga ellen az előkelő osztályok gyűlöletét. A nép alsó rétegei ugyanis rendkívül vakmerően kezdtek fellépni, Szaturninus és Glaucia pedig táplálták ezt a vakmerőséget, hogy a népkegy folytán tribunuszi hivatalaikat továbbra is megtartsák.

Annyira durva és tisztességtelen eszközökkel dogoztak, hogy

Máriusz is megsokallotta a dolgot s kezdett elpártolni tőlük. A szenátussal és az előkelőkkel keresett összeköttetést, amit viszont azok nem tudtak neki megbocsátani. Azt hirdették úton-útfélen, hogy cserben hagyta a népet, de azt mondták, hogy a nép jogait azért ellene is érvényre juttatják s újra hozzáfogtak az arisztokrataellenes mozgalmak szításához. Az új tribunuszi választások Kr. e. 100-ban lángra lobbantották aztán az összes szenvedélyeket. Szturninus mindenáron tribunusz akart maradni s Glaucia pedit a konzulságra pályázott s céljuk elérésére nem riadtak vissza a legelvetemedettebb eszközöktől sem. Csak-hogy a szenátus sem nézte tétlenül a dolgok folyását.

A választási napon a Kapitóliumon, hol a szavazásoknak történnie kellett, a szenátorok fegyveresen jelentek meg s magukkal hozták szolgálkaikat is. A nemesi osztályok fiatalsága szintén a szenátus pártjára állott s hozzájuk szegődött Máriusz is. A demokrata pártnak hasonlóképpen megvoltak a maga fegyveres csapatai, ámde az arisztokrácia és Máriusz ellenében tehetetlenek voltak. Nem adták ugyan fel rögtön a küzdelmet s Róma uccáin e napon meglehetősen sok vér ömlött, de a legyőzöttek azért mégis ők lettek. Máriusz személyesen vezette ellenük a katonákat s mikor a demokrata pártot a Kapitóliumra beszorította, a vizet is elzárta előlük, hogy biztosabban leszerelje őket. A népmozgalom vezető embereit, közöttük Szturninuszt és Glauciát a tanácsházba zárták, ahol ezek nyíltan kiáltozták, hogy Máriusz is az ő szövetséges társuk s az ő tudtával tették mindazt, ami történt. De bíróság elé nem kerülhettek. A felfingerült ifjak nem várták be a bíróság döntését, hanem ők maguk hoztak ítéletet. Még pedig kegyetlen és durva ítéletet. Téglákkal verték agyon őket, a nép pedig ezúttal is félreállott, mikor vezéreit kellett volna megmentenie vagy megbosszulnia.

A demokrata párttal vívott küzdelem az előkelőket tette a helyzet urává. Ez a változás azonban Máriuszt is megbuktatta, aki sokkal jobban volt kompromittálva a szenátorok előtt, hogysem az ügyek élén maradhatott volna. A szenátus visszahívta Metelluszt, Máriusz pedig egy időre eltávozott Rómából, hogy míg a forrongások tartanak jelenlétével ne ingerelje az ellenséges pártokat. A forrongás azonban távozása után sem szűnt meg, sőt ekkor vette kezdetét az osztályok nagyobb mérvű tülekedése. A lovagok ugyanis, kik mindegyike legalább tizenhatezer római tallérral bírt, a bíraskodást egészen a maguk hatalmába ragadták s éppen olyan visszaéléseket követtek el vele, mint a szenátorok. Zsarolták, rabolták a népet s mikor bűneik miatt a bíróság elé kerültek, a saját osztályukbeli esküdtek rendesen felmentették őket, holott ezek

más esetben a demokratákat vagy a nemeseket irgalmatlanul elítélték. Ezzel az eljárással magukra zúdították a nemesség és a nép gyűlöletét, különösen a szenátusét, mely mindenáron azon volt, hogy a bíraskodást kivegyve kezeikből. A szenátorok pártjának vezére egy kiváló jellemű és nagytehetségű férfiú volt: *Liviusz Druzusz*, kinek már az atyja is magas tisztségeket viselt. Liviusz Druzusz arisztokrata származású férfiú volt ugyan, de kiváló hazafi is, aki meg akarta menteni a köztársaságot azoktól a veszedelmektől, melyeknek az osztályok korrupciója következtében állandóan ki volt téve. Azt a politikát folytatta, melyet a Grakkhuszok kezdettek s mihelyt tribunusszá választották, mindjárt elő is állott javaslataival. Követelte a telektörvény rendezését, a nép számára való gabonaajándékozást és a bírósági reformot. Ez utóbbi indítványa abban állott, hogy a törvénykezési jog a szenátusra szálljon vissza, de ugyanakkor háromszáz lovagot is vegyenek föl a szenátusba.

Liviusz Druzusz mindenik javaslatával nagy ellenzéket támasztott. Megtámadták a telektörvényre és a bírósági reformra vonatkozó indítványait egyaránt és nagy ellenszenvet keltett az arisztokraták körében az a javaslata is, mellyel a szövetséges népeknek a polgárjog megadását tervezte. Ez utóbbi reformját már nemcsak az előkelők, hanem a római nép is kedvetlenül fogadta s mikor látták, hogy a polgárjog megadásának hírére a szövetséges népek tömegesen jelennek meg Rómában, azzal a szándékkal, hogy szükség esetén erőszakkal is keresztülvigyük a reformot, Druzusz ellenségei elhatározták, hogy elteszik láb alól. Nem is jutott odáig Druzusz, hogy ezen fontos reformját megvalósíthassa, mert ellenségei megölték, mielőtt céljához jutott volna. Halála előtt így szólott:

„Senki sem fogja tisztább szándékkal szolgálni hazáját.”

És ebben igaza volt, mert ő is azon kevesek közé tartozott, akik Róma hatalmát az összes népek fölé akarták emelni. Hogy mennyire szeplőtelen jellemű ember volt, bizonyítja az a mondása, melyet építészének tett, midőn az azt ajánlotta, hogy házát úgy építtesse, hogy kívülről a kíváncsiak semmit se láthassanak. Büszke önérettel felelt erre az ajánlatra:

„Inkább úgy építsd házamat, hogy tetteimet mindenki láthassa.”

Druzusz halála után a szövetségesek folytatták tovább a jogaikért való küzdelmet. Nem akarták tovább eltérni, hogy mialatt az állam összes terheiben résztvesznek és kötelességeiket kifogástalanul teljesítik, a jogokból ki legyenek ezután is rekesztve. Miután szépszerével nem tudtak célt érni, fegyvert ragadtak, legelőször a marzuszok s utá-

nuk nyolc itáliai nép, melyek három éven át folytatták az elkeseredett harcot Rómával. Maguk között szövetséget alakítottak s megállapodtak a leendő főváros helyére nézve is, melynek Korfinium nevet adtak. Rendkívül nagy emberáldozatba került ez a küzdelem. Három esztendő alatt háromezrezer ember hullott el s mégsem tudott egyik fél sem véglegesen diadalt aratni a másikon. A római vezérek nem voltak képesek túlsúlyra jutni s még a harmadik év után is tartott volna a háború, ha ugyanekkor Pontusz királya, Mithridátesz nem készül nagy haddal Róma ellen. Ez a veszedelem kibékítette Rómát a szövetségesekkel, kik megkapták a polgárjogot, de Róma biztosította velük szemben a maga külön érdekeit.

Máriusz szintén résztvett a harcokban s egyik vezetője volt a szövetségesek elleni római csapatoknak, de ő sem tudott valami kiváló eredményt elérni. Állítólag nem is sarkalta őt a küzdelem, mert a szövetségesek kérését annyira jogosnak tartotta, hogy felépésekor maga is állandóan sürgette a nekik adandó polgárjogot. Az ellenséges vezér, mikor látta Máriusz magatartását, ezt az üzenetet küldte hozzája:

„Ha te oly híres hadvezér vagy, aminőnek az emberek tartanak, bocsátkozz csatába.”

Erre a csábításra Máriusz hasonlóképpen válaszolt:

„Ha te olyan nagy hadvezérnek tartod magadat, kényszeríts engem csatára.”

A háború azért folyt adáz gyűlölettel mindaddig, míg Róma óriási vérontás után végre is belátta, hogy nem tehet mást, mint teljesíti a szövetséges itáliaiak óhajtását.

Persze nem úgy teljesítette, mint ahogy a szövetségek érdekében állott. Ezeket ugyanis nyolc tribuszba osztották, olyanformán, hogy a szavazásoknál legutoljára került volna rájuk a sor, miáltal alkotmányos befolyásukat alig érvényesíthették. A szövetségesek egy része ekkor Rómába jött, hogy ennek a méltánytalanságnak a kiküszöbölését követelje. Máriusz is az ő pártjukra állott s azt javasoltatta Szulpiciusz tribunusz által, hogy harmincöt tribuszba osszák be őket és a római polgárokkal egyenlő jogokban részesüljenek.

Szulla és mások iparkodtak kijátszani a szövetségesek terveit, de ezek ismét feltámadtak és végül a törvényjavaslatot a szenátusnak is el kellett fogadnia. Máriuszt olyan népszerűvé tette a szövetségesek érdekében való magatartása, hogy elismerésül ő kapta meg a Mithridátesz ellen küldendő ázsiai sereg főparancsnokságát, melyet a szenátus azelőtt Szullára ruházott.

Máriusz és Szulla.

Máriusz és Szulla között a személyes versengés már régebben kitört, de tetőpontjára csak most jutott. Mind a ketten nagyravágó, sikerhajszoló emberek voltak, akik nem tudtak egymás útjában megfélni.

Most erősen keresztezték egymást az útjaik. Szulla nem hagyhatta annyiban Máriusz cselszövényeit s mihelyt értesült az eseményekről, tüstént visszafordította seregét és Róma ellen indult. Nagy izgalom és kétségbeesés támadt erre Rómában. A szenátus követeket küldött nyomban Szulla elé és megtiltotta Rómába való jövetelét. De Szullának nem volt szüksége utasításokra, ha már az utat eddig megtette. Máriusz szembe akart szállni vakmerő vetélytársával, a polgárok azonban nem igen akartak gyülekezni táborában. Volt ugyan egy kis töredék, mely kitartott mellette s mikor Szulla légioival Rómába bevonult, a házak tetejéről c erép és kődarabokkal dobálták a katonáit. De ezek is megszelidültek, mikor Szulla egy égő fáklyát a kezébe ragadva, magosan feltartotta és harsányan így kiáltott:

„Felgyujtatom azonnal Rómát, ha katonáimat bárki is bántani merésze!”

Nem mertek többé kikezdeni vele, ami különben is céltalan lett volna, mert sem Máriusz, sem a szenátus nem rendelkezett olyan fegyveres erővel, mellyel Szulla betörésének ellenállhattak volna. Sőt, aki csak tehette, sietett menekülni, legelőbb Máriusz, kinek fejére Szulla átkot mondott s elrendelte elfogatását. Szulla mindenekelőtt hatályon kívül helyezte a korábban hozott törvényeket s ezzel megmutatta, hogy hatalmának biztosítására ő is ugyanazokat az eszközöket használja, mint Máriusz. Csakhogy ő fordítva tette. Mert amíg Máriusz a néppel és a szövetségesekkel paktált, hogy uralmát biztosít a, ő az arisztokráciát iparkodott megnyerni s arra a fegyveres erőre támaszkodott, mely ebben a pillanatban az ő parancsnoksága alatt állott.

Róma megszállása után Szulla rendet és fegyelmet teremtett a városban. Katonáinak nem volt szabad semmiféle szabálytalanságot követniük, nehogy a nép ellenséges érzületét provokálják. Ezután konzul-választást rendelt el, mely alkalommal *Kornéliusz Cinna* és *Márkus Oktáviusz* lettek az új konzulok. Cinna rokona volt, de ellenséges viszonyban élt vele, azért m gválasztatása után megeskette, hogy sem ellene, sem törvényei ellen nem fog soha támadni.

Máriusznak és elvtársainak ezen idők alatt nem kedvezett semmi-képen a szerencse. Különösen Máriusznak, aki akkor már hatvan-nyolcadik évét betöltötte, kellett tapasztalnia, hogy minden siker változó és mulandó. Szulla elől kénytelen volt menekülni és ezután egyre az volt a sorsa, hogy fusson üldözői elől. Mert a fejére vérdíj volt ki-

Szulla elfoglalja Rómát.

Az itáliai szövetségesekkel vívott háború után Máriusz és hívei kerítették kezükbe a hatalmat Rómában. Máriusz keresztülvitte, hogy ő kapta meg a Mithridatesz ellen induló, ázsiai sereg fővezérségét, amelyet a szenátus előbb már Szullára ruházott. Erre Szulla légiói élén bevonult Rómába. Szulla égő faklyát fogott a kezébe s így kiáltott: „Felgyujtom azonnal Rómát, ha bárki bántani merészi katonáimat.” Máriusznak és híveinek menekülniök kellett Szulla vérengző katonái elől.

tűzve az átok által, melyet Szulla kimondott reá s így nem volt nyugta még a legbiztosabbnak vélt helyen sem. Lovon, hajón, kocsin menekült és sehol sem volt maradása. Üldözői mindenütt nyomában voltak, sőt Minturne városában el is fogták és börtönre vetették. Itt már elhatározták kivégzését is. Egy rabszolgát bíztak meg a kivégzés végrehajtásával, de mikor a rabszolga éles kardjával megjelent a börtönben, Máriusz reákiáltott:

„Te! Te mernéd Máriuszt megölni?”

Fenséges bátorsága olyan lenyűgöző hatással volt a rabszolgára, hogy leeresztelte kardját s nem ölte meg Máriuszt, ellenben az uccán végigszaladva eszelősen kiáltotta:

„Nem tudom megölni Kájusz Máriuszt!”

Az embereknek alig jutott már eszükbe Máriusz, az a halhatatlan, akit az istenek sorába emeltek, Róma második megalapítójának neveztek s olyan rajongással vettek még nemrégiben körül, amit a nép legfeljebb királyokkal szemben szokott tanusítani. A minturneiekben volt legalább annyi kegyelet, hogy a rabszolga esete után szabadon bocsátották Máriuszt és a következő határozatot hozták:

„Hadd menjen, ahová akar és tölt e be végzetét. Kérjük az isteneket, hogy ne büntessenek bennünket, amiért minden segínytől megfosztva kiűzzük városunkból.”

Ezek még annyi részvétet sem mutattak irányában, mint az az ágg pásztor, aki menekülése közben egy mocsaras vidéken megtalálván őt így vigasztalta:

„Ha nem kívánsz egyebet, mint hogy nyugalmat adjak, kunyhóm elég lesz számodra; de ha ellenségeid elől menekülsz, akkor biztosabb helyre vezetlek.”

Máriusznak tehát Minturne városából is menekülnie kellett s ismét ott állott a gyötrő bizonytalanság e őtt. Róma első embere, aki nemrégén még millióknak parancsolt, most odáig volt, hogy alig talált követ, melyen fejét megpihentesse. Nagy küzdelmek között elért Enária szigetére, hol hajóra szállt, de Sziciliába jutva már kénytelen volt megint menekülni. Élete itt is veszedelmekben forgott, újra hajóra szállt tehát és Karthágó felé vitorlázott, mert útközben azt az értesítést vette, hogy fia Numidiába ment Hiempszál királyhoz segítséget kieszközölni. Sextiliusz nevű előkelő római volt ekkor Afrika kormányzója. Máriusz abban a reményben kötött ki Afrika partjain, hogy tőle, aki sohasem bántott, amíg ő volt a hatalmon, némi segélyben fog részesülni, de itt is csalódott, mert már várta őt Szextiliusz követe, aki partraszállása után így szólott hozzá:

„Máriusz! Szextiliusz azt üzeni neked, ha nem akarod, hogy végrehajtsa a zenátusnak rólad szóló rendeletét s hogy ne tekintsen Róma ellenségének, akkor ne tedd lábadat Afrika földjére.”

Máriusz a mély levertségtől nem tudott szólni. Szomorúan maga elé bámult, értelmetlen szavakat mormolt maga elé, majd néhány könnyet törölt ki szemeiből. Talán a sorsa nyomorult voltán tűnő-

dött. Szextiliusz megbízottja nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze tőle :

„Mit üzensz Szextiliusz-nak ?”

Máriusz csüggedten válaszolta :

„Mondd meg neki, hogy láttad Máriuszt Karthágó romjain ülni.”

A sors-tól üzött Máriusz helyzete egy darabig nem akart javulni. Fia, az ifjú Máriusz, ki Hiempszához menekült, nem tudott segítséget kieszközölni, sőt úgy látszott, hogy Numidia királya, az ifjú Hiempszá, nem is akarta őt szépszerével elbocsátani. Szerencsére Hiempszá egyik felesége lehetővé tette az ifjú Máriusz számára a menekülést, aki innen egyenesen apjához sietett. Érzékeny jelenetek között ment végbe találkozásuk. De nem sokáig vesztegeltek. Siettek hajót keresni, hogy biztonságosabb helyre vitorlázzanak.

Máriuszban a sors minden megpróbáltatása ellenére élt a remény, hogy szerencsecsillaga még egyszer fel fog derülni. De éppen most, mikor legelágyatottabbnak látszott, állott legközelebb ahhoz, hogy sorsa kedvező fordulatot vegyen. Rómában ugyanis nagy változások történtek menekülése óta. Mialatt Szulla az országtól távol hadakozott, Oktáviusz konzul pedig nem volt alkalmas arra, hogy erélyesen kézben tartsa a forrongó elemeket, konzultársa, Cinna lett a helyzet urává.

Cinna ugyan ígéretet, sőt esküt is tett arra, hogy Szulla érdekei ellen semmit sem tesz, de a helyzet kedvező alakulása folytán kilépett közönbös magatartásából és visszatért Szulpiciusz, vagyis a Máriusz-féle reformokhoz. Voltak emberei, kik támogatták őt, főképp a szövetségesek között. Cinna indítványai azonban megbuktak, mert az ellenpárt, melynek Oktáviusz konzul volt a vezére, fegyveresen állott szembe az újításokkal. Cinna kénytelen volt menekülni, mire a törzsökös rómaiak sietve letették hivataláról s Kornéliusz Merulát választották meg helyette.

A polgárháború ezzel ismét kitört Róma falai között. Cinna a szövetségesek között keresett segítséget s magát úgy mutat'a be előttük, mint akit az ő ügyükért üztek el. Csapatái elég nagy számmal gyarapodtak, sőt az övéi mellett ott voltak még a Máriusz hívei is. Máriusz ugyanis hirtelen előbújt rejtekéből és a mozgalmak hírére egyesült Cinnával. Most egymással szövetségbe indultak Róma ellen. A Szulla példája kitűnő követőkre talált bennük. És amilyen izgalom, rettegés és kétségbeesés szállta meg a pártokat Szulla légiónak közeledésére, éppen olyan volt a felfordulás Rómában most is. Máriusz

zászlói alá nagy számmal csatlakoztak a szövetségesek, a rabszolgák és a szenátusi csapatok katonái is. Következett megint a leszámolás órája, csak hogy most mások voltak a számolók és a számadás a vonottak.

Cinnát a szenátus elismerte konzulnak, csak ne okozzon vérontást. Cinna ígérte is ezt általánoságban, de nem garantálta a részletekben. Sőt figyelmeztette a szenátuspárti konzult, Oktáviust, hogy meneküljön, mert nem lehet tudni, hogy mi történik, mikor olyan elkeseredett, megalázott és bosszútól lehegő ember áll a csapatok élén, mint Máriausz. Máriausról pedig nem lehetett jótállani. Alázatosnak, békességesnek mutatta magát, de zemei titokban villámokat szórtak, mikor meglátta az alkudozásra küldött szenátusi követeket. Ezek nem is vártak semmi jót Máriausztól és nem is csalódtak.

Mihelyt Máriausz csapataival Róma kapui alá ért, ridegen megszólalt:

„Törvény üzött el innen engem, csak törvény engedheti meg, hogy visszatérjek.”

Ezt a törvényt aztán ő maga rendelte meg. Máriausz megnyugtatósa kedvéért mindjárt össze is sereglett egy népgyűlés, mely megkezdte a szavazást visszahívása iránt s nem volt kétség senki előtt, hogy Máriausz javára fog eldőlni a szavazások eredménye. A szavazás végére nem is volt kíváncsi senki. A forma éppen csak arra való volt, hogy a törvényes látszatot igazolja, a többit majd elvégzi a kard és a fegyver.

Óriási riadalom követte Máriausznak Rómába való bevonulását. És óriási mészárlás. Minél előkelőbb, minél szenátuspártibb volt valaki, annál kíváncsabb volt a feje Máriausz számára. S hogy megmutassa, mennyire tisztelője a nemesi hagyományoknak, az előkelő szenátorok fejét nem engedte a közönséges földre dobni, hanem a szószékre, a padokra állíttatta, hadd legyenek még a halálban is megtiltelve. Öt egész nap és öt éjen át folyt Rómában ez a mészárlás, mely kiterjedt Itáliára is s ott is szedte a maga rabszolgát vagy ártatlan áldozatait. Ezren és ezren veszték el válogatott kegyetlenségek között, mialatt a köztársaság igazi hadserege Szulla vezérlete alatt Ázsiában harcolt a római impérium becsületéért. Cinna és társa, Sextoriusz hamar kifáradtak a vérengzésekben s hogy Máriausz csapatainak harcikedvét kissé mérsékeljék, rájuk támadtak s vagy négyezret levágattak belőlük. Folyt a vér bőven. Máriausz vissza akart adni Szullának és szövetségeseinek mindent s tekintet nélkül arra, hogy Szulla éppen a köztársaság

becsülete érdekében harcolt messze hazájától, hazaárulónak nyilvánította őt, összes javait lefoglalta és az általa hozott törvényeket semmieseknek hirdette.

Szulla azonban nem mozdult ezekre az inzultusokra sem. Pedig ő is visszatérhetett volna, mert hadsereg felett rendelkezett, de előbb be akarta végezni feladatát Kis-Ázsiában. A riadalom akkor lett volna igazán csak teljes, ha Szulla is bevonul seregével Rómába. Máriusz nem becsülhette kevésre az ő képességeit, mert jól ismerte őt s tudta róla, hogy nagy vállalatok végrehajtására hivatott. Állítólag Rómába való visszatérése után több ízben Szulla alakja jelent meg előtte vízió-szerűen s ilyen szavak röppentek el ajakáról:

„Az oroszlánnak, még ha távol van is, borzasztó a fekhelye.”

Életének hátralevő napjai is mutatták, hogy Szulla bosszújától való remegés nagyon megzavarta az újra és nagy küzdelmek árán visszahódított hatalom élvezetében. Rémképei voltak. Egyre attól félt, hogy Szulla megérkezik s hogy lelkének háborgó izgalmaival elzavarja, duhaj életmódban keresett menedéket. A hetvenéves Máriusz úgy élt utolsó napjaiban, mint egy szerelem gyönyöreitől megmámorosodott ifjú. Minden izgalmat, aggodalmát és gyötrelmét szerelmi gyönyörökbe füllesztotta. Ezek a kicsapongások azonban annyira feldúlták idegzetét, hogy az érzékek deliriuma tört ki rajta s egy napon nem is kelt fel többé ágyából. Meghalt hetvenéves korában, zajos, nagy mozgalmasságú élet után, miután nagymértékben elősegítette a köztársaság erkölcsi bukását.

Halála után fia, az ifjú Máriusz örökölte a hatalmat. Méltónak mutatkozott ő is apjához. A kegyetlenkedésekben nem ismert határt s tetőzte rémuralmat azzal, hogy a szenátus valamennyi tagját meggyilkoltatta. Hívei közül mindenekelőtt *Valeriusz Flakkusz* helyezte befolyásos hivatalba, midőn őt megválasztatta konzulnak. A nép mellette szavazott, mert Flakkusznak sikerült egy ügyes fogással megnyernie kegyét. Azt indítványozta ugyanis, hogy az adósok védedsenek meg hitelezőik ellen s mondja ki a törvény, hogy aki adósságainak negyedrésztét kifizette, eleget tett kötelezettségeinek. A nép nagy rivalgással megszavazta a javaslatot, Flakkusz pedig konzul s mint ilyen, Ázsia helytartója lett.

A főveszedelem azonban még nem volt elhárítva. Szulla félelmes ellenfél volt, az ő hatalmát kellett tehát mindenáron letörni. Szulla ekkor éppen Athént ostromolta, hol a Mithridátesszel szövetségben lévő Arisztion zsarnok volt az ellenséges csapatok vezetője. Elszántan védte a várost Szulla ellen s Athén lakói már az emberhúsevésre vetemedtek.

Egyrészüket, hogy kegyelmet szerezzen a városnak, Szulla elébe ment s Théuszra, Marathonra s más dicső emlékekre való hivatkozással kegyelmet kért, mire Szulla így válaszolt:

„Tartsátok meg e szép beszédeket az iskolás gyermekek számára. Én azért jöttem ide, hogy megbüntessem a lázadókat, nem pedig azért, hogy megtanuljam hazátok történetét.”

Be is vette Athént s katonáit rászabadította a lakosságra. Az egész város a lángok martaléka lett, a lakosok nagy részét pedig lemészárolták. Athén történetének ez volt a leggyászosabb korszaka. Olyan nagy pusztulásokat szenvedett ekkor Szulla kegyetlen katonái által, hogy sohasem volt képes a veszteségeket kiheverni.

Az ellenpárt azonban csöppet sem örvendett Szulla sikereinek. El akarta őt veszteni, tehát sereget küldöttek a Mithridátesz elleni háború folytatására azzal a céllal, hogy egyúttal Szullát is elfogják és ártalmatlanná tegyék.

Flakkusz konzul volt a Mithridátesz elleni hadjárat új vezetője, aki egy pár csatában meg is verte az ellenséget. A seregben azonban viszálykodások törték ki, melyeknek *Fláviusz Fimbria* volt az előidézője. Hogy ki volt ez a Fimbria, érdekesen jellemzi a következő epizód. Kájusz Máriusz Rómába való bevonulása után, majd a temetése alkalmával Fimbria volt a kegyetlenkedések egyik főrendezője. Mikor Máriusz meghalt, tömegével hurcoltatta máglyára a római előkelőket, hogy legyilkoltathassa őket. Az áldozatok között volt Múciusz Szecevola augur is, akit megsebesítettek ugyan, de véletlenül kigyógyult sebeiből. Fimbria ekkor törvénytörés elé idéztette őt, hol a bíró megkérdezte tőle:

„Mivel vádolod?”

Fimbria cinikus megrögzöttséggel felelte:

„Azzal, hogy még mindig nem halt meg.”

Ez a jeles férfiú most mindenképen magához akarta ragadni a fővezéri hatalmat s miután Flakkusznak ő volt a helytartója, ellene vetette ki ármányait. A katonákat fellázította ellene, elfogatta őt és megölette. Ezzel elérte célját. Ő lett az ázsiai sereg hadvezére, persze csak az egyik seregnek, mert a másik Szulla vezérlete alatt ezúttal is a harctéren küzdött. Fimbria kegyetlen, durva, nagyravágyó férfiú volt, de a vezéri képességek sem hiányoztak nála. Mithridátesz hadvezéreit több komoly csatában megverte, magát Mithridáteszt is ostrom alá fogtas Pitana bevétel után Trójába menvén, olyan szörnyű pusztítást és kegyetlenkedést vitt ott végbe, hogy durva büszkeséggel hirdette:

„Tíz nap alatt több pusztítást vittem végbe, mint Agamemnon tíz hosszú év alatt.”

Mithridátesz ezen kegyetlenkedések után, de meg azért is, hogy Fimbria és Szulla csapatai kétfelől szorongatták, követeke küldött Szulához a béke megkötése céljából. Szulla hajlandónak mutatkozott a tárgyalásokra, mert már ő is be akarta volna fejezni a háborút, mert Fimbria növekedő hatalmának akart gátat vetni. Dardanusz városban találkozott Pontusz királyával, Mithridátesszel s rövid tárgyalás után elébe terjesztette a békepontokat.

Követelte, hogy Mithridátesz vonja vissza csapatait mindazon államokból, melyek e háború előtt uralma alá nem tartoztak. Bithiniát adja át fiának, Nikodémesznek, fizessen kétezer talentumot, Szulla számára pedig ötszáz íjászt és nyolevan hajót bocsásson rendelkezésre. Szulla szigorú feltételeket szabott s annyi mindent követelt, hogy Mithridátesz végül is felkiáltott:

„Mi marad ezek után nekem?”

Szulla erre is adott választ:

„Meghagyom jobbodat, mellyel százezer római polgár halálát aláírtad.”

A béketárgyalások ezután Szulla feltételeinek elfogadásával befejeződtek s a hároméves hadjárat eredményeképen a római impérium újra megszerezte Görögországot, Jóniát, Makedóniát, Ázsiát s egy csomó szövetségest. Egyszóval Szulla d'adala teljes volt. Még csak egy kis bokréta hiányzott e díszes csokorból, mellyel dicsőségét teljessé tehetné. Ez a Fimbriával való viszonyának rendezése volt. Le kellett vele is számolnia s miután ez szépszerével nem volt hajlandó magát megadni, sereget vezetett ellene. Fimbria nem várta meg Szulla bosszúját. Mielőtt hatalmas ellenfelének kezeibe kerülhetett volna, öngyilkos lett.

Szulla rémuralma.

Rómában ezalatt Cinna volt a konzul, aki zsarnoki módon gyakorolta hatalmát. A zsarnoki rendszert az jellemzi, hogy napirinden vannak az orgyilkosságok, kivégzések, igazságtalanságok. Amíg a zsarnok hatalma tart, biztonságban telnek napjai. De a zsarnokság kétélű fejsze, mely arra is viisszasujt, aki él vele. Cinna majdnem korlátlanul uralkodott Rómában. Háromszor egymásután megválasztatta magát konzulnak, rendelkezett az állások felett, a neki nem tetsző embereket megölette, míg végre egy szép napon a római nép, melyet Máriusz

rendszere már teljesen belegyakorolt a politikai merényletekbe és gyilkosságokba, szép csendesen eltette őt láb alól. Ideje volt különben Cinna megbüntetésének, mert Szulla rohamosan közeledett Róma alá s ha a római nép nem végez vele, ő vonta volna felelősségre azokért a celszövésekért, melyeket távollétében elene szőtt. Rómában megint az izgalom napjai uralkodtak. Megint kétségbeesés, izgalom és gyötrellem szállta meg az embereket. Mindenki tudta, hogy a győztes hadvezér egyúttal mint bíró is jön, hogy számonkérje az ellene elkövetett méltatlanságokat.

Szullának volt negyvenezer főből álló régi, kipróbált harcosa, hatezer lovasa és több ezer szövetségese. Mielőtt Rómába bevonult volna, levelet írt a szenátusnak. Ebben a levélben részletesen előadta azokat a szolgálatokat, melyeket a köztársaság érdekében cselekedett. Hivatkozott a numidák, cimberék, az itáliak és a Mithridátesz elleni háborúkra s külön is kiemelte, hogy csak a legutóbbi hadjáratot három évnél tovább vezette anélkül, hogy a sereg eltartása vagy az új csapatok szervezése a köztársaságnak legkisebb áldozatába került volna. Sőt a béke megkötésével a dicsőségen és hírnéven kívül hatalmas mennyiségű kincsel is gyarapította az állam vagyonát. Mikor aztán mindezeket elősorolta, keményhangú kérdésekkel állott elő:

„S mi volt mindezekért a jutalmam?”

„Semmi!”

„Mit adtatok nekem azért, amiért védtem a birodalom érdekeit?”

„Semmit!”

„Ki állott az oldalam mellé, mikor a hazáért harcoltam messze, idegen földön?”

„Senki!”

Akár a szenátust, akár a népet kérdezte volna, más feleletet ezekre a kérdésekre senki nem adhatott. De Szulla itt nem fejezte be vádlevelét, hanem előállott a tényekkel és elősorolta az őt ért méltatlanságokat, melyekkel hála fejében fizettek neki. Ez a vád így hangzott:

„Fejemre díjat tűztek ki. Barátaimat meggyilkolták. Nőm és gyermekeim hazájukon kívül kénytelenek bolyongani. Házaikat lerombolták, javaimat elkobozták, a konzulságom alatt hozott törvényt eltörölték.”

A szenátus izgatottan hallgatta a levelet, de az érdekesebb rész ezután jött. Hogy mit fog cselekedni, azt jelentette be Szulla pár sorban:

„Nemsokára — írta — a győzedelmes sereggel Róma kapuinál fogok megállapodni. *S megbosszulom a megaláztatást és megbüntetem a zsarnokokat cinkosaikkal egyetemben.*”

Mit lehetett tenni az ilyen ígéretekre? A szenátus kapkodott ide-oda kétségbeesésében, fegyveres csapatokat toborzott és erélyes védelemre szánta el magát. Csakhogy mit ér a legszebb szándék is, ha nincs, aki végrehajtsa, ha nincsenek megbízható szövetségesek, kiknek hűsége minden próbán felföl áll.

Hirtelenében összegyűjtött Róma tízezer főnyi sereget s Norbánusz és Scipió vezérlete alatt a város védelmezésére rendelte. Csakhogy ez a sereg nem volt alkalmas arra, hogy a bosszút Róma feje elöl elhárítsa. Norbánusz csapatai vereséget szenvedtek, Scipió katonái pedig Szulálához pártoltak. A példa aztán ragadós lett. Mindenki félt a büntetéstől, tehát mindenki biztosítani akarta magát. Máriusz pártja nagynehezen rávette Poncius Telezinusz itáliai hadvezért, hogy negyvenezer szamnumi harcossal mentse meg őket a végveszedelemtől. De ez sem segített. Semmi sem segített már a Máriusz-párt által elzüllesztett Rómán. Gnejusz Pompejusz, a jeles és ifjú vezér, Szulla jövetelének hírére nyomban hozzácsatlakozott. A vezetők belátták, hogy már csak menekülésről lehet szó. A néppárt Rómában megbukott. Az arisztokrácia hatalmának megújításán volt most a sor s Szulla olyan kegyetlenségek árán és olyan jellemtelenséggel, melyhez foghatót a világtörténelem lapjai keveset ismernek, megkezdte ennek az uralomnak a helyreállítását.

Szulla és *Gnejusz Pompejusz* mindenütt szétszórták az útjukban levő ellenséget s nagy diadalmenettel vonultak be Rómába. A francia forradalom legvéresebb napjaiban nem voltak olyan kegyetlenkedések, mint aminőt a bosszútól eltelt Szulla rendezett most Rómában. Először is a hivatalokból űzte ki az összes Máriusz-párti embereket s a maga bizalmasait ültette helyükbe. Menekült mindeki Rómából, akinek fél-nivalója volt, de menekültek Itáliából is, mert tudták, hogy Szulla bosszúja itt is ki akarja magát tombolni. Telezinusz hadvezér, kit a szenátus Szulla bejövele előtt felszólított Róma védelmezésére, a maga csapatait Preneszté védelmére vezette és erélyesen szembeszállott Szulálával. Tudtára adta neki, hogy ő sem Máriusz hívei, sem a Róma érdekében nem harcol, hanem egyedül az itáliai ügyért, melyet minduntalan kijátszottak. S kijelentette azt is, hogy Rómát tartja a legnagyobb zsarnoknak, melyet el akar söpörni a föld színéről.

Telezinusz bátran és sikeresen védte magát Szulla ellen, sőt pár ütközetben meg is verte őt. De huzamos ideig nem volt képes Szulla mindegyre szaporodó seregeivel szemben tartani magát s végül ő is elbukott. Telezinusz halála után nem volt többé komoly ellensége Szullá-

nak. Szabadjára volt immár bocsátva vadállatias kegyetlensége s mindjárt a szamnumi seregen megmutatta, hogy micsoda szörnyettekre képes. Ebből a seregből háromezren ugyanis kegyelemre jelentkeztek Szullánál, aki azonban feltételhez kötötte kegyelmét s így szólt hozzájuk:

„Előbb gyilkoljátok le összes társaitokat, akik ellenem vannak”.

A katonák teljesítették Szulla parancsát s megnövekedve azokkal, kik időközben hozzájuk pártoltak, ismét jelentkeztek előtte. Körülbelül nyolcezer harcos volt együtt, akik bízva ígérétében, letették a fegyvert és meghódoltak. Szulla Rómába vezette őket, valamennyit a cirkuszba záratta és csoportonként vetette oda a kiéheztetett vadállatoknak. Változatosság okáért azonban egyes csoportokat a legválogatottabb kínzások között leöletett, úgyhogy a cirkusz áldozatainak kétségbeesett és örjítő sikoltozásai napokon és éjeken át betöltötték a várost.

Római pénz
Szulla képmá-
sával.

A szenátust éppen ekkor a Bellona-templomba gyűjtötték össze, mely közel állott a cirkuszhoz. A szerencsétlen katonák halálhörgése, velőig ható sikolyai és emberi szóval ki nem fejezhető szenvedései, a borzalom érzésével hatottak a szenátus tagjaira. Nem voltak képesek izgalmaikat eltitkolni, mire Szulla ördögi hidegvérrel, mintha a legjelentéktlenebb dologról volna szó, megjegyezte:

„Nem nagy dolog az egész. Csak néhány rongyos, hitvány ember kiabál, kiket parancsomra megbüntetnek.”

Prenesztében hasonló kegyetlenségeket rögtönzött. A szövetséges seregeknek itt volt az utolsó töredéke. Városukat földig leromboltatta, a foglyokat pedig ezrével ölette meg. Ő maga gyönyörködött kinszenvédekben legjobban. Vérengzéseinek egyik neme az volt, hogy nyolc-tíz pár embert egymással szembeállított s megparancsolta nekik, hogy egyék meg egymást. Akik nem akartak parancsának engedelmeskedni, azokat napokon át a leghihetlenebb fájdalmak között kínoztatta. Rettenetes napok és rettenetes dolgok voltak ezek, de az erőszak ellen semmit sem lehetett tenni.

Pedig a legkínosabb napok még hátra voltak. Szulla Rómába ért és miután a komiciákat összehívta első szava ez volt:

„Győztem! Akik engem arra kényszerítettek, hogy a város ellen fegyvert fogjak, egytől-egyig a legszigorúbban fognak lakolni.”

Meg is mutatta aztán másnap, hogy miképen gondolja ő a bosszú végrehajtását. Proskribálta, vagyis összeíratta mindazoknak a neveit,

kiket meg akart öletni s ezen jegyzékeket (*proskripcionisz tabula* volt a nevük), kifüggesztette a piac szögleteire és az egyes uccák sarkaira. Az első napon a proskripciós táblákon *negyven szenátor és ezerhatszáz lovag* volt kiírva, ami azt jelentette, hogy ezeket bárki, bárhol, amikor éppen találja és akarja, tetszés szerinti módon megölheti. Hogy a komisz embereknek kedvet adjon a gyilkosságra, jutalmul minden gyilkosságért két talentumot utalványoztatott. A proskribált emberek javai elkoboztattak, gyermekeik és unokáik pedig mindenféle hivatalviselésből kizárattak. A második napon kétszázhusz ember neve került a táblára, a harmadik napon szintén és így tovább. Szabad rablás és szabad gyilkosság, ez volt a jelszó Rómában s ráadásul még két talentum. Egyes gazok egész kis vagyonkát szedtek össze hóhéri munkájuk fejében. Az ifjú Kraszus ekkor gyűjtötte össze vagyonát: a'apját s nem sokára a leggazdagabb római lett belőle. A proskribáltak kijelölése természetesen a legnagyobb önkényesség szerint történt. A besúgók körülvették Szullát s szállították neki a halálra ítéendőket, azzal a rágalommal, hogy ezek mind Máriusz párhívei voltak és az ő ellenségei. Ilyenformán, akinek birtoka, pénze vagy vagyona volt, biztosra vehette, hogy a fekete táblára kerül, mert irigyei siettek őt feladni. Egy Aurelius nevű ember, kiről köztudomású volt, hogy politikai mozgalmakban nem szokott résztvenni, mikor nevét egyik fekete táblán olvasta, elkeseredve kiáltott fel:

„Én szerencsétlen! Falusi szép jószágom oka haláломnak!”

De ha nem is volt valaki a proskribáltak között, akkor is megölhették ellenségei, mert az csak érdemszámba ment, ha valaki sok embert ölt. Ebben a piszkos és aljas munkában különösen *Luciusz Katilina* tüntette ki magát. Ő minden lelkifurdalás nélkül megölte öccsét, hogy vagyonát megkaphassa. Azután Máriusznak egy rokonát juttatta Szulla kezébe. Ezt a szerencsétlen embert, kit Máriusz Gratidiánusznak hívtak, a városon végig korbácsoltatta, kezeit, füleit levágatta, nyelvét kitepette s végül csontjait összetörette. Márkus Pletoriusz, aki szemtanúja volt a jelenetnek, annyira megiszonyodott e látványtól, hogy rosszul lett. Siettek Szullának ezt is tudomására hozni, aki az érzékenylelkű embert természetesen halállal büntette.

Nem volt kegyelem még a halottak számára sem. Máriusz holttestét Szulla rendeletére kivették sírjából, megköpdösték, csontjait pedig az Anió-folyóba hányták, hogy a rómaiak hite szerint lelke az alvilágban bolyongjon és sohase jusson be az Eliziumba. A római vérengzések kiújultak aztán a vidéken is, hol Máriusz hívei hasonló sorsban ré-

szesültek. Javaikat elkobozták, utódaikat átok alá tették, a kompromittáltakat pedig irgalmatlanul felkoncolták. Hogy a vérengzéseknek végét vessék, Szullát bizalmasai felszólították, hogy szüntesse be a gyilkosságokat, mikor pedig nem érték célt, Kájusz Metellusz, Pompejusz, Katulusz és mások felszólították őt a szenátusban, hogy legalább azok névjegyzékét közölje, akiket meg akar öletni:

„Mi nem akarunk könyörögni azokért — szólt Metellusz — kiket a halálra kijelöltél, csak arra kérünk, mentsd meg azokat a bizonytalanságtól, akiket megmenteni szándékozol.”

Szulla a legnagyobb nyugalommal felelte:

„Még nem vettem számat magammal.”

A szenátus tagjai erre újra kérték:

„Nevezd meg legalább azokat, kiket nincs szándékod bántani.”

Ünnepélyes megfontolás után ennyit mondott:

„Azt megtehetem!”

S mikor ismét sürgették, hogy kik volnának azok, végtelen közönyvel válaszolta:

„Alkalmilag majd tudatni fogom.”

Szulla tekintélye és hatalma e vérengzések alatt csodálatosan megnőtt Rómában. Az úgynevezett optimáteszek legkitűnőbb eszközüket látták benne, ki a demokratizmus kiirtásáért mindenre képes. Elnevezték őt Róma atyjának, szabadítójának, megváltójának, ő maga pedig a Félix, vagyis szerencsés melléknevet utalványozta ki magának, mint akinek minden gonoszsága sikerült. Megválasztatta magát diktátornak s ebben a minőségében a demokrata törvényeket mind megsemmisítette. Az elkobzott javak nagy részét katonái és kedvesei között osztatta szét. A szenátusnak visszaállította régi arisztokratikus szervezetét s azonkívül hatszázra emelte fel számukat, miután háromszáz lovagot szenátorrá nevezett ki. Azt a tizezer rabszolgát, aki az ő oldala mellett küzdött, felszabadította s számukra is földeket adatott.

Ezalatt Róma határain túl, Sziciliában és Afrikában folytak a harcok s Pompejusz, akit Szulla imperátori címmel tisztelt meg, sikerrel vezette az ütközeteket. Ámde egykori jötevőjét, Karbót, azért mégis megölette. Himera lakóit pedig, miután ezek Máriusz és Karbó mellett tüntettek, azzal fenyegette meg, hogy városukat egészen elpusztítja a föld színéről. A város kormányzója, Sztenó ekkor megjelent előtte s így szólt:

„Igazságtalanság egy ember vétkéért ezeket büntetni.”

Pompejusz érdeklődve kérdezte:

„S ki ez az egy ember?”

Sztenó férfias bátorsággal válaszolt:

„Én magam, aki őket Szulla ellen fellázítottam.”

Pompejuszt annyira megragadta Sztenó bátorsága, hogy megkegyelmezett neki.

Szulla eközben folytatta rémuralmat Rómában, mellyel elérte összes céljait. A nép valóban annyira megrémült a látott és hallott példák után, hogy moccanni sem mert. Olykor-olykor történt némi ellenkezés, de ez is csak rövid ideig tartott s nem volt komoly jelentőségű. Szulla egy ilyen alkalommal a következőkép magyarázta az ő olthatatlan gyilkolási dühét:

„Egy paraszt — mondotta — megbosszankodott a testén alkalmatlankodó férgekre, minélfogva levetette ruháját s megölte a kezeügyében levő férgeket. De mivel azok tovább is nyugtalanították őt, még többet pusztított el belőlük, mint elsőizben. Végre a férgek mégsem szűnvn meg háborgatni őt, egész öltözetét a tűzbe vetette.”

Ezen furcsa beszéd után, mely az alkotmány teljes zülleszt és a szenátus szolgálalkúságát egyformán mutatta, így szólt az ellenzékiekhez:

„Vigyázzatok, nehogy veletek is ez történjék!”

Mindenesetre az emberek gyávasága nagy segítségére volt Szullának erőszakos tervei végrehajtásában. Pedig azt hihetné mindenki, hogy mikor az emberélet olyan értéktelen, mint ezúttal is volt Rómában, nem egy, de száz elszánt ember is találkozhat, aki elteszi láb alól az ilyen lelketlen vadállatot. Ez volna a dolgok természetes rendje, holott mindig megfordítva történik. Az emberek engedik levágnak magukat, eltűrik a legkiáltóbb igazságtalanságokat, a bajok okozójával szembe szállani azonban nem mernek.

Egykorú római krónikások feljegyzése szerint egy gyermek mégis akadt, aki nem pusztította el ugyan Szullát, de rémtettein felháborodva legalább szerette volna megtenni.

Az ifjú *Kátót*, aki ekkor tizennégy esztendő volt, Szárpedó nevű nevelője elvitte Szulla házához tisztelgésre. Kátó szemei előtt a házba való érkezésekor a legborzalmasabb jelenetek tárultak. Levágott emberfejek, megkötözött foglyok, jajgató halálraitéltek látványa került elébe. Izgatottan kérdezte nevelőjétől:

Római pénz.

Egyik oldalon Szulla képmása, a másikon Szulla trónon ülő alakja látható, amint a legyőzött Jugurtha és Bokkhusz királyok térclenek előtte.

„Az istenért ! hol vagyunk ?”

A nevelő csendre intette :

„Hát nem látod ? Szulla házában.”

Az ifjú Kátó a borzalmas látvány hatása alatt tovább kérdezősködött :

„Kik ezek ?”

Szárpedó megmagyarázta :

„Szerencsétlenek.”

„Miféle szerencsétlenek ?”

„Olyanok, akik nem tetszenek Szullának.”

„És mi lesz velük ?”

„Semmi !”

, Akkor miért sírnak s miért orditoznak ?”

Szárpedó még mindig kertelt :

„Mert semmi okuk nem lehet a nevetésre.”

Kátó türelmét veszítve nevelője kitérő feleletein, felszólította, hogy beszéljen világosabban :

„Miért ne tudhatnám én is, hogy mi történik itten ?”

Szárpedó most már kissé bosszúsnak mutatta magát :

„És magadtól nem tudnád kitalálni ?”

„Nem !”

„Ne is tudj meg akkor semmit.”

A párbeszéd folyamán feltűnt azonban a gyermek Kátónak, hogy Szulla házában egyre több ember fordul meg, akik megkötözött rómaiakat hoznak, akiket aztán durva szitkok s rúgások között fákhöz kötöznek vagy a pincékbe dobnak s akiknek arcáról kivétel nélkül a legnagyobb kétségbeesés olvasható le. Kezdett derengeni előtte a dolog s hogy sejtelve alaposágáról meggyőződjk, újra nevelőjéhez fordult kérdésével :

„Ugy-e, hogy ezeket az embereket megölik ?”

Szárpedó szomorúan bólintott a fejével :

„Igazad van !”

Kátó tovább kérdezte :

„És mi a vétkük ?”

„Némelyiknek semmi, másoknak még ennyi sem.”

Azután elmagyarázta növendékének Szulla egész rémuralmát, mire a gyermek minden tagjában remegve felkiáltott :

„Miért nem végzi ki senki ezt a dühöngőt ?”

Szárpedó a bölcsék isteni nyugalmaival válaszolta :

„Mert gyűlölik, de még inkább félnek tőle az emberek.”

Kátót nem nyugtatták meg nevelője szavai, Szárpedó azonban nem beszélt többet. Végezetül még ezt mondta növendékének :

„Nyugodj meg benne, mert úgysem lehet tenni róla. Ha Szulla nincs, jön helyébe másik s helyett is újra egy másik, mert ember mindig kapható ilyen célokra. Most olyan idöket élünk, hogy az ilyen embereknek kedvez a szerencse.”

„De ez nem ember ! Még állatnak sem nevezhető ! — felelte nagy felindulással Kátó — csak az ördögök képesek ekkora aljasságra !”

Szárpedó szomorú mosollyal mondta :

„Legyen ördög, nem bánom. A tényeken azonban senki sem változtathat.”

Ekkor tört ki az ifjú Kátó szívéből a keserűség s ekkor mondta volna nevelőjének :

„Hát miért nem adtál indulásunkkor kardot a kezembe, hogy le-szűrhasam őt s hazámat megszabadítsam ettől az undok szörnnyetegtől !”

Ha meg is tette volna ezt az ifjú Kátó, kérdés, hogy találkozott volna-e tette azzal a közhelyesséssel, melyet kétségtelenül remélt naiv fölháborodásában. Hiszen Szulla az általa teremtetett rémuralmat párt-híveinek legnagyobb helyeslése mellett rendezte. Katonái és a nemesi osztályok, kiknek érdekében a demokratikus intézményeknek még a csiráját is kipusztította az alkotmányból, nem tiltakoztak intézkedései ellen. Nem bánták, hogy a tribunuszok és tribuszok jogait megsemmisítette, hogy a szövetségeseket halomra ölette s hogy minden hatalmat az arisztokrácia kezében összpontosított. Kétévi diktátorságának minden ténye s halálának eseménye egyformán mutatták, hogy az arisztokrácia és Szulla szolidárisak voltak egymással.

Mikor Szulle meghalt, olyan temetést rendeztek neki, minő Rómában talán még sohasem volt. A diktátorságról való lemondása után is, mikor Kuméba vonult vissza, a legnagyobb nyugalmat élvezte és a legkisebb bántódásban sem részesült. Sőt nagy elismeréssel adóztak kormányzásának s azt hirdették érdektársai mindenfelé, hogy megmentette az alkotmányt.

Ez részben igaz is volt. Tényleg megmentette ő az alkotmányt, de azt az alkotmányt, amelyik a gazdagok kiváltságait biztosította. Az ő győzelme azt jelentette, hogy Róma diadalmaskodott Itália, a gazdagok pedig a szegények felett. Nem osztották ki ezután az állam földjeit a katonák között, hanem az elkobzott magánjavakat adták oda nekik. Szulla alkotmánya lényegesen megváltoztatta a régebbi demokratikus rendszert. A tisztviselők számát önkényüleg ő maga állapította meg,

A cimberekkel vívott borzalmas csata pégső jé'enele.

A cimberék Mártusz légiótlól rettenete; vereséget szenvedtek. A szekértábor mögött kétségbeesetten védekezj asszonyaik végül gyermeküket is egyilkolták s öngyilkosok lettek, nehogy a győztes rómaiak kezébe jussanak.

midőn a prétorok számát nyolcban, a kvestorokét húszban írta elő. Prétor csak olyan ember lehetett, aki már kvestori tisztséget viselt, a konzulokat pedig a prétorok közül kellett választani. A komícia tributákat eltörölte s ezáltal megfosztotta a tribunusokat hatalmuktól, ellenben a szenátusnak visszaadta régi jogait.

Reakciós volt Szulla alkotmányrendszere abban is, hogy az itáliaiaktól megvonta a római polgárjogot. Két évig viselte Szulla a diktátorságot s a második esztendő multával lemondott. Szándékát a következő szavak kíséretében tudatta a rómaiakkal:

„Rómaiak! Visszaadom nektek a korlátlan hatalmat, mellyel engem felruháztatok. Igazgassátok magatokat saját törvényeitek szerint. S ha valaki tölem számadást kíván eljárásomról, annak kész vagyok vele szolgálni.”

Egy ifjú, kinek atyját Szulla kivégeztette, megragadta ezt az alkalmat s felelősségre vonta Szullát:

„Mivel tudod megindokolni atyám megöletését és a római nép ellen elkövetett merényleteket?”

Szulla nyugodtan végighallgatta az ifjút s ezt a megjegyzést tette:

„Ezen ifjú lesz oka annak, hogy utánam senki sem fogja a főhatalmat letenni.”

Szulla ezután félrevonult s egészen az élvezeteknek adta át magát. Irt, bűvészkedett, ivott, mulatott, de olykor-olykor mégis megkívánta természete a vérengzéseket. Ilyenkor felébredt benne a régi vadállat. Egy Grániusz nevű kvestort az ágya mellett öletett meg, hova őt ekkor borzasztó nyavalyája szögezte. Irtóztató és undok volt ez a nyavalya, mely méltó befejezését adta Szulla életének. Testéből — mondja a krónikás — tetvek forrtak ki, melyeket hiába söpörtek le róla. Ellepték összes tagjait s a végén felemésztették. A római előkelők, miként már említettük, díszes temetést rendeztek Szullának. Hatalmas síremléket is állítottak neki, melyre a maga által készített sírverset vették, mely így szólt:

„Senki sem tett annyi jól barátaival s annyi rosszat ellenségeivel.”

Százötvenezer polgár, ezerkétszáz lovag, kétszáz szenátor, hatvan edilisz, két prétor és negyven konzulságot viselt férfiú esett bosszúja áldozatául s közben a birodalom virágzó tartományai is elpusztultak.

Háború Szentoriusz ellen.

A Szulla halála után következő események bizonyították, hogy az az alkotmány, melyet a vérengző diktátor zsarnoki módon rákényszerített a római népre, a sokaságnak nem kellett. A rémuralom kegyetlen terrorja a forradalmi érzéseket váltotta ki az emberekből s ez ki is tört mindjárt, mielőtt az alkalom kedvezőnek mutatkozott kitörésére. A köztársaság Szulla halála után a forrongások színtere.

Az ellenzéki mozgalmak élén *Emiliusz Lepidusz* állott, akit Pompejus tanácsára választottak konzullá. Követelte a tribunuszok régi jogainak visszaállítását, a szövetségesek számára a polgárjogot és a száműzöttek javainak visszaadását s ezen célok elérése érdekében fegyveresen támadt Rómára.

Azonban nem volt szerencséje. Konzultársa, *Lutáciusz Katullusz*, a hasonló nevű híres költő apja, legyőzte és menekülésre kényszerítette őt. *Lepidusz* Szárdíniába vonult seregével, hol nemsokára meghalt. Serege maradványát *Perpenna* Hispániába vitte, hol ekkor *Szentoriuszé* volt a hatalom, aki nagy előkészületeket tett Róma megbuktatására. *Szentoriusz* ellen a köztársaság *Pompejusz*t küldte.

Pompejus híres ember volt. Az „imperátor, triumfátor és nagy” mellékneveket kiérdemelte már, mikor a szenátus megbízta őt a *Szentoriusz* elleni háború vezetésével. Rómában egyike volt a legnépszerűbb férfiakkal. Szabad idejét munkában és tanulásban töltötte, mértékletes életet élt s távol állott lelkétől minden aljas szenvedély. Szulla diktatúrája alatt a legnagyobb befolyásra tehetett volna szert, de ő tartózkodott azoktól az aljasságoktól, melyek Szulla híveit jellemezték. A proskripcióban nem vett részt, a lefoglalt javakból semmit sem tulajdonított el magának, úgyhogy már ezen tettei által hallgatagon kritikát mondott Szulla vérengzéseiről, ami a nép nagy részét bizalommal töltötte el irányában.

Pompejus húszéves volt, mikor első nagy sikerét aratta egy pörös ügyben. Ékesszólása annyira megbűvölte a bírót, hogy leányát nőül adta hozzá. Ifjúkora nagy részét különben a táborokban és a harcmezőn töltötte. A köztársasági villongások idején seregével Szullához csatlakozott s számos győzelmet aratott számára. Szullát annyira megnyerte bátorságával és vezéri képességével, hogy a legnehezebb feladatokkal bízta meg őt, melyeket *Pompejus* sikeresen hajtott végre, mert a sereg bizalommal volt hozzá. Szullát *Pompejus* kiválósága és nagy sikerei

annyira meghatották, hogy nőül adta hozzá unokáját, miáltal rokonsági kötelékébe is bevonta. Egy alkalommal úgy látszott, hogy Pompejus Szulla előtt kegyvesztetté vált. Midőn ugyanis Afrikában harcolt és Szullától azt a parancsot kapta, hogy seregeit bocsássa szabadon. Pompejus katonáinak tiltakozása ellenére is teljesítette a rendelkezést s egyedül tért vissza Rómába.

Szulla egészen megváltozott most Pompejus irányában. Visszavért a bizalma iránta és a legnagyobb mértékben kegyeibe fogadta őt. A szenátussal és a néppel eléje ment és a *nagy* melléknévvel tüntette ki. Pompejusznak azonban ez nem volt elég. Követelte, hogy adjon neki Szulla diadalmenetet, mert győzelmes háborúi után ez őt megilleti.

„De hiszen nem vagy még szenátor sem!” — mondta neki Szulla. Pompejus önérzetesen felelt:

„Nem vagyok, az igaz, de tettem annyit a köztársaságért, mint akármelyik szenátor.”

Végül egészen felindulva kiáltott Szulla felé:

„Vigyázzon a diktátor és lássa meg, hogy a felkelő napnak több bámulója van, mint a lenyugvónak!”

Szulla környezete halálsápadt lett a félelemtől. Biztosra vették, hogy Pompejus életével fog lakolni vakmerő kifakadásáért, holott nem így történt.

Szulla egy darabig gondolkozott, összeráncolta homlokát s azután ideges elhatározással, kétszer egymásután kiáltotta:

„Hát diadalmaskodjék!”

Vagyis Pompejus megkapta a diadalmenetet.

A Szertoriusz által kezdeményezett mozgalmak még Szulla életében megindultak. Ezeknek a leverésére volt kijelölve Pompejus, aki elfogadta a megbízatást és megindította seregét Hispániába.

Szertoriusz egyszerű családból származott. A szabinok földjén született és már korán kitűnt katonai tehetségével. Résztvett a cimberék és teutonok elleni háborúkban, Máriusz hadjárataiban, majd Hispániába ment prétornak, hol előzékeny modorával és jóindulatával annyira megnyerte a lakosságot, hogy a legnagyobb bizalommal voltak irányában. Ázsiában tartózkodott még Szulla, midőn Szertoriusz Hispániába ment hogy Máriusz pártja számára seregeket gyűjtsön. Csapataival azonban nem tudott idejekorán megjelenni Rómában, Szullának viszont nem akarta magát megadni, miért is Hispániában maradt s ott tovább folytatta az ellenállásra való előkészületeket.

Mindenfelől gyűltek táborába a hispániaiak és a Rómából mene-

kült emberek. Szertoriusz nagy feladatra készült. Ellen-Rómát akart alakítani, hogy ezzel az igazi Rómát, mely Szulla alatt a reakció leg-szélsőbb rendszerét képviselte, megbuktassa. A táborába menekült szenátorokból és lovagokból egy háromszáz főből álló szenátust alakított és ezzel készült Róma hatalmát megtörni. Nagy népszerűsége következtében tábor a napról-napra növekedett. A legelőkelőbb hispánok hozzáküldték gyermekeiket, ő pedig oktatta őket hadviselésre, törvényekre és a római nyelvre.

Szertoriusz ismerte a maga népét, tudta, mennyire könnyen hívó s mily nagy mértékben hajlik babonára. Hogy még jobban magához csatolja őket és vállalkozása iránt még nagyobb bizalmat keltsen bennük, mindig egy fehér szarvast tartott maga mellett, melyről azt híresztelte, hogy az istenek küldték neki ajándékba s Diána istennő egyenesen azzal a szándékkal adta, hogy vállalataiban segítségére legyen.

A csodaszarvas iránt a hispánok nagy tisztelettel voltak eltelve. Isteni hatalmat tulajdonítottak neki s azt terjesztették róla, hogy fegyver nem fogja testét és képes a legtömöttebb katonasorokon is keresztültörni, csak hogy mindig gazdája mellett legyen. A csodaszarvasban a győzelem biztosítékát látták s a legnagyobb kedvvel és bizalommal ajánlották fel szolgálatukat Szertoriusznak, csak hogy a gögös Róma hatalmát megdöntsék.

Szulla először Metellusz Piusz konzult küldte Szertoriusz ellen, aki Metelluszt több ízben megverte. Erre Metellusz díjat tűzött ki Szertoriusz fejére, de csábításai hatástalanok maradtak. A hispániai táborban nem akadt egyetlen ember sem, aki őt elárulja. Szertoriusz mindig szem előtt tartotta, hogy ő római hazafi, aki Róma ellen harcol ugyan, de nem azért, hogy elpusztítsa, hanem hogy hibáiból kigyógyítsa és tökéletesebbé tegye. Ennélfogva visszautasította Mithridátesz ajánlatát is, aki éppen ekkor újabb háborúra készülván Róma ellen szövetségeseiket keresett és Szertoriuszt is felhívta támogatására. Szertoriusz azonban elutasította az ajánlatot s csupán arra volt hajlandó, hogy közös erővel buktassák meg a köztársaságot, de anélkül, hogy ezért a szolgálatért Mithriádesz egyetlen római tartományt kapna.

Szulla halála után a szenátus Pompejuszt bízta meg a hadjárat vezetésével. Szertoriusz kiváló vezéri tehetségével és csapatainak fegyelmezettségével szemben azonban Pompejusz sem tudott eredményt elérni. Seregei kegyetlen csatákban vértek, diadalt mégsem arathattak. Nyílt csatában nem is tudott volna Pompejusz boldogulni, de segítségére jött az árulás. Szertoriusz seregében nagy fegyelem ural-

kodott. Fenn kellett ezt a fegyelmet tartania a vezérnek, nehogy a hispánok rokonszenvét elveszítse, mert a garázda, rabló és pusztító csapatok, ha szabadjukra bocsátják őket, a legnagyobb rémei lehetnek volna a provinciának. Ezt az állapotot használta fel a ravaszlelkületű Perpenna arra, hogy vezérét megbuktassa, illetőleg megsemmisítse.

Összeesküvést szőtt ellene. Kapott is társakat azokban a római tisztetekben, kik feslett és kéjelgő élethez lévén szokva, nehezen tűrték a szigorú fegyelmet. Perpennát a fővezérség elnyerésének mohó vágya vitte bele az összeesküvésbe s hogy célját minél gyorsabban elérje, hozzáfogott tervei megvalósításához.

Egyik ünnepen Szertoriusz lakomát adott tisztjei számára s Perpenna ezt a napot tűzte ki az összeesküvés végrehajtására. A lakomán Szertoriusz hívei, az összeesküvők nagy számmal jelentek meg. Perpenna és társai abban egyeztek meg, hogy a vezért alkalmas pillanatban megölik. Az volt tehát az első törekvésük, hogy a Szertoriusz-párti tiszteket idejekorán eltávolítsák a lakomáról. Ezt a kérdést úgy intézték el, hogy egy részüket leittatták, másik részüket pedig különböző ürügyek alatt elhívták embereikkel a lakomáról.

Mikor ennyire jutottak, az egyik cinkos borral telt poharát, mintha véletlenségből történt volna, feldöntötte. Ez volt a jel a merényletre. A többiek erre hirtelen felugráltak és a mitsem sejtő védtelen vezérre vetették magukat. Szertoriusz halálos meglepetéssel fogadta az ellene intézett rohamot.

„Hé... mi... gazemberek...”

Ezt a pár szót tudta kiejteni, de még mielőtt segítségért kiálthatt volna, felkoncolták. Perpenna a gyilkosság után magához ragadta a fővezérletet, cinkostársait pedig előkelő tisztségekbe juttatta. De nem ért célt vele, mert a hispánok, mihelyt értesültek Szertoriusz haláláról, otthagyták a táborát és haza szeltek. Őket nem a Perpenna jellemtelensége, hanem a Szertoriusz rokonszenves egyénisége és kiváló vezéri képességei vonzották a római táborba s mihelyt Szertoriusz meghalt, bizalmuk sem volt többé a vállalat komolyságában.

Pompejusnak ezután könnyen ment a dolga. A tábor különböző törzsei békességet ajánlottak, az ellenálló csapatok pedig, mihelyt komolyra fordult a küzdelem, megadták magukat. Perpenna élve került Pompejus kezébe. Szorult helyzetében azzal próbálta magát tisztázni, hogy ő csupán Pompejus érdekében járt el s vakmerően azt állította, azért ölte meg Szertoriuszt, hogy ezzel Rómának szolgálatot tegyen. S volt szemtelensége hozzá, hogy a Metellusz Piusz által Szertoriusz

fejére kitűzött vérdíjat maga számára követelje. Azlán abban a hiszemben, hogy Pompejusz kegyét meg fogja nyerni, Szertoriusz levelezését átadta Pompejusznak. Ez a levelezés sok előkelő római férfiút kompromittált, kik Szertoriuszal összeköttetésben állottak s leveleik kiadásával Perpenna afféle proskripciót akart rendeztetni, amilyenekben pár év előtt Szulla remekelt.

Pompejusz azonban nem az az ember volt, akit hiányságokkal el lehetett volna útjából tértíteni. Ismerte ő jó Perpennát. Előkelő érzése és tiszta jelleme utálattal fordult el tőle.

Perpenna éppen az ellenkezőjét érte el annak, ami akart. Pompejusz elfogatta és halálra ítélte. Nem akarta semmi áron megérteni az elvetemült lélek, hogy a bűn nem szokott megto lás nélkül maradni.

„Mindent hazámért tettem!” — hajtogatta egyre színlelt felháborodásában.

Mikor pedig Pompejusz csendre intette, újból kitört:

„Ez a jutalma a hazafias erényeknek?”

Mire Pompejusz megnyugtatta:

„Az olyan hazafias erényeknek, melyekben te tündököltél, ez lehet az egyetlen jutalma.”

És igaza volt, mert évezredek előtt is hajlandók voltak az emberek a hazafiasság szép frázisával elburkolni olyan gazságait, melyeknek az elkövetésére egyedül önzésük és jellemtelenségük sarkalta őket. Perpenna azonban hiába szónokolt és hiába verte a mellét. Amilyen halállal végezte ki Szertoriuszt, olyan halállal kellett neki is bűnhődnie. Pompejusz megvetette az árulót s a Szertoriusz-féle levelezést is olvasatlanul égette el. Másik szép tette pedig az volt, hogy Szertoriuszban, akit kiváló ellenfélnek ismert, megbecsülte a vitéz katonát és a jellemes embert. Díszes temetést rendeztetett emlékére s a temetés után egész Hispániában helyreállította a rendet.

Sikerei után másodszor érte meg azt a kitüntetést, hogy diadalmenetet tarthatott, pedig még nem érte el azt az életkort, hogy szenátor lehetett volna és törvény szerint megillehette volna őt a diadalmenet rendezésének joga. Pompejusz azonban már Szulla alatt is részesült ebben a kitüntetésben s most, midőn konzuli öltönyben, liktoraival megjelent a cenzorok előtt, ezek csak a formalitás okából kérdezték:

„Kitöltötted-e a törvény által megszabott időt, óh nagy Pompejusz, a csatatéren?”

Mire ő emelt hangon felelte:

„Igenis, kitöltöttem, még pedig a saját vezérletem alatt.”

A gladiátorok lázadása.

A Szeptorius elleni háború még nem volt befejezve, mikor egy új mozgalom fenyegette a köztársaságot. Ez a gladiátorok lázadása volt. Két rabszolgalázadást már szerencsésen kihevert a köztársaság, midőn a legveszedelmesebbel, a gladiátorokéval is meg kellett küzdenie, mely szintén azon az alapon keletkezett, mint a többiek. Az elnyomott, kiszákmányolt és embertelen sorsban részesülő tömegek belátták, hogy helyzetükön csak erőszakos fellépéssel segíthetnek. Elhatározták tehát, hogy szembeszállanak uraikkal és fegyveresen fognak küzdeni ellenük.

Mielőtt a lázadás eseményeinek ismertetésével foglalkoznánk, meg kell ismerkednünk kissé közelebbről a gladiatori intézménnyel. Kik voltak a gladiátorok és mi volt a szerepük Róma életében? A római népnek legkedveltebb és legnépszerűbb szórakozó helye volt a cirkusz. Hatalmas, többezer ember számára való épület volt ez, hol mindenféle látványossággal mulattatták a vállalkozók a római népet. Makedónia leigázása után Metellusz volt az első, aki divatba hozta az állatviadalokat. Metellusz százötven elefántot hozatott Rómába s most heteken át abban telt a rómaiak kedve, hogy napról-napra megjelentek a cirkuszban, hol a rabszolgák az elefántokkal küzdöttek s nagy hajsza után, melyben számos rabszolga vesztette életét, az elefántokat végre leterítették.

Szulla és Szkaurusz egy lépéssel már tovább mentek. Ők oroszlanokat és párducokat hozattak Rómába s ezzel a cirkuzi mutatványokat sokkal vérengzőbbé és izgalmasabbá tették. Pompejus szintén oroszlanokat, tigriseket és párducokat hozott magával, Cézár nemkülönben, de ezeken kívül szerepeltek a cirkuzi mutatványokban medvék, bőlények, krokodilusok is, mert a római nép barbár és elvetemült erkölce megkívánta az ilyen látványosságokat.

A gladiatori intézmény az etruszkok és a kampániak révén terjedt el Rómában. Ezen népeknél volt divatban, hogy temetések alkalmával a sírhantok előtt páros viadalokat rendeztettek rabszolgákkal, kik mindaddig küzdöttek egymás ellen, míg az egyik halva maradt a küzdőtéren. A barbár szokás lassankint elterjedt aztán Rómában is. Eleinte csak egyesek rendeztek szülőik temetése alkalmával ilyen viadalokat, később aztán ragadós lett a példa, úgyhogy végül ezek a viadalok rendszeres cirkuzi mutatványokká váltak.

A gladiátorságra a rabszolgákból és hadifoglyokból válogatták ki

a legügyesebb embereket. Hatalmas testalkatú, bátor és erős férfiak voltak ezek, kiket gladiátor iskolákban képeztek ki arra, hogy ügyesen verekedjenek a cirkuszokban egymással és a vadállatokkal életre-halálra. A római népet annyira elfajulttá tették ezek a látványok, hogy a cirkusz a legnélkülözhetetlenebb szórakozásai közé tartozott. Kegyetlen természete, durva érzései szabadon tomboltak s valósággal kéjelegtek a borzalmas látványokban, hiszen nem az ő bőrükről volt szó. Nem nekik kellett a párducokkal, oroszlánokkal és tigrisekkel kiállaniok, nem ők mérték

össze egymással kardjaikat, hanem a szerencsétlen rabszolgák, kiknek halálos küzdelmeire öszszesereglett az egész előkelőség és az egész római sőpredék. A durva izgalmak iránt fogékony nép valósággal tódult a cirkuszi látványosságokra, hogy gyönyörködjék embertársai gyöt-

Gladiátorok küzdelme a római cirkuszban.

A gladiátorokká kiképzett rabszolgák és fegyverekkel, életre-halálra küzdöttek egymással. Egyszerre több pár is küzdött s a durvalelkű római nép nagy gyönyörűséget talált ezekben az embertelen vérengzésekben s örjögő izgalmak között követelte a legzúzott gladiátor leszurását s ünnevelte a győztest.

relmes halálában. Voltak vállalkozók, akik üzletet csináltak ezekből a mutatványokból s egyenesen arra a célra képezték ki rabszolgáikat, hogy a gladiatori küzdelmek számára eladhassák. A szerencsétlen embereknek, mielőtt a küzdőtérre kiálltak, meg kellett esküdniök, hogy bátran fogják viselni magukat. Esküjük így szólt:

„Esküszöm, hogy kiállok a halált a tűzben, láncok között, a korbácsütés vagy kardcsapás alatt. És testestől-lelkestől, mint igazi gladiátor a rendező minden akaratának alávetem magamat.”

Mikor valaki előkelő tisztségre vágyott, hogy a nép kegyét megnyerje, gladiatori viadalokat rendeztetett. A bérlőnél egyszerűen megrendelte a játékot s minél kegyetlenebb volt az ilyen küzdelem, a nép annál inkább meg volt elégedve vele. Az előadásokat rendszeren hirdetésmények útján tudatták a néppel. A hi detményeket, akárcsak a mai

plakátokat, az uccasarkokra függesztették ki s tudatták benne, hogy milyen küzdelmek fognak folyni. Egyik hirdetmény a többek között a következő szavakkal tudatta az előadást:

„Diadaljátékok fognak tartatni. Az edelisz adja ezt jutalmul a népnek, hogy őt e méltóságra megválasztotta. Ötven pár vesz részt a küzdelemben, kik egymást meg fogják gyilkolni.”

A hirdetés után ezrével töltötte meg a nép a cirkuszt s ideges türelmetlenséggel várta az előadások kezdetét. Legelőször is megjelenik a rendező, vagyis az az úr, aki a konzulság vagy más hivatal elnyerésére pályázik s a nép kegyét ilyen áron akarja megnyerni. Utána egymásután lépkednek be a gladiátorok. Hatalmas férfiú va' amennyi. A nép tapsol nekik. A következő pillanatban pedig nagy részük vérben fog fetrengeni a porondon.

Kezdetben csak a vívásban és fegyverforgatásban való ügyességüket mutatják be. Ez a bevezető küzdelem még nem halálos természetű, éppen azért a fenséges nép már nyugtalankodni kezd. Neki vér kell, halálhörgéseket akar hallani, követeli tehát, hogy kezdjék meg az igazi küzdelmet, ami éles fegyverekkel szokott történni. Izgalom fogja el az egész cirkuszt. Nemsokára megkezdődik ez is. A küzdelem gyors, heves és halálhozó. De a rabszolgákon nem lehet é zrevenni a legkisebb remegést sem. Csak arra ügyel mindegyik, nehogy őt sebesítse meg a társa. Némelyik már négy-öt sebtől vérzik, miközben a viadalt a felizgult nép helyeslő vagy biztató ordítása kíséri. Egyes esetekben, mikor a küzdő a báto ság mellett nagy ügyességet is tanusít, a nép megkegyelmez neki. Csakhogy az ilyen esetek nagyon ritkák.

Legtöbbször, mikor az egyik fél kimerült és legyőzve hullt társa elé, a játék rendezője megadja a jelt.

„Recipe ferrum!”

Ez azt jelenti, hogy a győztes szúrja le ellenfelét, mire ő a földön heverő bajtársa felé közeledik és ismétli a kegyetlen szavakat:

„Recipe ferrum!” (Fogadd a vasat!)

Az áldozat erre a nép örvöngő örömrivalgása között holtan marad a küzdőtéren. Ezután felha sanna a trombiták, melyek tudtul adják az áldozat halálát. Most gyorsan kiviszik egy elkülönített helyre a haldoklót s a győző megfosztja őt ruháitól és fegyvereitől. De ellepik az ilyen szerencsétlen áldozatokat a legsúlyosabb nyavalyákban sínylődő betegek, akik mohón felnyá ják ömlő vérét, abban a hiszemben, hogy ezáltal rettenetes betegségeikből ki fognak gyógyulni.

Az előbbieik elmondására azért volt szükség, hogy megérthessük

azt a mozgalmat, mely Kr. e. 72-től 71-ig tartott és *Szpartakusz* vezérlete alatt támadta meg a római köztársaságot.

Szpartakusz thrák születésű gladiátor volt, aki Kápuában élt, miután ez a város volt a gladiátorok kiképző helye. Itt tanították őket kardvívásra, kopjajavításra s mindazokra az ügyességekre, melyekre a küzdelemben nélkülözhetetlen szükségük volt. Ezen gladiátorok között Szpartakusz volt ekkor a legkiválóbb. Óriási termetű, gyönyörű szép férfi, aki amellett a legnagyobb ügyességgel kezelte a fegyvert. De ő nemcsak a kardforgatásban volt kiváló, hanem a szerencsétlenek iránt érzett részvételében is. Társainak nem egyszer mondotta, hogy a halál többet ér az olyan életnél, mely reájuk várakozik. Megragadó szavakban tudta festeni azt a nyomorult sorsot, melyben részük lesz s annyira hatott lelkükre, hogy azok készeknek mutatkoztak mindent megtenni érte. Szpartakusz megvilágította előttük, hogy előbb-utóbb dicséltelen halállal kell kimulniok. De ha már kikerülhetetlen a haláluk, miért ne haljanak meg legalább tisztességgel, saját szabadságuk érdekében. Egy ízben így szólott:

„Miért nem fogunk fegyvert zsarnokaink ellen?”

Azután hatalmas beszédet tartott, melyben a rabszolgák szerencsétlen életét ecsetelte. Társai, vagyis az a hetvenkét gladiátor, aki vele együtt volt a gladiátoriskolában, elkeseredve hallgatták Szpartakusz igazságait s egy napon kijelentették, hogy melléje állanak.

„Légy vezetőnk és mi követni fogunk mindannyian!” — kiáltották.

Feltörték börtöneiket s egy mészáros bódében késeket szerezvén maguknak s egyéb vágó és szűrő szerszámokat, a szomszéd faluba futottak. Természetesen katonákat küldöttek üldözésükre, de ezekkel könnyen elbántak. Amerre elhaladtak, mindenütt lázadásra szólították a rabszolgákat. Rövid idő alatt több ezer ember sorakozott köréjük. A rabszolgák mindenfelől siettek Szpartakusz zászlaja alá. Nem telt bele pár hónap és százhuszezer fegyveres rabszolga állott Szpartakusz parancsnoksága alatt. Ennek a nagy csapatnak a gladiátorok és az értelmesebb rabszolgák voltak a vezetői s olyan kitűnően végezték feladatukat, hogy a köztársaság tehetetlen volt velük szemben.

Különben is a római szenátus, mint más alkalommal, úgy ezúttal is kicsinyelte a mozgalmat. Azt hitte, hogy ez múló jelentőségű dolog s előkelő gögje sem engedte, hogy komolyan foglalkozzék a lázadással. Harmadrangú vezéreket küldött ellenük, kiket Szpartakusz természetesen könnyű szerrel vert vissza. A vereségek hírére nagy ijedelem

fogta el a szenátust. Belátták, hogy a fele sem tréfa Szpartakusz felkelésének s új seregeket küldtek ellene a prétorok vezetése alatt.

Mikor prétor vezette a római hadsereget, ez azt jelentette, hogy az ellenség komolyan fenyegeti Rómát. Csakhogy a prétorok sem tudtak boldogulni Szpartakusszal. Róma végül konzulokat állított a csapatok élére, holott máskor ezt csak akkor szokta tenni, mikor valamely hatalmas nemzet ellen viselt háborút.

Szpartakusz egykedvűen vette a konzulok megjelenését is. S hogy a rómaiaknak nagyobb legyen a szégyene, a konzulok is több ízben vereséget szenvedtek. Szpartakusz egyik diadalát a másik után aratta. Hűsz nagy és számos kisebb ütközetben verte meg a rómaiakat, akik kénytelenek voltak legkiválóbb vezéreiket küldeni ellene. Töméntelen vér és leírhatatlan pusztítások jelezték a rabszolgák útjait. Uraik ellen érzett dühük a legnagyobb kegyetlenkedésre vitte őket. Nem kegyelmeztek egyetlen rómainak sem s mindazt az embertelenséget, melyet gazdáik elkövettek ellenük, ők most hasonlóval visszónozták.

Még gladiatori mulatságokat is rendeztek maguknak. Csakhogy most nem rabszolga, hanem a római szenátor és a lovag volt a gladiátor, kiknek a rabszolgák mulattatására kellett halálos viadalokat vívniok. Mikor Krixusz rabszolgavezér elesett, a temetésére rendezett szertartáson háromszáz szenátor és lovag kényszerült megjelenni a porondon és mulattatni a rabszolgákat azzal, hogy szabályos párviadalban legyilkolják egymást. S kiderült ekkor, hogy ez a multság a résztvevőknek csöppet sem kellemes do'og, sőt nagyon is rettenetes.

A rabszolgák nagy szakértőknek mutatkoztak a viadalok szemlélésében. Valóságos művészi szakavatottsággal bíralták meg a verekedők ügyességét s mikor lankadt az egyik fél, éppen úgy kiáltották közbe bátorításul, akárcsak a rómaiak:

„Ne hagyd magad!”

A küzdő szenátorok, lovagok és egyéb arisztokrata sarjak pedig éppúgy kiáltották végső vonaglásukban, mint a cirkuszok rabszolgái:

„Kegyelem! Kegyelem!”

Mire a rabszolga nézőpublikum ugyanazzal a vad kegyetlenséggel, melyet gazdájától tanult el, ordította a legyőzött felé:

„Recipe ferrum!”

És a letepert gladiátor a sokaság röheje és gúnyos kacaja között adta ki lelkét. Szomorú és utálatos látványosságok voltak ezek is, akárcsak a római cirkusz jelenetei s aki szívén viseli az emberi méltóság ügyét, éppen olyan undorral fordul el ezektől is s egyben megmutatták azt az

e vadulást, mely rendes következménye minden olyan társadalmi be-
rendezkedésnek, mely az egyes osztályokat a durva erő alapján kiszol-
gáltatja a hatalmasabbaknak.

Most a rabszolgák voltak hatalmasabbak, ők rendezték tehát a
farsangi vigalmakat a maguk multságára. Eközben a rabszolgák hada
rohamosan közeledett Róma kapui felé. A szenátus most már látta,
hogy hatalmas ellenséggel van dolga, melyet csak erejének végső meg-
feszítésével fékezhet meg, ennél fogva *Licinius Krassuszt* bízta meg a
sereg vezetésével s ugyanekkor rendeleteket küldött Hispániába és
Ázsiába, hogy Pompejusz és Lukulluszt a lázadók megtámadására
utasítsa.

Szpartakusz felismerte a helyzet veszélyes voltát s azt a tanácsot
adta alvezéreinek, hogy legjobb volna megszüntetni a hadakozásokat
s Görögországba és Galliába vonulni vissza. Csakhogy a rabszolga-
sereg, melyet az eddigi sikerek egészen megmámorosítottak, tudni sem
akart a visszavonulásról. Mindenáron Róma megtámadását sürgette,
mert azt remélte, hogy Róma bevételével hozzájut a azdag rómaiak
kincseihez. A háborút ilyenformán folytatni kellett s Szpartakusz több
diadalt aratott még, de döntő ütközetben Szilarusznál súlyos vere-
séget szenvedett Krassusztól.

Krassuszt szétverte Szilarusznál a rabszolgahadat és ez a vereség
olyan hatalmas volt, hogy szó sem lehetett többé a rabszolgák küzdel-
méről. Szpartakusz érezte különben, hogy itt fog eldőlni a harc s ezért
ütközet előtt leszúrta lovát. Mikor vezértársai megkérdezték tőle, miért
teszi ezt, ő a következő szavakkal magyarázta meg eljárását:

„Ha győzök, úgyis elég lovam lesz. Ha pedig csatát vesztek,
nem lesz többé szükségem lóra.” — Ezzel előrántván kardját, ahol a
legsűrűbb sorai állottak az ellenségnek, odarohant, hogy lehetőleg
Krassuszt közelébe férjen. Vele szeretett volna megküzdeni. De Krassuszt
óvatosan megmaradt jól védett pozíciójában. Szpartakusz azonban nem
törődve az ellenség nyilaival, rettenthetetlenül osztogatta csapásait s
mikor megsebesült, még feltérdre ereszkedve is folytatta a küzdelmet.
Végre több lándzsadőfés oltotta ki az életét.

Negyvenkétezer rabszolga esett el ebben az ütközetben, de a
rómaiak vesztesége is rendkívül nagy volt. A rabszolgasereg töredékei,
mintegy ötezer ember az Alpokon iparkodtak keresztül jutni, de
szembe találták magukat a Hispániából visszaérkező Pompejusz
hadaival s ezek fegyverei által pusztultak el.

Róma népe Pompejusz és Krasszuszt is győzelmi kitüntetésekkel fogadta. A következő évre konzulokká választották őket. Pompejusz nagy lelkesedéssel, Krasszuszt azonban csak nagynehezen. Krasszuszt, a gazdag uzsorást ugyanis nem szerette a nép s bárha a választás előtt a polgárokat tízezer asztalon vendégelte meg, Pompejusz befolyása nélkül nem nyerhette volna el az első méltóságot.

Pompejusznak pedig nemsokára alkalma nyílt újabb babérokat szereznie a harctereken, mert Mithridátesz, pontuszi király új betöréssel fenyegette az ázsiai tartományokat, a kalózok pedig a tengerparti városokat fosztogatták s már Itália partjait is veszélyeztették.

A római birodalom történetének folytatását a következő kötetünk adja.

TARTALOM

	Oldal
<i>Itália őstörténete</i>	5
Itália népei az őskorban	5
Az etruszkok	9
<i>A római királyság</i>	18
Róma alapítása. — Mondák, hagyományok	18
Romulusz és Rémusz	20
Numa király	25
Numa utódai	27
Luciusz Tarkviniusz és Szerviliusz Tulliusz uralkodása	29
A királyság megszűnik	32
Róma őstörténelme a kutatások alapján	34
A római királyság intézménye. — A szenátus. — Kerületi beosztás	38
Római kultúra a királyság idejében	40
<i>A római köztársaság</i>	47
A plebejusok mozgalma	54
A decemvirek. — A római nép törvénykönyve	63
Appiusz Klaudiusz decemvir zsarnokoskodása	65
A plebejusok érvényesülése. — Demokratikus törvények	69
Róma hatalmi fejlődése. — Az itáliai népmozgalmak	72
Új törvények. — A prétor	78
A római nép egybeolvadása. — A páriciusok meghátrálnak	79
Háború a szamnitokkal és a latinokkal	81
A plebejusok további sikerei. — Appiusz Klaudiusz cenzor	85
Róma újabb háborúi a szamnitok ellen	88
Alsó-Itália története. — A görög városok. — Tarentum	95
Pirrhusz király, Tarentum szövetségese	100
Szirakuza. — Pirrhusz hatalmának hanyatlása	105
A hivatalnoknemesség. — Középosztály. — Kisgazdák. — Proletárok. — Libertinusok. — Gyarmatosok	109
Róma és a legyőzöttek. — A polgári jogok	115
A római haderő szervezete	120
A római nép vallása. — A családi élet. — A római jellem	124
<i>A pún háborúk kora</i>	129
Róma versenytársa: Karthágó	129
Karthágó és Szicília	135
A római-pún háború előzményei	136
Az első római-pún háború	137
Róma története a pún háborúk idejében	145
Róma újabb hódításai	149
Róma politikai és társadalmi közállapotai. — Gájusz Flaminiusz	153
A második pún háború. — Hamilkár Bárkász. — Róma vereségei	160
Hannibál. — A második pún háború előzményei	163
Hannibál Róma ellen indul. — A trazimenuszi ütközet	173
Hannibál taktikázása. — Róma készülődése	174

	Oldal
A Kanne melle' ti csata	179
A nemzeti védelem szervezése Rómában	180
Hannibál meg akarja nyerni magának Róma szövetségeseit	183
A púnok ba' szerencséje	186
Kápua ostroma. — Hannibál Róma előtt	188
Szírakuza ostroma	190
Fordulat Róma javára. — Publiusz Kornéliusz Scipió. — Hannibál utolsó sikerei	194
Szicipió Afrikában	198
A súlyos béke. — Karthágó halálharca	202
A pún háborúk nyomai Italiában a békekötés után	204
Karthágó megalázása. — Bajok Hispániában	207
Róma és a görög föld	208
A rómaiak legyőzik Antiokhusz szíriai királyt	210
A görögökkel való érintkezés hatása Rómára. — A hellénizmus	215
A régi és új római jellem. — Kátó és a Kornéliuszok	217
Makedónia leigázása. — Görögország sorsa	221
Karthágó elpusztítása	224
Makedónia, Görögország és a pergamoni királyság római tartományokká lesznek	235
A spanyol föld története. — Viriáthusz. — Numancia	236
Róma állami és társadalmi szervezete. — A demokrácia hanyatlása	242
<i>Ferradalmak és polgárháborúk</i>	<i>248</i>
Tibériusz Grakkhusz	248
Szicipió Emiliánusz	255
Gájusz Grakkhusz	257
A rabszolgák második lázadása	261
Háborúk Jugurtha ellen	268
A cimberék és teutonok	279
Belső villongások. — Háború a szövetségesekkel	284
Máriusz és Szulla	288
Szulla rémuralma	295
Háború a Szeratoriusz ellen	307
A gladiátorok lázadása	312

